

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Tolga ÖZTÜRK

İTTİFAK KURAMLARI BAĞLAMINDA
DÜRZİLERİN ORTADOĞU SİYASETİNDEKİ YERİ

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2017

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Tolga ÖZTÜRK

İTTİFAK KURAMLARI BAĞLAMINDA
DÜRZİLERİN ORTADOĞU SİYASETİNDEKİ YERİ

Danışman

Prof. Dr. Behire Esra ÇAYHAN

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2017

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Tolga ÖZTÜRK'ün bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	:	Prof. Dr. Gencer ÖZCAN	(İmza)
Üye (Danışmanı)	:	Prof. Dr. Behire Esra ÇAYHAN	(İmza)
Üye	:	Prof. Dr. Ayşegül SEVER	(İmza)
Üye	:	Yrd. Doç. Dr. Fulya ÖZKAN	(İmza)
Üye	:	Yrd. Doç. Dr. Alpay GÜNAL	(İmza)

Tez Başlığı: İttifak Kuramları Bağlamında Dürzîlerin Ortadoğu Siyasetindeki Yeri

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 14/06/2017

Mezuniyet Tarihi : 13/07/2017

(İmza)

Prof. Dr. İhsan BULUT

Müdür

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi olarak sunduğum “İttifak Kuramları Bağlamında Dürzîlerin Ortadoğu Siyasetindeki Yeri” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımca yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmzası)

Tolga ÖZTÜRK

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Tolga ÖZTÜRK
Öğrenci Numarası	20128605102
Enstitü Ana Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Programı	Doktora
Programın Türü	() Tezli Yüksek Lisans (X) Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Behire Esra ÇAYHAN
Tez Başlığı	İttifak Kuramları Bağlamında Dürzilerin Ortadoğu Siyasetindeki Yeri
Turnitin Ödev Numarası	828766145

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 212 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 03/07/2017 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 4

alıntılar dahil % 5'tir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelerle sınırların aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

03/07/2017

Prof. Dr. Behire Esra ÇAYHAN

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	iv
TABLOLAR LİSTESİ	v
HARİTALAR LİSTESİ	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İTTİFAK KURAMLARI VE DÜRZİLER

1.1. Kuramın Kökenleri: Realizm-Neorealizm	5
1.1.1. Güç ve Çıkar	11
1.1.2. Ahlak	14
1.1.3. Dünya Politikası ve Realizm	16
1.2. Neorealizm	18
1.3. İttifak Kuramları	27
1.3.1. Güç Dengesi	33
1.3.1.1. Karşılıklı Bağımlılık	39
1.3.2. Tehdit Dengesi	41
1.3.2.1. Toplam Güç	43
1.3.2.2. Coğrafi Yakınlık	44
1.3.2.3. Saldırgan Güç	45
1.3.2.4. Saldırgan Niyetler ve Diplomasi	46
1.3.3. Ardıncılık (Bandwagoning)	46
1.3.3.1. Denge Politikası ve Ardıncılık Nedenleri	48
1.3.4. Çıkar Dengesi	51
1.3.5. İdeolojinin Güç Dengesindeki Yeri	52
1.3.6. İttifak Kuramları ve Uluslararası Yardımlar	53
1.3.7. Politik Nüfuz	54

İKİNCİ BÖLÜM

DÜRZİLİĞİN KÖKENLERİ

2.1. Erken Dönem Şia	56
2.1.1. İsmaililik	68
2.2. Fatımi Devleti	72
2.2.1. Hâkim Biemrillah	77
2.2.1.1. Hâkim Biemrillah'ın Dini Anlayışı ve Dürzîliğe Giden Süreç	80
2.3. Dürzîliğin Ortaya Çıkışı	82
2.3.1. Neştekin ed-Dürzî	84
2.3.2. Hamza bin Ali	85
2.4. Dürzî İnancının Temel Prensipleri	88
2.5. Dürzîliğin Coğrafyası	91
2.6. Dürzîlerin Etnik Yapısı	93

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTADOĞU SİYASETİ VE DÜRZİLER

3.1. Ortadoğu'daki Güç Dengelerinin Ortaya Çıkışı	96
3.2. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Ortadoğu ve Dürzîler	100
3.3. Lübnan ve Dürzîler	101
3.3.1. 16. Yüzyıl Emirler Dönemi	102
3.3.2. İki Kaymakamlık Dönemi	107
3.3.3. Mutasarrıflık Dönemi	111
3.3.4. Yeni Bir Devlet Olarak Lübnan	112
3.3.5. Lübnan Siyasi Hayatı ve Dürzîler	115
3.3.5.1. Lübnan Siyasetine İsrail Etkisi	117
3.3.5.2. 1958 Krizi ve Olgunlaşan Güç Dengeleri	121
3.3.6. Lübnan İç Savaşı ve Dürzîler	125
3.3.6.1. 1975-1978 Savaşın İlk Evresi	126
3.3.6.2. 1978-1981 Savaşın İkinci Evresi	134
3.3.6.3. 1982-1983 Savaşın Üçüncü Evresi	136
3.3.6.3.1. Dağ Savaşı	139
3.3.6.3.2. Dağ Savaşı'nın Sonucu, Hizbullah ve Ortadoğu'nun Yeni Güç Dengesi	144
3.3.6.4. 1984-1990 Savaşın Dördüncü Evresi ve Ortaklar Arasındaki Rekabet	148

3.3.7.	1990-2000 Dönemi Lübnan.....	151
3.3.8.	21. Yüzyılda Lübnan ve Dürzîler	153
3.4.	Suriye ve Dürzîler	160
3.4.1.	Osmanlı'nın Son Döneminde Suriye'deki Dürzîler	160
3.4.2.	Birinci Dünya Savaşı Sonrası Suriye İsyanı'nda Dürzîler ve Sultan El-Atraş.	162
3.4.3.	İkinci Dünya Savaşı Sonrası Suriye	167
3.4.4.	Suriye İç Savaşı ve Dürzîler	173
3.5.	İsrail ve Dürzîler	176
3.5.1.	Yahudi-Dürzî Siyasi İşbirlikleri	179
3.5.2.	İsrail Devlet Stratejisi ve Dürzîler	181
SONUÇ		185
KAYNAKÇA.....		192
ÖZGEÇMİŞ		212

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1 1958 Lübnan Krizinde Güç Dengesi	124
Şekil 3.2 Lübnan İç Savaşı'nın İlk Evresinde Güç Dengesi	133
Şekil 3.3 Lübnan İç Savaşı'nın Üçüncü Evresinde Güç Dengesi	146
Şekil 3.4 Soğuk Savaş Sonrası Lübnan'daki Güç Dengesi	152
Şekil 3.5 21. Yüzyılda Lübnan ve Güç Dengesi.....	159
Şekil 3.6 Suriye'de Güç Dengesi	172

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 3.1 Birinci Dünya Savaşı 1914 - İtilaf Devletleri.....	99
Tablo 3.2 Birinci Dünya Savaşı 1914 - İttifak Devletleri.....	99
Tablo 3.3 1932 Yılı Lübnan Demografisi	114
Tablo 3.4 1975-76 Savaşındaki Tarafların Çizelgesi-Lübnan Ulusal Hareketi, Birleşik Güçler	127
Tablo 3.5 1975-76 Savaşındaki Tarafların Çizelgesi-Yurtsever ve Ulusal Partiler Cephesi .	128
Tablo 3.6 1975-76 Savaşındaki Tarafların Çizelgesi-LUH'nin Müttefikleri.....	128
Tablo 3.7 1975-76 Savaşındaki Tarafların Çizelgesi-FKÖ Yönetiminde Filistin Direniş Hareketi.....	129
Tablo 3.8 1975-76 Savaşındaki Tarafların Çizelgesi- Maruni Hareket.....	129
Tablo 3.9 Dağ Savaşı ve Dürzî İttifakı	142
Tablo 3.10 Dağ Savaşı ve Marunî İttifakı	142

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 3.1 Lübnan Etnik Yapısı	116
Harita 3.2 Lübnan İç Savaşı'nın İlk Evresi	132
Harita 3.3 Lübnan İç Savaşı'nın Üçüncü Evresi	147
Harita 3.4 Suriye İç Savaşı	175
Harita 3.5 Ortadoğu'da Güncel Güç Dengesi	183

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri	IŞİD	Irak Şam İslam Devleti
ABSP	Arap Baas Sosyalist Partisi	KDP	Kürt Demokratik Partisi
ASB	Arap Sosyalist Birliği	KEÖ	Komünist Eylem Örgütü
ASB	Arap Sosyalist Birliği	LKEP	Lübnan Ketâib Partisi (Falanjistler)
ASEP	Arap Sosyalist Eylem Partisi	LKP	Lübnan Komünist Partisi
BG	Birleşik Güçler	LUH	Lübnan Ulusal Hareketi
BM	Birleşmiş Milletler	NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Özgür Suriye Ördusu)
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi	ÖSO	
BNH	Bağımsız Nasırcı Hareket	PKK	Partiya Karkerên Kurdistanê (Kürdistan İşçi Partisi)
BPÖ	Baas Parti Örgütü	PYD	Partiya Yekîtiya Demokrat (Demokratik Birlik Partisi)
ÇHGB	Çalışan Halkın Güç Birliği	SDG	Suriye Demokratik Güçleri
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü	SİP	Sosyalist İlerici Parti
EMEL	Yoksun Hareketi Lübnan Direniş Lejyonları	SMP	Suriye Milliyetçi Partisi
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü	SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
HMP	Hür Milliyetçiler Partisi	YPG	Yekîneyên Parastina Gel (Halk Savunma Birlikleri)

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, Dürzîlerin Ortadoğu siyasetindeki yerini, ittifak kuramları çerçevesinde ele almaktır. Araştırmanın ilk bölümünde, ittifak kuramlarının kökenlerine değinilip realizm ve neorealizm incelenmiş, ardından ittifak kuramları Dürzîlerin yaptığı ittifak tercihleri çerçevesinde ele alınmıştır. Çoğunlukla bağımsız devletler ile örneklendirilen ittifak kuramları, bağımsız bir devlet olmayan Dürzîler ile birlikte incelenerek kurama katkıda bulunmaya çalışılmıştır. Dürzîlerin yaptığı ittifak tercihlerinin, kuramın alt başlıkları olan güç dengesi, tehdit dengesi ve ardıncılık yaklaşımları çerçevesinde yoğunlaştığı görülmüştür. Dürzîlerin Ortadoğu coğrafyasında fazla tanınmayan bir topluluk olması dolayısıyla kökenlerine değinilmiştir. Bu bağlamda Şiilik, İsmaililik ve Fatımi Devleti ele alınmıştır. Ayrıca, Dürzîlerin bulunduğu coğrafyanın ve etnik kökenlerinin, politikalarına etkisi tartışılmıştır. Dürzî topluluğunun yoğun olarak bulunduğu Lübnan, Suriye ve İsrail'deki durumları ayrı ayrı incelenmiştir. Söz konusu üç ülkenin içindeki Dürzî topluluklarının ittifak kuramları bağlamında siyasi davranışları ele alınmıştır. Ayrıca üç ülkenin içinde azınlık halinde bulunan Dürzîlerin birbirleriyle bağlantılı bir şekilde hareket edip etmediği ele alınmıştır. Araştırma hem ittifak kuramlarının bağımsız olmayan bir topluluğu incelemesi açısından, hem de bilinirliği az olan Dürzîleri ele alması bakımından özgün bir çalışma ortaya koymaya çalışmıştır. Bu araştırma söz konusu veriler ışığında, Ortadoğu siyasetinin dinamik yapısı içerisinde Dürzîlerin önemli siyasi rolü olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dürzîler, Ortadoğu, İttifak Kuramları, Güç Dengesi, Ardıncılık, Tehdit Dengesi, Lübnan, Suriye, İsrail.

SUMMARY
THE PLACE OF DRUZES IN MIDDLE EAST POLITICS IN THE CONTEXT OF
ALLIANCE THEORIES

The purpose of this work is to discuss Druze's place in the Middle East politics within the framework of alliance formation. In the first part of the study, origins of alliance formation was touched upon, realism and neorealism was analyzed and subsequently alliance formation was discussed within the framework of Druze's alliance preferences. The alliance formation is mostly exemplified with independent states thus, study of alliance formation of Druzes, a sect without an independent state, contributes to the theory. The alliance preferences of Druzes was observed to be in accordance with the subtopics of the theory such as balance of power, balance of threat and bandwagoning. The origins of Druzes was mentioned since Druzes remain as a lesser-known sect in the Middle East. In this context, Shi'ism, Ismailism and Fatimid dynasty were discussed. Furthermore, influences of the geography where the Druzes live and the influences on their politics from their ethnic origins were discussed. Druze's status in Lebanon, Syria and Israel, where large Druze populations live, were separately analyzed. Druze communities' political behavior in the aforementioned countries was discussed in the context of alliance formation theory. Besides, whether or not the Druze minorities in all three countries act in coherence was studied. This research is an original work in terms of both discussion of alliance formation of a non-independent society and consideration of lesser known Druzes. In the light of the mentioned data, this study displays that Druzes play an important role of in the dynamic structure of Middle East politics.

Keywords: Druzes, Middle East, Alliance Formation, Balance of Power, Bandwagoning, Balance of Threat, Lebanon, Syria, Israel.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında en önemli emeğe sahip olan, lisans öğrenimimin başından bugüne kadar olan süreçte yıllarca desteğini esirgemeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Behire Esra ÇAYHAN'a sonsuz müteşekkirim. Tez sürecinde bana değerli tavsiyeleriyle yol gösteren Doç. Dr. Işıl KAZAN, Yrd. Doç. Dr. Fulya ÖZKAN, Yrd. Doç. Dr. Alpay GÜNAL ve Yrd. Doç. Dr. Kadriye OKUDAN hocalarıma çok teşekkür ederim. Çalışmanın yazım aşamasında bana Amerika'dan destek veren sevgili dostum Dr. Ali NEBİPAŞAGİL'e minnettarım. Bu zorlu süreçte sınırsız sabrı ve çok önemli destekleri dolayısıyla eşim Bilge Nur ÖZTÜRK teşekkürlerin en büyüğünü hak ediyor. En zor zamanlarımda sadece varlığıyla dahi tüm kara bulutları dağıtmayı başaran oğlum Hakkı Batu'ya, desteklerini her daim hissettiğim annem, babam ve kardeşlerime çok teşekkür ederim. Konunun belirlenmesinden son aşamasına kadar zorlu bir sürecin ve sıkı bir çalışmanın ürünü olan bu tezin, ülkemiz için de yararlı bir çalışma olmasını ümid ederim.

Tolga ÖZTÜRK
Antalya, 2017

GİRİŞ

Günümüzde, “Dünya Düzeni” kavramı artık uluslararası ilişkiler disipliniyle doğrudan ilgilenmeyen hemen herkesin aşına olduğu bir söz haline gelmiştir. Düzendeki kast edilen ise uluslararası sistemin işleyişini vurgulamaktadır. Uluslararası ilişkiler terminolojisinde “Pax” kelimesini kullanarak hegemon devlete ve onun önderliğindeki dünya düzenine vurgu yapılması aynı zamanda sistemin istikrarını da vurgulamaktadır. Geçmişte “Pax Romana” ya da “Pax Ottomana” olarak adlandırılan düzenler, ülkeler arasındaki anarşik düzenin yatıştığı zamanlara da işaret etmekteydi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan “Pax Americana” ise 21. Yüzyıla, Soğuk Savaş zamanındaki istikrarı koruyarak girememiştir.

Bilhassa yaşadığımız coğrafya Ortadoğu’da istikrarsızlık derinden hissedilmektedir. Söz konusu istikrarsızlığın nedeni ise Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin rayına oturmamasından kaynaklanmaktadır. Hemen bütün uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin mutabık olduğu uluslararası anarşik düzenin en yoğun hissedildiği zamanlardan geçmekteyiz. Bunun temel nedeni ise ABD’nin 20. yüzyılda elinde tutabildiği gücünün, yeni yüzyılda yavaşça geri çekilmesinden kaynaklanmaktadır.

Soğuk Savaş zamanında ABD ile SSCB arasında yaşanan gerginlik, dünyanın iki süper güç arasında paylaşılması, Batı ile Doğu Bloğunun oluşturduğu çift kutuplu sistem, Kenneth Waltz’u doğrular nitelikte istikrar sağlamaktaydı. Fakat SSCB’nin çöküşüyle başlayan süreç günümüzde çoğu uluslararası kuruluşun işlevlerinin dahi sorgulandığı bir evreye gelmemizi sağlamıştır. NATO, hatta Avrupa Birliği’nin varlığının sorgulanmaya başlandığı günümüzde artık, sistem boşluğuna düşmüş dünyada, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kontrolü 20. yüzyıldaki kadar kolay olmamaktadır.

Bu süreçte, Soğuk Savaş zamanından kalan siyasi bakiyelerini teker teker kaybeden Ortadoğu bölgesi ise dünyanın en istikrarsız yerlerinden birisi haline gelmiştir. Büyük çoğunluğu otokratik yapıdaki devletlerin, 20. Yüzyıldan kalma geleneksel yöneticileri iktidarda tutunamamıştır. Bu bağlamda, değişime halk hareketleri vesile olmuş ve Soğuk Savaş’ın istikrar ortamında baskılanabilmiş sektör yapıları ortaya çıkmaya başlamıştır.

Ortadoğu’nun özelinde ise bahsettiğimiz bu sektör yapılarının ortaya çıkmasıyla kendisini belli eden önemli topluluklar aktif rol oynamaya başlamışlardır. Söz konusu topluluklardan birisi de Dürzîlerdir. Soğuk Savaş döneminde dahi istikrarsız bölgelerden Lübnan, Suriye ve İsrail’de yaşayan Dürzîler, günümüzde yaklaşık bir milyon nüfuslarıyla ve stratejik önemi büyük olan coğrafyada yaşamalarıyla uluslararası ilişkiler açısından kritik öneme sahiplerdir.

Çalışmada Dürzîlerin tercih edilmesinin temel nedeni, uluslararası ilişkiler alanında ülkemizde daha önce hiç çalışılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yüzyıllarca Türklerin yönetimi altında yaşamalarına rağmen, fazla araştırılmamış bir topluluktur. Bunun nedenlerinden birisi hem bölge halkı tarafından kültürel ve dini sebeplerden dolayı dışlanmaları, hem de Dürzîlerin bizzat kendi dini gerekçelerinden dolayı dış dünyaya karşı kapalı bir topluluk olmalarından kaynaklanmaktadır.

Dürzîler hakkında araştırma yapılırken temel sorunsal, yukarıda bahsettiğimiz “Dünya Düzeni” arayışı içerisindeki Ortadoğu ülkeleri arasında yerlerinin nasıl olacağıdır. Dürzîlerin bulunduğu üç ayrı devletten Lübnan ve bilhassa Suriye’nin devlet aygıtları çöküş içerisinde olduğundan, geleceklerinin de bu duruma göre ele alınması gerekmektedir.

Yöntem olarak ise realist okulun ittifak kuramlarından yararlanılacaktır. İttifak kuramları kendi başına dahi gayet geniş bir alan olması ve yine ülkemizde üzerinde fazla çalışma yapılmamış olması bakımından ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda çalışmamızdaki maksat, ittifak kuramlarına da farklı bir örnek üzerinden katkı sağlamaktır. Kenneth Waltz, güç dengesi kuramcılarının en önemli isimlerinden birisidir. Waltz, “Dünya Düzeni”nin geçici olmasına rağmen, düzenin kurulmasının ardından yaşandığı süre zarfında da istikrar unsuru oluşturduğunu söylemektedir.

Söz konusu istikrarın, anarşik uluslararası sistemde yalnızca devletlerin aktör olarak rol oynadığı ve aralarında hiyerarşinin bulunmadığı durumda, güç dengesinin kurulması ile meydana gelebileceğini vurgulamıştır. Fakat Kenneth Waltz yalnızca devletler ile güç dengesinin tesis edilebileceğini belirtirken bu duruma bir istisna da getirmiştir. 1920 ile 1940 arası Çin’i örnek vermiştir. Bazen devletlerin içerisindeki kimi grupların da devletler gibi hareket edebileceğinden söz etmiştir. Bu durumda söz konusu grupların da uluslararası güç dengesine katılabileceğini belirtmiştir.

Çalışmamızda incelediğimiz Dürzîlerin de Waltz’un bahsettiği gibi devlet içerisinde ayrı bir devletmiş gibi hareket eden topluluk olduklarını öngörmekteyiz. Bunun için Dürzîlerin hem buldukları devletlerin içerisindeki pozisyonları, hem de 3. Ülkelere karşı olan politik tercihleri incelenecektir. Bu bağlamda Dürzîler özelinde, hem Kenneth Waltz’un belirttiği üzere, devlet statüsünde olmayan grupların ittifak kuramları bağlamında nasıl hareket edebildiklerine değinilecek, hem de uluslararası sistem boşluğunda olan dünyanın bir yansıması durumundaki Ortadoğu özelinde Dürzîlerin bölge politikası hakkında çıkarımda bulunulabilecektir.

Bahsettiğimiz çıkarsamaları yapabilmemiz için öncelikle Türkçe uluslararası ilişkiler literatüründe fazla rastlanılmayan ittifak kuramlarına değinilecektir. İttifak kuramlarının

kökünü realizm ve neorealizme, güç dengesi kuramına kadar gelen gelişme sürecine sırasıyla değinilecektir. Güç dengesi teorisi ve teorisinin içerisinde Dürzîleri daha çok ilgilendiren tehdit dengesi ve ardıncılık yaklaşımları konumuz bağlamında açıklanacaktır.

Dürzîlerin Ortadoğu'daki konumlarını daha iyi analiz edebilmek adına, dini anlayışları ve kökenlerine dair unsurlardan bahsedilecektir. Zira Dürzîler, günümüz politik tercihlerinin çok önemli bir kısmını tarihlerinden ve dini anlayışlarından gelen özelliklerden kaynaklı yapmaktadırlar. Bunlara ilave olarak Dürzîlerin ayrı ayrı buldukları ülkelerdeki siyasi hayatları değerlendirilecektir. Bilhassa Dürzîlerin merkezi konumundaki Lübnan'da yaşadıkları ve büyük bölümü savaşlarla geçen siyasi tarihleri incelenecektir. Suriye içindeki Dürzîlerin ülkedeki konumları ve diğer azınlıklarla ilişkilerine de değinilecektir. İsrail içindeki ayrıcalıklı durumlarından bahsedilecek ve bu konularının diğer iki ülkedeki Dürzîlerle ilişkilerini nasıl etkilediğinden bahsedilecektir.

Dürzîlerin buldukları bölge bakımından üç ülkede varlık göstermesi ve bu üç ülkenin de birbirlerine sınır komşusu olması ittifak kuramları ve güç dengesi açısından da durumlarını ilginç kılmaktadır. Dürzîler hem Lübnan ve Suriye'deki sekte gruplarla ayrı denge oluşturmak zorunda kalmakta, hem de birbirleriyle olan ilişkilerini koordine etmek mecburiyetindedirler. Söz konusu siyasi pozisyonları ittifak kuramları çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Genel olarak bu araştırmanın amacı, ittifak kuramları bağlamında Dürzîlerin, Levant bölgesindeki durumlarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bunun yanında Dürzîlerin üç ayrı ülkede bulunmalarının, güç dengesini tesis etmeye engel teşkil edebilecek her hangi bir durum olup olmadığını da değerlendirmeyi hedeflemektedir. Söz konusu değerlendirmeyi yaparken, "Dünya Sistemi"nin aktörlerinin birbirlerine bağlı oyuncular oldukları düşünüldüğünde, küresel güçlerin ve bölgesel güçlerin Dürzîlerle olan ilişkileri yine ittifak kuramları çerçevesinde değerlendirilecektir.

Çalışmanın ilk bölümünde, kuramsal bir çerçeve çizilecektir. Dürzîlerin Ortadoğu siyasetindeki yeri özellikle İttifak Kuramları çerçevesinde değerlendirilecektir. İttifak kuramlarından önce, teorisinin kökenleri olan Realizm ve sonrasında ortaya çıkan Neorealizme değinilecektir. Daha sonra İttifak Kuramları derinlemesine incelenecektir. Bu bağlamda Güç Dengesi ve Tehdit Dengesi bilhassa Dürzîler özelinde ele alınacaktır.

Araştırmanın ikinci bölümünde ise çalışmanın öznesi olan Dürzîlerin kökeni incelenecektir. Dürzîliğin dini kökeni ile ilgili olarak Şiilik, onu takiben İsmaililik mezheplerine değinilecektir. Daha sonra Dürzîliğin ortaya çıkmasına vesile olan Fatımi Devleti ele alınacaktır. Dürzîlerin Ortadoğu siyasetinde önemli birer etken olduklarını

düşündüğümüz etnik kökenleri, coğrafyaları ve dini inançlarının temel prensipleri de ayrı ayrı incelenecektir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise ilk bölümde ele alınan kuramsal çerçeve ve ikinci bölümde ele alınan Dürzîlerin temel özelliklerinden yararlanılarak, Dürzîlerin Ortadoğu siyasetindeki yerinden bahsedilecektir. Bu bağlamda Dürzîlerin yer aldığı Lübnan, Suriye ve İsrail ülkelerindeki siyasi durumları sırasıyla incelenecektir. Bu çalışma, Dürzîlerin Ortadoğu siyasetindeki yerini, İttifak Kuramları ve onun özelinde Güç Dengesi Teorisi ve Tehdit Dengesi teorisi çerçevesinde açıklama amacını gütmektedir. Söz konusu teori kapsamında Dürzîlerin Ortadoğu siyasetinin hangi yöne doğru gittiğini tespit etmenin mümkün olduğunu ortaya koymaya çalışacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İTTİFAK KURAMLARI VE DÜRZİLER

1.1. Kuramın Kökenleri: Realizm-Neorealizm

Realizm, kökleri insan doğasında olduğu düşünülen bir kavramdır. İnsan doğası özelinden toplum geneline ve siyasete yansıma şeklinde bir silsile söz konusudur. Topluma ve buna bağlı olarak siyasete yön vermek için insan doğasını anlamak gerekmektedir. İnsan doğasını tanımlamak, onu toplum tarafından belirlenmiş ahlak kuralları veya farklı topluluklar tarafından belirlenmiş her türlü “olması gereken” kurallar bütününden ayrı tutularak yapılmalıdır. Realizm insan doğasından kaynaklı siyaset yasalarının bir bütün olarak kuram haline getirilmesinin akılcı olacağı savı üzerine inşa edilmiştir.¹

Aynı zamanda realizm, somut verilerle ortaya konulabilen, ispatlanabilen ve akıl yoluyla ortaya çıkarılabilen siyasal düşünce biçimi olduğu iddiasındadır. Bu iddia realizmin siyasal düşüncedeki diyalektik karşılığı olan idealizmin kişisel arzular ile hareket ettiğini iddia etmektedir ve gerçek ile arzulanan arasındaki ayrımın yapılabileceğini söylemektedir.

İnsan doğasından kaynağını alan realizm, Thucydides, Niccolo Machiavelli, Thomas Hobbes'dan günümüze temel felsefesi bakımından değişmeden ulaşabilmiştir. Hatta bunu insanlık tarihinin bilinen en eski verilerine dayanarak, klasik Çin, ya da eski Yunan kaynaklarına kadar geriye götürebilmek mümkündür. Zira insan var olduğu zamandan günümüze, toplum ve siyaset, insan kökenli olduğu için temel yapılarını muhafaza ederek günümüze gelmiştir. Dolayısıyla Morgenthau'nun da belirttiği gibi siyasal kuramda yenilik sadece yenilik olduğu için faziletli değildir. Bunun zıddı olarak eski olan da eski olduğu için kusurlu sayılmamalıdır.²

Herhangi bir siyasal teoriyi realist düşünürlerin fazlasıyla belirttiği üzere, hem deneyimlemek gerekmektedir hem de aklın ve mantığın dışına çıkmaması gerekmektedir. Örneğin güç dengesi teorisinde belirtildiği gibi geçmişte ulus devlet yapısının tam anlamıyla bulunmadığı bir düzende, yine de güç dengesinin var olduğunu kanıtlarıyla ortaya koymak mümkündür. Bu durum Güç Dengesinin olmadığı anlamına gelmemekte, insan yaşayışının ve devlet yapısının biçim değiştirmesinden başka bir şey olmadığını ortaya koymaktadır.* Bu da

¹ Oran ve Oskay, 1970: 5-20.

² Oran ve Oskay, 1970: 10-15.

* Somut siyasal gelişmelerden konuya dair örnek verilecek olursa; geleneksel bir şekilde İskoçlarla İngilizlerin mücadele içerisinde bulunmaları, İskoçların da İngilizlerin rakibi Fransızlarla ittifak içerisinde bulunmaları, İskoçya'nın ya da İngiltere'nin devlet yapılanmasıyla doğrudan ilgili meseleler değil, coğrafyanın ve insan doğasındaki rekabetin getirdiği doğal sonuç olarak görülmelidir. Dolayısıyla günümüzde dahi İngiltere ve Fransa'nın Avrupa Birliği mevzusunda birbirlerine karşı sert söylemleri, İngiltere'nin kendisini hiçbir zaman

demek oluyor ki hem aklın hem de deneyin sınamasına tabi tutarak zamandan bağımsız bir şekilde siyasal olaylar analiz edilebilir. Dolayısıyla geçmiş, geçmişte kaldığı için geçersiz değildir, günümüz de dünden daha üstün değildir. Siyasal gerçekliklere kanaatler ile yaklaşmak değil somut verilerle yaklaşmak anlamlandırılabilir veriler elde etmemizi sağlayacaktır.³

Realizm belli koşullar altında belli bir dış politika sorunu ile karşılaşan uluslararası aktörlerin (öncelikli olarak devlet) rasyonel biçimde nasıl tepki vereceğinin kestirimini yapacaktır. Belirli koşullar altında olan bir devlet adamının rasyonel biçimde nasıl hareket edebileceğine dair kestirimde bulunmak yine başta belirtildiği üzere idealizmden kendisini izole ederek gerçekleşebilir. Somutlaştıracak olursak, Suriye meselesinde İran'ın nasıl davranabileceğini kestirebilmek "olması gereken"den uzak, gerçeğe yakın olmalıdır. İran Şia felsefesi ile hareket eden, dış politikasını bunun üzerine inşa eden, Suriye ve Lübnan'da ciddi nüfuzu olan bir devlettir. Dolayısıyla Suriye iç savaşında muhalif gruplardan herhangi birisini desteklemesi bir yana, Suriye rejimini desteklememesi ihtimal dâhilinde değildir. Eğer insani ve ahlaki açıdan yani "olması gereken" gibi düşünölmeye çalışılırsa, daha fazla sivilin ölmemesi ve savaşın uzamaması için İran'ın savaşa en azından müdahil olmayacağını söylemek bizi rasyonellikten uzaklaştıracaktır. Dolayısıyla realizm fiili durumdaki gerçeklere bizi daha da yakınlaştırmaktadır.⁴

Üzerinde durulması gereken en önemli noktalardan birisi ise realizmin temelini oluşturan "güç" kavramıdır. Güç kavramı hem somut anlamıyla hem de soyut olarak çıkar kavramıyla anlaşılması gereken bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Güç kavramı gerçekler ile teorinin arasındaki en önemli bağlantıyı oluşturmaktadır.⁵

Hans Morgenthau "güç" kavramı ile ilintili olarak çıkar kavramı olmaksızın hiçbir surette siyasal bir kuramın kurulmasının söz konusu olamayacağından bahsetmektedir. Güç ve çıkar kavramı siyaseti, din, ahlak, etik gibi konulardan ayrı bir şekilde ele almaktadır. Aynı zamanda realizmin çıkış noktası olarak ele almamız gereken kavram, siyaset ve uluslararası ilişkiler alanına dair kuramları belli bir sistematik kapsamında değerlendirmemize yarayan

Avrupalı olarak görmediği yönündeki açıklamaları ve bunun karşısında Fransa'nın İngiltere'nin Avrupa Birliği'ne hiç alınmaması gerektiği yönündeki açıklamaları iki ülkeye coğrafyanın bir getirisi. Birleşik Krallığın Avrupa Birliğinden çıkış kararı almasından sonra İskoçya tarafından yapılan açıklamalar ve referandum Avrupa Birliğinde kalma yönünde olmuştur. Fakat Birleşik Krallık genel oylamasında çıkış kararı alındığı için İskoçya'nın çıkış yolu bulunmamaktadır. Bu bağlamda İskoçya, Birleşik Krallık'tan ayrılmaya dair referandum taleplerini dillendirirken aynı zamanda İskoçya'nın Fransa ve Avrupa ile her zaman İngiltere'den daha yakın ilişkileri bulunduğu, İskoçya'nın Avrupalı olduğuna dair sert söylemlerde bulunulmuştur. Dolayısıyla realizm bize şunu söylemektedir; İskoçya jakobenist hareketlerde de, Yüz Yıl Savaşlarında da, günümüzde Avrupa Birliği'nden çıkış referandumunda da benzer şekillerde refleks göstermiştir.

³ Forde, 1992: 372-393.

⁴ Rice, 2008: 255-291.

⁵ Fox, 1985: 1-16.

başlıca unsur olarak öne çıkmaktadır. Başta da bahsedildiği üzere geçmişten günümüze devlet adamlarının güç ve çıkar kavramlarıyla paralel düşündüğü ya da düşünmek zorunda kaldığı karşımıza çıkmaktadır.⁶

Uluslararası ilişkiler ve siyaset alanında güç ve çıkar kavramları çerçevesinde değerlendirme yapıldığında da devlet adamlarının günümüzde veya gelecekte nasıl davranacakları konusunda fikir edinmek kolaylaşmaktadır. Bu bağlamda devlet adamlarının hangi açıklamayı neden yaptığını daha net anlayabilir, diğer devlet adamlarıyla yaptığı görüşmelerden çıkarsamalarda bulunulabilir veya geleceğe dair nasıl adımlar atabileceğine dair isabetli tahminler elde edebiliriz. Realizm bize makro ölçekte değerlendirme yapma şansı verdiği için bu analizleri toplu şekilde ele aldığımız zaman belki de siyasal hayatın bilfiil içerisinde bulunanlardan daha iyi analiz edebilme fırsatı da yakalayabiliriz.⁷

Çıkar ve güç kavramı doğrultusunda politika üretmek siyasette belli bir düzen ve disiplin sağlanmasına da yol açacaktır. Söz konusu kavramlar doğrultusunda atılan adımlar rasyonelleştirilebilir ve belli bir kuram kapsamında atılan adımlar anlaşılabilir. Farklı geleneklerin farklı motivasyonları ve davranış biçimlerinin varlığı bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır fakat bundan bağımsız olarak farklı motivasyonlara ve geleneklere sahip olurlarsa olsunlar devletlerin çıkar ve güç doğrultusunda attıkları adımlar tarih boyunca rasyonel bir devamlılığa sahip durumdadırlar. Bu durum da realizmin rasyonel temellere oturan bir teori olduğu konusunda bize bir kanıt daha sunmaktadır.⁸

Realizm, iki husustan şiddetle kaçınmak gerektiğini söylemektedir. Bunlardan ilki siyaseti kendi akışı içerisinde ele almak ve öyle değerlendirmektir. Bunun gayet tehlikeli bir yanlış olarak görülmesi gerektiğini bize söyler, zira siyaseti fiili bir şekilde uygulayan politika adamlarının görünen isteklerini değerlendirmek, siyaset adamlarının kendi insani durumlarına bağlı olduklarından, çoğunlukla aldatıcı olabilir. Sonuçta, olayları analiz etmeye çalışan birisini yanlış yollara çıkarma ihtimali çok kuvvetlidir. İkinci husus ise siyaseti ideolojik tercihler açısından değerlendirmek yapılabilecek en büyük yanlışlardan birisidir. Örneğin sol görüşlü politikacıların yalnızca ideolojik yaklaşımlarına bakarak karar vermek ciddi yanlışlara sürükleyebilir. Dürzî lider Velid Canbolat'ın Suriye İç Savaşı'nda Esad rejiminin karşısında durması ve bunun yanında Suriye Dürzîlerinin Esad rejimini desteklemeleri yanıltıcı olabilir. Söz konusu politik duruşlar liderlerin farklı çıkar hesaplamalarıyla da

⁶ Pichler, 1998: 185-200.

⁷ Forsberg, 1999: 603-621.

⁸ Bain, 2000: 445-464.

yapılmış olabilir. Dolayısıyla ideolojik bakış açısı çoğu zaman bize gerçekten ziyade sanal ve tutarsız bir görüntü verecektir.⁹

Kuramsal çerçevenin tutarlı olabilmesi açısından devlet adamlarının istek ve niyet okuyuculuğunu yapmak bizi yine yanlış yollara götürecektir. Kaldı ki insanoğlu kendi isteklerinin ne olacağını bile tam olarak bilemeyebilir. Koşullar karşısında insanların yalnızca rasyonel tepki vermesi beklenemez. Bu yüzden devlet adamının kişisel yaklaşımlarından çok devlet aklının nasıl bir yol izleyeceğini tahmin etmek realizm açısından daha önemlidir. Dolayısıyla devlet adamlarının karakteri hakkında çok fazla bilgiye sahip olsak dahi olayları anlamlandırmaya çalışırken bize yol gösterebileceğini düşünmememiz gerekmektedir. Zira devlet adamları karakterleri doğrultusunda değil, güç ve çıkar ilişkileri doğrultusunda karar almaktadırlar veya uluslararası sistem onları bu doğrultuda karar vermeye zorlamaktadır.¹⁰

Realizmin devlet adamlarının kişiliklerinden, ahlaki ölçütlerinden ya da iyi niyetli insanlar olup olmadıklarından bağımsız bir şekilde değerlendirme yapmamız gerektiğini tarih de bize ispatlamaktadır. Devlet adamlarının istekleriyle dış politikanın aynı doğrultuda gitmediğine tarihte birçok örnek verilebilir. Bu bağlamda devlet adamının emellerini değil eylemlerini değerlendirmek daha doğru sonuç verecektir. Tarih boyunca kimi devlet adamları çok daha iyi bir dünya için istekli olup, dünyayı daha büyük felaketlere sürüklemişlerdir.¹¹

Barrack Obama ABD'ye başkan seçildiğinde ilk kez bir siyahinin başkanlığı ön plana çıkarılarak, ABD'nin ne kadar demokratik, toplumun tüm unsurlarına aynı mesafede olduğu tüm dünya kamuoyuna servis edilmiştir. Hatta Obama'ya Nobel Barış Ödülü bile layık görülmüştür. Obama'nın söylemlerinin arasında başta Müslüman dünyanın merkezi Ortadoğu'ya sıcak mesajlar verip, bu coğrafyaya barış getireceği dillendirilmiştir. Fakat tüm bunlara rağmen Obama döneminde, Tunus'tan Libya'ya, Mısır'dan Yemen'e, Sudan'dan Somali'ye ve büyük bir insanlık trajedisine dönüşen Suriye'ye dek hemen hemen tüm Ortadoğu savaş alanına dönüşmüştür. Tarihte hiç olmadığı kadar, Müslümanlar savaşlarda hayatını kaybetmiştir. Dolayısıyla Obama'nın söylemleri veya hakkında oluşturulan algı onun dönemindeki ABD dış politikası hakkında bize yanıltıcı bilgi vermektedir. Obama'nın tam tersi olarak George W. Bush ABD başkanı seçildiğinde Irak'a yönelik söylemlerde bulunurken yeni haçlı seferlerinin başlangıcını yaptığını belirtmiştir. Fakat Bush dönemi

⁹ Fiammenghi, 2011: 126-154.

¹⁰ Valeriano ve Vasquez, 2010: 561-581.

¹¹ Oran ve Oskay, 1970: 15-20.

Obama dönemi ile karşılaştırıldığında en azından Ortadoğu geneline yayılan kaos oluşmamıştır.¹²

Tarihten buna benzer örnek vermek gerekirse, ABD başkanı Wilson iyi niyetle dağılan imparatorluklardaki halkların self determinasyon hakkını savunmaktaydı. Hangi millet nerede yaşıyorsa o toprak o millete verilmeliydi. Fakat Wilson'ın bu ilkeleri mikro milliyetçilikten tutun, küçük çaplı din savaşlarına kadar sayısız kargaşaya yol açmıştır. Bundan ötesi 1919 yılında Paris'te Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletlerinin kurguladıkları Yeni Dünya düzeni 20 yıl bile dayanamamış, ardından daha büyük bir dünya savaşına yol açmıştır.¹³

Devlet adamlarının kişisel özelliklerinden çok devletin ortak aklının nasıl hareket ettiğinin önemini belirttik. Fakat bu durum devlet adamlarının yönetimde hiç etkilerinin olmadığı ya da kısıtlı etkilerinin bulunduğu anlamına gelmemektedir. Bu bağlamda devlet adamlarının güdülerinin iyi ya da kötü olması değil, devlet adamının dış politika konusundaki bilgi birikimi ve yeteneğinin olması, bunun yanında pratikte de siyasal eylemlerini iyi bir şekilde hayata geçirebilmesi önem arz etmektedir. Realizmi ve kuramı ilgilendiren olgu, devlet adamının soyut olan özelliklerinden ziyade, somut olarak ortaya koyduğu siyasi entelektüel kapasitesi ve uygulama yeteneğidir. Bu bağlamda devlet adamının attığı adımlar kuram tarafından değerlendirilip, öngörülebilir şekilde ortaya konulabilir.¹⁴

Devlet adamının güdülerinin analiz edilmesi dışındaki bir diğer yanlış da devlet adamının siyasi görüşü ve felsefesine bakıp aldanmaktır. Devlet adamları bilhassa günümüzde ülkelerin yönetim biçimleri ne olursa olsun, halk nezdinde farklı şekilde görünmek isteyebileceklerdir. Daha demokrat olmak, daha güçlü görünmek, daha cömert görünmek gibi halkın sempatisini kazanmak için izledikleri siyasi çizgiyi olduğundan farklı gösterebilirler ya da göstermek durumunda kalabilirler. Bu açıdan bakıldığında yanlış çıkarsamalarda bulunmak olasıdır. Bilhassa bu yanlış günümüzde kitle iletişim araçlarının yoğun kullanımı, geniş halk kitlelerini etki altına almak ve manipüle edebilmek konusunda medyanın kullanımıyla artmaktadır. Bu bakımdan realizm doğru çıkarsamalarda bulunabilmemiz için bize bu yanılgıdan kaçınmamız gerektiğini söylemektedir.¹⁵

Realizm her daim devlet adamlarının kişisel ahlak normlarıyla çatışma içerisinde de değildir. Ulusal çıkarların gerektirdiği politikalar, kimi zaman devlet adamlarının kişisel ahlaki normlarıyla örtüşebilir. Dolayısıyla siyasal realizmde devlet adamının davranışlarını yanlışlayarak her zaman da doğru yol bulunamayacaktır. Bir başka deyişle sosyal bilimlerde

¹² Renshon, 2011: 1035-1057.

¹³ Bimes ve Skowronek, 1996: 27-63.

¹⁴ Goldenweiser, 1957: 3-14.

¹⁵ Ashley, 1981: 234-236.

bunun sağlanması yoktur, matematik değildir. Olaylar kendi koşulları içerisinde değerlendirilmelidir ve bu koşullar içerisinde değerlendirilirlerken bahsettiğimiz temel yanlışlardan kaçınılarak analiz edilmelidir. Kuramın temelinde bu yatmaktadır.¹⁶

Realizm her koşulda mutlak surette “olması gereken” veya arzulanan şeylerle “olan” somut veriler arasındaki çizgiyi net bir şekilde çizmek zorundadır. Bu ayırım realizmin teori konusunda tutarlılığını göstermektedir. Fakat gerçek yaşamda her zaman pozitif bilimlerde olduğu gibi net sonuçlar beklenmemelidir. Bu bağlamda gerçek hayatta politika yapımında kişisel çıkarlar, insani hissiyatlar, bir başka deyişle önyargılarla dolu politika yapımcılar devletlerin dış politikasını zarara ya da akamete uğratabilirler.¹⁷

Gerçek hayatta ortaya çıkabilecek bu beklenmedik vakalara Morgenthau anlaşılabilir bir açıklama getirmektedir. Politika yapımında devlet adamlarının işin içine karıştırdığı insani hasletlerle birlikte rasyonellikten uzaklaşması, devletin politikasını topyekûn akamete uğratmasa da olması gerekenden bir nebze farklı noktalara gidebileceği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla gerçek hayatta olan siyaset ile olması gereken siyaset aslında aynı manzaranın fotoğrafı ile resmi arasındaki fark gibi olur. Fotoğraf realizmin bize söylediği olması gereken rasyonel bakıştır, resim ise işin içine diğer faktörlerin girmesinden sonra ortaya çıkan tablodur. Aslında ikisi de aynı manzaradır fakat yan yana koyduğunuzda birbirlerinden farklıdır. Bu da sosyal bilimlerin pozitif bilimlerden ayrıldığı noktadır.¹⁸

Realizm yalnızca teorik bir unsuru değil, yasalarla ve kurallarla ilgili olan unsurları da kapsamaktadır. Bir başka deyişle normatif öğeleri de kapsar. Uluslararası ilişkiler alanında birçok rastlantısal durum mevcuttur. Fakat tüm bu rastlantısal durumların üzerinde işleyen bir sistem vardır. Bu sistemin de temelinde rasyonellik yatmaktadır. Realizm kuramı oluşturulurken temelde yatan bu öğeye vurgu yapar, yapmak zorundadır. Dolayısıyla realizm bir kuram olarak anlaşılabilir kılınmıştır.¹⁹

Realizm kuramını yine pozitif bilimlerin kuramlarından ayıran, deneyinin yapılamayacak olmasıdır. Deneyinin yapılamayacak olması onun bilimsel bir yöntem çizemeyeceği anlamına gelmez. Dolayısıyla realizm kendi çizdiği çerçeve içerisinde rasyonel bir dış politikanın en mükemmel dış politika olacağını belirtmektedir. Rasyonel bir dış politika uygulandığı takdirde devletin karşılaşılabileceği tehditler minimum seviyeye indirgenebilir, kazanımlar ise maksimum seviyeye yükseltilebilir. Dolayısıyla realizm

¹⁶ Masters, 1977: 31-60.

¹⁷ Carlson, 2008: 619-625.

¹⁸ Leiter, 2001: 244-267.

¹⁹ Zuckert, 2013: 493-496.

rasyonel bir dış politikanın ideal ve iyi bir dış politika olacağını savunmaktadır. Olması gereken veya ahlaken uygun olan gibi konularla ilgilenmez hatta onlardan uzak durur.²⁰

Yukarıda da bahsedildiği üzere realizm, Morgenthau'nun bahsettiği fotoğraf ile resim arasındaki farkın en aza indirgenmesini istemektedir. Fotoğraf ile resim arasındaki fark ne kadar büyük olursa rasyonel dış politikadan o denli uzaklaşmış anlamına gelmektedir. Fotoğraf ile resim ne kadar birbirlerine benzemekteyse rasyonel dış politikaya o kadar yaklaşmış anlamına gelmektedir. Bunu uygularken de realizm, ahlaki ve pratik öğelerin rasyonelleşmeye yaklaşması gerekliliğinden bahsetmektedir. Tabii bu yaklaşım kişisel hususlarda değil devlet yönetiminde olması gerektir.²¹

Dolayısıyla realizmin tutarsız bir kuram olduğunu savunmak mümkün değildir. Realizm gerçek hayatta olanın birebir resmedileceği anlamını taşımamaktadır. Belli bir tutarlılık içerisinde gerçek hayatta olanları açıklamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda resimde her ne kadar sapma olsa da manzara aynı manzara olacaktır.*

1.1.1. Güç ve Çıkar

Realizm'in özünü oluşturan güç ve çıkar kavramlarının arka planının daha iyi anlaşılması gerekmektedir. Söz konusu kavramlar stabil kavramlar değildir. Bir başka deyişle zamana ve yere bağlı olarak değişim gösterebilirler, ayrıca kendi içerisinde dinamik kavramlardır. Güç İbni Haldun'un belirttiği üzere zaman içerisinde kaybedilebilen bir olgudur.²² Ulusal çıkar hususunda 19. Yüzyılın Britanya İmparatorluğu'nun başbakanı Lord Palmerstone'un söyledikleri önem arz etmektedir. Palmerstone, uluslar için ebedi ve ezeli olan yegâne şeyin onların çıkarları olduğu hususunun altını çizmiştir.²³ Bu ifade uluslar açısından çıkar kavramının ne denli önemli bir önceliğe sahip olması gerektiğinin yalnızca bir örneğidir. Çıkar kavramı bazen ulusal çıkar, bazen milli menfaatler gibi değişik şekilde dillendirilse de temelde aynı şeyi söylemektedir. Dolayısıyla ulusal çıkarlar gözetildiği müddetçe uluslar hedeflerini gerçekleştirebileceklerdir. Aksi takdirde ortada her hangi bir hedef, ulaşılması gereken bir yol kalmayacaktır. Çıkar kavramına yalnızca Lord Palmerstone

²⁰ Williams, 2004: 633-665.

²¹ Oran ve Oskay, 1970: 15-20.

* Örnek vermek gerekirse; güç dengesi gerçek dünyada tam anlamıyla çok ender bulunabilen bir devletlerarası tutumdur. Tam bir güç dengesinin zor bulunması onun olmadığı ya da tutarsız olduğu anlamına gelmemektedir. Somut verilerle ölçülebilen, devletlerin toplam gücü (askeri kapasite, ekonomik büyüklük, demografi, coğrafi avantajlar) her zaman olması gereken yönde dengeleme yapmamaktadır. Örneğin Soğuk Savaş döneminde İngiltere ve Fransa, toplam gücü en büyük olan ABD'yi değil SSCB'yi dengeleme yoluna gitmişlerdir. Burada da işin içerisine farklı faktörler girmektedir. Bu konuya da daha sonra tehdit dengesi başlığında değinilecektir.

²² Bahar, 2009: 8-9.

²³ Ridley, 1972: 100.

değil, antik çağdan günümüze kadar, Thucydides'ten, Winston Churchill'e birçok devlet adamı değinmiştir.²⁴

Hans Morgenthau insan doğasının en önemli ilkesinin çıkar olduğunu anlamak için, insan doğası hakkında çok fazla bilgiye gerek kalmayacağını belirtmiştir. Dünya üzerindeki her insanın çıkar odaklı hareket ettiğini belirtmektedir. Toplumsal kurallar içerisinde toplumun genel yararı için insanlar belli kurallar silsilesi içerisinde kendi çıkarlarının bir kısmından feragat ederler. Fakat yine hiçbir insan çıkarlarından tamamen vazgeçmeyecektir. Toplumun yükselmesi için kendi avantajlarından büyük oranda vazgeçebilecek insan bulmak bile zordur. Bu hususla alakalı olarak realizmin aslında insan doğasının kötü olduğunu söylediği fikri Morgenthau gibi realist düşünürler tarafından basit ve yanlış bir söylem olarak değerlendirilmektedir. İnsan doğasının çıkarlarını öncelemesi kötülükle ilişkilendirilecek bir hadise değil, olsa olsa tabiat kanunu ya da yaradılışın bize getirdiği bir kural olarak kabul edilmesi gerektiği değerlendirilmelidir. İnsan çıkarlarını korumalı, böylece hayatta kalabilmelidir. Hayatta kalmayı başarabildiği zaman bunu sağlama alıp şartlarını iyileştirmeye çalışır. Uluslarda da tarih boyunca bu hep böyle olagelmıştır. Dürzîliğin ortaya çıkış sürecinden günümüze kadar neredeyse tüm tarihleri küçük bir topluluk olmaları dolayısıyla hayatta kalmak için uğraş vermeleriyle geçmiştir. Dolayısıyla bu hayatta kalma davranışı doğal bir refleks olarak tanımlanabilir.²⁵

İnsanlar tarafından sonradan oluşturulan sübjektif imajlar, yine çıkarlara hizmet etmekte kullanılabilirler. Bu hizmet kimi zaman devletlerin amaçlarına ulaşmaları için yüzyıllar boyunca kullandıkları bir politika halini alabilir. O yüzden ki gelenek gibi görünen bazı politikaların ardında yine çıkar kavramı gözükmektedir. Söz konusu imajlar ve kültürel içerikler çıkar doğrultusunda dünyanın her bölgesinde tarih boyunca aynı şekilde kullanılmıştır.*

Realizm açısından güç kavramı bir insanın bir diğeri üzerinde her hangi bir şekilde tahakküm kurması anlamına gelmektedir. Tahakküm ayrıca anlık değil belli bir zaman dilimini de kapsayıcı olmalıdır. Söz konusu tahakküm fiziksel zorbalıkla veya karşı tarafı düşünce yoluyla ikna ederek elde edilebilir. Fakat bu güç kavramının elde edilişi kavramdan bizi uzaklaştırmayacaktır. Örneğin Batı dünyasında belli hukuki kurallar ve moral değerler ile bu gerçekleştirilebilir. Bundan farklı olarak dünyanın her hangi başka bir yerinde fiziksel ya

²⁴ Ayrıntılı Bilgi için bk: Wallace, 1964: 251-261.

²⁵ Murray, 1996: 81-107.

* Örneğin kültürel olarak Türkiye kendisini Bosna ile her daim yakın görmüştür. Bu yakınlığın arkasında dini ve kültürel öğeler bulunmaktadır. Fakat en nihayetinde bu öğeler Türkiye'nin balkanlarda bulunan çıkarlarına hizmet etmek için Bosna ile yakınlaşmak amacıyla kullanılmaktadır. Bu kullanılma durumu, kültürel özelliklere ve konjonktürel durumlara göre farklılık gösterebilir fakat neticede aynı hedef için uğraşmaktadır.

da psikolojik şiddete başvurarak aynı hedefe varılabilir. Dolayısıyla insan ile diğer insanın karşılaşabileceği bu durum uluslar tarafından da pratik edilmektedir. Avrupa Birliği adlı kurum Brüksel'den diğer üye ya da aday uluslara belli yaptırımları kendi koyduğu hukuk kuralları çerçevesinde uygulamaktadır. Bunun yanında Suriye'de Ortadoğu bölgesinin hegemonyasını ilgilendiren konuda dünyanın birçok devleti vekâlet savaşı yürüterek ya da bizzat savaşa dâhil olarak çıkarlarının peşinden gitmektedir.²⁶

Realizm açısından “çıkar” kavramı tarihin devletlere getirdiği bir ürün olarak görülebilir. Bir başka deyişle devletlere çıkar ürünü belli bir zaman diliminde verilir. Yalnızca söz konusu zaman diliminde geçerli olan bu ürün her dönemde geçerli olmayacaktır. Aynı zamanda “çıkar” realizm açısından tıpkı matematik formüllerindeki değişmez gibidir. Farklı bir deyişle sabittir. Çıkar düşünülmeden devletler her hangi bir dış politika hamlesinde bulunmazlar.²⁷

Realizm kendisine tarihten çok fazla veri alır ve yararlanır. En önemli aktörün devlet olduğunu söyler. Fakat zamanın popüler uluslararası aktörleri olan ulus devletler bundan birkaç yüzyıl önce aynı formda değillerdi. Realizm açısından bunun açıklaması basittir. Devletlerin nasıl formlarda oldukları onların temel aktör oldukları gerçeğini değiştirmemektedir. Devletler tarihin başlangıcında şehir devletleri şeklinde olmuşlardır, farklı coğrafyalarda imparatorluklar olmuştur, aynı zamanda Dürzilerde olduğu gibi zamanında devlet yönetimini elde edebilmiş, daha sonra ellerinden devlet imkânlarını kaybetseler dahi devlet refleksi gösteren güçlü topluluklar da bulunmuştur. Dolayısıyla realizm açısından toplulukların organize bir şekilde yapılandıkları devletlerinin biçimleri, son tahlilde önem sırasında aşağılardadır. Tarih içerisinde bu yapı her ne kadar değişikliğe uğramış olursa olsun realizmin ilgilendiği husus söz konusu yapının nasıl yönetileceğidir. Tarihin akışı içerisinde her ne kadar dünyanın teknik olanakları, ahlak yapısı, toplumların algıları değişirse değişsin, toplulukların yönetilmesi ve gücü elde etme güdüsü değişmeyecektir. Zira bu varoluşsal bir gerçektir. Bu kendine has yasaları olan kanunlar uluslararası ilişkilerde siyasal değişmez yasalara evrilmektedir. Siyasal yasaların her hangi bir şekilde güç ve çıkar kavramlarının yerine farklı bir idealle yeni yasaların oluşacağını beklemek ciddi bir yanlışın içerisinde girilmesi anlamına gelmektedir.²⁸

²⁶ Speer, 1968: 207-227.

²⁷ Gellman, 1988: 247-250. Ayrıca bk: Pin-Fat, 2005: 217-236.

²⁸ Algosabi, 1965: 221-250.

1.1.2. Ahlak

Realizm açısından önemi çok büyük olan çıkar ve güç kavramlarından sonra değinilmesi gereken ahlak kavramı bulunmaktadır. Ahlak kavramı üzerinden realizm ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Morgenthau realizmin, ahlakın öneminin farkında olduğundan bahsetmektedir. Bunun yanında belli bir siyasetin başarıya ulaşmasıyla ahlak kavramı arasında ciddi bir çelişki olduğunun da kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Morgenthau siyasetin saf halinin ahlak karşısında daha iyi olduğunun söylenemeyeceğinden söz etmektedir. Bunun tam tersi olarak da evrensel ahlak kurallarının gerçek yaşantıdan daha iyi olduğu savından bahsedilemeyeceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla duruma kuramsal açıdan yaklaşmak için bu iki kümeye de mesafeli ve objektif yaklaşılması gerektiği anlaşılmaktadır.²⁹

Bu konuda iki farklı davranış biçiminin karşılaştırılmasının yapılması gerekmektedir. İnsanlar birey olarak sonu ne olursa olsun adaletin yerini bulmasını tercih edebilirler. Kaldı ki adalet tanımları bile farklılaşabilir. Bir kişinin hakkının teslim edilmesi için geleceğe dair bir hesaplama ya da bir kişinin karşısında birçok kişinin zarar göreceği endişesi taşıyabilirler. Fakat devletler uluslararası politikada bireyler gibi davranamazlar. Zira devletlerin sırtında, topraklarında yaşayan kadar insanın yükümlülüğü bulunmaktadır. Dolayısıyla devletler açısından en büyük moral ilke kendi halkı açısından tedbirli olmayı gerektirir, bunun yanında halkının çıkarları için ayrıca uğraşmayı zorunlu kılar. Kendi halkının geleceğini tehlikeye atması her hangi bir moral ilkeyle açıklanabilecek bir husus değildir. Sonuçta bireylerin varlığı ulusların varlığıyla güvence altına alınmaktadır.³⁰

Ahlak çerçevesinde düşünüp hareket etmekle, realist bir dış politika yürütmek için rasyonel düşünmek arasında temel bir fark vardır. Evrensel ahlak kurallarına göre düşünüldüğü ve hareket edildiği takdirde; insan elinden gelenin en iyisini yapar ve netice iyi de kötü de olsa ahlaken iyi hareket ettiği için sonuç kendisi açısından fark etmeyecektir. Fakat rasyonel siyaset odaklı düşünmek, bundan farklı olarak, yapılan eylemin moral yasaların söylediği gibi değil, sonucunu tahmin edebilmeyi içerir ve yapılanın olumlu şekilde sonuçlanması için çalışır. Rasyonel hareket edilip işin sonunda iyi bir yere varılmışsa sonuç iyidir. Fakat ahlaken hareket etmenin tersine, işin sonunda kötü bir yere varılması durumunda işin neticesi fark yaratacaktır. Sonuç her türlü kötü bir yere varmış olacaktır. Dolayısıyla realizmin ağır bir sorumluluğu vardır.³¹

Realizm evrensel ahlak kurallarının belli bir ulusun dış politikasında hareket ederken ölçüt alınmasıyla ilgilenmemektedir. Realizm açısından gerçekler ile yaygın kanaat arasındaki

²⁹ Fromkin, 1993: 81-88.

³⁰ Williams, 2004: 633-665.

³¹ Klusmeyer, 2009: 331-352.

farkın ayırımına varılmıştır. Zira geçmişte ve günümüzde devletlerin hepsi uyguladıkları dış politikaya ahlaki bir giysi giydirmeyi başarmıştır. Bu hem kamuoyunu infiale sürüklememek açısından, hem de yapılan politikayı meşrulaştırmak açısından kullanışlıdır. Örneğin günümüzde Suriye iç savaşında Baas rejimini destekleyen ve askeri operasyonlara katılan Rusya, Suriye halkının terörizme karşı mücadele ettiğinden bahsetmektedir. Dolayısıyla Rusya, Baas rejimini meşru ve iyi olarak göstermekte, rejime karşı savaşan güçleri ise illegal katil teröristler olarak lanse etmektedir. Bunun karşısında Türkiye ise Suriye rejimini halkına karşı katliam yapan, artık meşruluğunu yitirmiş bir yönetim olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda rejime karşı savaşan Özgür Suriye Ordusu militanlarını, Suriye halkının özgürlüğü için mücadele eden gruplar olarak görmektedir. Aynı bölgedeki Suriye Dürzîleri ise Özgür Suriye Ordusunu huzurlarını tehdit eden teröristler olarak algılamaktadır. Görüldüğü üzere ülkelerin ya da toplulukların dış politikaları her iki açıdan düşünüldüğünde de kendi lehlerine kullanılabilen ahlak argümanlarıyla doludur. Dolayısıyla realizm Suriye’de ne olduğuyla ilgilenmektedir, ahlak yasalarına göre ne olması gerektiğiyle değil.³²

Bu bağlamda düşünüldüğünde ahlak ilkelerine göre hareket eden bir dünya daha ciddi bir kaosa sürüklenebilir. Ulusların üzerinde ahlak yasası koyucu bir güç olmadığından her ulusun kendine has ahlak anlayışları mevcuttur. Bu anlayışlar ulusların kendi dini ve geleneksel arka planlarına dayalı olabilir.* Dolayısıyla subjektif değerlendirmelerle dünyanın istikrarı daha da bozulacaktır.

Sübjektif yargılar içeren ahlak kavramına göre hareket etmektense, tüm uluslar için geçerli olan güç ve onunla ilintili çıkar kavramı ölçüt alındığında uluslar arasında nasıl bir politika izlenmesi konusunda objektif kanıya varılabilir. Bir başka deyişle uluslar kendi güçleri oranında hareket eden ve politik kararlarını alan siyasal oyuncular olarak görülmelidir. Bu şekilde dış politika değerlendirmeleri yapıldığında ulusların nasıl hareket ettiklerini anlamlandırmak ve nasıl hareket edeceklerini tahmin etmek çok daha kolay ve doğrusal bir şekilde gerçekleşecektir. Her ne kadar matematik formülü kadar kesin tahmin edilebilir veriler sunmasa da uluslararası politika daha anlaşılabilir ve kaos kısmen engellenebilir olacaktır. Öngörülebilir olmak, her türlü kaos ve şiddetin önüne geçebilmeyi kolaylaştıracaktır.³³

Dolayısıyla uluslararası ilişkiler disiplinde çalışmak bir ayırımın farkına varmayı gerektirmektedir. Realizmi kendi başına bir düşünce ekolü olarak görmek gerekmektedir.

³² Glanville, 2005: 33-37.

* Örneğin Rus geleneğinde, tanrının dünyayı yönetmek için Rus ulusunu yarattığı inancı vardır. Benzer şekilde aynı düşünce Amerikan toplumunda da yaygındır. Çin geleneğinde dünyanın merkezi Çin’dir. Geriye kalan toplumlar barbar olarak nitelendirilmiştir. İslam ülkelerinde de itihad-ı İslam düşüncesi dinin getirdiği bir düşüncedir ve tüm İslam devletleri tek çatı altında birleşmeli ve İslam dini dünyaya hükmetmelidir. Dolayısıyla hemen her ulusun kendine göre olan yasaları uluslararası politika sahnesinde ister istemez birbiriyle çakışacaktır.

³³ Martin, 1992: 765-792.

Ahlak, hukuk veya iktisadın kendine özgü özellikleri olduğu gibi, siyasetin de kendine özgü kuralları olduğunu kabul etmemiz gerekir. Realizmin savunduğu temel faktör, farklı dallardaki ekollerle siyaseti yorumlamaya ve yönlendirmeye kalkmanın uluslararası ilişkiler çalışan kişileri yanlış mecralara sürükleyeceği yönünde olmuştur. Siyaset için de diğer alanlardan yardım alınabilir fakat salt söz konusu alanlara terk edilemez. Hukukçular gerçekleştirilen eylemlerin yasalara uygun olup olmadığına bakıp karar vereceklerdir. İktisatçılar ise bir uygulamanın neticesinin refah olup olmayacağına bakacaklardır, ayrıca refahı da salt ekonomik zenginlik olarak değerlendirme eğiliminde olacaklardır. Bir hususu yalnızca ahlak açısından değerlendirmeye kalmak ise ilahiyatçılara özgü bir durum olabilir. Fakat realizm yapılan eylemlerin bir ulusun gücünü ne yönde etkileyeceği konusunda, ulusun çıkarının söz konusu meselede korunup korunmayacağıyla ilgilenir. Bu bağlamda realizm, diğer alanlardan beslense dahi odak noktasının aynı olması gerekmektedir.³⁴

1.1.3. Dünya Politikası ve Realizm

Morgenthau'nun da belirttiği üzere realizm, siyasal olmayan düşünce yapılarından beslenmektedir. Bir bakıma bu düşünce yapılarını realizm kendi çıkarı için kullanacaktır. Ekonomik refahı kendi devletinin çıkarı için kullanmak, hukukun kurallarını kendi devletinin kuralları için kullanmak gibi örnekler verilebilir. Bu bağlamda realizm hukukçular, ilahiyatçılar hatta belki bazı durumlarda iktisatçılar tarafından eleştirilebilir. Fakat realist düşünce, nihai olarak devletin vatandaşlarını veya Dürzilerde olduğu gibi bir topluluğun çıkarlarını öncelemek zorundadır.³⁵

Realizmin diğer yaklaşımları kendi çıkarı açısından nasıl kullandığına dair verdiği üç örnek bu konuyu aydınlatmaya yarayacaktır. Morgenthau tarafından verilen ilk örnek Realizmin, hukuk argümanını kullanarak devletlerin çıkarlarını öncelemesidir.*

³⁴ Oran ve Oskay, 1970: 10-20.

³⁵ Bakewell, 1909: 503-513.

*1939 senesinde SSCB Finlandiya'yı işgal edip topraklarına katmıştır. Bunun üzerine dönemin uluslararası örgütü Milletler Cemiyeti vasıtasıyla SSCB'yi ihtar etmişlerdir. Bu durum İngiltere ve Fransa açısından hukuki ve siyasi boyut taşıyan bir sorun haline almıştır. SSCB'nin Finlandiya'yı işgal etmesi, iki ülke açısından Avrupa güvenliğinin ciddi anlamda riske girmesi anlamına gelmekteydi. Aynı zamanda Hitler Almanya'sı da hâlihazırda potansiyel düşman bir devlet olarak kıta Avrupa'sında bulunmaktaydı. Güç dengesi açısından İngiltere ve Fransa'nın Finlandiya'yı kurtarması gerekmektedir. Fakat o dönemde iki ülke önce Milletler Cemiyeti'nden SSCB'yi ihraç kararı almışlardır. Daha sonra askeri müdahale'nin hukuki bir şekilde ilerlemesi için İsveç üzerinden askerlerinin geçmesi için İsveç ile görüşmüşlerdir. İsveç ise o dönemde topraklarından yabancı asker geçişine hiçbir surette izin vermemiştir. Hukuka uygun davranmaya çalışan İngiltere ve Fransa, Finlandiya'ya müdahalede bulunamamış ve ülke SSCB tarafından ilhak edilmiştir. Fakat burada İngiltere ve Fransa realizm açısından doğru bir hamlede bulunmuşlardır. Müdahalenin hukuki yolunun kapalı olduğunu bahane ederek Finlandiya'ya yardım etmemişler böylelikle kendi uluslarını tehlikeye atmaktan kaçınmışlardır. Zira İsveç kendi topraklarından geçişe izin verseydi hem İsveç, hem de İngiltere ve Fransa, SSCB ve Almanya ile savaşa gireceklerdi. Dolayısıyla kendi çıkarları için yapılması gerekeni hukuk kullanarak uygulamışlardır.

İkinci örneği ise Morgenthau ahlak normlarının kullanılması üzerine vermektedir. Ahlak, uluslararası ilişkilerde çıkar mücadelesi için yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.** Morgenthau, ahlak normlarının ulusların güç ve çıkar hedefleri için kullanılmasının bilinen tarihin en eski devirlerinden günümüze kadar geldiğini belirtmektedir.³⁶

Morgenthau, Üçüncü olarak uluslararası hukuk ve ahlak argümanlarının uluslararası ilişkiler için yeri geldiğinde birlikte kullanılabileceğini, yeri geldiğinde ayrı ayrı kullanılabileceğini belirtmiştir. Ancak söz konusu normların güç ve çıkar ilişkilerinde salt olarak dikkate alınmasının bizi yanılığa götüreceğinden söz etmiştir.³⁷ Bir başka deyişle uluslararası hukuk ve ahlak normlarının, kendilerini salt olarak değerlendirmek yerine, ülkelerin hedeflerinin ne olduğunu, güç ve çıkar ilişkilerinden kaynaklanan argümanlarla değerlendirilmesi gerektiğini ve geriye kalan dış politika unsurlarının bu hedeflere ulaşmak için ortaya konulan tali yollar olduğunu belirtmiştir.*

Sonuçta realizm öncelikli olarak insan doğasının yapısından hareketle, politika biliminin yöntemi üzerine oluşturulmuş bir kuram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda realizm insan doğasını plüralist bir şekilde tanımlamaktadır. Başka bir deyişle insan yalnızca

** ABD 80'li yıllarda Irak ile iyi ilişkiler içerisinde bulunmaktaydı. Hatta Irak lideri Saddam Hüseyin'i İran-Irak savaşında İran'a karşı desteklemekteydi. 90'lı yıllarda ise önce Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgal etmesine ses çıkarmayan ABD, daha sonra bu işgale derhal son verilmesi gerektiğini söylemiştir. ABD'nin burada elinde kullanmaya müsait çok fazla moral değer bulunmaktaydı. Saddam yönetiminin Irak'ın kuzeyinde bulunan Kürt azınlığa karşı yaptığı katliam, Kuveyt işgali, kimyasal silah kullanımı gibi ahlaka aykırı argümanları ABD Irak müdahalesi için siyasi müdahale malzemesi yapıp körfez savaşını başlatmıştır. Realizm açısından ahlak normlarının kullanılmasına güzel bir örnek ise 2013 senesinde ilk kez seçimle başa gelen Mısır lideri Muhammed Mursi'nin, askeri darbe ile devrilmesine herhangi bir müdahalede bulunulmaması olarak verilebilir. Batılı değerlere, demokrasiye son derece ters olan askeri darbe ile seçilmiş yönetim devirme işlemi aslında ABD ve Batı ülkelerinin 3. Dünyada çoğu zaman çıkarları doğrultusunda desteklediği bir eylemdir. Darbe her ne kadar Batının bizzat kendi değerleriyle çelişip gayri ahlaki olsa da, Batı, son dönemde Mısır ve daha öncesinde Latin Amerika ülkeleri gibi birçok ülkede bizzat askeri darbeleri organize edip yönetmiştir. Dolayısıyla politikaya ahlak odaklı değil, çıkar odaklı yaklaşmıştır.

³⁶ Oran ve Oskay, 1970: 10-20.

³⁷ Oran ve Oskay, 1970: 10-20.

* İtalya'nın Habeşistan işgali örnek verilebilir. Bu örnekte hem uluslararası hukukun hem de ahlak normlarının reel politik karşısında çaresiz kalışına tanık olunmuştur. İtalya, geç endüstrileşmesinin ve yoğun nüfus artışının sonucunda kendisine sömürge toprakları arayışına girişmiştir. 1895-1896 yıllarında Etiyopya'ya saldıran İtalya bu girişimden başarısız ayrılmıştır. Ahlaken Batı güçlerinin diğer toprakları ve ülkeleri sömürgeleştirmesi zaten bir sorun olarak görülebilir. Bunun yanında söz konusu çağda evrensel moral ilkeler bunu sorun olarak algılamamaktaydı. Dolayısıyla ahlak normlarının da zamana göre değişiklik gösterebileceği gerçeğiyle karşılaşmaktayız. İtalya'nın başarısızlığına rağmen sonunda 1936 yılında İtalya Etiyopya'yı işgal edip sömürgeleştirmiştir. Etiyopya işgaline karşı çıkan İngiltere ve Fransa bunu ahlak normlarını baz alarak yapmamışlardır. Etiyopya'nın doğu Afrika bölgesinde stratejik konumu bulunduğu ve bölgedeki çıkarlarının tehlikeye gireceğine inandıklarından şiddetle karşı çıkmışlardır. Söz konusu dönemde Milletler Cemiyeti vasıtasıyla İtalya'yı kınamışlar ve İtalya'ya karşı ekonomik yaptırım uygulama kararları alınmıştır. Fakat bu kararların hiç birisi İngiltere haricindeki Batılı devletlerin İtalya ile olan ilişkilerini çıkarları gereği bozmak istememesinden ötürü uygulanamamıştır. Dolayısıyla görülmektedir ki Milletler Cemiyeti vasıtasıyla uygulanmaya çalışılan uluslararası hukuk, Batılı güçlerin çıkar hesapları karşısında yok olup tükenmiştir. Bunun yanında söz konusu hadise hem ahlak ölçütlerinin zaman içerisinde nasıl değişim gösterdiğine iyi bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır, hem de bunun tersi olarak, realizmin söylediği üzere devletlerin çıkar üzerine kurdukları politikaların da nasıl zamanla ilişkili olmadığını bize kanıtlar niteliktedir.

siyasal insan, ahlaki insan, dindar insan değildir ve olamaz. Sadece siyasal düşünce ile hareket eden bir insan ancak vahşi bir hayvan olacaktır. Sadece ahlaki normlarla hareket eden bir insan kötülöklere karşı tüm tedbirleri elden bırakacağı için saf bir insan olacaktır. Sadece dini normlara göre hareket eden bir insan ancak bir peygamber, aziz ya da münzevi olabilir. Bu bağlamda insan söz konusu normların çoğunu içinde bulundurmaktadır.³⁸

Dolayısıyla realizm insan doğasının bu karmaşık yapısını anlayabilmek için, insanın farklı özelliklerini öncelikle ayrı ayrı incelenmesi gerektiğini belirtmektedir. Dini, ahlaki ve siyasi boyutları kendi bağlamlarında ele alıp, bunların dışarıdan da birbirlerini etkileyebileceğini belirtmektedir. Yani ahlaki bir özelliğı salt olarak incelemek gerekir fakat onun dini boyuttan etkileneceğinin farkındalığı da elzemdir. İnsanın ahlaki boyutu için geçerli olanlar onun diğer boyutları için de doğrudur. Kısacası insan aynı anda çok fazla yüze sahip, ama tek yüzü olan bir canlıdır. Dolayısıyla hem bu parametrelerin farklılığının farkında olmak, hem de bunların birbiriyle olan bağlantısını gözden kaçırmamak gerekmektedir. Sonuç olarak makro ölçekte düşünüldüğünde realizm bağımsız bir kuram olarak ortaya çıkacaktır. Mikro alanda yaşanan farklılıklara da sistematik cevaplar, nedenleriyle verilebilecektir.³⁹

1.2. Neorealizm

Realizm'den aslında temel mantık olarak ayıramayacak neorealizmde, farklılıklar, ekonomik ve teknolojik üstünlük gibi ulusların toplam gücünü etkileyen unsurların hesaplanmasındadır. Realizm üzerine yapılan tartışmalardan günümüze geldiğimizde insanların ve devletlerin karşılıklı ilişkileri daha karmaşık bir boyut almıştır. Fakat ilişkiler karmaşıklaşsa da, temelde güç dengesi yatmaktadır. Bu bağlamda realizme ve neorealizme gelen eleştirilere de yer verilmesi gerekmektedir. Neorealizme gelen eleştirilerin büyük çoğunluğu eleştirel kuram tarafından yapılmaktadır. Genelde siyasal krizlerin değişken olduklarından bahsetmektedirler ve uluslararası krizleri açıklamada tarihsel verilerin yetersiz olduğunu öne sürmektedirler. Fakat Hans Morgenthau'nun da en başta bahsettiğimiz üzere bu eleştirilere verdiği yanıt, uluslararası ilişkilerde geçmişin geçmiş olduğu için yargılanamayacağı yönünde olmuştur. Yani geçmiş, geçmiş olduğu için modası bitmiş ve kötü değildir, bilakis geçmişte olduğu gibi uluslararası ilişkilerdeki sistem güç üzerinden yürümektedir ve gelecekte de bu bağlamda gerçekleşecektir.

Morgenthau'nun söylediklerine benzer şekilde Kenneth Waltz da, eleştirel kuramcılar tarafından yapılan neorealizm eleştirilerine benzer yanıtlar vermiştir. Waltz, uluslararası

³⁸ Beerling, 1955: 214-222.

³⁹ Ashley, 1981: 204-236.

sistemin binlerce yıldır aynı şekilde ilerlediğini belirtmiştir. Bundan sonra da sistemin değişmeyeceğini söylemektedir. Eleştirel teorinin önemli isimlerinden Robert Cox dahi iki kutuplu dünya sisteminin ardından uluslararası sistemi Westphalia Savaşı sonrası döneme benzetmektedir. Cox yaşadığımız bu çağda gelişmekte olan ülkeler ve gelişmemiş ülkeleri uluslararası sistem için kilit önemdeki aktörler olarak göstermektedir. Fakat Cox, Waltz ve Morgenthau'dan ayrı olarak kültürel ve ahlaki dönüşümlerin uluslararası ilişkiler açısından eskisinden çok daha önemli olduğunu vurgulamaktadır. Peki, ahlak ve toplumsal hareketler gerçekten orta ve uzun vadede uluslararası sistem açısından hayati öneme haiz mi olacaktır? Morgenthau'nun söylediği üzere uluslararası sistemde değişim hiçbir zaman gerçekleşmeyecek midir? Mevcut soruların yanıtlarını bulabilmemiz için realizm ile neorealizm arasındaki farklılıkların da açığa kavuşturulması gerekmektedir.⁴⁰

Güç dengesi teorisinin mimarı olan Waltz, 1950'lerin sonunda kaleme aldığı İnsan, Devlet ve Savaş kitabında uluslararası sistemin sosyalistleri ve liberal görüşteki insanların umutlarını tükettiğinden bahsetmektedir. Bu bağlamda Waltz, meşru siyasal sistemler ortaya konarak dünyada savaşın sona erdirilebileceğinden bahsetmiştir. Uluslararası sistemin, sadece hegemonyanın anlaşılmasıyla birlikte açıklanamayacağından söz etmektedir. Bunu hem indirgemeci bir yaklaşım olarak görmektedir, hem de bu yaklaşımın başta belirttiğimiz toplumların siyasi umutlarını söndürdüğünden bahsetmektedir. İnsan ve topluma karşı yaklaşımını Morgenthau'dan farklı kılan önemli detaylardan birisini bu oluşturmaktadır.⁴¹

Waltz aynı zamanda Eleştirel Kuramcılar tarafından kullanılan indirgemeci yaklaşımların da açıklamasının mümkün olmadığı devletler arası ilişkilerden bahsetmektedir. Bunlardan en önemlisi, uluslararası arenadaki devletlerin birbirlerinden çok farklı ideolojilere, siyasal sistemlere ve toplumsal dinamiklere sahip olmasına rağmen, birbirlerine benzer davranışlar sergiledikleri iddiasında bulunmasıdır. Dolayısıyla uluslararası sistem sorunları devletler ve onların dış politika uygulayıcılarının arasında çözümlenmelidir. Başka bir şans şu an için mümkün gözükmemektedir. Zira neorealizmin savunduğu, devletlerin birbirlerine benzer davranışları sergilediği durumu yaratan en önemli etkenlerden birisi de uluslararası sistemdeki güçlü aktörlerin bu durumu dayatmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Morgenthau'dan farklı olarak aslında alternatif bir yolun mümkün olabileceğinden bahsedilse dahi, sistemin kendi içerisinde bir çeşit kısır döngüye sahip olduğu ve bundan çıkmasının çok zor olduğu söylenmektedir.⁴²

⁴⁰ Topper, 1998: 157-186.

⁴¹ Waltz, 2009: 192-204.

⁴² Waltz, 2009: 192-200.

Waltz'ın realizme getirdiği eleştirilerin bir diğeri ise, realistlerin toptancı yaklaşımıdır. Realistler devletlerin dış politikalarına fazlasıyla odaklanmış vaziyettedirler ve diğer bileşenlerin tamamen bu yapıya angaje olduğu iddiasındadırlar. Fakat Waltz, Raymond Aron'un aksine uluslararası ilişkilerin diğer ilişkilerden arındırılarak geliştirilebileceğinden bahsetmektedir. Bir başka deyişle Aron gibi düşünürler, uluslararası siyasetin kurumsallaşamayacağından zira tüm devletlerin ayrı siyasi, ideolojik ve yapısal birçok farklılıklarının bulunduğu bahseder ve bu farklılıkların bir arada kurumsallaşmasının mümkün olmadığını söyler.⁴³ Waltz'a göre ise bu toptancı yaklaşım uluslararası ilişkiler kuramı ile dış politika kuramının birbirinden ayrı şeyler olduğunu göz ardı etmektedir.⁴⁴

Neorealizm, realizmin aksine uluslararası sistemin tamamen öngörülemeyeceğine katılmamaktadır. Ayrıca her hegemonyanın geçici olacağını kesinlikle teyit etmemektedir. Realizm uluslararası politikaları kesinleşmemiş ve tam olarak kestirilemeyen olaylar olarak görmektedir. Neorealizmin en önemli farkı ise uluslararası politikaların belli bir sistematik içerisinde değerlendirilebileceği yönündedir. Bu bağlamda realizmden ciddi şekilde ayrılmaktadır.⁴⁵

Waltz temelde uluslararası sistemle, ulusal sistemlerin birbirinden ayrıştığını belirtmektedir. Bu ulusal sistemlerin farkını ise 3 temel faktörle açıklamaktadır. Bunlardan birincisi hiyerarşidir. Ulusal sistemde belirgin bir hiyerarşi mevcuttur. En tepede bulunan devlet başkanı, kral, vs. aşağıya doğru kademeli bir şekilde hükmeder. Meslek gruplarında dahi bu böyledir. Fakat uluslararası sistemin anarşik yapısı buna müsaade etmemektedir. Ancak belli konularda hegemon güçlerin geçici olarak görece güçsüz devletlere karşı çeşitli dayatmaları olabilir. Fakat güçten düştüklerinde anarşik ortam alevlenecektir.⁴⁶

İkinci olarak siyasal sistem bileşenlerinin karakterlerinin etkili olduğunu belirtmektedir. Uluslararası ilişkilerde, devletler arasındaki düzeyde emir komuta ilkesi tarih boyunca hiçbir zaman hayata geçmemiştir. Anarşik yapının bir getirisi olarak devletler hep kendi başlarının çaresine bakmışlardır (self-help). 20. Yüzyılda devletler arasında hiyerarşik bir sistem kurulmasına dair denemeyi SSCB yapmıştır fakat o da başarılı olmamıştır. Hiyerarşi bir yana, devletler birbirlerine her ne kadar kültürel, dini vb. gibi sebeplerden ötürü yakın olsalar da birbirlerine olan ekonomik, askeri bağımlılıklarını azaltma eğiliminde olurlar. Dolayısıyla siyasal sistemin bileşenlerinin karakterleri hep bu yönde hareket etmiştir. Bu

⁴³ Aron, 1995: 27-52.

⁴⁴ Waltz, 2009: 192-204.

⁴⁵ Keohane ve Waltz, 2001: 204-205.

⁴⁶ Waltz, 2003a: 181.

bağlamda uluslararası sistemde devletler hayatta kalma zorunluluğundan dolayı, sistemin parçası olarak kalmayı seçmektedirler.⁴⁷

Üçüncü olarak Waltz potansiyellerin dünya üzerindeki dağılımına vurgu yapmaktadır. Bu dağılım Waltz'a göre önemlidir zira realizm gibi, tarihsel devamlılığı her ne kadar kabul etse de değişimin hiçbir zaman olmayacağını da iddia etmemektedir. Bir başka deyişle neorealislere göre, uygun bir şekilde siyasi, askeri, ekonomik ya da bunlardan bir kaçını ile çok önemli avantaj elde edip hegemonya tesis eden devlet, pekâlâ uluslararası sistemi değiştirip hiyerarşik bir düzen getirebilir. Son tahlilde her ne kadar Waltz'a göre uluslararası sistemin değişimi mümkün olsa da çok zor bir olasılık olarak görülmektedir.⁴⁸

Uluslararası sistemin öneminden bahsetmek realizm ve neorealizm açısından kaçınılmazdır. Bu bağlamda içerisinde bulunduğumuz 21. yüzyılın sistem karmaşasını anlamak için 20. yüzyıldaki Soğuk Savaş dönemine odaklanmak gerekmektedir. Kenneth Waltz ve John Mearsheimer gibi teorisyenler Soğuk Savaş döneminde yaşanan İki Kutuplu Dünya için olumlu görüş belirtmişlerdir. Neorealist teorisyenlerin bu olumlu görüşlerinin nedenlerini ve eleştirilerini bugünün dünyasını da göz önünde bulundurarak analiz etmek, bizim için yol gösterici olacaktır. Zira günümüzde çok kutupluluğa doğru giden uluslararası sistem bağlamında, Morgenthau'nun da bahsettiği üzere bir devlet olmanın aktör olabilmek için elzem olmadığını, Dürzilerin politik davranışlarından yola çıkarak daha açık bir şekilde değerlendirebiliriz.

Waltz her zaman Çift Kutuplu Dünya'nın Çok Kutuplu Dünya'ya göre daha güvenli ve istikrarlı bir yer olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında Soğuk Savaş'ın da uzun sürecek bir sistem olduğu kanısında olmuştur. Bu fikri onun yanıltığı taraflardan birisi olarak değerlendirilebilir. Waltz'un süper güçlerden birisinin çöküşü sistemi değiştirmeyecektir, zira sistem kendisini korur, görüşü konusunda yanıltığı bir vakıadır. Zira SSCB sonrasında dünya ciddi bir sistem bunalımı içerisindeydi.⁴⁹ Fakat Mearsheimer bu bunalımı öngören açıklamalarda bulunmuştur. Kendisinin, eğer İki Kutuplu Dünya son bulup Çok Kutuplu bir Dünya ile karşı karşıya kalırsak, bunun çok daha güvensiz bir yer olacağını belirtmesi, günümüzde adeta kanıtlanmıştır.⁵⁰

Neorealistler İki Kutuplu Dünyanın daha güvenli olduğuna dair dört farklı argüman öne sürmektedirler. İlk olarak iki süper gücün birbirlerini tehdit etmeleri kendi güvenlikleri açısından ciddi sorunlara yol açabileceğinden onları daha ihtiyatlı davranmaya itecektir. Hatta

⁴⁷ Waltz, 2003b: 192-193.

⁴⁸ Waltz, 2003b: 192-193.

⁴⁹ Waltz, 1993: 44-79.

⁵⁰ Mearsheimer, 1990: 5-56.

bu ihtiyat Immanuel Wallerstein gibi bazı neomarksistler tarafından “ortaklar arasındaki rekabet olarak” da adlandırılmıştır.⁵¹ İki süper gücün olaylara ihtiyatlı yaklaşması dış politikada da daha öngörülebilir bir ortam oluşturmaktadır. Fakat bunun tersi bir durumda, çok kutuplu bir sistem söz konusu olduğunda, değişkenler çok fazla artacak ve öngörülebilirlik azalacaktır. Hal böyleyken çatışma ihtimali de artacaktır. Çok kutuplu düzende ülkelerin birbirlerinin güçlerini yanlış hesaplama ihtimallerinin artmasından dolayı istikrarsızlık riski artmaktadır.⁵²

İkinci olarak, güç dengesinin İki Kutuplu sistemde daha istikrarlı olarak korunabilmesi gerçeği öne çıkmaktadır. İki Kutuplu sistemde müttefiklerden herhangi birisi paktı terk ettiğinde süper güçlerin kayıpları görece olarak önemsiz olacaktır. Bağlantısızlardan bu kayıp telafi edilebilecektir. Bu olmadığı takdirde ise müttefikin paktı terk etmesi dengeleri sarsacak kadar tehlikeli olmayacaktır. Fakat Çok Kutuplu bir dünyada müttefiklerden herhangi birisi çekildiğinde ya da yer değiştirdiğinde ortaya çok tehlikeli sonuçlar çıkabilecektir. Bunların en önemli örneklerinden birisi 1. Dünya Savaşı ve 2. Dünya Savaşı sırasında İtalya'nın saf değiştirmesi olarak gösterilebilir. İtalya'nın saf değiştirmesi Alman tarafında yıkımla sonuçlanmıştır.⁵³

Üçüncü olarak çift kutuplu düzenle birlikte görülen nükleer silahlar aslında sistemin devamlılığını sağlayan faktörlerden birisi olarak görülmektedir. Konvansiyonel silahlarla iki güç de birbirlerinin zayıf düşüklerine inandıkları bir anda saldırıya geçip avantaj elde etmelerini sağlayabilirdi. Bu da sistemin sonunu getirebileceği gibi, büyük savaflara yol açabilirdi. Fakat nükleer silahlar ülkelerin birbirlerine saldırmalarını bir bakıma engellemiştir. Birinci ülke ilk taarruzu yapsa dahi diğer tarafın karşılık verebilmesi iki tarafın da telafi edilemeyecek yıkımla karşılaşması anlamına geleceğinden saldırıya engel olmuştur. Dolayısıyla nükleer silahlar süper güçlerin elinde bir anlamda demoklesin kılıcı gibi dururken aynı zamanda güvenlik teminatlarına da dönüşmüşlerdir.⁵⁴

Dördüncü olarak ise ülkelerin birbirlerine karşı olan ekonomik bağımlılığının güvenlik açısından sıkıntılara gebe olduğu gerçeği öne çıkmaktadır. Çok Kutuplu sistemde ülkelerin ekonomik olarak birbirlerine bağlı olması güvenlik açısından zafiyet teşkil etmektedir. Dolayısıyla bu gibi ortamlarda savaşa daha yakın olunacaktır. Waltz ülke ekonomilerinin kendi kendilerine yetmeleri durumunda savaş halinden uzaklaşabileceğini belirtmektedir. Bu

⁵¹ Wallerstein, 2011: 16-49.

⁵² Waltz, 1988: 615-628.

⁵³ Waltz, 1988: 615-620.

⁵⁴ Waltz, 1988: 615-620. Ayrıca bk: Waltz, 1964: 881-909.

bağlamda İki Kutuplu sistemde her grubun kendi içerisinde bir ekonomik çevrim durumunda olduğundan fazla bir tehlike olmadığını söylemektedir.⁵⁵

John Mearsheimer'ın İki Kutuplu sistemin sona ermesinden sonra dünya düzeninin istikrarının kaybolacağını belirtmesinin üzerinden yaklaşık 25 yıl geçmiştir. Bu bağlamda uluslararası sistemin hala netleşmemesi, küçük ve orta ölçekli boyutlarda dünyadaki çatışma sayısının bir hayli artması kendisini bir anlamda haklı çıkarmaktadır. Soğuk Savaş'ın ardından Richard Rosecrance merkezde yer alan büyük güçlerin birbirleri ile uyum yakalaması gerektiğinden ve bu uyumun liberal demokratik anlayışa bağlılık ve serbest piyasa ekonomisi gibi değerlere sahip olması gerektiğinden bahsetmiştir.⁵⁶ Neorealistler dahi kimi zaman salt olarak sistemden bahsetmeyip onun bileşenlerinden yola çıkarak açıklama yapmak durumunda kalmışlardır. Dolayısıyla Çok Kutuplu sistemde kültürel, ahlaki, hukuki vs. öğeler daha fazla ön plana çıkmaktadır. Zira İki Kutuplu sistemde bahsettiğimiz tüm bu bileşenlerin uluslararası arenada veri olarak kullanılmasına ihtiyaç olmamıştır. Çünkü süper güçler bu bileşenler üzerinde kolaylıkla baskı kurabilmekteydiler. Başka bir deyişle Çok Kutuplu sistemde devletler her anlamda daha fazla hareket alanına sahip olmaktadır. Bu da zaten anarşik bir ortam olan uluslararası arenayı daha da güvensiz hale getirmektedir. Fakat tüm bu dışsal verilerin etkisine rağmen neorealizm söz konusu verilerin salt olarak sistemi etkileyebileceğine inanmamaktadır. Realizm ile neorealizm arasındaki fark; Morgenthau'nun ülkelerin kendi içerisindeki bazı uygulamaları değiştirerek sistem üzerinde etkili olabilecekleri görüşüne karşı, Waltz'un ülkeler içerisindeki uygulamaların sistemi etkilemelerinin olanaksız olması görüşündeki gibidir. Yani neorealizm daha fazla sistem temelli düşünmektedir.⁵⁷

Neorealizm eleştirilerine de değinmek gerekmektedir. Teoriyi eleştirenlerin temel dayanağı, bizzat neorealistlerin zamanında fazla önemsemedikleri devletlerin bileşenlerinin uluslararası sisteme etki etmeyeceği tezini söylemleriyle çürütmeleridir. Bu söylemlerde bulunanların başında Waltz gelmektedir. Her ne kadar üzerinde fazla durmasa da liberal demokrasilerin dünya sisteminde önemli olduğu yönünde söylemleri bulunmaktadır. Yine Michael Doyle'un bu yönde yaptığı tespitler önemlidir. SSCB'nin çöküşünün, doğu toplumlarının liberal demokratik istekleri doğrultusunda gerçekleştiğini belirtmektedir.⁵⁸ İşte burada üzerinde düşünülmesi gereken önemli şey gerçekten liberal demokrasilerin uluslararası sistemi değiştirici bir güç taşıdığı mı, yoksa sadece sistemin kaçınılmaz dönüşümü içerisinde

⁵⁵ Waltz, 1988: 615-620.

⁵⁶ Booth ve Smith, 2015: 247.

⁵⁷ Waltz, 1999: 693-700.

⁵⁸ Doyle, 1992: 12-13.

ABD hegemonyasını tesis etmek için kullandığı enstrümanlardan birisi midir, tartışmalı bir konudur. Michale Doyle'un aksine Wallerstein SSCB'nin ekonomik olarak sürdürülebilir bir ekonomiye sahip olmadığını ve çöküşünün önceden öngörülebildiğini belirtmiştir.⁵⁹ Bu bağlamda SSCB içindeki toplumların isteklerinin, liberal demokratik isteklerden çok, ülke toplumlarının çöken bir sistem içinde ekonomik sıkıntı yaşadıklarından dolayı Batı dünyasına bir öykünme olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla neorealizme karşı yapılan bu eleştiri neomarksist bir teorisyenin görüşü ile de çürütülebilir.

İki Kutuplu dünyanın ardından yaşanan sistem arayışı içerisinde devlet ne kadar rol oynayacaktır? Aslına bakılırsa bu sorunun cevabı bile henüz net olarak görülmemektedir. 90'lı yıllarda hızlı bir şekilde dünyamıza giren küreselleşme kavramı ulus devletlerin uluslararası sistemde önemini yitireceği şeklinde çokça dillendirilmekteydi. Küreselleşme ile Dürzîler gibi devletleri olmayan gruplar, ulus devletleri baskılamaya başlamışlardır. Bunun yanında ekonomik olarak da büyük bölgesel entegrasyonlar hız kazanmıştır. 2008 küresel finans krizine kadar küreselleşmenin baş rol oynadığı bu eğilim uluslararası sisteme şekil vereceği izlenimi oluşturmuştur. Fakat finans krizini günümüzde hala atlatamayan Batı dünyası giderek daha otoriter ve milliyetçi eğilimler taşıyan siyasilere rol vermeye başlamıştır. Devletlerin 20 yıl öncesine göre giderek hızlanan bir şekilde duvarlarını yükseltmeye ve otoriterleşmeye başladığını gözlemlemekteyiz. SSCB'nin dağılmasının ardından hızlanan küreselleşme dalgası yerini Çok Kutuplu bir dünyaya somut bir şekilde bırakmaya başlamıştır. Söz konusu ulus-altı grupların ve küreselleşmeciler hareketlerin (bilhassa finans dünyasında) ya da kültürel oluşumların etkisinin ele alınış biçimi realistler ve neorealistler tarafından farklı yorumlanmaktadır. Bu bağlamda neorealizmin bu hususa nasıl açıklık getirdiğinin irdelenmesi gerekecektir.

Neorealizmi kendine has kılan 4 temel etkenden bahsetmek mümkündür. Bu etkenler sayesinde neorealizmi hem realizmden hem de diğer teorilerden ayırabiliriz. İlk olarak neorealizm dünya sisteminde stratejik etkenlerin güç dağılımında temel rol oynadığını belirtmektedir. Bu etkenler değişim halinde olabilir. Devletler arasındaki anlaşmalar ve birbirleri hakkında uyguladıkları politikalar geçicidir.⁶⁰

İkinci özellik ise neorealizmin kültürel öğelerin güç ilişkileri içerisinde önemli olmadığını söylemesidir. Waltz uluslararası sistemin birbirlerini tekrarlayan olayları içerdiğini söyler. Bu olaylar içerisinde ise kültürel öğelerin ve diğer inançların olamayacağını belirtmektedir. Peki, Dürzîler bir topluluk olarak ele alındığında yalnızca kültürel ve dini bir

⁵⁹ Wallerstein, 2011: 16-49.

⁶⁰ Waltz, 2000: 5-41.

oluşum olarak mı görülmelidir. Burada Waltz'un kastettiği bir kültür ve inanç etrafında birleşip yekpare hareket eden toplumlar değil, dış politika ve sistem düzeyinde etki edebilecek kültürel yaklaşımlar olduğu için Dürziler gibi azınlık gruplarla karıştırılmaması gerekmektedir. Bir başka deyişle, Dürzî kültürü Ortadoğu dengeleri ele alındığında önemsizdir fakat Dürziler Ortadoğu dengesinde politik olarak önemli bir yere sahiptir denilebilir.⁶¹

Üçüncü olarak neorealistler, devletlerin dünyada ciddi değişimleri başlatabilecek yegâne aktör olduğunu kabul etmektedir. Diğer teoriler neorealizmin aksine devlet dış aktörlerin de dünyada ciddi değişim dalgaları oluşturabileceğinden söz etmektedir. Örnek olarak 68 kuşağının dünyada yarattığı değişimden bahsedilebilir. 68 kuşağı gayet politize olmuş, üniversitelerde hayat bulan ve toplumlara yayılan, devletleri aşan bir hareket olmuştur. Edebiyat, müzik, sinema gibi birçok dalda etkili olmayı başarabilmiştir. Ancak 68 kuşağı söz konusu dönemde uluslararası sistemi değiştirebilecek, güç dengelerini farklılaştıracak her hangi bir başarıya imza atabilmiş midir? Neorealizmin verdiği cevap hayır olacaktır. Neorealizmi kanıtlayan bir şekilde 68 kuşağı geniş bir biçimde toplumları etkisi altına almayı başarmış olsa da devletler düzeyinde kayda değer bir etkisi olmamıştır.⁶²

Dördüncü olarak neorealizm, devletler arasındaki sistemin temel aktörlerinin yine devletler olmasından yola çıkarak güç kavramına ve bu kavramla doğrudan ilişkili bulunan güvenlik kavramına önem atfetmektedir. Güvenlik kavramını zafiyete düşürebilecek her hangi bir akımın faydası olmayacağını şiddetle vurgulamaktadır.⁶³

Sosyal bilimler dünyasının kuramsal eksikliğiyle odak noktalarından birisi olan uluslararası ilişkiler disiplininin realizmden başlayan ve neorealizmle devam eden çizgisini kuramın önde gelen teorisyenleriyle açıklama getirilmeye çalışılmıştır. Realizme nazaran neorealizm uluslararası ilişkiler disiplininini daha fazla izole ederek kalın çizgilerle belli bir çerçeve içine almaya çalışmıştır. İdealizm, eleştirel teori tarafından gelen eleştirilerden de bahsedilmiş, neorealizmin kimi zaman fazla soyut olan tanımlamaları ve tarihsel bağlamda uluslararası sistemde değişimlerin olmayacağına dair katı söylemleri eleştirilmiştir.⁶⁴

20. yüzyılın ortalarından itibaren ise Neorealizm her ne kadar ağırlık kazanmış olsa da “geçmişte sistem nasıl işlediyse gelecekte de uluslararası sistem aynı şekilde işleyecek” tespitini etkili bir şekilde vurguladığı için bilimsel olmayan varsayımlardan oluştuğu yönünde

⁶¹ Waltz, 2000: 5-41.

⁶² Waltz, 2000: 5-41.

⁶³ Waltz, 2000: 5-41.

⁶⁴ Waltz, 1962: 331-340.

eleştirilene maruz kalmıştır. Deneyi yapılmamış, başka bir deyişle ampirik olmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.⁶⁵

1970'lerin sonuna kadar Realizm'in hâkim görüş olduğu uluslararası ilişkiler disiplininin kuramsal tartışmalarında bir dönüşüm yaşanmıştır. Realizm, Keohane ve Nye gibi teorisyenler öncülüğünde çoğunlukla Liberalizm içerisinde eleştirilene maruz kalıp dönüşüm gerçekleştirmiştir. Söz konusu teorisyenler uluslararası ilişkilerde devletin tek aktör olmadığını, bunun yanında başka aktörlerin de bulunduğunu savunmuşlar ve Neorealizmin de şekillenmesinde katkıya sahip isimlerden olmuşlardır. Bir başka deyişle neorealizmin geçmişten örneklendirip geleceğe dair yaptığı açıklamaları kesinleştirmekten çekinmişlerdir. Ulusları bir araya getiren bileşenleri belli şartlar altında geleceğe dair farklı perspektifler ortaya koyabileceği yönünde açıklamalarda bulunmuşlardır. Keskin bir şekilde açıklanan öngörülerine farklı bir bakış açısı getirip ortaya koyduklarında ise bu kez soyut öngörülerde bulduklarına dair eleştirilene maruz kalmışlardır.⁶⁶

Uluslararası İlişkileri diğer bilimlerden ve disiplinlerden izole etmenin elzem olduğunu en belirgin şekilde vurgulayanlardan birisi de Kenneth Waltz olmuştur. Waltz realizmdeki gibi, devletleri kuramın odağına yerleştirmek yerine, birbirleriyle sürekli rekabet halinde olan devletlerin oluşturduğu anarşik bir yapı olan "uluslararası sistem"i kuramın odağına yerleştirmiştir. Böylece Neorealist düşüncenin sistem temelli düşünmeye odaklanmasını somutlaştıran ilk adımları atılmıştır.⁶⁷

Waltz, Neorealizmin bir parçası olan ittifak kuramlarının çıkış noktasını da güç dengesi (balance of power) teorisi ile ortaya koymuştur. Buna göre uluslararası sistemin anarşik yapısı ve devletler arasındaki güç dengesizlikleri, zayıf devletlerin güvenliklerini hatta varoluşlarını ciddi biçimde riske atmaktadır. Bu bağlamda Waltz devletlerin güçlü rakipleri karşısında öncelikle güçlerini arttırmayı hedeflediklerini (internal balancing) belirtmiştir. Bunun yanında devletler ortak düşmanlarına ya da rakiplerine karşı ittifaklar kurmayı da deneyecektir (external balancing). Waltz'un güç dengesi teorisi temelde görece zayıf devletlerin aralarında oluşturacakları ittifaklar neticesinde hegemonyanın engelleneceği savına dayanmaktadır. Bu ittifaklar silsile halinde, uluslararası konjoktüre ve ulusal çıkarlara göre değişkenlik göstererek devam edecektir.⁶⁸

Kenneth Waltz'un güç dengesi kuramına en kayda değer eleştirilerin ya da katkıların başında ise Stephen Walt'un tehdit dengesi (balance of threat) kuramı gelmektedir. Walt'a

⁶⁵ Eralp, 2009: 65-75.

⁶⁶ Nye, 1990: 513-520.

⁶⁷ Waltz, 1979: 25-45.

⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Waltz, 1979

göre uluslararası güç dağılımı ve sistem çok önemlidir. Fakat devletlerin müttefik seçerlerken farklı etkenleri de göz önünde bulundurduklarını söylemektedir.⁶⁹

Kenneth Waltz ve Stephen Walt'un ittifak kuramları ışığında 21. yüzyıl dünyasını değerlendirmek devletler bazında mümkündür. Fakat devlet düzeyinden daha farklı olarak etnik ve mezhepsel düzeyde de grupların davranışlarının ittifak teorilerinde belirtildiği üzere gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinin irdelenmesi gerekmektedir. Bu gereklilik bilhassa devlet otoritesinin güçlü olmadığı ülkelerde, küresel güç olan devletlerin ya da bölgesel güç olan devletlerin, diğer devlet dışı gruplarla çeşitli işbirliklerine girişmesinden doğmaktadır. Dolayısıyla amacımız da günümüzde kritik bir coğrafyada bulunan Dürzîlerin, başta bağlı buldukları devletlerle ilişkisi, daha sonra ise uluslararası arenada bağlı buldukları devletler dışındaki aktörlerle ilişkilerini güç dengesi ve tehdit dengesi kuramıyla açıklamaktır. Bu bağlamda Waltz ve Walt'un Neorealizminin sistem bazında yaptıkları analizlerin, kökenine inmek gerekmektedir. Bunun için devlet düzeyinde anarşik düzenin nasıl olduğu ortaya konmalıdır. Bunun Dürzîler gibi belli gruplar için de geçerli olup olmadığı tartışılmalıdır.

1.3. İttifak Kuramları

Uluslararası arenada güç dengesi nasıl oluşmaktadır sorusunu cevaplamak için öncelikli olarak daha önce bahsettiğimiz uluslararası düzenin anarşik yapısının açıklanması gerekmektedir. Waltz'un anarşik düzeni kısaca tanımlarken kullandığı; “devletler arası doğal durum savaş halidir” sözü incelememizin özünü teşkil etmektedir. Bu savaş hali her zaman olan ya da olması gereken bir durum gibi algılanmamalıdır. Devletlerin birbirlerinden farklı refleksleri, farklı tutumları olabilir. Bu bağlamda bazı devletler güç kullanmaya daha yatkın bazıları ise güç kullanmaya daha az meyilli olabilirler. Fakat önemli olan şey her devletin güç kullanma ihtimalinin olduğu bir ortamda, askeri bakımdan her zaman hazır olunması gerektiği gerçeğidir. Güç kullanma ihtimalini her zaman göz önünde bulundurmak bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bu uluslararası düzeyde yani hiyerarşik olmayan bir ortamda elzemdir. Fakat bu ortamın aktörleri olan devletlerin kendi içlerinden kaynaklanan şiddet tehditleriyle karşı karşıya olmadığı anlamına gelmemektedir.⁷⁰

Dünya tarihi devletlerin kendi içerisinde yaşadığı iç savaşlar ve isyan hareketleri örnekleriyle doludur. Bunlardan konumuzu ilgilendiren en önemlisi Lübnan tarihinde yaşanan iç savaşlardır. Bilhassa Osmanlı İmparatorluğunun güçten düştüğü ve Batılıların ülke

⁶⁹ Walt, 1987: 1-17.

⁷⁰ Waltz, 2003a: 181.

içerisindeki bileşenlere daha fazla müdahalede bulunduğu bir dönem olan 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında Lübnan bölgesinde bulunan Dürzîler, Marunîler ve Müslümanlar arasında ciddi çatışmalar yaşanmıştır. Binlerce insan ölmüş, uluslararası yaşanabilecek çoğu savaştan daha fazla sivil hayatını kaybetmiştir. Dolayısıyla uluslararası arenada her ne kadar tehlikeli bir ortam varsa bir benzeri devletlerin kendi içerisinde de geçerli olabilir. Uluslararası düzeyden ulusal düzeye çatışma ortamı, tarihteki örneklerden görüldüğü üzere indirgenebilir. Bu indirgeme bireysel düzeye kadar yapılabilir. Bir kişinin Beyrut'ta sokakta yürürken darp edilip yaralanma hatta öldürülme olasılığı her zaman vardır. Bu kişinin aynı saldırıya Londra'da yakalanma ihtimali de her zaman vardır. Bu şiddet şehirlerden birisinin her hangi birisinde olabileceği gibi bizzat mensubu buldukları ailenin içerisinde de olabilir. Dolayısıyla insanın olduğu her yerde şiddet vardır ve bu şiddeti bertaraf edecek yöntemler uygulanabilir.⁷¹

Görüldüğü üzere şiddet uluslararası, ulusal, ya da bireysel düzeyde olan bir vakadır. Burada önemli olan bunların arasındaki ayrımıdır. Uluslararası şiddet ile diğer ikisi arasındaki fark kuvvet kullanmakta değildir. Önemli olan yöntem de değildir. Önemli olan kuvvet kullanmanın meşruiyetidir. Bireysel ve ulusal düzeyde şiddet kullanmak doğrudan ulusal hukukun konusuna girer. Ulusların içerisinde hiyerarşik bir yapılanma olduğu için meşru bir hukuk düzeni bulunmaktadır. Fakat uluslararası arenada devletlerin egemenlik sınırlarını aşan hiçbir hukuk uygulaması bulunmaz. Dolayısıyla uluslararası sistemi anarşik yapan en temel etken devletleri mutlak bağlayıcı ve daha üzerlerinde bulunan bir hukuki kuralın ve gücün bulunmamasıdır.⁷²

Anarşinin yapısının ardından bahsedebileceğimiz ikinci önemli unsur ise karşılıklı bağımlılık ile oluşan yapılardır. Bu bağlamda iktisadi yapılanmalar da önem teşkil etmektedir. Devlet yapısı itibariyle örgütünü tamamlamış olduğu için, her hangi bir devlet içerisinde belli mal ve hizmet kalemlerinde uzmanlaşma gerçekleşmektedir. Bu uzmanlaşma insanların hayatlarının her alanında etkisini gösteren bir olgudur.⁷³

Dolayısıyla karşılıklı bağımlılık bu durumda verimli getirisi olan bir düzene dönüşür. Devlet içerisinde bu karşılıklı bağımlılığı bozmanın bir anlamı yoktur. Hatta aynı devlet içerisinde uzmanlaşma ve karşılıklı bağımlılık iyi bir şeydir ve ulusal bütünleşmeyi daha sıkı bir hale getirmektedir.⁷⁴ Aynı ulus içerisinde karşılıklı bağımlılık bütünleşme neticesini doğursa da farklı uluslar arasındaki ekonomik bağımlılık güvenlik zafiyeti oluşturacaktır.⁷⁵

⁷¹ Waltz, 2009: 192-204.

⁷² Waltz, 1967: 199-211.

⁷³ Kroll, 1993: 321-347.

⁷⁴ Durkheim, 1983: 79-90.

⁷⁵ Waltz, 2009: 192-204. Ayrıca bk: Makins ve Nye, 1976: 139-144.

Her ulus her alanda kendi kendine yetmek arzusundadır. Bu istekleri ise devletlerin birbirlerine davranış açısından benzediklerini bize göstermektedir. Fakat her devlet her alanda uzmanlaşamaz, bu imkânsız bir husustur. Örneğin her devlet doğal kaynaklar bakımından eşit düzeyde zengin değildir, doğanın getirdiği birçok eşitsizliği gidermek adına devletler birbirleriyle ticaret yapmaktadırlar. Bu ticareti yaparlarken aralarında işbölümü gelişir, fakat güvenlik şüpheleri de artmaya başlar. Doğal kaynaklar bakımından diğer devletlere bağımlı olduğunuzda, bu bağımlılık mecburiyetini çeşitlendirmek zorunda kalınır. Örneğin tek devlete tüm enerji ihtiyacınızı bağlamak en basitinden rasyonel bir tutum olmaz. Dolayısıyla her devlet bu bağımlılığı azaltma eğilimde hareket eder.⁷⁶

Walt başta olmak üzere neorealist teorisyenlerin karşılıklı bağımlılığı güvenlikle ilişkilendirdikleri bu husus, aynı devlet çatısı altında bulunan gruplar için de geçerli olabilir. Bu grupların en önemli örneklerinden birisi de Dürzîlerdir. Dürzîler hem inanışları hem de toplumsal yapıları gereği dış dünyaya olabildiğince kapalı bir tutum sergilerler. Bu kapalılık da onların her alanda kendi işlerini görme isteklerini canlı tutmaktadır. Zira Dürzîler buldukları Lübnan'da asırlardır karşılıklı güvensizlik ve çatışma halinde oldukları Marunîler ya da diğer gruplara karşı, bir ulus devletin içerisinde olduğu gibi stratejik konuları bırakıp farklı konularda uzmanlaşmak istemezler. Bu husus Suriye ve İsrail Dürzîleri için de geçerlidir. Her hangi bir uluslararası durumda görüş bildirilirken Dürzîlerin kendi liderlerine ve bağlılarının görüşüne odaklanılmaktadır. Bu bağlamda farklı bir grup olarak hareket etmeleri, aynı uluslararası arenada olduğu gibi onların diğer gruplara olan güvensizliğinden kaynaklanmaktadır.⁷⁷

Dürzîlerin durumunu tersten okuduğumuzda da durum, onların bağlı oldukları devletler için iyi gözükmemektedir. İdeal olanı devlet çatısı altında yaşayan tüm vatandaşların birbirleriyle sıkı sıkıya bağlı bulunmasıdır. Fakat kendi içerisinde farklı gruplar oluşturan devletler açısından bu ciddi bir sıkıntı oluşturmaktadır. Bu bağlamda Lübnan, Suriye ve İsrail için bu aslında bütünlüğün karşısında ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Zira bu durum ülke bütünlükleri için teoride bir tehdit oluşturmanın yanı sıra, uluslararası güç mücadelesinde Dürzîlerin kullanılabilirliğini artırmaktadır.⁷⁸

Anarşinin yapısı ve karşılıklı bağımlılık analizlerinden sonra stratejiler ve sonuçlarını ele alabiliriz. Stratejilerin onu uygulayanların ne kadar elinde oldukları konusunda olayları incelerken insanların içinde buldukları sistemin fazla farkına varmadıkları görülebilir.

⁷⁶ Waltz, 1997: 913-917.

⁷⁷ Daha fazla bilgi için bk: Sweet, 1974: 112-119.

⁷⁸ Joseph, 2011: 150-163.

İnsanların ya da toplulukların davranışları aynı zamanda içinde buldukları sistemin davranışlarıyla da yönetilmektedir.⁷⁹

İnsan davranışlarından açıklamaya başlayacak olursak; çoğu insan, toplum ya da insanlık için kötü bir davranışta bulunmayı istemez. Bunu da çevresine, çocuklarına böyle aktarmaya çalışır. Fakat fiiliyatta bu böyle olmaz. Somut bir örnek verecek olursak; fabrikalar üretim stratejilerini kar ve maliyet analizini yaparak rantabilite uygunluğuna göre karar verip piyasaya sürmektedirler. Bu bağlamda yeni teknolojilerin verimli seviyeye ulaşması zaman alır ve eski teknolojiyi satmaya devam ederler. Günümüzde bilindiği gibi çevreci ürünlerin maliyeti yüksektir. Daha yeni teknolojiye sahip oldukları için verimli seviyeye ulaşmamışlardır. Buna mukabil çevreci ürünleri tercih etmek insanlara ve onların nesline yapabilecekleri en akıllıca tercih olacaktır. Örneğin otomobili ele alacak olursak, insanlar daha ucuz olan sıvı yakıtlı çalışan otomobilleri tercih etmektedir. Elektrikle çalışan muadillerinin havayı kirletmemesine karşın kendi ekonomilerini öncelikli olarak düşünürler. Elektrikli otomobil alarak uzun vadeli çok yüksek borçlara girmektense, eski konvansiyonel ürünlere yönelmektedirler. Bunun nedeni sistemdir. Eğer kapitalist sistem malları piyasaya sürerken verimli olmalarına bakmayıp, kar marjlarını makul ölçekte tutup çevreci ürünleri bir an önce piyasaya sürseler bu durum farklılaşacaktır. Fakat böyle bir yol izlenmediği için sistem insanların büyük çoğunluğunun kendilerini ekonomik riske atacak yaklaşımlara girmemelerini sağlayıp belli bir alan içerisinde tutmaktadır. Hal böyle olunca insanlar bireysel olarak eleştirdikleri şeyi kendi elleriyle yapmaktadırlar.⁸⁰

Devletler seviyesinde de binlerce yıldır değişmeyen anarşik ortamın nedeni de yukarıda bahsettiğimiz verilerle bağlantılı olagelmıştır. Günümüzde devletler düzeyinde rasyonel davranışın nasıl göz göre göre yapılamadığını örneklendirebiliriz. Yaşanan Suriye iç savaşı artık bir iç savaş olmaktan çıkmış, uluslararası anarşik düzenin çatışma sahasına dönüşmüştür. Yüz binleri aşan sivil ölümleri, 5 yılı aşan bir süredir savaşa son verilerek engellenememektedir. Her insan, her devlet savaşın kötü bir şey olduğundan bahsedip sonlandırılması gerektiğini söylese de bunu hiçbirisi yapmamaktadır. Yani çıkarlarını unutup Suriye'den çekilmemekte ya da çekilememektedir. Suriye'de bulunan her devlet kendi ulusal çıkarları ve geleceği açısından düşünüp bölgeye ya doğrudan müdahale etmekte ya da desteklediği militan gruplarla Suriye'de kazanım elde etmeye çalışmaktadır. Türkiye, Arap coğrafyası ile bağının koparılmaması ve güneydoğusunda ve güneyinde kurulacak bir Kürt devletinden sakınmak için Suriye'nin kuzeyinde operasyon yürütmektedir. Rusya, Suriye

⁷⁹ Waltz, 1967: 278-283.

⁸⁰ Waltz, 2009: 192-204.

rejim güçlerini desteklemektedir, zira Batılı güçlerin Ortadoğu'yu bölmelerini istememekte, sıranın kendisine geleceğini düşünmektedir. İran, Suriye yönetimini desteklemektedir zira mezhepsel kaygılarla hareket edip nüfuz alanının daralmaması için çaba sarf etmektedir. ABD ve İsrail ise son tahlilde Ortadoğu devletlerini olabildiğince küçük devletler haline getirip hem İsrail'in güvenliği için bir saha yaratmak amacıyla hem de ticaret ve enerji güvenliği açısından yönetilebilir ve hegemonyaya zararsız oyuncular yaratmak amaçındadır.

Söz konusu devletlerden herhangi birisi, daha fazla sivil kayıpların yaşanmasına göz yumamam ve tüm unsurlarıyla geri çekiliyorum diyememektedir. Zira bir ülke tamamen geri çekilirse diğerleri onun yerini dolduracaktır. Peki, ülkeler geri çekilmediği takdirde sonuç ne olmaktadır sorusu da hayati derecede önemlidir. Ülkeler öncelikli olarak kendi çıkarlarını düşündüklerinden sonuçta sivil kayıplar devam etmektedir. Her hangi birisi geri çekilememektedir zira savaşın başlangıcından çok daha fazla kayıpla süreci tamamlama olasılıkları vardır. Dolayısıyla uluslararası sistemin yapısı ahlaki karar almayı engellemektedir. Her ülke kendi çıkarlarını öncelediğinden, uluslararası çıkar söz konusu olmamaktadır. Mahkûmlar ikileminde olduğu gibi savaş öncesi de sonrasındaki mücadele de aslında rasyonel ve doğru sonuçlar getirmemektedir.⁸¹ Dolayısıyla, insanlar örneğinde belirttiğimiz gibi, devletler de sistemin getirdiği bu çıkmazdan ancak sistemin değişmesiyle çıkabilecektir. Farklı bir şekilde çözüm mümkün görünmemektedir.

Uluslararası ve ulusal yapılarla ilgili olarak Walt sistemi iki temel unsurla açıklamaya çalışmıştır, Anarşi ve hiyerarşi. Anarşi daha çok uluslararası düzeyde devletlerin birbiriyle yaşadığı ilişki düzeyini belirtmektedir. Hiyerarşi ise devletlerin kendi içlerindeki örgütlenme biçimini ifade etmektedir. Temel olarak ulusal alan yani hiyerarşik alan hukuk, otorite ve yönetim ile ilgili bir yapıdır. Bu yapının içerisinde özgürlük kavramı önem taşımaktadır. Özgürlük çoğaldığı zaman otorite ve denetim zayıflayacaktır, azaldığı zaman ise otorite ve denetim artacaktır. Özgürlüğün azaldığı örneklerde otorite ve merkezi yönetim güçlenir ve devlet gücü kullanma yetisi açısından güç kazanmaktadır. Özgürlükler çoğaldığı zaman ise bunun tam tersi olmaktadır. Dolayısıyla ulusal politikanın uygulanması ve özgürlüklerin artırılması ya da azaltılması devletlerin uluslararası politikasına doğrudan etki edebilecek sonuçlar doğuran bir seçim olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸²

Anarşi ise uluslararası sistemi anlatmak için kullanılan bir terimdir, güç, çatışma, mücadele ve uyum alanı olarak öne çıkmaktadır. Anarşik alanda otorite yoktur, güç mücadelesine bağlı olarak karşılıklı geçici antlaşmalar bulunmaktadır. Bu antlaşmalar temelde ulusal çıkarlara bağlı olarak yapılır. Walt yapıyı açıklarken, neden temel olarak iki seçenecli

⁸¹ Snyder, 1971: 66-103. Ayrıca bk: White, 2009: 137-143.

⁸² Sampson, 2002: 429-457.

bir sistem ele aldığına ise anlamlı açıklamalar getirmiştir. Dünyayı yalnızca anarşik ve hiyerarşik yapısıyla mı görmeliyiz? Ya da anarşik düzenin içinde hiç farklı yapılanma emareleri yok mudur? Bunun tam tersi olarak hiyerarşik yapıların içerisinde de anarşi bulunmaz mı? Soruların cevabının verilmesi elzem olarak görülmektedir. Walt'a göre anarşik uluslararası düzenin içerisinde BM, Dünya Ticaret Örgütü vs. gibi hiyerarşik yapılanmaya benzeyen örgütler bulunmaktadır. Fakat bu örgütleri asla uluslararası yapının tamamını hiyerarşik olarak tanımlanmasına yetmeyecek nitelikte olduğunu belirtmektedir. Örneğin Birleşmiş Milletler, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası kurduğu, hegemonya tesisi amacıyla kendisi ve daimi 5 üye için kullanışlı bir örgüt olarak tasarlanmıştır. BM nihai hukuk uygulayıcı olarak hiyerarşi oluşturmamaktadır. Bu bağlamda DTÖ gibi kurumlar da devletlerin istediği anda üyelikten çıkabilecekleri kurumlardır. Bu tarz kurumlar karşılıklı çıkar elde edildiğinden üyeliği kullanışlı örgütler olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla asla tek başına sistemin tanımını değiştirecek nitelikte değildir.⁸³

Ulusal düzeyde hiyerarşinin bulunması gerektiğini belirten Waltz bunun alternatiflerinin de bulunabileceğinden bahsetmektedir. Bu bağlamda kendisi 1920 ile 1940 arası Çin'i örnek göstermektedir. Söz konusu tarihler arasında Çin içerisinde daha önce bahsettiğimiz karşılıklı bağımlılık düzeyinin sınırlılığından kaynaklanan tek bir devlet meydana getirememesi sorununun bariz olduğundan bahsetmektedir. Bu konuyu da hiyerarşi ve anarşinin sınırında olan bir vaka olarak tanımlamaktadır. Sınır vakalarının olması da farklı bir kategori olduğu anlamına gelmemektedir. Bu bağlamda Dürzîler, Marunîler, Sünniler ve Şiiilerin bulunduğu ve karşılıklı bağımlılıklarının diğer devletlere nazaran görece az olan Lübnan'da da durumun benzer olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca günümüzde yaşanan Suriye iç savaşında da, Suriye için bir hiyerarşiden bahsedilemez. Devlete egemen olmak ya da bağımsız farklı birimler kurmak adına yaşanan iç savaşta da Dürzîler her ne kadar pozisyonlarını Suriye rejim güçlerinden yana kullansalar da farklı bir birim olarak hareket etmektedir. Bu bağlamda Dürzîler buldukları 3 ülkeden ikisinde farklı bir topluluk olarak hareket ettiklerinden sınır vaka olarak değerlendirilebilirler. Bu da onları güç dengesini gözeterek hareket eden bir topluluk yapmaktadır.⁸⁴

Dürzîlerin Ortadoğu gibi siyasi yönden çalkantılı, istikrarsız bir bölgede var olma mücadelesini incelemek için nasıl bir yöntem izlenilmesi gerektiği sorunsalına, realizm, neorealizm, güç dengesi ve sonunda tehdit dengesi yeterli cevap verebilmektedir. Bu bağlamda realizmden neorealizme konunun felsefî kökenleri tartışılmıştır. Daha sonra

⁸³ Katzenstein vd., 1998: 645-685.

⁸⁴ Waltz, 2009: 192-204.

uluslararası sistem-yapı nedir sorusuna cevap verilmeye çalışılmıştır. Bu yapı içerisinde devletler ve diğer topluluklar nasıl tepki vermektedirler, bundan bahsedilmiştir. Söz konusu yapının anarşik olmasından bahsedilip sistemin temel kökeni ve özellikleri irdelenmiştir. Bu anarşik yapı içerisinde aktörler nasıl davranışlar içerisinde bulunmaktadır sorusuna ise güç dengesi teorisiyle cevap bulmak mümkündür.

1.3.1. Güç Dengesi

Devlet mekanizmasının temel mantığı, çıkarlarını uluslararası sistemde maksimize etmek, bunun yanında kendisine karşı oluşan ya da oluşabilecek tehditleri bertaraf etmektir. Tarih boyunca hiçbir devletin dünyanın tüm coğrafyasında mutlak hâkimiyet kurduğu gözlemlenmemiştir. Dolayısıyla her hangi bir devletin bütün dünyada mutlak hâkim olabileceği, bundan sonraki süreçte göz ardı edilebilecek kadar düşük bir ihtimaldir. Bu bakımdan, devletler düzeyinde uluslararası sistem anarşik bir yapıya sahiptir. Bu yapı içerisinde devletlerin çıkarları sürekli birbirleriyle çatışmaktadır. Bu ortamda, her devlet kendi güvenliğini arttırmak adına diğer devletlerle işbirliği (ittifak) içerisinde olmak ister. Bu ittifaklar hem devletlerin çıkarlarını maksimize etmek için, hem de güvenliklerini sağlama almak için ortaya koydukları doğal bir reflekstir. Tarihte, Thucydides ve Kautilya'dan Birinci Dünya Savaşı'na, oradan da günümüze kadar devletlerin tepkileri benzer olmuştur.⁸⁵

Herhangi bir ittifak ilişkine girildiği zaman temelde iki yol tercih edilir. Bunlardan ilki dengelemek (balancing), ikincisi ise ardıncılıktır (bandwagoning).^{*} Uluslararası sistemde dengelemek, ardıncılığa göre daha yaygın biçimde tercih edilmektedir. Dengelemenin yaygın olarak görüldüğü uluslararası sistem, diğerine kıyasla daha güvenli olarak tanımlanabilir. Güç dengesini oluşturan temel yaklaşım, hegemon olmaya aday olan, genelde en kuvvetli ve saldırgan devlete karşı diğer devletlerin ittifak kurması olarak tanımlanabilir. Bu refleksin temel nedeni, saldırgan devletin hegemon olup, diğer devletlerin egemenliklerine son verme tehlikesidir. Bu bağlamda, görece güçsüz ve/veya saldırgan olmayıp statükoyu korumak isteyen devletler, kendilerini savunmak için reaksiyon gösterirler.⁸⁶ Winston Churchill'in Birleşik Krallığın bu politikasını ifade eden sözleri şöyledir:

“Dört asır boyunca İngiltere'nin dış politikası, Avrupa kıtasında en güçlü, en agresif, en baskın gücün karşısında olmuştur. Aslında en güçlünün yanında yer alıp zaferin kazanımlarını paylaşmak çok cazip

⁸⁵ Healy ve Stein, 1973: 34.

^{*} “Ardıncılık” terimi, İngilizce “Bandwagoning” sözcüğünün karşılığı olarak kullanılmıştır. Makalenin genelinde İngilizce yerine bu Türkçe tanım tercih edilmiştir. “Dengelemek” terimi de benzer olarak söz konusu tezin yazarları tarafından İngilizce “Balancing” olarak kullanılmaktadır.

⁸⁶ Walt, 1985: 4.

olabilirdi. Fakat biz her daim görece güçsüzün yanında yer alarak Avrupa kıtasına askeri tiranlıkların hâkim olmasının önüne geçtik”⁸⁷

şeklinde olmuştur. Bu sözler açıkça devletlerin güç dengesi politikasını tercih etmelerinin somut bir kanıtıdır.

Benzer ittifak tercihleri, tarih boyunca farklı ülkeler tarafından oluşturulmuştur.* Dürzîler bağlamında örnek verecek olursak; Dürzîler ile Marunîler Biladüş-Şam bölgesinde 18. ve 19. Yüzyıllarda iki baskın grup ve iki rakip olarak önümüze çıkmaktadır. Marunîler, dönemin büyük gücü Fransa ile ittifak kurduğunda, Dürzîler doğal olarak Marunîleri dengelemek için Osmanlı Devleti ile yakınlaşmışlardır. Ulus düzeyinde güç dengesinin bir benzerini bölgesel gruplar da onları takiben devam ettirmişlerdir. Bu bağlamda, “uluslararası anarşik ortamda ülkelerin ittifak yaklaşımları nasıl olur ve toplam dengeyi nasıl etkiler?” sorusunun cevabı bulunmalıdır. Bu bağlamda güç dengesi nasıl oluşmaktadır, kavramın kökenlerine inmek ve analiz etmek gerekmektedir.

Güç dengesinin tanımlanması için başlıca değinilmesi gereken kavramların başında reelpolitik gelmektedir. Reelpolitik kavramı devletlerin karar verme organlarının, bir başka deyişle siyaset yapan organlarının karar verme davranışlarının uluslararası rekabete bağlı olarak kuvvet odaklı gerçekleşmesine dayanmaktadır. Reelpolitığın nihai hedefi ise başarıya ulaşmaktır. Başarıdan kasıt ise öncelikli olarak söz konusu devletin tehlikelerden bertaraf edilmesi ve ardından gücünün artmasıdır. Reelpolitik tanımını yaptığımız bu zemin Machiavelli’den, başta bahsettiğimiz Morgenthau’ya kadar olan düşünürler tarafından ortak kullanılan bir tanımdır. Waltz ise bize reelpolitığın güç dengesi teorisinin bir üst kümesi olduğunu söylemektedir. Makro perspektiften bakıldığında öncelikle uluslararası yapı bulunmaktadır, daha sonra söz konusu yapının doğasında bulunan bir takım kısıtlar olduğundan bu çerçevede nasıl bir yöntem izlenilmesi gerektiğini söyleyen yaklaşım da reelpolitikdir. Dolayısıyla reelpolitik devletlerin davranış biçimlerini ve yöntemleri olarak

⁸⁷ Churchill, 1948: 207-208.

* ABD’nin SSCB’ye karşı görece daha güçsüz olan Çin ile uzlaşmaya gitmesi ve bunun yanında diplomatik yollarla SSCB ile Çin arasında oluşabilecek her türlü hizipleşmeyi gizli ya da açık olarak desteklemesi, denge politikasında şartlar uygun olduğunda güçsüzün destekleneceğine iyi bir örnektir. Birinci Dünya Savaşında Birleşik Krallık, kıta Avrupa’sında görece olarak Almanya’ya oranla daha güçsüz taraf olan Fransa’yı desteklemiştir. Böylece Almanya’nın hem sanayi devriminden sonra kıtadaki yükselişine ket vurmak istemiş, hem de yaklaşık iki asır boyunca elde ettiği sömürge topraklarını, sömürge arayışı içerisinde olan Almanya’dan korumak istemiştir. İlk büyük savaşın arifesindeki dönemin en büyük dünya güçlerinin, Kıta Avrupa’sı içerisindeki dağılımı bu şekilde olmuştur. Fakat söz konusu üç büyük gücün dışında Rusya, İtalya, Avusturya-Macaristan ile Osmanlı da bulunmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı ve Rusya’yı da Avrupa ülkeleri olarak değerlendirdiğimizde, yedi büyük gücün olduğu bir uluslararası denge ortamı vardır. Coğrafi yakınlık, söz konusu başat güçlerin ittifak tercihlerinde de etkili olmuştur. Bunun yanında, Avrupa kıtasında bulunan güçsüz ülkelerin tercihleri, her ne kadar temel ittifaklardaki dengeyi değiştiremeyecek boyutta olsa da, jeostratejik açıdan önem arz etmekteydi. Örneğin Almanya ile Osmanlı arasındaki ittifakın coğrafi olarak tamamlayıcısı Bulgaristan, buna bir örnek olarak gösterilebilir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Kissinger, 1979: 178.

kabul edilirse, güç dengesi teorisi de bu davranış kalıplarını açıklayan teori olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁸

Waltz güç dengesi teorisinin devletler hakkında varsayımlarda bulunan bir yaklaşım olduğunu söylemektedir. Bu bağlamda uluslararası arenada temel aktörler olarak devletlerin öncelikle kendi varlıklarını devam ettirmek istediklerini belirtmektedir. Devletlerin nihai hedeflerinin ise evrensel hâkimiyet olduklarından bahsetmektedir. Asgari olarak varlıklarını sürdürmeye çalışan, azami olarak ise mutlak hegemon olmaya çalışan aktörler bu hedeflerini gerçekleştirmek adına iki kategoriden oluşan araçları kullanmaya çalışırlar. Bunlardan birincisi kendi iç dinamikleri ile ilgili olan çabalardır. Askeri kapasitelerini artırmaya çalışmak, ekonomik olarak daha fazla zenginlemeye çalışmak, demografik avantajlarını kullanmaya çalışmak gibi parametrelerle güçlerini içeride artırmaya çalışmaktadırlar. İkincisi ise kendisi gibi olan aktörlerle çıkarları doğrultusunda çeşitli ittifaklar geliştirmeye çalışmak, karşı tarafın ittifak yapısını bozmaya çalışmak gibi stratejik hamleler düşünmeye çalışırlar. Bu bağlamda değerlendirildiğinde güç dengesi uluslararası sistemin içerisinde devletlerin karşılıklı eylemlerini değerlendirdiği, birbirleriyle etkileşimlerinin onların pozisyonlarının seyirini etkilediği bir mikro yaklaşımdır.⁸⁹

Güç dengesi teorisi, uluslararası sistem ve reelpolitığe göre mikro bir yaklaşım olmasına karşılık, devletlerin şahsına münhasır davranışlarını da özel olarak inceleyen bir teori değildir. Dolayısıyla uluslararası sistem anlayışının altında mikro bir yaklaşım olmasına karşın gündelik politika analizlerindeki gibi bir mikro bakış açısını da içermemektedir. Waltz'un da belirttiği üzere güç dengesi teorisi devletlerin birbirlerinden bağımsız uyguladıkları eylemlerin sonuçlarını inceleyen bir teoridir. Devletlerin olası yaklaşımlarına dair varsayımlar geliştirmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz üzere devletlerin uluslararası sistem içerisindeki kısıtlarını değerlendiren teori aynı zamanda devletlerin karakteristik özelliklerini de göz önünde bulundurmaya çalışarak söz konusu varsayımları yapmaya çalışır. Bu bağlamda devlet düzeyinde olmasa da ele aldığımız Dürzî topluluğunun karakteristik özellikleri onların siyasal tercihlerini nasıl etkilemektedir, stratejik tercihlerini nasıl yapmaktadırlar ve gelecekte nasıl karar verme eğiliminde olacaklardır, sorularına en iyi cevabı da verebilecek teori güç dengesi teorisidir.⁹⁰

Değinilmesi gereken bir diğer husus, uluslararası sistemin yapısı itibariyle güç dengesinin dinamik bir karakter taşımasıdır. Denge birbirlerini tekrarlayan biçimde oluşur ve ittifakı sürükleyen ya da belli konularda güçlü olan devleti diğerleri taklit etme eğiliminde

⁸⁸ Pflanze, 1958: 492-514.

⁸⁹ Waltz, 1991: 667-670.

⁹⁰ Waltz, 2009: 192-204.

olmaktadır. Kenneth Waltz teoriyi sınamak için en önemli çağın 19. yüzyıl olduğunu söylemektedir. Bu çağda denge sürekli değişim halinde olmuştur ve devletlerin karakterleri gereği birbirleriyle işbirliği yapmamaları için birçok nedene sahip olsalar dahi dengelemek için ittifak kurmuşlardır.* Söz konusu çağda Osmanlı Devleti gerileme döneminde olduğundan dolayı içerisinde barındırdığı gruplar da kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmişler, daha fazla politik hareket alanı bulmuşlardır. Bu gruplardan biri de Dürzîlerdir. Osmanlı, İngiltere, Fransa ve Rusya, Orta Doğu bölgesinde etkilerini artırmaya çalışmışlar ve çeşitli ittifak ilişkileri içerisinde olmuşlardır. Büyük devletlerin ittifak durumlarına göre de bölgede bulunan Marunîler, Dürzîler gibi gruplar da bu ittifak ilişkilerinin ardılları şeklinde pozisyon almışlardır. Bu bağlamda sistem içerisindeki gelişmeler ülkeleri birbirlerine yakınlaştırıp uzaklaştırabilmektedir sonucuna varabiliriz.⁹¹

Askeri teknolojileri geliştirmek ve askeriye yatırım yapmak aslında devletler açısından rasyonel bir durum değildir. Ekonomik olarak devletleri zor durumda bırakabilir, vatandaşların doğrudan işine yaramayacak bir harcama kalemi oluştururlar. Fakat buna karşın devletler askeri harcamalara çok fazla kaynak aktarmaktadırlar. Ağır yıkımların yaşandığı savaşların ardından bile devletler bu harcamaları yapmak zorunda kalmıştır. Örneğin SSCB, İkinci Dünya Savaşı sonrası çok ciddi bir yıkımla karşı karşıya kalmasına rağmen askeri harcamalarını sürdürmüştür. Güç dengesi teorisine göre ABD'yi dengelemek için sürdürmek zorunda kalmıştır.⁹²

18. yüzyıldan verdiğimiz örneklerle Dürzîlerin dengeleme davranışlarını detaylandırarak olursak; Dürzîler buldukları Biladüş-şam bölgesinde doğal olarak Hıristiyan Marunîler ve diğer Sünni, Şii gruplarla rakip konumda olmuşlardır. 18. Yüzyılda nüfus yoğunluğu ve güç bakımından kendilerinin en önemli rakipleri Marunîlerdir. Dürzîlerin aslında Osmanlı yönetimi ile fazla yakınlık kurması için fazla bir neden yoktu. Zira Sünni mezhebinin önemli bir yer tuttuğu Osmanlılar açısından Dürzîler sapkın olarak kabul görmekteydi, aynı durum Dürzîlerin Osmanlılara bakış açısı için de geçerli bir durumdur. Dolayısıyla iki topluluğun da karakteristik özellikleri birbirleriyle uyum içerisinde

* 1894 yılında Fransa ile Rusya arasındaki ittifak ilişkisi buna örnektir. Bismarck Almanya'sı askeri ve teknolojik olarak diğer ülkelerle aradaki mesafeyi açmıştır. Bunun yanında diğer devletler Almanların teknolojisini örnek almaya çalışmış yani taklit etmeye başlamıştır. Tarihsel olarak ve devlet karakteri olarak Fransa ile Rusya'nın müttefik olması iki ülkenin karakterleri itibariyle zor görünmesine rağmen gerçekleşmiştir. Peki bu nasıl olmuştur bunu açıklığa kavuşturmamız gerekmektedir. İttifak oluşturmak için Fransa ve Rusya, Almanya'nın somut tehdidinin geldiği 1870 yılından itibaren 14 yıl beklemiştir. Söz konusu süre iki ülkenin dış politikasının algıları ve Alman siyasetine bağlı olan bir süredir. Dolayısıyla dengelemek için bu süreçlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bunun yanında Almanya askeri sistem ve teknoloji açısından ilerlemiştir. Dolayısıyla Rusya ve Fransa bu durumu kendisi açısından tehdit olarak görmüş ve ülke karakterleri daha önce belirttiğimiz üzere birbirlerine uymasa da ittifak gerçekleşmiştir.

⁹¹ Waltz, 2009: 192-204.

⁹² Waltz, 2009: 192-204.

olmamasına rağmen Dürzîler o dönemde yaşanan Lübnan bölgesi iç savaşında Osmanlı yönetimine yakınlaşmışlardır. Bunun en önemli nedeni ise Marunîlerin Avrupalılardan gördüğü destektir. Bilhassa Fransızların Marunîleri desteklemesi neticesinde Dürzîler Osmanlı yönetimi ile ittifak kurmayı denemişlerdir. Bu durum karakteristik özellikleri uygun olmamasına rağmen devletlerin farklı topluluklarla da ittifak kurabileceğini göstermektedir. Askeri konuda da Marunî-Dürzî rekabeti devletler düzeyindeki rekabete ve birbirlerini taklit etmeye benzemektedir. 18 yüzyıl sonunda Dürzî milisler tarafından ağır yenilgiye uğratılan Marunîler askeri kapasitelerini artırmak için Avrupalı müttefiklerinden yardım alarak mesafe kat etmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla askeri kapasite artırımına yönelik tırmanış da bahsettiğimiz gruplar arasında yaşanan bir gerçektir.⁹³

Devletler her zaman güçlü olanın karşısında yer almayabilirler. Bu yaklaşım belli durumlarda görülebilir. Daha sonra güçlü olanın yanında yer alıp kaderini o tarafa emanet etmenin hangi durumlarda ortaya çıkacağını ardıcılık yaklaşımında açıklayacağız.

Güç dengesi teorisi kapsamında hareket etmemeye çalışmak olası mıdır sorusu da sorulabilir. Bu sorunsalı açıklayacak olursak; devletler uluslararası sistemin dışında hareket edebilirler mi anlamına gelecektir. Uluslararası yapı itibarıyla, devletlerin sürekli birbirleriyle rekabet eden aktörlerden birisi olarak bu oyunun dışına çıkması halinde, oyunun otomatik mağlubu olacaktır. Somutlaştıracak olursak, herhangi bir devlet askeri kapasite artırımına gitmemek, ekonomik olarak elindekiyle yetinmeye çalışmak, jeopolitik ve jeostratejik hamleler yapmayıp kendi sınırları içerisinde yaşamaya çalışmak gibi seçimler yaptığı takdirde dış tehditlerin açık hedefi olacaktır. Dolayısıyla ömrü de fazla uzun olmayacaktır. Güç ve hegemonya arzusu boşluk kabul etmeyecektir ve bu oyunu reddeden devlet tarihe karışacaktır. Güç dengesinin alternatifini ancak uluslararası sistemdeki tüm oyuncuların aynı zamanda farklı bir sistem ortaya koymasıyla getirilebilir. Bu da teoride mümkün olmakla birlikte pratikte mümkün gözükmemektedir. Söz konusu duruma en mühim örnek SSCB'nin devrim sonrası dış politikası olarak gösterilebilir. Lenin, Dışişleri Bakanı olarak Çiçerin'i 1922 yılında yapılan Cenova konferansına göndermiş ve ona devrim konusunda konferansta iddialı laflardan kaçınmasını salık vermiştir. Dolayısıyla SSCB'nin dışişleri bakanı olarak konferansta, devrim savunucusu ve sistemi kökten değiştirmeye çalışan birisinden ziyade klasik bir diplomat olarak görüntü vermiştir.⁹⁴

Güç dengesi teorisinde üzerinde durulması gereken en önemli meselelerden birisi de gücün nasıl tanımlanacağıdır. Bir ülkenin güçlü olduğunu nasıl tanımlayabiliriz? Waltz'un belirttiği üzere dünya hiçbir zaman iki kutuplu olmak istenildiği için öyle olmamıştır. ABD ve

⁹³ Acar, 1989: 12-23.

⁹⁴ Moore, 1950: 204

SSCB güçlü oldukları için dünya iki kutuplu sistemde olmuştur. Bir başka deyişle ABD ve SSCB buldukları blokta diğerlerinden belirgin bir şekilde daha güçlü oldukları için başat güç olmuşlardır. Peki, bunu hangi etkenler belirlemektedir? Bunun cevabı devletlerin kendilerine yardım sisteminin içerisinde kullanacakları bileşik etmenlerde gizlidir. Söz konusu etmenler askeri güç, politik istikrar, toprak büyüklüğü, nüfus, ekonomik güç, teknolojik üstünlük ve tüm bunların kullanılması için liyakat sahibi kadrolara sahip olmak olarak sıralanabilir. Bu saydığımız unsurların hemen hepsinde belirgin bir şekilde diğer uluslardan daha güçlü olan uluslar başat güç konumunda olacaklardır.⁹⁵

Farklı parametrelerde güçlü olmak bunların hepsinde aynı oranda güçlü olmak anlamına gelmemektedir. Zira bir ulusun söz konusu unsurların her birinde eşit oranda güçlü olması beklenemez. Fakat en azından bu unsurlardan her hangi birisinde makul seviyelerden daha az oranda olmamaları gerekmektedir. Örneğin 20. Yüzyıl dünyasının iki kutuplu düzeninde ABD ve SSCB haricinde farklı alanlarda güçlü devletler de bulunmaktaydı. Bunların başında ekonomik alanda gayet güçlü durumda olan Avrupa ülkeleri gelmekteydi. Askeri kapasite bağlamında, bilhassa nükleer teknoloji bulunduran Birleşik Krallık ve Fransa gibi ülkeler de bulunmaktaydı. Uzak doğuda Japonya ekonomik olarak çok güçlü, Çin ise nüfus ve toprak büyüklüğü bakımından büyük bir güçtü. Fakat bu ülkelerin hiç birisi yukarıda saydığımız etkenlerin her birinde yeteri kadar güçlü olmadığı için başat güç konumunda bulunamamışlardır. Dolayısıyla dünya iki kutuplu bir şekilde düzenlenmiştir.⁹⁶

Tarihte de görüldüğü üzere ülkelerin güçlerini tahmin etmek de zor olan unsurlardan birisidir. Bahsettiğimiz unsurların her birini somut bir şekilde tahlil etmek genellikle zordur. Devletler birbirleri hakkında bilgi sahibi olmak isterler fakat bu o kadar da kolay olmayacaktır. Zira kimi devletler kendilerinin potansiyel güçlerinden dahi haberdar olmayabilirler.* Son tahlilde güç dengesi yarışı içerisinde olan devletlerin sayısı toplam devlet sayısına göre az olmuştur. Tarih boyunca da bu böyle seyretmiştir.⁹⁷

Güç dengesinde bir diğer önemli husus ise, güçlü devletlerin sayısının az ya da çok olmasının uluslararası sistemi nasıl etkileyeceği sorunsalıdır. Öncelikle devletler arasında güç eşitsizliğinin olması Waltz tarafından avantajlı bir durum olarak belirtilmiştir. Bunu da erdemleri olan bir durum olarak betimlemiştir. Örnek olarak toplumları ele aldığımızda

⁹⁵ Walt, 2009: 86-120.

⁹⁶ Moul, 1989: 101-121.

* Güç ancak somut durumlarla karşılaşıldığında tam olarak sınanabilir. Prusya 1866 yılında önce Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na karşı, daha sonra ise 1870 yılında Fransa'ya karşı iki büyük zafer kazanmıştır. Bu zaferleri dünya kamuoyunu şaşkınlığa sevk etmiştir. Bizzat Prusya halkı dahi bu zaferlerle birlikte şaşkınlık yaşamıştır. Görüldüğü üzere güç somut bir şekilde test edildiğinde anlaşılabilir.

⁹⁷ Waltz, 2009: 192-204.

bireyciliğin aşırı olduğu durumlarda, toplumun adeta atomlarına ayrılmış bir durumda olacak ve ya anarşi hüküm sürecek, devletler nezdinde de bu durum ya yine anarşinin yaratacağı sürekli çatışma hali veya despotizm ortaya çıkaracaktır. Dolayısıyla eşitsizlik hali gücün tarih içerisinde sürekli yer değiştirmesine ve dinamik bir düzen sağlamasına yaramaktadır.⁹⁸

Dünya sisteminin aktörlerinin arasındaki büyük güç sayısı değiştikçe, diğer devletlerin kaderleri de buna bağlı olarak değişmektedir. İki kutuplu sistemle çok kutuplu bir sistemin arasındaki fark büyük devletleri ilgilendirdiği kadar diğer devletleri ve toplulukları da ilgilendirecektir. Öncelikli olarak Waltz, İki Kutuplu sistemin daha iyi bir sistem olduğunu belirtmiştir. Fakat bu “daha iyi” tanımı herkes ve her durum için geçerli değildir. İki Kutuplu sistem istikrar açısından daha iyi olabilir fakat diğer ülkelerin istekleri bu yönde olmayabilir. Olaya farklı açılardan yaklaşmak gerekecektir. İki kutuplu sistemlerdeki istikrarın bazı getirileri bulunmaktadır. Bunların başında sistemin ideolojisinin belli olduğu ve tarafların daha net çizgilerle çizildiği için devletler arası antlaşmalar yapmak ve bu yapılan antlaşmalara sadık kalmak daha yüksek ihtimaldir. Bu bağlamda da sistem kendisini güçlendirmektedir.⁹⁹ Fakat tüm bunların yanında istikrar arzusunda olmayacak ülkeler de göz önünde bulundurulmalıdır. İki süper gücün dışında bulunan ülkelerden bilhassa gelişmekte olan ülkeler istikrar arayışında değil de daha fazla güç elde etme arzusunda olabilirler. Hal böyle olduğunda istikrarın söz konusu ülkeler açısından önem sırası daha aşağılarda olacaktır. Fakat devletler güç savaşının içerisine girdikleri sürecin maliyetini de düşünmek zorunda kalabilirler. Buna en iyi örnek iki dünya savaşı olarak gösterilebilir. Dünya savaşlarının baş aktörleri dönemin süper güçleri olmalarına karşın, sürecin bedelini, güç kaybı vererek ödemişlerdir.¹⁰⁰ Güç kaymalarını, gücün nasıl denge halinde durduğunu anlamak açısından, çoklukla liberal ve eleştirel teorisyenlerin argümanlarından yola çıkarak, ulusların karşılıklı bağımlılıklarını da incelemek gerekmektedir.

1.3.1.1. Karşılıklı Bağımlılık

Güç dengesi teorisine yöneltilen eleştiriler, ulusların artık birbirleriyle 19. yüzyıl ve öncesinde olduğu gibi güç mücadelesi içerisine kolay kolay giremeyeceği şeklinde yapılmıştır. Bunun nedeni artık ulusların birbirleriyle çok sıkı ekonomik alışverişler içerisinde bulunduğu ve bunun ulusların birbirlerine karşılıklı olarak bağımlı kıldığı yönünde

⁹⁸ Waltz, 2009: 192-204.

⁹⁹ Bain, 1956: 172.

¹⁰⁰ Keynes, 1920: 48.

olmuştur. Bu bağlamda ulusların arasındaki bu karşılıklı bağımlılığın istikrarı koruyucu ve hatta sürekli kılacağı konusunda eleştiriler getirilmiştir.¹⁰¹

Karşılıklı bağımlılığın öne sürdüğü bu eleştirileri Waltz, Güç Dengesi teorisi bakış açısıyla açıklamıştır. Öne sürülen eleştirilerin daha çok ekonomik boyutu olduğundan dolayı, verilen yanıtlar da ekonomik perspektiften yararlanılarak yapılmıştır. Waltz karşılıklı bağımlılığın, iç içe geçmiş ilişkiler ağı olduğunu belirtmektedir. Bunun bir diğer ifadeyle ülkelerin birbirleriyle daha yakın temas halinde olacakları anlamına geldiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla ülkeler arasında temasın artmasının, barış ve istikrarın artmasının aksine çatışma riskini artıracığının altını çizmektedir. Bunu kişisel ilişkilerde de görebilmek mümkündür. Aranızda her hangi bir bağlantı bulunmayan birisiyle kavga etme ihtimaliniz evinizde bizzat yanınızda yaşayan birisiyle sürtüşme ihtimalinden her zaman daha azdır. Dolayısıyla devletler arasındaki karşılıklı bağımlılık da daha fazla temas ve daha fazla çıkar çatışması manasına gelmektedir.¹⁰²

Karşılıklı bağımlılık halinin istikrar ve barış değil de daha çok çatışma yarattığını tarihten örneklerle vermek de mümkündür. Liberal bir dünyaya ve ulusların karşılıklı iç içe geçmiş gibi hareket eden ticaretlerine en iyi verilebilecek örnek, sanayi devriminin hemen öncesindeki yıllar ile Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan süredir. Söz konusu yıllarda ekonomik olarak Birleşik Krallığın diğer devletler karşısında ezici bir üstünlüğü bulunmaktaydı. Bunun yanında Birleşik Krallık o dönemde çok büyük topraklara sahip sömürgeleri de bünyesinde barındırmaktaydı. Bu bağlamda zaten kendi bünyesinde çok büyük bir ticaret alanı oluşturmuştu. Bunun yanında Birleşik Krallık sanayileşmeye ilk adım atan devlet olmanın verdiği avantajla Avrupa'daki diğer devletlerle ticaretini ciddi biçimde geliştirmiştir. Söz konusu dönemde gümrüksüz veya günümüze nazaran göz ardı edilebilecek kadar az gümrük vergisiyle mallar ve emeğin serbest dolaştığı bir dünya söz konusu olmuştur. Anglosaksonların liderliğindeki bu dünya hakkında liberal düşünürler tarafından artık ulusların fazlaca iç içe geçtiği ve başından beri bahsettiğimiz uluslararası sistemin kurallarının değiştiğini müjdeleyen çalışmalar yapılmaya başlamıştır. Piyasanın ve fiyatların bu serbest dolaşım neticesinde belli bir süre sonra dengeye geleceği, devlet mekanizmalarının artık eskisi gibi olmayacağı ve tüm dünya halklarının müreffeh bir şekilde yaşayabileceği günlerin yakın olduğu söylenmiştir.¹⁰³

Fakat karşılıklı bağımlılığın ve liberalizmin hızla yaşandığı bu yılların sonu hiç de umulduğu gibi sonuç vermemiştir. Sanayileşme yarışı önce diğer Avrupa ülkelerini içine

¹⁰¹ Strange, 1971: 223.

¹⁰² Waltz, 2009: 192-204.

¹⁰³ Thomas, 1961: 3-15.

almış, daha sonra da Asya ülkelerinden Japonya gibi öncüler bu yarışa dâhil olmuştur. Neticede bu karşılıklı yarış, hem ekonomik yarışa dönüşüp ekonomik engellemelerle karşılaşmış, hem de yerel çatışmalarla büyük savaşın habercisi olmuştur. Birinci Dünya Savaşı ile nihayete eren bu ütopya hali uluslararası sistemin değişmeyeceğini göstermiş ve karşılıklı bağımlılığın aslında avantajdan çok dezavantaj taşıdığını bize göstermiştir. Dolayısıyla bilhassa iktisatçı bakış açısından durum değerlendirmesi yapıp bir dünya ekonomisi hayal etmenin yersiz olduğu görülmüştür. Bir başka deyişle Birleşik Krallık ve diğer önemli sanayileşmiş güçler doğası gereği, ekonomik avantajı kendi lehine değil de dünyanın tüm diğer aktörleri için kullanmaya çalışan bir aktör gibi davranmamıştır.¹⁰⁴

Karşılıklı bağımlılığın ne kadar ileri gitmesi durumunda uluslar çatışma riskine daha fazla yaklaşmaktadır sorusuna da Richard Cooper örneklerle cevap vermektedir.* Cooper'ın Merkezi güçler üzerinden verdiği örneklerin bir benzeri de Dürzî coğrafyası için söylenebilir. Dürzîler buldukları coğrafya içerisinde ticari faaliyetlerini aslında tarih boyunca rakip oldukları Marunîler, Sünnî ve Şii Müslümanlar ile gerçekleştirmişlerdir. Bir başka deyişle Dürzîlerin karşılıklı bağımlılık içerisinde olduğu gruplar, onların en fazla çatışma ve uyuşmazlık yaşadığı gruplarla gerçekleşmiştir.

Karşılıklı bağımlılığın yaratacağı yüksek stres seviyesinin tersi durumları değerlendirecek olursak; bir devlet ne kadar kendi kendini idame edebiliyorsa uluslararası arenada o denli nüfuzunu da artırabilecektir. Bu bağlamda devletler içerisindeki gruplara örnek olarak Dürzîler, Osmanlı Devleti içerisindeyken bilhassa 18 ve 19. Yüzyıllarda ticari imtiyazlarının artırılması için devlete yakın durmaya özen göstermişlerdir. Dolayısıyla aslında bu hem çatışma ortamından uzak olunması hem de güç dengesinin daha uzun ömürlü olmasının yolunu açacaktır.

1.3.2. Tehdit Dengesi

Kenneth Waltz'un söyledikleri temel olarak, görece güçsüz devletlerin, güçlü ülkelerin hegemonya tesisine karşı ittifak oluşturacağı ve bu bağlamda dengelemeye gideceği şeklindedir. Fakat Waltz'un söyledikleri temelde haklı gerekçelere sahip olsa da bir takım eksiklikleri bulunduğu yönünde eleştirilere maruz kalmıştır. Zira kendisinin de kabul ettiği

¹⁰⁴ Boggs, 1916: 635-653.

* İtalya ile Fransa 1909 ile 1913 yılları arasında Birleşik Krallık, Fransa, Almanya ve İtalya'nın aralarında gerçekleştirdiği ticaret hacmi %33 ile %52 oranında değişmektedir. Bu bağlamda dönemin başat güçleri neredeyse birbirlerine yarı yarıya karşılıklı bağımlı bulunmaktaydılar. Fakat 20. yüzyılda ABD ile SSCB birbirlerine ekonomik olarak en fazla %14 oranında bağımlılık durumuna gelmişlerdir. Söz konusu örneklerden yola çıkarak Richard Cooper uluslararası karşılıklı bağımlılığın toplam milli gelirlerin %15 seviyesini geçtiği zaman çatışma risklerini artıracaklarını belirtmiştir. Karşılıklı bağımlılığın ulusal hassasiyetleri artırdığını belirtmektedir ve bu hassasiyetlerin devletlerin hareket alanlarını kısıtlayacağını ve kısıtlanan hareket alanından kaynaklı olarak devletlerin agresifleşebileceğini belirtmiştir. Cooper, 1968: 120-168.

gibi gerçek hayatta her zaman “dengeleme” davranışı teorinin belirttiği gibi gerçekleşmemektedir. Hatta “dengeleme” çoğu zaman beklenilenin aksi şekilde gerçekleşmiştir. Waltz’un şiddetle savunduğu üzere bir kuram geliştirmek için elzem olanın tutarlılık olduğu savı üzerinden hareketle güç dengesi kuramının tutarlılığı bulunduğunu belirtebiliriz. Fakat güç dengesinin gerçek hayatta neden her zaman doğru sonuçları vermediğinin eleştirisinin ise, Waltz’un da belirttiği üzere, bilimin doğasından kaynaklanan bir eksiklik olduğu kanısına varabiliriz. Bilimi bilim yapan en önemli özelliğin onun eksik olduğu gerçeğidir, zira bilim bir süreçtir, eksikliklerini tamamlayarak ilerleyen bir sürece ilaveler yapmak kuramın da doğası gereği olacaktır.¹⁰⁵

Bu bağlamda Kenneth Waltz’un kuramına tamamlayıcı olarak Stephen Walt 1985 yılında tehdit dengesi kuramını geliştirerek destek vermiştir. Tehdit dengesi kuramına göre uluslar her zaman güçlü olan ülkenin karşısında ittifak oluşturup onu dengeleme yoluna gitmemektedirler. Walt’a göre devletlerin davranışları, diğer devletlerin davranışları yani ona yönelttiği tehdit unsuruyla birebir ilişkilidir. Devletler kendilerine büyük bir güçten tehdit yöneldiği zaman dengeleme davranışını benimsemektedirler. Bunun yanında kimi zaman ise ardıncılık yaklaşımını da benimseyebilirler. Tehdit gelen güçlü devlete karşı dengelemek ya da ardıncılık uygulamak şartlara göre değişiklik gösterecektir. Walt’un ortaya koyduğu kurama göre devletler güce karşı dengelemekten ziyade tehdiye karşı dengeleme yoluna gitmektedirler.* Fakat bu güce karşı dengeleme yoluna gidilmeyeceği anlamına gelmemektedir. Anarşik uluslararası düzen içerisinde güçleri birbirlerine yakın olan devletler daha fazla birbirlerinin gücünü hesap etmeye çalışarak dengeleme yoluna gitmektedirler.¹⁰⁶

Stephen Walt’a göre dengelemenin iki temel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki tehdit unsuru olan potansiyel hegemonun engellenmesi için yapılan dengelemedir. İkincisi ise tehdit eden güç tarafından, karşı tarafın etkisizleştirilmesinin önüne geçmek adına zayıf gruba katılarak yardım edilmesi ve toplam etki alanının artırılması olarak belirtilmiştir.¹⁰⁷

Tehdit dengesi kuramına göre diğer devletlerden gelen tehdit unsurunun göz önünde bulundurulması için dört temel faktör bulunmaktadır. İleride detaylı olarak alt başlıklar halinde inceleyeceğimiz bu faktörler: toplam güç, coğrafi yakınlık, saldırı gücü, saldırgan niyetler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda güç dengesi kuramından farklı olarak, belirtilen dört maddeden biri ya da bir kaç dengeleme davranışında etkili olmaktadır.

¹⁰⁵ Waltz, 2009: 192-204.

* Walt tehdit unsurunun dengeleme davranışını nasıl belirlediğini İkinci Dünya Savaşı sırasında oluşan ittifak ilişkilerini örnek vererek açıklamaktadır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya en büyük güç olmamasına karşın birçok güçlü ulus Almanya’ya karşı ittifak kurmuştur. Zira Almanya’dan açık bir şekilde tehdiye maruz kalmışlardır.

¹⁰⁶ Walt, 1985: 3-43.

¹⁰⁷ Walt, 1985: 3-43.

1.3.2.1. Toplam Güç

Bir ülkenin toplam yeterlilikleri nüfus, endüstri, askeri kapasite, teknolojik kapasite, ekonomik büyüklük ve bunlara benzer verilerle açıklanabilir. Söz konusu ülke bu konularda ne kadar güçlü olursa, o denli potansiyel tehdit taşımaktadır. Dünya üzerindeki her ülke, hatta bizim incelediğimiz Dürzîlerde olduğu gibi çoğu ayrı hareket eden grup, toplam güçlerini artırmaya çalışmaktadır. Bu davranış devletlerde (ve kimi alt gruplarda) görülen doğal bir reflekstir.

Çok kutuplu dünyada uluslararası sistem, iki kutuplu dünyaya göre daha karmaşık bir hal almaktadır. Uluslararası sistemin Soğuk Savaş'ın ardından hala bir düzene girmemiş olması ittifak tercihlerinin de istikrara kavuşmamasına yol açmıştır. 21. yüzyılda uluslararası sistemin boşluğundan kaynaklanan çatışma ve mücadele alanları ortaya çıkmıştır. Bu çatışma alanlarının en şiddetlilerinden birisi de Ortadoğu bölgesidir. Ortadoğu'nun da özelinde, Levant* bölgesinde tarihte de daha önce görüldüğü üzere çok farklı siyasi gruplar ve istikrarsızlık söz konusudur. Toplam güce günümüzün değişken konjonktüründe bakmak sağlıklı bir sonuç vermeyebilir. Fakat Dürzîlerin mevcut müttefiklerinin belirlenmesi bakımından yararlı olacaktır. Dürzîler şu anda ciddi bir siyasi karışıklık ve iç savaş içerisinde olan Suriye'de yukarıda değindiğimiz üzere ardıcılık uygulamaya çalışmaktadır. Fakat savaşın seyri boyunca dengeler o kadar sık değişmiştir ki, Dürzîler nispeten daha pasif bir pozisyonda kendilerini korumaya yönelik şekilde davranıp belli bir gruba yönelik tam destek vermemişlerdir. Lübnan'da hâlihazırda siyasi temsil bakımından sıkıntı yaşamamaktadır ve Suriye'de rejim güçlerine destek verip vermemek konusunda Dürzî cemaati görüş ayrılığına düşmüştür. İsrail'de ise tamamen İsrail devletini desteklemektedirler. Bu bakımdan Dürzîlerin siyasi olarak bölgede genel olarak statükodan yana olduklarını söyleyebiliriz.

İsrail'in de Suriye rejiminin geleceği ile ilgili net bir söylemden kaçınması, ülkedeki Dürzîler gibi, bekle-gör pragmatizmiyle hareket ettiklerini göstermektedir. Fakat İsrail'in devlet politikası doğrultusunda Suriye bölünürse, Dürzîlerin İsrail'e yapacağı ardıcılıkla birlikte mevcut analiz yapılabilir. Savaşın seyri o yönü göstermektedir. Mevcut çatışma sahasında net tavrı olan ülkelerin toplam güçlerinin doğru analizlerinin yapılabilmesi için Atlantik bloğunun tek başına hareket edip etmeyeceği, ABD'nin bölgedeki politikalarının nasıl olacağı önemlidir. Bu bakımdan sonuca şimdilik ulaşmak toplam güç açısından zor görünmektedir. Fakat Dürzîlerin tercihlerinin tarihi bir tavırla, bölgedeki Müslüman çoğunluğun karşısında olması beklenen bir refleks olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰⁸

* Levant coğrafi olarak Doğu Akdeniz sahil şeridi, Türkiye'nin Hatay ili, Suriye, Filistin, İsrail ve Ürdün'ün yer aldığı bölgeye verilen addır.

¹⁰⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Şenzybek, 2012.

1.3.2.2. Coğrafi Yakınlık

Güç dengesi teorisinde ittifak oluşumları incelenirken en önemli etkenlerden birisi de coğrafi yakınlıktır. Devletler doğal olarak kendilerine yakın olan tehditlere karşı daha hassas davranmak zorundadırlar. Zira yakın tehditlerden görecekları zarar, coğrafi nedenlerden dolayı, her zaman daha fazla olacaktır. Bu bağlamda, jeopolitik ve jeostrateji güç dengesi teorisinde önemli bir yer tutar.* Coğrafi yakınlık konusunda, büyük güçler ile küçük güçler farklı ittifak tercihlerinde bulunma eğiliminde olurlar. Büyük güçler, yakınlarındaki diğer büyük güçlere karşı hareket ederler. Küçük güçler ise yakınlarındaki büyük güçlerden taraf olmayı seçme eğilimindedirler. Büyük güçlerin yakınlarındaki diğer büyük gücü kendilerine tehdit ve düşman olarak algılamaları, kendi etki alanlarını tehdit etmesinden kaynaklanmaktadır. Küçük güçlerin ise yakınlarındaki büyük güçlerle ittifak kurma eğilimleri, direnme güçlerinin bulunmayışından ve söz konusu etki alanına karşı koyamayışlarından kaynaklanır. Bu duruma, Rusya'nın etki alanında olan ve coğrafi olarak yakında bulunan Baltık devletleri ile Finlandiya örnek gösterilebilir. Rusya'nın gücü ve baskısı karşısında fazla seçenekleri olmadığından, ardıncılık örneği göstererek Rusya'nın gücüne tabii olmuşlardır. Alt grup olarak Dürzîleri örnek verecek olduğumuzda ise bölgede güçlü devlet olarak öne çıkan İsrail'in etki alanına katılmayı seçtikleri görülmektedir. Dürzîlerin İsrail'e ardıncılık yapmalarını sağlayan bir diğer etmen de çıkarlarının da bu yönde olduğu gerçeğidir. Bölgedeki büyük güç olarak İsrail, diğer büyük güç olarak görülebilecek Sünni Müslüman tehdidine karşı kader birliği yaptığı azınlıkları kendi tarafına çekmektedir. Zira diğer azınlıklarla İsrail'in algıladıkları tehdit ortaktır. İsrail savunma bakanının açıkça söylediği üzere; İsrail'in bölgede bir Dürzî devletini desteklemesi bunu göstermektedir.¹⁰⁹

Coğrafi olarak büyük güçlerin karşı karşıya gelmesi için Almanya ile Fransa örneğinde yaşandığı gibi yalnızca kara sınırında karşılaşmak gerekmez. Buna ek olarak yakın kıyılarda bulunan denizlerdeki devletler de birbirini tehdit olarak algılayabilir.**

* Jeopolitik ve jeostratejik yaklaşımların daha ayrıntılı açıklaması için bkz: Nicholas J. Spykman, N. J. (1942). *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*. Harcourt Brace and Company, New York, 1942.

¹⁰⁹<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/07/zvi-hauser-israel-syria-druze-golan-heights-annexation.html> (erişim tarihi: 25.01.2017)

** Birinci Dünya Savaşından önce Birleşik Krallık ile Almanya deniz kuvvetleri Kuzey denizinde karşı karşıya gelmişlerdir. Almanya'nın muazzam bir hızla donanma kuvvetlerinin gücünü artırması Birleşik Krallığı rahatsız etmiştir. Dolayısıyla Birleşik Krallık, Almanya'yı birinci dereceden tehdit olarak algılamıştır. Almanya, 1871 yılından 1919 yılına, yani Birinci Dünya Savaşı sonunda mağlup oluncaya dek, donanmasına çok fazla yatırım yapmıştır. Kayzer 2. Wilhelm'in emriyle Almanya, küçük bir Prusya donanmasından Birleşik Krallığın donanma gücünden sonra dünyanın en büyük 2. donanma gücüne dönüşmüştür. Amiral Alfred Von Tirpitz önderliğinde donanma büyük bir güce erişmiştir. Alfred Von Tirpitz'in donanma üzerine yatırım yapma düşüncesinin çıkış noktası ise Amerikalı teorisyen Alfred Thayer Mahan'ın deniz gücüne yönelik stratejileri olmuştur.* Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına yönelik algıda, Almanya'nın sahip olduğu bu donanma gücü ve Kuzey Denizinden dolayı Birleşik Krallık ile coğrafi olarak yakın bulunmaları, ittifak oluşumlarını temelden etkileyen

Büyük güçlerin coğrafi olarak birbirlerine yakın olmaları bir diğer ittifak ilişkisi sonucunu daha beraberinde getirmektedir. Basit bir anlatımla ifade edildiği takdirde; “düşman komşunun komşusu dostumdur” şeklinde açıklanabilir. Örneğin İsrail’in azınlık politikası gereği hem Marunîleri hem de Dürzileri müttefik görmelerine rağmen, Maruni-Dürzi çatışmasından dolayı, Dürziler Lübnan İç Savaşı’nda Suriye ile ittifak yapmışlardır.¹¹⁰

Dürzîlerin coğrafi olarak müttefik ilişkisi içerisinde olduğu ülkeler ya da gruplar ise genelde bölgeye dışarıdan gelen güçler olmuştur. Fatımi devrinde Dürzîlerin, Mısır bölgesinden tamamen sürülüp Levant’a gelmelerinin coğrafi sebepleri bulunmaktaydı, Lübnan ve Anti-Lübnan dağları arasındaki vadilere, Vadi-t Teym bölgesine yerleşmelerinin nedeni varlıklarına doğrudan tehdit yöneldiği için ulaşılması zor bölgelere yönelmektir. Levant bölgesinde bulunmalarının bir başka sebebi ise Dürzîliğin ortaya çıktığı tarihlerde Levant bölgesinin, Bizans, Selçuklular, Fatımiler ve Abbasilerin sınırlarının kesiştiği yer olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bölge her hangi büyük bir gücün mutlak siyasi kontrolünde değildi. Dürzîler dönemin siyasi boşluğundan faydalanıp bölgede tutunmayı başarmışlardır.

1.3.2.3. Saldırgan Güç

Uluslararası sistemi çok kutuplu bir yapıda düşündüğümüzde, devletlerin saldırı güçlerinin müttefik seçiminde önemli rol oynadığını görürüz. Savaşta karşılıklı kutuplaşma esnasında tüm şartların eşit olduğu kabul edildiği takdirde saldırı gücü, savunma gücüne nazaran üstün olan avantajlı durumdadır.¹¹¹ Ayrıca, saldırı gücü ittifak oluşturmak için iki türlü politik tercihe neden olacaktır. Birincisi, yakın coğrafyadaki güçsüz devletlerin saldırı gücü yüksek olan devletle ittifak kurma eğilimini güçlendirir. İkinci olarak ise, saldırı gücü yüksek olan büyük güce karşı, diğer güçlü devletlerin ittifak kurma süreleri kısalmış ve ittifakları daha sağlam olma eğilimindedir.¹¹²

Dürzîler buldukları bölgede Fatımilerden bugüne sürekli tehdit altında olmuşlardır. Günümüzde ise bölgede saldırı gücü yüksek olan ve doğrudan Dürzîlere tehdit olarak bakmayan İsrail bulunmaktadır. Güçsüz olan Dürzî topluluğu İsrail ile iyi geçinmektedir. Bu bağlamda İsrail ile ittifak kurma eğilimi Dürzîler açısından kolay olmuştur.

bir diğer faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Konu hakkında daha fazla bilgi için bakınız: Paul M. Kennedy, *The Rise of the Anglo-German Antagonism*, London, Allen and Unwin, 1980, s. 421.

¹¹⁰ Walt, 1985: 10.

¹¹¹ Walt, 1985: 11. Ayrıca bakınız: Walt, S.M. (2005). “Taming American Power”. *Foreign Affairs*, 84(5):105-120.

¹¹² Mearsheimer, 2001: 168.

1.3.2.4. Saldırgan Niyetler ve Diploması

Güç dengesinin oluşumunda diploması ve devletlerin niyetleri ya da algılanan niyetleri önem arz etmektedir. Büyük güçler arasında algılar çok önem taşır. Devletler rakip güçlerin saldırgan bir tavır içerisinde olduğuna ikna olursa, hem saldırgan niyetli güce karşı askeri önlemler almak suretiyle cevap verilir, hem de diğer büyük güçlerle hızlı bir şekilde ittifak yoluna gidilir. Böylelikle saldırgan güce karşı olabildiğince güçlü bir blok oluşturulur.* Neticede diploması, ittifak oluşumlarının tek başına önüne geçebilecek bir etken olmasa da, güç dengesinin korunması ve savaştan kaçınabilmenin en önemli araçlarından olarak kabul edilebilir.

Dürzî siyasetine de bölgedeki güçlerin saldırgan niyetlerine yönelik, yaklaşık bin yıllık bir gelenek yerleşmiştir. Dürzîler, varlıklarından rahatsız olan bölgenin hâkim Müslüman güçlerinden sırrîlik¹¹³ prensibiyle gizlenmektedir. Gizlenmenin mümkün olmadığı durumlarda ise Dürzîler, Müslüman güçlerin rakipleriyle ittifak ilişkisi içerisine girerek ardıncılık yaklaşımını hayata geçirmişlerdir. Fakat bunun yanında Dürzîler 18 ve 19. Yüzyıllarda da Osmanlı devleti ile bir takım ittifak ilişkisi içerisine girmişlerdir. Bunun nedeni iki tarafın da bu hususta çıkarının bulunmasıdır. Dürzîler, Marunîlerin Fransızlar tarafından desteklenmesinden dolayı bölgede etkinliklerinin azalmasına karşı Osmanlı ile yakın ilişkiler kurmuştur. Dolayısıyla Dürzîler ardıncılık yapmak zorunda kalmıştır. Küçük güçler, görüldüğü üzere her zaman istedikleri güce karşı ardıncılık uygulayamamaktadırlar. Dürzîler de aynı bu şekilde tarih boyunca zorunluluktan doğan ittifak gruplarına katılmışlardır. Bunun temel nedeni de bölgedeki en büyük rakipleri Marunîlerin Fransızlarla olan yakınlığından kaynaklanmıştır. Dolayısıyla Dürzîler Fransızların karşısında hangi grup varsa o gruba ardıncılık uygulayarak ittifaklara girmek zorunda kalmıştır.

1.3.3. Ardıncılık (Bandwagoning)

Büyük güçlerde olduğu gibi, zayıf devletler de tamamen yok olma korkusuyla genellikle görece güçsüz devletlerin yanında yer alıp dengeleme yoluna gitmek isterler. Örneğin Kenneth Waltz; güçsüz devletler ittifak tercihlerinde ciddi baskı altında olmadıkları sürece, görece güçsüz ülke ile birlikte hareket edeceklerini söylemiştir. Böylelikle, tamamen saldırgan güçlü devlet tarafından mevcut durumun değişmesinden kendilerini alıkoymak

* Buna verilecek en güzel örnek, Bismarck'ın izlediği diplomasıdır. Almanya 19.yüzyıl sonunda Bismarck sayesinde hem Rusya hem de Fransa ile ikili antlaşmalara imza atarak bir yandan agresif bir şekilde büyümüş ve güçlenmiş, diğer yandan da uyguladığı dengeli politikayla güçlü ülkeleri ürkütmemeyi başarmıştır. Fakat Bismarck'tan sonra Almanya bu denge politikasını sürdürmemiş; Birleşik Krallık, Fransa ve Rusya'yı kendisine karşı pozisyon almaktan alıkoyamamıştır. Bunun neticesinde de Birinci Dünya Savaşı meydana gelmiştir.

¹¹³ Dürzîlerin sıklıkla başvurdukları, her hangi bir tehlike anında gizlenme yöntemlerine verilen addır.

istediklerini belirtmiştir.¹¹⁴ Fakat coğrafi yakınlık, ya da savaş halinde ilerleyen safhalarda bu durum değişiklik gösterebilir. Bu bağlamda, Scott Thompson ise dominant güç ilerledikçe ya da güç kazandıkça, kendi lehine bir hareket oluşturacağını ifade etmiştir. Zayıf güçlerin de dominant güce tabi olarak ittifaka katılım eğilimi göstereceklerini söylemiştir.¹¹⁵ Yine Henry Kissenger, ABD'nin uluslararası düzeni kurmakta göstermiş olduğu faaliyetlerinde herhangi bir tereddüt yaşarsa veya bir eksiklik gösterirse, müttefiklerinin düzeni Kur'an kim ise onun yanında yer almaya başlayacağını söyleyerek¹¹⁶ Scott Thompson'ın belirttiği şekilde ardıncılığı açıklamıştır.

Teorisyenlerin görüşlerinden yola çıkarak ardıncılığın, dengelemede olduğu gibi basit bir şekilde açıklamasının bulunmadığı görülebilir. Kuramı somutlaştırmak için verilebilecek en iyi örnekler savaş zamanındaki müttefik tercihleriyle açıklanabilir.* Dolayısıyla, Suriye İç Savaşı örneğinden hareket edersek, devletin sekte yapılarına fiilen bölündüğü ve bu yapıların birer küçük devlet gibi hareket ettiği söylenebilir. Bu bağlamda Dürzîler rejim güçleri, İran ve Rusya bloğunda; Sünniler, Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar bloğunda; PYD ise ABD bloğunda yer almaktadır. ABD aynı zamanda Sünnilere de destek verdiğini söylemektedir. Fakat Sünnileri temsil eden Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) yeterli desteği görmediklerini belirtmektedir. Konumuz olan Dürzîler öncelikle Esad yönetimini desteklediklerini belirtmişlerdir. Bu desteğin nedenini kendi coğrafyalarında bulunan Sünni çoğunluk korkusuyla yaptıkları düşünülebilir. Bunun yanında Esad'a sundukları destek de sınırlıdır. Zira Esad Dürzîlerin Hizbullah'ın saflarına katılıp tüm Suriye'de savaşmalarını istemesine rağmen bunu reddetmişlerdir. Bu bağlamda yalnızca kendi topraklarının savunmasında bulunmak istediklerini söylemişlerdir. Bu da Scott Thompson ve Henry Kissenger'ın öne sürdüğü tezi desteklemektedir. Yani Dürzîler savaşın seyrine göre öncelikle kendi çıkarları doğrultusunda geçici ardıncılık uygulamaktadır. Bu bağlamda, ardıncılık teorisinde ittifak tercihlerinin bölgenin ve ülkenin koşullarına göre değişeceğini söyleyebiliriz.

¹¹⁴ Waltz, 1979: 127.

¹¹⁵ Thompson, 1977: 843.

¹¹⁶ Kissinger, 1979: 172.

* Avrupa'daki zayıf güçlerin tercihlerinin diğer faktörler de göz önünde bulundurulmadan açıklanması beklenemez. Bu bakımdan, görece güçsüz Balkan devletlerinden Bulgaristan, 1915 senesinde görece güçsüz olan Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı ittifakında yer almıştır. Dolayısıyla bu seçimde Bulgaristan'ın Waltz'ın öne sürdüğü gibi hareket ettiğini söyleyebiliriz. Bulgaristan'ın bu savaşa dair kendi coğrafyasından kaynaklanan özel sebepleri bulunmaktadır. Bulgaristan'ın Almanya tarafını seçmesindeki özel nedenlerin başında ise diğer Balkan devletlerinin Birleşik Krallık, Fransa ve Rusya tarafında yer almaları gelmektedir. Zira Bulgaristan kendisini diğer Balkan devletlerinin tehdidi altında hissetmekteydi. Bu tezin tam tersi olarak, Yunanistan ve Sırbistan ise Birleşik Krallık, Fransa ve Rusya tarafını tercih etmişlerdir. Dolayısıyla hem Waltz'un hem de Scott Thompson'ın verdiği örneklere bu savaşta rastlamak mümkündür.

Ortadoğu’da özellikle Dürzîlerin yaşadığı Levant bölgesinde ittifak oluşumları da hem dengeleme hem de ardıncılık şeklinde seyretmektedir. Dürzîler her ne kadar bir din olsalar da siyasi anlamda ortak hareket ettikleri ve Lübnan’da siyasi olarak temsil edildikleri için, hem bağlı buldukları devletin politikalarına yön vermek suretiyle, hem de yaşadıkları devletten bağımsız hareket etmeleriyle karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra detaylarıyla değineceğimiz bu hususun, ittifak kuramlarının devlet haricinde varlık gösteren, siyasi ağırlıkları bulunan Dürzîler gibi dini topluluklar tarafından da kullanıldığını görmekteyiz. Örneğin İsrail’de bulunan Dürzîler, İsrail devleti ile tamamen iyi ilişki içerisinde tam bir siyasi uyum halinde olmalarına karşın, Lübnan ve Suriye’deki Dürzîlerin İsrail’deki dindaşları kadar bağlı buldukları devletlerle istikrarlı bir ilişki içerisinde olmadıkları görülmektedir.

Tarih boyunca Dürzîlerin Ortadoğu’da varlıklarını sürdürebilmeleri için çok ciddi mücadele vermeleri gerekmiştir. Zira Dürzîler, Ortadoğu’da hâkim olan İslam anlayışının içerisinden dışlanmış ve katli uygun dindışı bir kavim olarak görülmüşlerdir.¹¹⁷ Bu bağlamda Dürzîler varlıklarını güvence altına almak için bölgedeki Sünni Müslüman güçlerden ziyade, dışarıdan müdahil olan farklı dinlere mensup bölge dışı güçlerle işbirliği yoluna gitmeyi tercih etmişlerdir. Dürzîlerin bulunduğu coğrafyadaki ittifak oluşumlarını Kenneth Waltz’ın görüşlerine ilave olarak, farklı etkenlerin de önemli olduğunu söyleyen Stephen Walt’ın Tehdit Dengesi (Balance of Threat) kuramının açıklayabileceğini düşünmekteyiz. Stephen Walt’ın tehdit dengesi kuramına göre devletler sistemde en güçlü olan aktöre karşı değil, kendisini en fazla tehdit eden aktöre karşı dengeleme davranışı göstermektedirler. Söz konusu tehdidin ise Stephen Walt’a göre dört temel kaynağı bulunmaktadır. Bunlar: Toplam güç (Aggregate Power), Coğrafi Yakınlık (Geographic Proximity), Saldırgan Güç (Offensive Power), ve Saldırgan Niyetler ve Diplomasi (Aggressive Intentions and Diplomacy) olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁸ Bu bağlamda Dürzîler açısından oluşacak tehdit çevredeki devletlerin daha çok saldırgan niyetlerine bağlı gelişmektedir. Dürzîler kültür olarak kendiliğinden buldukları coğrafyada saldırgan niyetlerle yüzleşmek zorunda kaldıklarından kendi durumlarına benzer unsurları taşıyan devletlerle işbirliği kurmanın zorunluluğu içerisinde olmuşlardır. Dürzîler bu sebeple bölgede en çok İsrail ile iyi ilişkiler kurmuşlardır.

1.3.3.1. Denge Politikası ve Ardıncılık Nedenleri

Günümüzde uluslararası sistem Soğuk Savaş’ın ardından arayış içerisinde. Aynen bugün olduğu gibi 1914 yılında da uluslararası sistem boşluğundaki ülkelerin aralarındaki güç mücadelesinden kaynaklanan rekabetten dolayı, uluslararası ortam istikrarsız bir vaziyetteydi.

¹¹⁷ Bağlıoğlu, 2004: 102.

¹¹⁸ Walt, 1985: 3-43.

İlk olarak bir asır önceki denge politikası ve ardıncılık nedenlerine bakacak olursak, günümüz dünyasıyla karşılaştırmalı bir şekilde kuram incelenebilecektir. 1914 yılında Birleşik Krallık ve Fransa gibi iki büyük sömürge gücünün yanında, Avrasya’da çok geniş topraklara sahip olan Rusya gibi büyük bir güç bulunmaktaydı.* Söz konusu büyük güçlere ise Almanya ve İtalya daha fazla dünya sömürgelerinden pay alabilmek için karşı çıkmıştır. Konumuzu ilgilendiren boyutu ise Ortadoğu topraklarında yaşanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun toprakları Britanya ve Fransa’nın sömürge emellerine konu olduğu için, Osmanlı mecburen Almanya ittifak grubuna dâhil olmuştur; zira tehdit Britanya ve Fransa grubundan gelmiştir. Osmanlı’nın savaştan sonra paylaşılacak topraklarındaki Dürziler ise Waltz’un örneğindeki gibi sınırdaki topluluklar örneğine uymaktaydı. Bir bakıma Osmanlı yıkılırken karşısına geçmiş ve bağlı bulunduğu devlete değil, Osmanlı’nın düşmanlarına ardıncılık yapmıştır. Burada en önemli konu yapılan ardıncılığın bazen bahsettiğimiz koşullardaki gibi mecburiyetten kaynaklanan şekilde olmasıdır. Osmanlı siyasi zorunluluktan Almanya ittifak grubuna ardıncılık uygulamıştır zira tehdit karşı gruptan gelmiştir. Dürziler ise Osmanlı’nın Sünni hâkim ideolojisini kendisine tehdit olarak gördüğünden Britanya-Fransa ittifakına yakınlaşmıştır.¹¹⁹

Günümüzde Ortadoğu’da oluşan dengenin büyük güçler tarafından belirlenmesini, ana hatlarıyla izah etmek zor değildir. İlk olarak, ardıncılık yapan ülkelerin sayısı arttıkça savaşa sürüklenme olasılığı da o derecede artacaktır. Şu an Suriye içerisinde en az beş grup bulunmaktadır. Bunlardan yalnızca Işid ardıncılık yapmamaktadır. Ardıncılık artan bir ivmeyle bir gruba doğru yönelmekteyse, karşı grup daha evvel müdahalede bulunmak isteyecektir.¹²⁰ Bu durum ise Sünni isyancılara karşı gerçekleşmiştir. Sünni milislere katılım arttıkça, Suriye rejim güçlerine o derecede fazla katılım olmuştur. Rejim karşıtı grupları hem etkisiz hale getirmeye hem de bölmeye yönelik konsolide olmuşlardır.

Ortadoğu’nun içinde bulunduğu durumda, dengelemenin daha yoğun olduğu bir ortamda ardıncılık tercih edilirse, daha fazla zarar görmek olasıdır. Tersisi durumda da, ardıncılığın yoğun olduğu bir uluslararası sistemde, dengelemek büyük zararlara yol açabilir.

* Dönemin Güç Dengesine örnek verecek olursak, sanayileşmesini tamamlamış bilhassa Birleşik Krallık ve Fransa, sahip oldukları sanayileri için hammadde bulmakta da sıkıntı yaşamamaktaydı. Fakat bu iki ülkeden farklı olarak Almanya ve İtalya ise, sanayileşmelerini geç de olsa tamamlamalarına karşın hammaddeye ulaşabilecek büyüklükte sömürge topraklarına sahip değillerdi. Dolayısıyla teknolojik yeterliliğe ulaşmış bu iki büyük güç, ister istemez bir paylaşım savaşına doğru yol almaktaydılar. Bu açıdan konu basit bir şekilde ele alındığında, Almanya ve İtalya’nın ilk etapta ittifak kurması gerektiği söylenebilir. Fakat İtalya, Osmanlı toprağı olan Kuzey Afrika’daki Trablusgarp (Libya) topraklarına, daha sonra Etiyopya’ya sahip olmasıyla, bu paylaşım savaşında Almanya’nın yanında yer almamıştır. Dolayısıyla Almanya, kıta Avrupa’sında acilleşen sömürge ihtiyacı ile diğer kuvvetlerin karşısında yer almıştır. Bunun yanında Avusturya-Macaristan ise, Almanya ile benzer nedenlerden ve kültürel yakınlığın etkisiyle Almanya ile ittifak kurmuştur.

¹¹⁹ Usher, 1918: 577-595.

¹²⁰ Walt, 1985: 13-14.

Suriye Savaşı'nda aslında iki yönlü bir açmaz yaşanmaktadır. Uluslararası sistem çok kutuplu bir hal aldığından, Suriye'de hem ABD hem Rusya'nın müdahil olmasının yolunu açmıştır. Bu bağlamda bölgedeki görece küçük güçler ve diğer gruplar mecburen ardıncılık yoluna gitmişlerdir. Ardıncılığın yoğun olduğu bir ortamı hem çok kutuplu sistem yaratmaktadır, hem de coğrafi tehlikeler baş gösterdiği için Türkiye ve İran gibi ülkeler de dengeleme yoluna gitmektedir. Dolayısıyla sonlandırılmayan uzun çatışma dönemleri ortaya çıkmaktadır. Ardıncılık politikasını tercih etmek zorunda kalan Dürzîler, Suriye içerisine ve diğer Dürzîlere göre ayrı pozisyon almak durumunda kalmışlardır. Bu bağlamda Suriye içerisinde kendi bölgelerinde tehdit olarak gördükleri Sünnilere göre pozisyon almışlardır. Söz konusu durum Esad tarafındaki blok olduğundan dolayı doğrudan İsrail karşıtı olacaklarından, Esad'ın ittifakına da şartlı destek vermişlerdir. Yalnızca kendi bölgelerinde savaşan Dürzîler dolayısıyla yalnızca Sünni gruplara karşı olduklarını açıklamıştır. Suriye'de yalnızca savaşan iki blok yoktur. Durum daha karmaşık olduğundan Dürzîler aslında İsrail bloğunda kontrollü hareket etmektedir.¹²¹

Bazı durumlarda Dürzîler gibi topluluklar çok güçlü bir komşuya sahipse, ardıncılık yapmak durumunda kalabilir. Bu bağlamda, Dürzîler açısından Lübnan iç savaşı esnasında Esad rejimi ile yapılan ittifak örnek verilebilir. Daha sonra detaylı bir şekilde bahsedeceğimiz üzere, Marunîlerle savaşmaya başlayan Dürzîler, Lübnan'ın büyük çoğunluğunu ele geçirmişlerdir. Fakat beklenmedik bir şekilde Dürzîlere karşı Marunîler safında savaşmaya başlayan Suriye'ye karşı Dürzîler kaybetmiştir. Savaş devam ederken yeniden şekillenen ittifaklar içerisinde Dürzîler Suriye ile müttefik olmak zorunda kalmıştır. Zira İsrail daha büyük güç olarak o dönemde Marunîleri müttefik seçtiği için, İsrail'in o dönem en ciddi düşmanı olan Suriye de Lübnan savaş alanında Dürzîleri müttefik seçmiştir. Dürzîler geleneksel rakipleri Marunîlerin karşı blokta yer almasından dolayı bir bakıma mecburen Suriye ittifakına katılmıştır.

Ülkelerin uyguladığı politikalar bölgenin geleceğinin de şekillendirilmesini sağlayacaktır. Fakat bilhassa ABD, Rusya öncülüğündeki büyük güçlerin bölgedeki hamleleri önemlidir. Atlantik cephesinin Suriye politikası uzun süre tam anlamıyla netleşmemiştir. Zira savaşın uzun sürmesinin temel sebeplerinden birisinin de ABD'nin bölgedeki politikasındaki belirsizlik olduğu söylenebilir. Fakat görünürdeki belirsizlik ABD'nin ülkede bir yıpratma savaşı* politikası güttüğü ihtimalini de güçlendirmektedir.

¹²¹ Gulick, 1967: 16.

*Söz konusu kavramın orijinali "Bloodletting" adıyla ittifak kuramlarında yer almaktadır. Savaşan tarafların birisi kazanacak gibi olduğunda onu dengeleyecek diğer grupları desteklemek manasına gelmektedir. İncelediğimiz bölge Suriye'de rejimin karşısında başlangıçta en güçlü muhalif grup Özgür Suriye Ordusu idi.

Bu bağlamda Dürzîlerin bölge siyaseti hala net bir şekil alamamıştır. Fakat politikaların seyri konusunda öngöründe bulunabiliriz. Dürzîler Suriye'deki muhalif hareketin başlangıcını yapan ÖSO'ya tarihi ve kültürel gerekçeleri sebebiyle mesafeli duracaklardır. Seküler olmayan, Sünni ağırlıklı bu harekete katılmaları beklenemez. Bunun yanında kökten dinci IŞİD, El-Nusra gibi gruplara zaten dini gerekçelerden dolayı doğal olarak karşıt durumdadır. Kürt hareketiyle de şimdilik coğrafi olarak bir paydaşları yoktur.

Şimdilik Suriye Dürzîlerinin, rejimin yanında yer aldığını söyleyebiliriz. Fakat bu destek yalnızca kendi coğrafyalarında güney Suriye'de verilmektedir. Dolayısıyla Dürzîlerin temelde bekle gör politikası izleyerek, bölgedeki yıpratma savaşından kendilerini olabildiğince izole etmeye çalıştıkları görülebilir.

Neticede, dengelemek ve ardıncılık politikasının karmaşık yapısının altındaki parametreler; güç, coğrafi yakınlık, saldırı kapasitesi ve diğer devletlerin amaçları olarak gösterilebilir.

1.3.4. Çıkar Dengesi

Neorealist okulun temsilcilerinden Randall Schweller, genel olarak realistleri, güç dengesi kuramı içerisinde yaptıkları analizleri yalnızca devletin hayatta kalma refleksiyle açıkladıkları için çok tekdüze kaldığını söyleyerek eleştirmiştir. Ardıncılık yaklaşımının genel kabul gördüğünden daha detaylı bir kavram olarak ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda devlet zoolojisi adı altında bir yaklaşım geliştirmiştir. Schweller'e göre devletler her zaman aynı hesaplamalarla birbirlerine yakınlık göstererek ittifak ilişkisi içerisine girmemektedirler. Devletler bazen ödün vermek zorunda olduklarını düşündükleri için dengeleme davranışını benimsemektedirler. Bazen de kendi çıkarları için daha fazla pay alabileceklerini düşünerek hareket etmektedirler. Devletlerin pozisyonları kendi durumlarından duydukları memnuniyetle de alakalı olmaktadır. Bir başka deyişle devletler çıkar hesaplamalarına göre pozisyon almaktadırlar. Bu bağlamda Scweller devlet zoolojisi adını verdiği davranış biçimlerini dört hayvan figürü ile sınıflandırmaktadır.

Bunlardan ilki aslan devletler, mevcut durumlarından memnun olan ve güçlü olan devletlerdir. Aslan devletler mevcut pozisyonlarını korumak için, yani statükoyu devam ettirmek için çaba sarf etmektedirler. Bu sınıftaki devletlerin davranışı, dengelemek şeklinde gerçekleşecektir. İkinci olarak kuzu devletler, sınıflandırmanın en zayıf grubunu oluşturmaktadır. Sınırlı imkânlarla sahip olan bu devletler ödün vererek ardıncılık yapmaya

Rejime karşı üstün gelmek üzereyken, Suriye'deki muhalefet hareketi bölünüp, Kürtleri temsil eden PYD, IŞİD(DAESH), El-Nusra gibi aşırı dini gruplar da ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda yaşanan savaşta bir denge ortamı oluşmuş ve iç savaş çıkmaza sürüklenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Christensen ve Snyder, 1990: 2

meyillidirler. Üçüncü olarak çakal devletler, mevcut statükoyu değerlendirmeye çalışan daha oportünist devletlerdir. Mevcut pozisyonlarını korumaya çalışırken, değişimlerden kendi çıkarına elde edebileceği bir durumu kollar ve değerlendirirler. Bu gruptaki devletler şiddetli karşılaşmalardan olabildiğince kaçınırlar, fakat ne aslanlar gibi daha nötr pozisyonda kalmaya meyillidirler ne de kuzular gibi pasif davranırlar. Ardıncılık yapmaya meyillidirler. Dördüncü olarak, kurt devletler en saldırgan amaçları olan ve mevcut statükonun değişmesi için uğraşan devletlerdir. Kurt devletler elde ettiklerini riske edebilecek kadar isteklerinde ileri gidebilecek devletlerdir. Söz konusu kurt sınıfındaki devletler risk alacaklarından, dengelemenin karşısında yer alan taraf olacaklardır.¹²²

Görüldüğü üzere ardıncılık ve dengeleme nedenleri arasında devletlerin çıkar hesapları da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde konunun çok boyutlu bir şekilde ele alınması gerektiği anlaşılmaktadır.

1.3.5. İdeolojinin Güç Dengesindeki Yeri

“İdeolojik dayanışma” teriminden ilk olarak Hans Morgenthau bahsetmektedir. Buna göre, ideolojileri aynı ya da benzer olan ülkelerin birbirleriyle iyi ilişkiler içerisinde olması veya müttefik olma olasılıkları, farklı ideolojiyle yönetilen devletlere göre daha yüksektir. Bu teoriye ek olarak, benzer ideolojiyle yönetilen devletlerin daha fazla politik ve kültürel paylaşımında da bulunacağı belirtilmektedir. Bu paylaşımlar da müttefiklik zemini için gayet uygun bir ortam yaratmaktadır.¹²³

İdeolojik yakınlık burada aynı zamanda kültürel zemini de barındırmaktadır. Bu bağlamda, tarihte devletlerin hem ittifak ilişkilerine hem de sosyolojik boyutuna etki eden gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin Çin’de gerçekleşen Mao devriminin karşısında bulunan Çan Kay Şek’in Hıristiyan dinine mensup olması¹²⁴ ABD’nin desteğini kazanmasında etkili olmuştur. Benzer örnekler Soğuk Savaş yıllarında da çokça gözlemlenmiştir. Düşmanlıkta da ülkeler birleşebilir. Dürzîlerin, bulunduğu coğrafyada Sünni Müslümanları asli tehdit olarak görmeleri, İsrail ile doğal müttefik olmalarını sağlayabilecek bir olgudur.

İlk olarak, benzer ideolojideki ülkelerle ittifak kurmak, devletin kendi siyasi prensiplerine sahip çıkması anlamına geleceğinden, bu davranış o devletin iç politikasında da rahatlamasına yol açacaktır.¹²⁵ Buna örnek olarak, hem Dürzîlerin ve hem de İsrail’in din merkezli ideolojilerinin birbirlerine yakınlık duymalarını sağladığı söylenebilir.

¹²² Schweller, 1994: 100-106.

¹²³ Morgenthau, 2005: 184-186.

¹²⁴ Taylor, 2005: 2.

¹²⁵ Walt, 1985: 18-19.

İkinci olarak ise, benzer ideolojideki devletlerin ittifak halinde olmaları birbirlerine daha fazla güvenmelerine olanak sağlayacaktır. Yine İsrail devleti içinde yaşayan Dürzîlerin, İsrail ordusunda görev yapabilmek için tek azınlık topluluğu olduğu gerçeğinden yola çıkılabilir. İsrail Dürzîleri ile benzer düşmanlara sahip olmanın verdiği güvenle birlikte yakınlaşmışlardır. İsrail kültürü ve devletiyle sorunsuz bir şekilde yaşayan Dürzîlerle kültürel ve ideolojik bağlar da kurulmuş ve aynı orduda savaşabilecek kadar kaynaşmışlardır.

Üçüncü olarak, benzer ideolojilerin bulunduğu bir grupta ittifaka katılmak, ideolojisinin zayıf düştüğü bir devlete bilhassa iç politikada daha fazla meşruiyet kazandıracaktır. Örneğin, Dürzîlerin İsrail ile birlikte hareket etmesine, İsrail içindeki Dürzî toplumunun yanı sıra Lübnan ve Suriye Dürzîlerinden de tepki gelmemiştir. Zira İsrail'in "Sünnilere" karşı verdiği yok olmama savaşı, kendi açılarından, aynı durumla yüzyıllardır baş ettikleri bir gerçek olduğundan, meşruiyet zemini olan bir hadisedir.

Son olarak, ideolojinin bizzat kendisi, ittifak ilişkisi kurulmasını emrediyor olabilir.¹²⁶ Dürzîlik buna en büyük örnektir. Dürzîlik dininin bir mecburiyeti olarak dünyanın neresinde olursa olsun Dürzîlerle yardımlaşma içerisinde olunması gerekmektedir. Bu hem Dürzîlerin kapalı bir toplum olmasından kaynaklanmakta, hem de buldukları coğrafyada sayıca az olmalarının verdiği yok olmama psikolojisinden gelmektedir. Dürzîler ileride değineceğimiz üzere farklı ülkelerin içerisinde bölünmüş gibi gözükse de karşılaştıkları zor durumların istisnasız hepsinde bir araya gelip yardımlaşmışlardır.

Dürzîlerin ideoloji konusunda Ortadoğu coğrafyasında yalnız oldukları söylenebilir. Bu bakımdan hayli dezavantajlı bir topluluktur. İdeolojik yalnızlıkları dini anlayışlarından kaynaklanmaktadır ve bu anlayış kendilerinin doğrudan varlık mücadelesi içerisinde olmalarına yol açmıştır. Modern dünyada Dürzîler, bağlı oldukları devletlerde sekülerizmi savunmaktadırlar. Bu onlara siyasi olarak yaşam alanı açmaktadır. Bunun yanında Dürzîliğin temel prensibi olan sırrilik kendi aralarında dayanışmanın farz olduğunu salık veren mezhepleri, cemaati doğal yoldan ideolojik dayanışma içerisinde tutar.

1.3.6. İttifak Kuramları ve Uluslararası Yardımlar

İttifak kuramının değişmez gerçeklerinden bir diğeri ise, dış yardımların ittifakları kuvvetlendireceğidir. Ekonomik ve askeri yardımlar, devletlerin yeni müttefikler kazanmasını sağlar. Ayrıca, hâlihazırdaki müttefiklerle bağların kuvvetlendirilmesinde de önemli rol oynayacaktır. Dış yardımın, hem yardım eden devlet, hem de yardım alan devlet bakımından farklı hassas noktaları bulunmaktadır. Birincisi, bağış alan devlet, bağış yapan devletten

¹²⁶ Walt, 1985: 20.

sürekli daha fazla yardım alma eğiliminde olacaktır. Bu durumda, yardım eden devlet giderek isteksizleşmeye başlayacaktır. Bu da bir ikileme yol açacaktır. Yardım eden ülke, karşı tarafın “daha fazla elini taşın altına koymasını ister”. Fakat yardım edilen ülke bunu yapmaktan kaçınır ve sürekli daha fazla yardım talep ettikçe, karşılığını alırsa daha fazla güçlenir. Yardım alan devlet güçlendikçe de, yardım eden ülkeye karşı daha sert tutum alıp, ittifak ilişkisini dahi kendi çıkarları doğrultusunda sonlandırabilecektir. Dolayısıyla bu durum, yardım eden devlet için adeta bir terazi gibidir. Yardım, söz konusu şartlar altında, dozunda yapılmalıdır.¹²⁷

1.3.7. Politik Nüfuz

Bir devlet savaş ya da barış esnasında, rakip gördüğü ya da çıkarlarının bulunduğu başka devletlerin politik sistemlerine nüfuz etmeye çalışır. Savaş zamanlarında, itilafta olunan devletin sistemini manipüle etmek için çaba sarf edilir. Hedefteki devletin karar alma mekanizmalarında, kilit noktada bulunan bürokratlarla ve siyasilere anlaşma yoluna gidilip, mevcut şartlar içerisinde söz konusu devletin müttefikliğe ya da karşı gruba dâhil olmasına çalışılır. Lobi faaliyetlerinde bulunarak, ya da lobi faaliyeti yürütebilecek sivil toplum kuruluşlarını destekleyerek, farklı devletlere politik çıkarlar doğrultusunda nüfuz edilebilir.¹²⁸

Propaganda'nın pozitif ya da negatif etki etmesi istenilip, o doğrultuda faaliyet gösterilebilir. Örneğin, İngilizlerin Ortadoğu'da Arap milliyetçiliğine yönelik yaptığı propaganda faaliyetleri Osmanlı'yı çok zor durumda bırakmıştır. Sonuç olarak, politik nüfuzun etkili olabilmesindeki en önemli ayrıntı ise, hedefteki devletin politik olarak zayıf düşmüş olması gerekliliğidir. Bu bağlamda Osmanlı, ulus devlet rüzgârlarının estiği 20.yüzyıl başında politik ve ideolojik olarak zayıf düştüğü için, topraklarındaki propaganda faaliyetleri ve politik nüfuz çabalarına yeterince karşı koyamamıştır. Örneğin İsrail'in ABD içerisindeki lobi faaliyetleri dünyada benzeri olmayan şekilde çok kuvvetlidir. Öyle ki ABD'nin Ortadoğu politikasını belirlerken ABD'nin kendi çıkarlarından daha çok İsrail'in çıkarlarını önceliğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda İsrail kendisine çok güçlü bir müttefik edinmiş olup aynı zamanda da söz konusu coğrafyada istediklerini adım adım gerçekleştirebilmektedir.¹²⁹

Güç dengesi ve dengelemek kavramlarının bilhassa Ortadoğu'yu ilgilendiren boyutları, yukarıda bahsedildiği gibi olmakla birlikte, Suriye iç savaşındaki karmaşık ittifak

¹²⁷ Walt, 1985: 27-28.

¹²⁸ Mearsheimer ve Walt, 2009: 259-273.

¹²⁹ Lutz, R. H. (1933). “Studies of World War Propaganda, 1914-33”, *The Journal of Modern History*, 5(4): 496-516.

yapısı içerisinde doğrudan görülemez de, örneğin Türkiye'ye karşı Buck Passing* yoluna da başvurulduğu söylenebilir.¹³⁰

Bu kavram aslında bir poker deyimini olmasına karşın uluslararası ilişkiler terminolojisinde kendisine yer bulmuştur. Daha çok büyük devletler arasında kendisini gösteren bu durum, savaştan olabildiğince kaçmaya çalışıp, saldırgan devleti başka bir güce yönlendirmeye çalışmasıdır. Dürzîlerin bulunduğu coğrafyayı ilgilendiren boyutunu da Türkiye'ye karşı yapılan politikalarla açıklayabiliriz. Türkiye'nin keşif uçağının Suriye tarafından düşürülmesi, bunun yanında Türkiye'nin kara sınırlarının yani egemenlik haklarının Suriye sınırı boyunca sürekli ihlal edilmeye çalışılması ve neticesinde düşürülen Rus savaş uçağı, Terör örgütlerinin Türkiye sınırları içerisinde Suriye sorunuyla bağlantılı olarak sivillere yönelik katliamlar yapması, Türkiye'yi Suriye savaşına dâhil olmaya zorlamak şeklinde yorumlanabilir. Hatta bunun yanında Rusya ile Türkiye'nin hatta İran'ın birbiriyle savaşa sürüklenmesi Suriye savaşının ihalesinin(Buck Passing) bu üç ülkeye kalması anlamına gelecektir.

Görüleceği üzere, devletlerin ittifak kurlmaları için uluslararası sistemdeki güç dengesi çok önemlidir. Bu dengeyi kurabilmek için ise, çıkar maksimizasyonu hedefindeki devletlerin, coğrafyası, ekonomisi, askeri yeterlilikleri, teknolojik üstünlükleri, diplomatik kabiliyetleri ve niyetleri önem arz etmektedir. Bu bağlamda devletlerin ya da incelediğimiz Dürzîlerin bahsettiğimiz boyutlarıyla değerlendirilmeleri gerekmektedir. Bunun için öncelikle Dürzîlerin nasıl bir topluluk olduklarını da araştırmak elzemdir. Zira Dürzîlerin önceliklerini ve toplumun karakterini anlamadan nasıl diplomatik tercihler yapabileceğini ve nasıl ittifak tercihleri yapacaklarını kestirmek mümkün olmayacaktır. Bu bağlamda Dürzîlerin kökenlerini anlamak bize yardımcı olacaktır.

* Anlamı Türkçeye tam çevrildiğinde doğrudan karşılığı vermektedir. Fakat bir poker deyimini olan Buck Passing karşı tarafa ihaleyi bırakmak manasına gelmektedir. Teoride kastedilen kendisi savaşa karışmadan diğer ülkeleri savaşa sokmak anlamında kullanılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk: Christensen ve Snyder, 1990.

¹³⁰ Christensen ve Snyder, 1990: 137-168.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜRZİLİĞİN KÖKENLERİ

2.1. Erken Dönem Şia

Dürzîliğin ortaya çıkış sürecini anlayabilmek için kökeninin dayandığı Şiiliği anlamak çok önemlidir. Birçok kaynakta Dürzîliğin aslında Haçlı Seferlerinden Avrupa kıtasına geri dönmemiş savaşçıların torunları oldukları söylemi ya da Ortadoğu ile alakası olmayan farklı bir kavme mensup oldukları yönünde yaygın söylemler mevcuttur.¹³¹ Dürzîliğin doğasından kaynaklanan gizli yapısı ve bölgede çoğunluğun sahip olduğu Sünni İslam inancına uzak olmasından dolayı kendilerini tanımayanlar tarafından üretilen efsanelerle sık karşılaşılmaktadır.

Fakat Dürzîlik ortaya çıkış süreci ve barındırdığı felsefe bakımından kaynakları ortada olan bir din* olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında Dürzîlik 10. yüzyılın sonlarında 6. Fatimi halifesi döneminde dünya siyasetinde yer almaya başlamıştır. Şiiliğin İsmaili koluna mensup halifeler tarafından yönetilen Fatımilerin içinden meydana gelen bu yeni inancın nasıl ortaya çıktığını anlayabilmek için kökenlerinde bulunan Şia'nın anlaşılması gerekir. Şia'ya anlamak aynı zamanda söz konusu felsefeye sahip olan toplulukların siyasal reflekslerini de belirlediği için önem arz etmektedir.

İslam dini temelde iki büyük mezhebe sahiptir. Bunlardan çoğunluğu teşkil eden grup Sünni mezhebidir. İkinci olarak ise Şiiler gelmektedir. Şiiliğin incelenmesi ve Sünnilerden ayrışması hem tarihi açıdan önemlidir, hem de kendisinden kopan ve hemen hemen aynı felsefi altyapıya sahip olmalarından kaynaklanan siyasi duruşlarının analiz edilmesi açısından yararlı olacaktır.

İslam dininin kurucusu Hazreti Muhammed'in 632 yılında ölmesinden sonra dinin temsilcisinin seçilmesi konusunda ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. Şiiliğin temeli, bu sıkıntılardan kaynaklanmış, ilk önce Arap kabilelerinin kendi içerisinde yaşanan çatışmadan doğmuştur. Daha sonra bu çatışma ve temsil kavgası Arap olmayan unsurların da işin içine girmesiyle farklı bir boyut kazanmış ve günümüze kadar ulaşmıştır.

İslam dini yapısı itibariyle insanın tüm hayatını kapsamaktadır. Dolayısıyla dinin, yalnızca ruhani boyutta kalması düşünülemez. Bu bağlamda siyasi hayatı da doğrudan

¹³¹ Volney ve Bossange, 1838: 217.

* Çalışmada Dürzîliği ayrı bir din olarak ele almaktayız. Bunun nedeni her ne kadar İslam içinden kopmuş olsa da, İslam dininin temel akaidiyle alakası kalmamış olmasıdır. Bunun yanında hem İslami genel görüş, hem de Dürzîliğin kendini tamamen farklı tanımlaması dolayısıyla ayrı bir din olarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır.

ilgilendiren dinin temsil boyutu ciddi önem kazanmaktadır. Buna bağlı olarak İslam'da dini otorite ile siyasi otorite arasında ayırım bulunmamaktadır. Halife yani İslam'ın temsilcisi aynı zamanda siyasi olarak İslam devletinin de başındaki kişi olacaktır.

Hiz. Muhammed'den sonra gelen Ebu Bekir, Ömer ve Osman'ın İslam devleti üzerindeki siyasi otoritesi konusunda yapılan çalışmalar göstermektedir ki bu üç halifenin de kesin olmamakla birlikte devletin başındaki siyasi otorite oldukları anlaşılmaktadır.¹³²

İlk dört halife İslam dininde Sünni çoğunluk tarafından Hulefa-i Raşidin* ismiyle anılmaktadır. Fakat Şia'nın ortaya çıkmasındaki temel hadise bu dört halifenin aslında ailelerinin mensubiyetlerinden doğan bir güç paylaşım sorununa dayanmaktadır. Hiz. Ebu Bekir, Hiz. Ömer ve Hiz. Osman, Hiz. Muhammed'in de mensup olduğu Kureyş kabilesine mensuplardır. Fakat bunların yanında Hiz. Ali Kureyş kabilesinden olmasının yanı sıra, peygamber Hiz. Muhammed'in ailesi olan Haşimilere mensuptur. Bir başka deyişle Hiz. Ali hem Hiz. Muhammed'in kızı Fatıma ile evliydi hem de amcasının oğluydu. Dolayısıyla Hiz. Muhammed hayatta iken ailesinin sahip olduğu ayrıcalıklar, ilk üç halifenin başa gelmesiyle ortadan kalkmıştır. Söz konusu ayrıcalıklar başta savaş ganimetinden ayrılan paylar ve ailenin sahip olduğu mülklerden edinilen gelirler olarak belirtilebilir. Sonuç itibariyle Haşimi ailesi ayrıcalıklı konumlarını kaybetmişlerdir.

Şiilik kelime kökeni itibariyle de Arapça Şiat'tan gelmektedir. Kelimenin manası da taraftar demektir. Bu bağlamda henüz Hiz. Muhammed hayatını yeni kaybetmişken, Medine ve yöresinde Şiat Ali denilen, yani Ali taraftarları denilen bir grup ortaya çıkmıştır. Söz konusu grup Hiz. Ali'nin halifeliğe en uygun kişi olduğunu düşünmüştür ve bunu şiddetle savunmuştur. Bazı görüşlere göre de Hiz. Ali, taraftarlarının düşüncesi doğrultusunda aynı duygulara sahip olmuştur ve o da halifeliği hak ettiği konusunda taraftarlarıyla mutabık kalmıştır. Fakat Hiz. Ali, Hiz. Ebu Bekir'in halife olmasına taraftarlarının aksine tepki göstermemiştir.¹³³

Şia'yı temellendiren ilk olayların başında Hiz. Muhammed'in bir hadisi bulunmaktadır. Bu hadiste peygamberin kendisinden sonra başa geçecek ismin Hiz. Ali olması gerektiği yorumu, Şiiler tarafından ısrarla savunularak yapılmaktadır. Fakat Sünni Müslümanlar hadisi kabul etmekle birlikte söz konusu hadisi farklı yorumlamaktadırlar.**

¹³² Daftary, 2016: 45.

* Doğru yolda olan manasına gelmektedir ve Sünni mezhebinde önemleri büyüktür.

¹³³ Madelung, 1997: 3-20.

** Bahsedilen Hadis: men kuntu mevlahu fa-Ali mevlahu, Ben kimin dostu isem Ali de onun dostudur. Söz konusu hadis doğrudan Hiz. Ali'nin adını zikretmemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Massi Dakake M. (2007). *The Charismatic Community Shiite Identity in Early Islam*. State University of New York, New York, s.33-49.

Şia'yı bilhassa Sünni İslam'dan ayıran diğer temel husus ise ilk Ali taraftarlarından itibaren görülmeye başlanan bir lider "imam" yüceltilmesi hadisesidir. İmamın yüceltilmesinin arkasında yatan felsefe ise İslam'ın tüm unsurlarının sıradan kişilerce anlaşılamayacağı ve bu unsurların ancak bir lider vasıtasıyla açıklığa kavuşturulabilecek olmasıdır(Bu düşünce kökenlerini Şia'dan alan Dürzilik açısından da çok önem arz etmektedir). Söz konusu lider hem İslam'ın yorumlanması anlamında, hem siyasi önder olması bakımından önemli bir şahsiyet olarak ön plana çıkmaktadır. Şii inancına göre söz konusu imamın, peygamberin ailesinden çıkması gerekmektedir. Dolayısıyla bu düşünce yapısına göre zaten ilk üç halifenin Şia tarafından kabulü mümkün değildir.¹³⁴

Şia'nın felsefesi yukarıda bahsettiğimiz üzere dini boyutunun yanında ekonomik ve siyasi gücün kaybedilmesine yönelik de bir altyapı taşıyan şekilde Medine çevresinde gelişmeye başlamıştır. Fakat bahsettiğimiz Şia felsefesi ilk iki halife zamanında aktif bir şekilde ortaya çıkmamıştır. Ancak Şiat Ali, Hz. Osman döneminde aktif rol oynamaya başlamıştır.

Hz. Osman Beni Ümeyye kabilesine mensuptur. Aslına bakılırsa Hz. Muhammed'e ilk iki halifeden, akrabalık ilişkisi bakımından daha yakındır. Buna rağmen Şia, Hz. Osman'ın Beni Ümeyye kabilesini haksız şekilde kolladığını savunmuştur. Jeopolitik olarak Şia ilk örgütlenmesini bu şartlar altında günümüzde Güney Irak'ta bulunan Kûfe şehrinde daha güneye Basra bölgesine kadar olan yörede tamamlamıştır. Hz. Osman döneminde Şia, uzun zamandır planlamakta olduğu, zaten halifelik gerçeğinden hak ettiğini düşündüğü Hz. Ali'ye verilmesi konusunda harekete geçmek için uygun zamanın geldiğini düşünmüştür. Bu bağlamda Şia, bilhassa bedeviler ve taşralılar arasında ciddi propaganda çalışması gerçekleştirmiş ve başarılı olmuştur. Taşrada tutunabilen Şia örgütlenmesini tamamlayarak Hz. Osman'a karşı harekete geçmiştir. Medine'de söz konusu koşullar altında Hz. Osman taşralı asi bir grup tarafından 656 yılında öldürülmüştür.¹³⁵

Söz konusu koşullar altında Hz. Ali halife olarak seçilmiştir. Fakat Hz. Osman'ın öldürülmesi sonucunda halife seçilmesi büyük kitleler tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmış ve neticesinde İslam dünyası ikiye bölünmüştür. Ortaya çıkan görüş ayrılığını ve kargaşa ortamını tetikleyenlerin başında Hz. Osman'ın kabilesi olan Beni Ümeyye mensubu ve akrabası Muaviye olmuştur. Hz. Ali, Muaviyenin etkin olduğu topraklarda yani Şam bölgesinde, halifelik otoritesini tesis edememiştir. Bu durum iki grubu, İslam'ın yaşayacağı ilk iç savaşa doğru sürüklemiştir.

¹³⁴ Daftary, 2016: 48.

¹³⁵ Hinds, 1972: 450-469.

Muaviye'nin ordusuyla Hz. Ali'nin ordusu 657 yılında günümüz Suriye'sinin Rakka kenti yakınlarında savaşmıştır. Savaş İslam dünyasında hala tartışılan önemli tarihi kırılma anlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaş esnasında bölge halkları ve Muaviye tarafından iki Müslüman grubun savaşmaması gerektiği ve hakem tayin edilmesi gerektiği yönünde bir teklif sunulmuştur. Bu teklifi iki taraf da kabul etmiştir. Aslında bu teklif Muaviye'nin lehine bir gelişme olmuştur zira kendisine siyasi konum olarak Hz. Ali ile eşit statü kazandırmıştır. Söz konusu koşullar altında Hz. Ali taraftarlarından kopuş yaşanmıştır. Hz. Ali'yi terk edip ayrı bir grup oluşturanlar daha sonra Hariciler *olarak adlandırılmışlardır.

Sıffin savaşının sonunda Hz. Ali hem siyasi konum olarak hem de dini otorite olması bakımından ciddi şekilde nüfuz kaybetmiştir. Somut olarak ise Suriye bölgesi kaynaklı olmak üzere İslam coğrafyasının büyük bölümünde etkisini yitirmiştir. Şia'nın merkezi konumunda bulunan Kûfe kenti ve güneyine doğru çekilmiştir. Sıffin savaşının ardından Hariciler önemli gelişmelerde başat rol oynamışlardır. Başlangıçta Hz. Ali tarafında olan Haricilerin buldukları taraftan çekilmelerinin asıl nedeni iki Müslüman grup arasında çatışmanın haram olduğu görüşünü benimsemelerinden kaynaklanmıştır. Bunun yanında Hariciler katı bir şekilde eşitlikçi görüşü benimsemişlerdir. Eşitlikçi ve her türlü aile, soy bağlantılarının Müslümanlıkla kesinlikle ilişkisinin bulunmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Temel felsefeleri bakımından ilk bakışta gayet mantıklı gözükmese de rağmen Hariciler Hz. Ali'yi dahi dinsizlikle suçlayabilecek aşırılıklara kaçmışlardır. Bu bağlamda Hz. Ali'yi 661 yılında Kûfe'de öldürmüşlerdir.¹³⁶

İslam dünyası Hz. Ali'nin öldürülmesinden sonra keskin bir şekilde bölünmüştür. Bir tarafta Hz. Ali taraftarları, diğer tarafta Muaviye taraftarları şeklinde kamplaşma oluşmuştur. Ali taraftarları Muaviye ve taraftarlarını sapkın ve zorba olarak görmeye başlamışlar, Muaviye ve taraftarları ise Ali'nin dininden söz etmeye başlamışlardır. Bir başka deyişle Ali'nin artık kendisine farklı bir din ve cemaat edindiğini yaymaya başlamışlardır. Bu söylem Hz. Ali zamanında dahi konuşulmaya başlanmıştır ve Hz. Ali'yi de çok rahatsız etmiştir. Söylemin nedeni muhtemelen Ali taraftarlarının katı bir şekilde ehlibeyt soyunu savunması ve imam sistemini buna dayandırıp dinin zahiri tarafının ancak bu imamlar tarafından anlaşılacağı görüşünden temellenmektedir.

Bu koşullar altında Şia Hz. Ali'nin oğlu Hasan'ın halife olarak seçilmesi gerektiğini belirtmiştir. Fakat Hasan, yapısı itibariyle siyasetten uzak durmayı ve Medine şehrinde izole

* Hariciler günümüzde İşid (Deaş) terör örgütü ideolojisi de dâhil selefi grupları kapsamaktadır. Günümüzde Ummandaki İbadiye mezhebi haricinde belirli bir bölgede toplu olarak takipçileri bulunmamaktadır. Buna rağmen Suudi Arabistan'da bulunan Vahhabiliğin de Harici olduğu yönünde görüşler belirtilmektedir.

¹³⁶ Crone, 1994: 59-67.

bir şekilde yaşamayı tercih etmiştir. Bu durumda Muaviye hilafetini ilan etmiştir ve Şia için uzun ve sıkıntılı Emeviler dönemi başlamıştır.

Hasan'ın Muaviye lehine hilafetten çekilmesine rağmen Şia kendisini gerçek halife olarak görmeye devam etmiştir. Hasan 669 yılında Medine'de vefat ettikten sonra ise Şia kendilerine halife(imam) olarak Hüseyin'i seçmişlerdir. Hüseyin'i Emevilere karşı harekete geçmesi gerektiği yönünde ikna etmeye çalışmışlardır. Buna rağmen Hüseyin, kardeşi Hasan zamanında hilafetin Muaviye'ye bırakılmasından ötürü harekete geçmemiştir. Fakat Muaviye 680 yılında öldükten sonra yerine kimin halife seçilmesi gerektiği konusunda yine kriz yaşanmıştır.¹³⁷

Yezid, babası Muaviye'nin ölümünün ardından Halife ilan edilmiştir. Bunun üzerine Hüseyin kendi taraftarlarından oluşan bir grupla birlikte Hilafetin başkenti Şam'a doğru yola çıkmaya ikna edilmiştir. Fakat Emeviler Hüseyin'in bu hamlesinden haberdar olmuşlar ve günümüzde Irak içerisinde bulunan Kerbela'da, ordusuyla Hüseyin'in önünü kesmişlerdir. Hüseyin ve Yezid'in ordusu karşı karşıya geldiklerinde her iki orduda da birbirleriyle akraba ve arkadaş olanlar bulunmaktaydı. Bu bağlamda öncelikle savaş olmaması için birbirleriyle konuşmuşlardır. Fakat bilhassa Yezid tarafından ilk hamleler yapılmış ve savaş başlamıştır. Hüseyin'in daha az sayıdaki ordusu savaşta mağlup olmuş, Hüseyin ve yanındaki çoğu kişi öldürülmüştür. Savaştan yalnızca bazı kadınlar ve çocuklar kurtulabilmiştir. Çocuklardan kurtulan birisi de Şia'nın dördüncü imam olarak kabul ettikleri Zeynelabidin olmuştur. Hüseyin'in Kerbela'da katledilmesi İslam dünyası için büyük bir travma oluşturmuştur. Bilhassa Şia için unutulması mümkün olmayan bir hadise olmasının yanı sıra Şiilik kimliğinin temel taşlarından birisi olmuştur. Bu bağlamda Şia, karşı taraftaki gruba sürekli öfke duymuş, kimliğini bu hadiseler üzerine kurgulamış ve bir daha onarılması neredeyse imkânsız bir şekilde öteki İslam dünyası ile arasına duvar örmüştür. Hüseyin'in öldürülmesi, günümüzde hala Şiilik için en anlamlı dini ritüellerden birisi olan 10 Muharrem törenlerinde çile canlandırmalarıyla anılmaktadır.¹³⁸ Şiilik her ne kadar kendi kimliğini bu kin üzerinden inşa etse de Sünnilikte Hüseyin'e her sene yas tutulmamakla birlikte Yezid'e hak verilmez ve yerilir. Sünnilik kendisini daha tarafsız konumlamış, daha kapsayıcı bir tutum takınmaya özen göstermiştir.¹³⁹

Erken Şia'nın ilk evresine işaret edecek son hadise olarak Tövbekârlar hareketi gösterilebilir. İmamları Hüseyin'in öldürülmesi üzerine büyük pişmanlık duyan ve intikamını

¹³⁷ Daftary, 2016: 50-52.

¹³⁸ Al-Tabari, 1990: 91-179.

¹³⁹ Gumilev, 2006: 145-159.

almak için harekete geçen yaklaşık 4000 kişilik bir Şia ordusu, Emevi ordusuna taarruzda bulunmuş ve hemen hepsi 684 yılında Emeviler tarafından öldürülmüştür.¹⁴⁰

Şia'nın ilk elli yılı Arap kabilelerinin kendi iç çatışmalarından kaynaklanan şekilde sürmüştür. Bu dönem daha çok peygamberin ailesinin siyasi otoritenin dışında tutulması ve yine Haşimi ailesinin doğuştan gelen özellikleriyle birlikte İslam'ın başında bulunması gerektiğini belirtenler ve diğer Araplar arasında geçmiştir. Fakat yıllar geçtikçe Arap olmayan kavimler de İslam dinine girdikçe sayıları giderek artmıştır. Arap olmayan Müslümanlar o dönemde mevali olarak adlandırılmışlardır.¹⁴¹

Hz. Muhammed'in İslam dinine mensup olduktan sonra hangi soydan olursa olsun tüm insanları eşit ilan etmesine rağmen, Emevi halifeliğinin uygulamasında Arap soyundan olanlara ayrıcalık tanınmaktaydı. Araplara tanınan ayrıcalık yalnızca soyut biçimde değil, kendilerinden alınan vergilerin Araplara nazaran fazla olmasından dolayı, maddi anlamda da rahatsızlık teşkil etmekteydi. Tövbekârlar hareketinden sonra, Emevi hanedanlığının son bulmasına yaklaşık yarım asır kala Muhtar bin Ebu Ubeyd es-Sekafi adındaki Kûfe'deki lider vasıtasıyla Şia'nın günümüzde de önemli yapı taşlarından birisi olan Mehdilik anlayışı hayat bulmuştur. Muhtar, o dönemde Hz. Ali'nin hayattaki oğlu olan Muhammed bin Hanefi'yi imam ve vekil Mehdi ilan etmiştir. Bu hareketle birlikte Şia'da imamlık bir ileri mertebeye taşınarak daha önemli bir rütbe halini almıştır. Mehdi hareketi bilhassa mevaliye* çok sempatik gelmiştir. Mehdi kavramı aynı zamanda Emevi zulmü altında ezilen mevali için de bir kurtarıcı konumu edinmiştir.¹⁴² Bu bağlamda Muhtar, Kûfe'de mevaliden topladığı taraftarlarıyla birlikte bir isyan girişiminde bulunmuş ve başarılı olmuştur. Kûfe'nin denetimini ele geçirmiş ve Şiat Mehdi adıyla kısa süreli de olsa Kûfe'nin denetimini sağlamıştır. Muhtar'ın Kûfe'deki denetimi yaklaşık iki yıl sürmüştür. İki yılın sonunda Şiiler de kendi aralarında bölünmüştür.¹⁴³

Şia, imam tayini konusunda iç bölünmeler yaşamıştır. Hz. Ali'nin soyu zaman geçtikçe çoğaldığından, hangi koldan imam seçileceği, imametın nasıl devam edeceği konusunda görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Şia muhtar hareketinden sonra iki temel koldan devam etmiştir. Bunlardan ilki Muhtariyye ya da diğer adıyla Keysaniyye, diğeri ise İmamiyye'dir. Temel olarak imam tayinindeki kargaşayı ise Şia, Abbasi devrinden sonra

¹⁴⁰ Daftary, 2016: 53.

¹⁴¹ Daftary, 2016: 54-55.

* Mevali İslam'ın ilk dönemlerinde Arap olmayan Müslümanlara verilen genel isimdir.

¹⁴² Al-Tabari, 1990: 182-210.

¹⁴³ Haider, 2012: 132-136.

yalnızca Hasan ve Hüseyin soyundan gelenlerin imam atanması gerektiğinde karar kılarak kısmi olarak çözmüştür.¹⁴⁴

Şia, Abbasiler hilafeti devralmadan önce Keysaniyye kolu üzerinden çok önemli felsefi yapılanma geliştirmiştir. Keysaniyye'nin temelini attığı bu felsefe daha sonra Dürzîliğin de bazı temel inanç esaslarını oluşturmuştur. Bu bağlamda Keysaniyye incelenmesi gereken bir Şia koludur. Keysaniyye, ortaya çıktığı süre içerisinde daha çok Arap olmayan mevaliden kendisine taraftarlar toplamıştır. Bu da ezilmişlik psikolojisi üzerinde yükselen daha sert ve radikal bir okul ortaya çıkarmıştır. Söz konusu radikalizmin ortaya çıkmasında Hz. Ali'nin oğlu Muhammed bin Hanefi'nin ölümünden sonraki gelişmeler etkili olmuştur.¹⁴⁵

Hanefi öldükten sonra bir kısım cemaat mensubu onun ölümünü kabullenmemiştir. Hanefi'nin göğe yükseldiğini ya da gayba çekildiğini söyleyen bu grup kendisinin tekrar bir kurtarıcı olarak aralarına geri döneceğine inanmıştır. Dolayısıyla Hanefi ile birlikte son imam ölmediğinden imametleri beklemede kalmıştır. Bir diğer grup ise Hanefi'nin öldüğünü kabul etmesine rağmen tekrardan dirilip aralarına geri gelip dünyayı adaletle tesis edeceğine inanmıştır. Keysaniyye'nin bu inancı Hıristiyanlık ve Musevilikten bazı izler taşımaya rağmen İslam içerisinde ilk kez farklı bir kurtarıcı düşüncesi gelişmiştir. Bu bağlamda Dürzîlikteki Hâkim bi Emrillah'a atfedilen değerlerle benzerlik göstermektedir. Dürzîler aynı Hanefi'de olduğu gibi, Hâkim'in de gayba çekildiğini, ölmediğini iddia etmektedirler.¹⁴⁶

İslam içerisine birçok bidat ekleyen Keysaniyye ve o yolda ilerleyen köktenci imamları Şia'nın temel düşünce biçiminin zeminini hazırlamışlardır. Bunlardan bazıları ilk üç halifenin sapkın olduklarını söylemişlerdir. Bunun yanında gerçek ilk dört halifenin Ali, Hasan, Hüseyin ve Hanefi olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca İslam'da son peygamber Hz. Muhammed'den sonra başka vahiy gelecek kimsenin olmadığı sabit olmasına rağmen imamlara peygamber vasıfları vermişlerdir. Bu vasıflar günahsızlık, yanılmazlık gibi yalnızca peygamberlere has özellikler olmuştur. Cennet ve Cehennem'in var olmadığını iddia etmişler, ikisini de insanın bu dünyada göreceğini söylemişlerdir. Bunun yanında Ortadoğu'da sıklıkla karşılaşılan reenkarnasyon inancının da temeli olan ruhun bedenden bedene dolaşacağı inancı da Keysaniyyenin köktenci imamları tarafından ortaya atılmıştır. Bazı Şia imamları ise Dürzîlikte görülen, tanrıya insan özellikleri atfetme âdeti edinmişlerdir. Söz konusu imamlara göre Allah türlü yaratıkların şeklinde görülebilen ruhani bir varlık olarak tanımlanmıştır.¹⁴⁷ Keysaniyye'den kaynaklanan bu felsefe Dürzîlikte Hâkim'in tanrı ilan edilmesine kadar

¹⁴⁴ Haider, 2012: 132-136.

¹⁴⁵ Watt, 1970: 287-298.

¹⁴⁶ Daftary, 2016: 59.

¹⁴⁷ Hodgson, 1955: 2-10.

gitmiştir. Bu bağlamda söz konusu düşüncelerle aslında İslam'ın temel kaidelerinin aksine söylemler geliştirilmiş ve Ortadoğu çoğunluğundan tepki görmüşlerdir. Fakat Keysaniyye temelli bu görüşler daha sonra ortaya çıkacak olan Dürzilik ve Nusayrilik gibi kimi azınlık inançlarının temel felsefelerini oluşturmuştur.¹⁴⁸

İmametın doğrudan bağlantısı bulunmasa da Keysaniyye'nin radikal öğretilerinden beslenen İsmaililer, aslında İmamiyye kolundan gelmektedirler. Yukarıda bahsettiğimiz üzere Keysaniyye, Muhtar ve taraftarlarınca geliştirilen, radikal felsefesi, politik olarak aktivist duruşları ve sayıca fazlalığı ile Şia'nın merkezi konumundaki Kûfe'de aktif olan grup olmuşlardır. Daha sonraki asırlarda Şia'nın esas nüfusunu oluşturacak olan İmamiyye ise Emeviler döneminde daha sessiz ve pasif bir politik tavır takınmayı tercih etmişlerdir. Keysaniyye'nin aksine İmamiyye, imametın yalnızca Hüseyin'in soyundan gelebileceğini söylemiştir. Bu bağlamda İmamiyye, Hüseyin'in hayatta kalan tek ve son oğlu olan Zeynelabidin'i imam olarak belirlemiştir.¹⁴⁹

Zeynelabidin, İmamiyye'nin genel karakterine uygun bir biçimde apolitik birisiydi. Bu bağlamda Medine'de ömrünü ibadetle geçirmiş, Emevi Hanedanlığı'na ve Kûfe'deki aktivist Şia'ya her hangi bir şekilde müdahil olmamıştır. Zeynelabidin'in ölümünün ardından imam olarak seçilen Muhammed Bakır ise babasına göre daha aktif siyasetle ilgilenen birisi olmuştur. Kendisi yaşamı boyunca normatif bir Şia yaratmayı hedeflemiştir. Oluşturmaya çalıştığı bu toplumu ise yaşamı boyunca büyük önem verdiği hadis çalışmalarının üzerine temellendirmeye çalışmıştır.¹⁵⁰

Zeynelabidin, Hadis çalışmalarını kalıcı eser haline getirmeye çalışırken, büyük dedesi Hz. Ali'den nakledilenleri ve imamların söylediklerini derleyip bir kurallar bütünü oluşturmaya çalışmıştır. Şia'da Sünniliktekinden farklı olarak yalnızca Hz. Muhammed'in sözleri değil imamların sözleri de hadisten sayılmakta olduğu için, farklı ve Sünni dünya tarafından asla kabul edilemez kurallar silsilesi de karşımıza çıkmaktadır. Yalnızca bu durum bile iki toplumu birbirinden farklılaştırmaya ve uzaklaştırmaya yetecek bir durum olarak değerlendirilebilir. Muhammed Bakır döneminde ayrıca günümüz Şia'sı ve Dürzileri için çok önem taşıyan takiyye kavramı da Şii anlayışına yerleşmiştir. Dürziler de daha sonra değineceğimiz üzere zor durumda buldukları takdirde düşmanlarını ya da rakiplerini yanıltmayı yararlı ve haklı gösteren bu kavramı sıklıkla kullanmaktadırlar. Yine Bakır,

¹⁴⁸ Bennett, 2006: 87-104

¹⁴⁹ Daftary, 2016: 64-65.

¹⁵⁰ Daha fazla bilgi için bkz: William C. Chittick, 1989

günümüz Şia'sını diğer İslam cemaatinden ayırt eden muta nikâhını uygun görmelerini sağlayan görüşleri savunan ilk Şia imamıdır.¹⁵¹

İmamiyye, Muhammed Bakır tarafından somutlaşan felsefesi ile Emeviler döneminde derinden güçlenmeye devam etmiştir. Kendisi Şia'ya kazandırdığı öğretilerle birlikte Şia'nın diğer kollarına mensup çeşitli kaynaklarda önemi vurgulanan bir imam olarak yer almayı başarmıştır. Bakır, milattan sonra 732 yılında vefat ettiğinde Şia'da artık görülmesinin sürpriz olmadığı şekilde bir kısım taraftarlarınca Mehdi ilan edilmiştir. Aynen Hanefi'de olduğu gibi kendisinin ölümünü kabullenmeyen ve Mehdi ilan eden bir grup olduğu gibi, tersine yeni imam seçmek için toplanan bir diğer grup da olmuştur. İkinci grup kendisine yine Şia için ileride önemli işlere imza atacak olan Abdullah Cafer'i imam olarak seçmişlerdir.¹⁵²

İmam Cafer aynen babası Bakır gibi aktif bir şekilde Şia toplumunu geliştirmeye adanmış birisi olarak öne çıkmaktadır. Babasının temellerini attığı felsefi düşünce yapısının ve Şia normlarının geliştirilmesine devam etmiş ve sayıca, cemaati hatırı sayılır bir şekilde artırmayı başarmıştır. Cafer'in imameti sırasında Şia'nın günümüzdeki hali büyük oranda somutlaşmıştır. Somutlaşan mezhep haritası aynı zamanda günümüzde de devam eden jeopolitik unsurların temellerinin atıldığı yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵³

Arap milliyetçiliğinin ön planda tutulduğu Emevi hanedanlığında iç karışıklıklar ve düzensizliğin had safhaya çıkmaya başladığı yıllarda (739) Bakır'ın üvey kardeşi olan Zeyd, Şia'nın de facto başkenti durumunda olan Kûfe'yi ziyaret etmiştir. Kûfe'deki Şia, Zeyd'e desteklerini bildirip Emevilere karşı ayaklanmaya ikna etmişlerdir. Zeyd, Kûfeli Şia ile birlikte Emevilere karşı ayaklanmış ve söz konusu ayaklanma başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Zeyd ve taraftarlarının büyük kısmı Emeviler tarafından öldürülmüştür. Zeyd'in başlattığı Emevi karşıtı ayaklanmanın önemi, yukarıda bahsettiğimiz Şia'nın radikal kanadını ortaya çıkaran Muhtar ayaklanmasından sonra ikinci ayaklanma olması dolayısıyla önemlidir. Ayaklanmayı önemli kılan bir diğer neden ise Zeydiliğin doğuşuna vesile olmasıdır. Zeyd öldürülmüş olmasına rağmen ayaklanmanın ardından bir kısım Şia Zeyd'in soyundan gelenleri imam kabul ederek Şia'nın farklı bir kolunu oluşturmuşlardır. Günümüzde Zeydilik Umman'da görülen bir mezheptir. Zeydiliğin Şia'nın temel kanadından farklılaşmasını sağlayan bir başka unsur ise, mezhebin Mutezile ve Sünnilikten etkilenip Şia arasında en ılımlı kol olarak kalmasıdır. Bu nedenle Sünni dünya tarafından Zeydiliğe diğer Şia

¹⁵¹ Lalany, 2000: 84-95.

¹⁵² Al-Nawbakhti, 2007: 117-122.

¹⁵³ Fazel, 1988: 37-51.

gruplarına nazaran daha fazla sempati beslenmektedir. Bunun temel nedenlerinden birisi de Zeydiliğin, Ebu Bekir ve Ömer'in halifeliğini kabul etmesine dayanmaktadır.¹⁵⁴

İkinci isyanın ardından zayıflayan Emevi yönetimine karşı Abbasiler, durumdan farklı jeopolitik, örgütsel dersler çıkarmışlardır. Kendileri de Haşimi olan Abbasiler Şia ile hep yakın ilişkiler kurmuşlar ve onlardan gözükmüşlerdir. Zeydilerin son bozgunundan yararlı dersler çıkarmışlardır. Zeydilerin bozgunundan sonra ortaya çıkan ve Şia tarafından imam olarak seçilen Cafer el-Sadık dâhil Şii dünyasıyla iyi geçinmeye çalışmışlardır. Zira Abbasiler, Emevilerin Ortadoğu'daki hâkimiyetlerini kırmak için, Şiiler dâhil diğer karşıt grupların müttefikliklerine ihtiyaç duyabileceğini düşünmüştür.¹⁵⁵

Emevilerin son dönemlerinde yaşanan gelişmeler Ortadoğu'da günümüzü hala etkileyen sosyolojik, jeopolitik gerçekler ortaya çıkarmıştır. Şia, Emevilere karşı ayaklanma denemelerini hep Kûfe merkezli yapmıştır. Fakat Kûfe'nin coğrafi olarak Şam'a çok yakın olması ve kolay denetlenebilir bir konumda bulunması Emeviler açısından avantaj doğurmuş ve isyanların bastırılmasına ve Şia'nın etkisizleştirilmesine yol açmıştır. Bu bağlamda Abbasiler, Şia'nın düştüğü hatayı iyi gözlemlemiş ve temel örgütlenmesini İslam Devleti'nin doğu ucunda, Horasan'da gerçekleştirmiştir. Abbasilerin kendi fikirlerini yaymakta kullandığı bir diğer husus ise ajan ve propaganda unsuru olarak kullandığı imamlarını hedefledikleri topraklarda görevlendirip ahalinin fikirlerini kendilerine doğru çekmek ve toplumsal tabanlarını genişletmeye çalışmak olmuştur. Bu bağlamda da Abbasiler başarılı olmuşlardır.¹⁵⁶ Abbasilerin kullandıkları toplumsal dönüşümü sağlamaya yönelik propaganda yapan imamların benzer sistemini, daha sonra Fatımiler yani bir başka deyişle İsmaililer de kullanmışlardır. Bu bağlamda İsmaililer içinden ayrılan Dürzîlerin temel propaganda yöntemi de Abbasilerin söz konusu yöntemine dayanmaktadır. Dürzîlerin propaganda ile toplumsal zemin kazanmaya yönelik işlerini de Dürzî dailer* yapmışlardır.¹⁵⁷

Abbasiler günümüz Ortadoğu'sunu şekillendiren çok önemli toplumsal ve siyasi olaylara öncülük etmişlerdir. Horasan'da örgütlendikleri zaman zarfında mevali denilen Arap olmayan Müslümanları kendi saflarına çekebilmek için ırk temelinde sınıfsal ayrımcılığa son vermişlerdir. Bu ayrımcılığın son bulmasıyla birlikte bilhassa Türklerin İslamiyet ile tanışmaları ve bölgede etkin rol oynamalarının önünü açmışlardır. Aynı durum söz konusu dönemde İranlılar için de geçerlidir. Bu iki büyük medeniyet, İslam Devletinin kültürel olarak

¹⁵⁴ Madelung, 1989: 5-26.

¹⁵⁵ Daftary2016: 68-69.

¹⁵⁶ Arjomand, 1994: 9-36.

* Dai, İsmaili mezhebinde misyoner imamlara verilen isimdir.

¹⁵⁷ Şenzeybek, 2012: 87-94.

zenginleşmesine ve diğer konularda gelişmesine büyük katkıda bulunmuşlardır. Emevilerden sonra İslam daha küresel ve çok kültürlü bir şekilde büyüme göstermiştir.¹⁵⁸

Abbasiler, Bağdat kentini kurarak başkent yapmasıyla birlikte, 762 yılından 13. Yüzyılda Moğollar tarafından yıkılana dek, beş asır sürecek çok etnikli ve geniş topraklara yayılan bir halifeliğin başına geçmişlerdir. Bu bağlamda hilafetin başkenti daha doğuya kaydırılmış, geleneksel Şia merkezi Kûfe'nin daha da yakınına konumlandırılmıştır. Abbasilerin bu hamlesiyle birlikte Şia daha fazla kontrol altına da alınmıştır.¹⁵⁹

Abbasilerin hilafetine karşı Şiiler başlangıçta farklı umutlar beslemelerine rağmen sonraları Abbasilerin Sünnilik yönünde hareket etmeleriyle hayal kırıklığına uğradıkları için ciddi anlamda rahatsızlık duymuşlardır. Abbasiler Hz. Muhammed'in amcasının soyundan gelmektedirler. Erken dönem Şia aslına bakıldığında Abbasilerin de kendileri gibi Haşimi soyundan gelmelerinden ötürü kendilerini aldatılmış hissetmişlerdir. Bu bağlamda Şia'nın temel görüşü olarak, hilafetin kökenlerini ve devlet yönetimini teşkil etmesi gereken ailenin bir mensubu olarak Emevilerden bu makamı devralmışlardır. Fakat Abbasiler Şia'nın iddia ettiği üzere kendi Şii kökenlerini inkâr edip Sünnileşmişlerdir. Dolayısıyla Şiiler, Abbasi hilafetini desteklememişlerdir. Söz konusu anlaşmazlık bir parçalanma ve husumete daha yol açmıştır. Abbasiler kendilerinin Hz. Muhammed'in amcasının soyundan geldikleri için, Hz. Ali'ye nazaran daha yakın akraba olduklarını iddia etmişler ve Şia'nın hilafet iddiasının yersiz olduğunu savunmuşlardır. Abbasilere göre amca, kuzenden daha yakın akrabadır ve doğal olarak Abbasi hilafeti haklıdır argümanı ortaya atılmıştır. Bu bağlamda Şia ise Ali'nin hem halife olmasından hem de kuzen olmasından ötürü daha yakın olduğunu iddia etmişler ve bunun üzerine birçok iddia ortaya koymuşlardır. Şia kendi kanıtlarını kuvvetlendirirken belirginleşen bir Şia soy anlayışı ortaya çıkmıştır. Hz. Muhammed'in kızı Fatıma, Hz. Ali, oğulları Hasan ve Hüseyin'e, söz konusu Abbasi anlaşmazlıklarından sonra giderek artan biçimde önem atfedilmiş ve bu konuda ayrışma derinleşmiştir.¹⁶⁰

Abbasilerin hilafetini kabul etmeyen ve daha önce bahsettiğimiz radikal Keysaniye ve en ılımlı sayılabilecek Şia kolu Zeydiyyeden farklı olarak imam Cafer etrafında Şia ciddi bir topluluk oluşturmuştur. Söz konusu dönemde imam Cafer, İslami bilgisine saygı duyulan ve ciddi sayıda taraftarları bulunan diğer âlimleri kendi safına çekmeyi başarmıştır. Bu bağlamda zaten hak iddia ettiği Şia imamlığını çevresinden de kabul görerek elde etmeyi başarmıştır. Abbasi halifeliği döneminde yeni kurulmakta olan toplumsal yapıya karşı ayaklanmayı seçmeyen imam Cafer, politik adımlarını daha ihtiyatlı atmıştır. Radikal, isyancı Kûfe'li

¹⁵⁸ Frye ve Sayili, 1943: 194-207.

¹⁵⁹ Lewis, 1970: 215-231.

¹⁶⁰ Turner, 2004: 1-22.

Şia'yı dizginlemeyi başarabilmiş ve döneminde Şia'nın hem teolojik hem de pratik toplumsal hayatına yönelik kültürel normlarının temellerini atmıştır. Bu manada imam Cafer Şia için dönüm noktasını teşkil eden imamların başında gelmektedir. İmam Cafer'in önemi daha sonra öğretilerinden yola çıkılarak mezhebin adının kendi ismiyle "Caferi" olarak anılmasından da anlaşılabilir. Günümüzde Şii mezhebinin nüfusunun çoğunluğunu da Caferiler oluşturmaktadırlar.¹⁶¹

Abbasilerin hilafeti ile birlikte bir başka jeopolitik kırılma yaşanmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz Arap olmayan halkların Şia ile anılması artık Abbasiler ile birlikte ortadan kalkmıştır. Araplık ve Sünnilik birlikteliği Abbasilerin bilhassa Türk kabileleri ile yakınlaşması ve onları askeri alanda kullanması neticesinde, mevali müslümanlar artık Sünni İslam içerisinde hem bürokratik hem askeri alanda kendilerine üst sınıflarda yer bulabilmişlerdir. Buna karşın İran bölgesi ve Farslar daha fazla Caferi mezhebine bağlı kalarak Ortadoğu'nun geleceğinin dini ve jeopolitik resmini de ortaya çıkarmışlardır.*

İmam Cafer'in Şiiliği kurumsallaştırması, mezhebin, Sünniliğin içerisinde asimile olup kaybolmasını önlemiştir. Şiiliği kurumsallaştırmasında temel teşkil eden öğretilerden ilki Şii imamlarının hilafeti ele geçirme zorunluluğunun bulunmadığını beyan etmesidir. Bu tutumuyla birlikte Şiiliğin, Sünnilik karşısında sürekli ezilmişlik duygusu içerisinde olma durumundan çıkmasını sağlamıştır. Ayrıca Sünni halifelerini bir bakıma görmezden gelip iki mezhep arasında keskin bir uzaklaşma ortaya çıkarmıştır. İkinci olarak imamın kendinden önce gelen imamların da bilgileriyle birlikte Müslüman cemaate doğru bilgiyi verebilecek yegâne kişi olduğunu belirtmesidir. Bu ilke de imamlığı kurumsal hale getirmiştir. Bir bakıma Vatikan ve papalık müessesesine benzer bir hal almıştır zira imamın söylediği yanlışlanamaz ve mutlak doğru kabul edilmiştir. Üçüncü olarak takiyye, yani gerek görüldüğü zamanlarda mezhep için yalan söylemek ve gizlenmek imanın temel öğelerinden birisi haline getirilmiştir.¹⁶² Söz konusu iman akidesi Dürzilikte de dinin temel unsurlarından birisini oluşturmaktadır. İmam Cafer, netice itibarıyla Hz. Muhammed'den sonra gelen imamların günahsız, hiçbir surette yanılığa düşmeyen ve Müslümanların(Şia) lideri olduğu bir imamet ideolojisini yerleştirmeyi başarmıştır. Söz konusu ideoloji Sünnilik ile taban tabana zıt anlayışlar içermesinden dolayı kendisini farklılaştırmış ve dolayısıyla asimilasyonun da önüne

¹⁶¹ <http://www.pewforum.org/2009/10/07/mapping-the-global-muslim-population/> (erişim tarihi: 13.02.2017).

* Aslında Türklerin çoğunluğunun Sünnilik mezhebinden olmasına karşın Şia içerisinde de çok önemli sayıda Türk bulunmuştur. Ayrıca Safevi devleti gibi Şiiliği bir dönem güçlü bir şekilde de temsil etmişlerdir. Konu hakkında daha fazla bilgi için bakınız: Rabie, H. (1978). "Political Relations Between the Safavids of Persia and the Mamluks of Egypt and Syria in the Early Sixteenth Century". *Journal of the American Research Center in Egypt*, 15: 75-81.

¹⁶² Kohlberg, 1975: 395-402.

geçmeyi başarmıştır. Bahsettiğimiz anlayışlar ufak farklılıklar göstererek bizim de temel konumuzu teşkil eden Dürzilikte de görülen unsurlardandır.

İmam Cafer, Şiiliği kurumsallaştırdıktan sonra 765 yılında ölmüştür. İmam Cafer'in ölümünün ardından Şia'nın hemen her daim yaşadığı anlaşmazlıklardan birisi yaşanmıştır. Cafer'den sonra kimin imam olması gerektiği konusunda yaşanan anlaşmazlık iki farklı Şii kolunun ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bunlardan birisi İsnâaşariler (Oniki İmamcılar) bir diğeri ise İsmaililerdir. Dürzilik, İsmaililik içerisinde ortaya çıkmıştır. Bu nedenle İsmaililik mezhebinin incelenmesi elzemdir.

2.1.1. İsmaililik

İsmaililik mezhebi günümüzde Şiilik içerisinde azınlık bir grubu oluşturmasına rağmen, milattan sonra 10. ve 12. yüzyıllar arasında dini, siyasi ve kültürel anlamda dünyada çok önemli yer teşkil etmiştir. Dürziliğin içerisinde koptuğu yeni bir din olması dolayısıyla, İsmaililik araştırma alanımız açısından da oldukça önemlidir. İsmaililik mezhebinin aynı zamanda altın çağı olan Fatımiler evresi, mezhep açısından en önemli tarih aralığı olarak değerlendirilebilir. Söz konusu zaman diliminde İsmaililer hem Halifelik devleti kurmuşlar, hem de Ortadoğu'nun, hatta Avrupa'nın geleceğini şekillendiren siyasi, sosyal ve kültürel gelişmelere ön ayak olmuşlardır. İsmaililik karışık bir silsileye sahip geçmişiyse ve radikal kimi unsurları içermesi bakımından, daha önce bahsettiğimiz erken dönem Şia'nın ilk radikal unsurlarının ortaya çıktığı Keysaniye ile karıştırılmaktadır. Fakat İsmaililik isminin de geldiği üzere Cafer'in ikinci büyük oğlu olan İsmail'den sonra ortaya çıkan bir mezheptir. Dolayısıyla mezhep, Şia'nın İmamiyye kolundan gelmektedir.¹⁶³

İsmaililiğin erken dönemini anlamak aynı zamanda Dürziliğin teolojik kökenleri ile kültürel, toplumsal yapısı hakkında bilgi sahibi olmak açısından önemli olduğundan, değinilmesi kaçınılmazdır. Günümüz seküler anlayışından farklı olarak mezhepleri aynı zamanda sahip olmaya çalıştıkları ya da sahip oldukları hilafet makamlarıyla birlikte, siyasi oyuncular olarak da görmek gerekmektedir. Bu bağlamda İsmaililer, hilafet makamına ve buna bağlı olarak kendi devletlerine sahip olmak için ciddi uğraşlar verip sonunda başarılı olmuşlardır. İsmaililerin devlet haline gelmeleri Fatımiler ile birlikte değerlendirilecektir. Devlet olmadan önceki dönem ise dönemin yapısı hakkında bilgi sahibi olmak için gereklidir.

Yukarıda bahsettiğimiz üzere imam Cafer, Şia'nın temellerini sağlam bir şekilde kurduktan sonra mezhebin inanç esaslarında çok önemli yer tutan imam tayinini kendisi ölmeden önce oğlu İsmail üzerine gerçekleştirmiştir. İsmail varis olduktan sonra zaten hali

¹⁶³ Daftary, 2016: 138-139.

hazırda büyüyen ve kurumsallaşan Şii cemaati, İsmail'in, babası Cafer'den önce ölmesiyle birlikte daha önceki Şii cemaatlerde görüldüğü gibi tekrar bir bölünme yaşamıştır. İsmaililer olarak tanımlayacağımız mezhep genel itibariyle Cafer oğlu İsmail ve nesebini imam olarak kabul edenler olarak şekillenmiştir. İsmail'in ölümünden sonra imam olarak Cafer oğlu Musa'yı kabul edenler ise oniki imamcılar olarak diğer Şia'yı oluşturmuşlardır. İncelediğimiz konu olan İsmaililer arasında bir kısım cemaat İsmail'in ölmediğini ve gayba karıştığını söyleyip mehdi olarak geri döneceğini söylemişlerdir. İkinci grup ise daha sonra Fatimileri kuracak olan İsmail'in gerçekten öldüğünü kabul edip onun soyundan gelen imam silsilesine itaat edenlerdir. İsmail'in Cafer'den önce ölmesi kimi Şii gruplarda Cafer'in yanılmazlığının sorgulanmasına yol açmıştır ve bu durum zaman zaman iç karışıklıklara ve bölgesel çatışmalara yol açmıştır. Şia'nın imam tayinindeki bu genel durum bilhassa erken dönemde hem mezheplerin oluşmasına yol açmış hem de toplumsal bölünmelere ve gerginliklere açık bir durum oluşturmuştur. Söz konusu bölünmeler erken dönemde genelde kabul gören ve ölen neredeyse her imamdan sonra gerçekleşmiştir.¹⁶⁴

İsmail'in ölümünden sonra yaşanan karışıklık, çoğunluğun İsmail'in oğlu olan Muhammed'e tabii olan cemaatle yatışmıştır. Muhammed döneminde, yani 8. Yüzyılın sonlarında İsmaililer, Abbasiler tarafından sapkın olarak görüldüklerinden dolayı baskı altına alınmışlardır. Bu nedenle Şia'nın genel karakteriyle uyumlu olarak takiyye yöntemine başvurmuşlar ve uygun zaman gelene kadar gizlenme dönemine girmişlerdir. Muhammed ile başlayan bu gizlenme dönemi Fatimilerin kurulmasına kadar devam etmiştir. Gizlenme dönemini erken İsmaililik olarak ele alırsak, söz konusu dönemin İsmaililerin örgütlenmesi bakımından örnek teşkil edecek çok önemli gelişmelere sahne olduğu söylenebilir.¹⁶⁵

Muhammed bin İsmail gizlenerek İran dolaylarına yerleşmiş ve burada ölmüştür. Muhammed'in ölümünden sonra erken Şia'nın genel karakteri tekrar ortaya çıkmış ve cemaatte bölünme yaşanmıştır. Tekrar iki ana gruba bölünen İsmaililer'den ilk grup Muhammed'in öldüğünü inkâr etmiş ve onu son imam mehdi olarak kabul etmişlerdir. Dolayısıyla tekrar geri döneceğini ve mehdi olarak yeryüzüne kurtarıcı olarak ineceğine inanmışlardır. Muhammed'i mehdi ilan eden bu gruba daha sonra Karmatiler denilmiştir. İslam dünyasında, radikal görüşlere sahip bir topluluk olarak tanınmışlardır. Karmatiler daha sonra da bahsedeceğimiz üzere günümüz Bahreyn ve Suudi Arabistan'ın doğu bölgelerinde siyasi olarak tutunmayı başarmışlardır.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Daftary, 1993: 123-139.

¹⁶⁵ Daftary, 1993: 123-139.

¹⁶⁶ De Blois, 1986: 13-21.

İsmaililerin büyük çoğunluğunu oluşturan temel yapısı, Muhammed'in soyundan devam edenleri imam kabul edenler olarak değerlendirilmektedir. Fakat İsmaililiğin kafa karıştıran ve geçmiş kaynaklarda da çeşitli tereddütlere neden olan yapısının nedeni söz konusu dönemde takiyye ile kendilerini gizlemelerinden kaynaklanmaktadır. Fatımiler kurulana dek yaklaşık bir asır boyunca İsmaililerin temel gövdesi adeta tarih sahnesinden silinmiş gibi gözükmemektedir. Bunun nedeni ise kendilerini Muhammed bin İsmail'i mehdî ilan eden gruptanmış gibi göstererek takiyye ile gizlenmelerinden kaynaklanmaktadır.¹⁶⁷ Milattan sonra 800'lü yıllardan itibaren ilk gizlenen lider Ubeydullah'tır. Kendisinden sonra söz konusu gizliliğin ve takiyyenin devamı yaklaşık 3 nesil boyunca devam etmiştir. Gizlilik evresinin sonunda 3. nesil olan Ubeydullah Mehdi*, İran'ın doğu bölgesinden gelip, Suriye'nin Selemiye bölgesine yerleşerek burada İsmaililerin karargâhını kurmuştur. O dönemde hakikate davet olarak adlandırdıkları hareketi iyi bir şekilde örgütlenerek koordine etmeyi başarmışlardır.¹⁶⁸

İsmaililiğin devlet kurmadan önce örgütlenmelerindeki başarısını birkaç maddede sıralayabiliriz. Öncelikle Ekber ve diğer cemaat mensupları Karmatileri yanlarına çekmeyi başararak cemaatin bölünmesinden kaynaklanan güç kaybının önüne geçmişlerdir. Karmatilerin inandığı üzere Muhammed bin İsmailin beklenen mehdî olduğunu söyleyerek Karmatileri de bir anlamda yanıltarak yanlarına çekmişler hatta kendi hesaplarına çalışmalarını sağlamışlardır. Kendileri için çalışan Karmatiler de onların bilhassa Güney Irak ve Suudi Arabistan'ın doğusunda etkilerini artırmalarında yardımcı olmuşlardır.¹⁶⁹

İkinci olarak dai örgütlenmeleri Müslüman toplumda büyük başarı elde etmiştir. Dai örgütlenmesi Hıristiyanların misyoner örgütlenmesinin de ötesinde Tapınak Şövalyelerinin de model olarak aldığı gizli ezoterik ve amaca odaklanmış bir örgütlenme olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğru zeminde, İsmaililer için çok önemli kazanımlar elde edenler dailer olmuştur. Dailer çok sayıda farklı mezheplerden Müslüman'ı saflarına çekmeyi başarmışlardır.¹⁷⁰

Üçüncü olarak İsmaililer toplumsal siyaseti iyi okuyarak Abbasi halifeliğinin zaaflarından yararlanmayı bilmişlerdir. Abbasi döneminde toplumda ne kadar mağdur durumda olan kesim varsa İsmaililer söz konusu kesimlere gayet mantıklı gelmiştir. Söz konusu gruplar aslına bakılırsa topraksız kırsal kesim, köleler, bedeviler gibi toplumun

¹⁶⁷ Daftary, 2016: 140-142.

* Kendisi daha sonra İsmaili cemaat tarafından El-Ekber olarak anılmıştır.

¹⁶⁸ Lev, 1988: 186-196.

¹⁶⁹ Daftary, 2016: 140-149.

¹⁷⁰ Daftary, 2006: 71-81.

dışlanmış grupları olarak karşımıza çıkmaktadır. İsmaili dailer önderliğinde ekonomiden pay alamayan ve ezilenleri kendi yanlarına çekmek suretiyle İsmaililer Ortadoğu coğrafyasının büyük bir kesiminde açıkça faaliyet göstermeye başlamıştır.¹⁷¹

Dördüncü olarak İsmaili davete her ne kadar imamet konusunda aynı görüşte olmasalar da diğer Şia'dan da destek gelmiştir. Netice itibariyle aynı felsefi altyapıyı paylaştıklarından, İmamiyye kolundaki diğer Şia, Sünnilere nazaran tercihlerini İsmaililerden yana kullanmışlardır.¹⁷² Söz konusu şekilde örgütlenmeyi başarabilen İsmaililer coğrafi olarak İran, Yemen, Arabistan yarımadasının doğu kesimleri ve üs edindikleri Suriye kırsalında ciddi biçimde yayılmışlardır.

Örgütlenmelerini başarılı bir şekilde tamamlayan İsmaililer artık yukarıda bahsettiğimiz üzere Karmatileri yanlarına çekmek için yaptıkları takiyyeyi ortaya çıkarmanın zamanının geldiğini düşünmüşlerdir. Kendisi gizli imam olan Ubeydullah Mehdi, imamlığını tüm dailer aracılığıyla İsmaili dünyasına ilan etmiştir. Bunu takiben, beklendiği üzere Karmatilerin yani bir diğer deyişle Muhammed bin İsmail'in mehdiyetine inananların kendi imamlığını tanımaları gerçekleşmemiştir. Karmatiler bu duruma şiddetle karşı çıkmışlar ve Ubeydullah'tan ayrılmışlardır. Bu durum İsmaililerin, Karmatilerden hem ideolojik hem de coğrafi olarak ayrılmasına yol açmıştır. Söz konusu coğrafi ayırım gelecekte Dürzîlerin de konumunu etkilemiştir. İslam dünyasının merkez coğrafyasında söz konusu bölünmeyi yaşayan İsmaililer, Suriye'deki merkezlerinde tutunamamışlardır. Zira İran, Doğu Arabistan ve Yemen bölgesindekilerin çoğu Karmatilere katılmışlardır. Ubeydullah ise bu durumdan en az hasarla kurtulabilmek için kendi taraftarlarını ve dailerini kuzey Afrika doğrultusunda yönlendirmiştir. Kuzey Afrika'da Cezayir'in doğu bölgesinde ve Tunus'ta bazı bedevi kabileler arasında İsmaililer tutunmayı başarmışlardır.¹⁷³

Milattan sonra 10. yüzyılda Tunus ve çevresinde Fatımiler devletini kurmadan evvel, İsmaililer kendilerine has din felsefelerini temellendirmişlerdir. Kendileri o dönemde ayrıldıkları Karmatiler kadar radikal görüşlere sahip olmamışlardır. Buna karşın Kur'an'ı İslam dünyasının genel anlayışından farklı olarak ele almışlardır. Kur'an'ın bir görünen yüzü bir de görünmeyen anlamları olduğunu söylemişlerdir. Genel inanıştan farklı olarak Kur'an'ın görünen yüzünün zamanın gereklerine uyum sağlayamayacağı ve güncelliğini ilerleyen devirlerde koruyamayacağını ileri sürmüşlerdir. Fakat bunun yanında Kur'an'ın bir de görünmeyen (Bâtını) tarafının bulunduğunu düşünmüşlerdir. Kur'an'ın Bâtını yüzünün herkes tarafından anlaşılamayacağını savunmuşlardır. Bu bağlamda Kur'anın Bâtını tarafını

¹⁷¹ Stern, 1960: 56-90.

¹⁷² Daftary, 2016: 140-145.

¹⁷³ Schrier, 2006: 143-191.

anlayabilecek kimselerin başta imamlar ve bazı seçkinler olabileceğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla İsmaililikte kast sistemine benzer bir sistem, toplumsal yapıya bu düşünce ile birlikte girmiş sayılabilir. Söz konusu sistem İsmaililikten Dürzîliğe de geçmiştir. Hatta daha sonra bahsedeceğimiz üzere Dürzîlikte İsmaililikten daha katı bir şekilde sınıflandırma yapılmıştır.¹⁷⁴

İsmaililik söz konusu felsefesini temellendirirken asıl olarak erken Şia görüşünün geleneğinden yararlanmasına rağmen, yakın coğrafyalardaki kimi felsefi düşünce biçimlerinden de etkilenmişlerdir.¹⁷⁵ Örneğin İsmaililik felsefesinin içerisinde de bulunan sınıfsal ayrışmalar, Sünni İslam'dan çok Musevilik ve Hıristiyanlık düşünce yapısında görülmektedir. Bunun yanında daha çok Karmati ekolünde görülüyor olsa da İsmaililik içerisinde Neo-Platonculuk* da görülen bir başka düşünce biçimidir. Neo-Platoncu düşünce biçimi kendisini İhvan-ı Safa¹⁷⁶ örgütlenmesinde de göstermiştir. Söz konusu düşünceler birbirlerinden etkilenmişlerdir. İsmaililiğin de Ortadoğu'da Mısır ezoterizmi, Yunan ezoterizmi ve kadim Ortadoğu ezoterizminden etkilenmiş olması mümkün gözükmektedir. Bu bağlamda İsmaililerin gnostik bir tarafı da bulunmaktadır.¹⁷⁷

İlk İsmaililikten bahsettikten sonra, mezhebin altın çağını ve mezhep içerisinde doğmuş olan Dürzîliğin ortaya çıkış sürecini Fatımi Devleti evresinde incelemek yerinde olacaktır. Zira Fatımiler İsmaililerin sahip oldukları tek devletleridir. İsmaililer altın çağlarını Fatımi devleti zamanında yaşamışlardır. İsmaililer yaklaşık 3 asır boyunca Şia Hilafete ve buna bağlı olarak devlet yönetimine şiddetli bir şekilde talip olmuşsa da, Sünni çoğunluğu aşip hedeflerine ulaşamamıştır. Şia'nın aslına bakılırsa en kapsamlı ve ilk Hilafet dönemini Fatımi devletini kurarak İsmaililer elde etmiştir. İsmaililiğin teolojik boyutunu devlet sahibi olmalarından önceki tarihlere değinerek ele aldığımız için Fatımiler evresine geçildiğinde, kendilerine teolojik boyutuna ek olarak siyasal aktör boyutuyla da değinmemiz önem arz etmektedir. Bu bağlamda Dürzîliğin de ortaya çıkış sürecini içeren Fatımi devletini incelemek gerekmektedir.

2.2. Fatımi Devleti

İsmaililer Suriye merkezli örgütlenmelerinin neticesini aldıklarını düşündükten sonra beklemedikleri bir şekilde, Karmatiler olarak anılan İsmaili grupla bölünme yaşayıp, Batıya

¹⁷⁴ Clarke, 1976: 484-494.

¹⁷⁵ Walker, 1978: 355-366.

* Platon ve Aristoteles gibi eski Yunan felsefecilerinin düşüncelerini dini öğelerle harmanlayan felsefi akımdır. Daha fazla bilgi için bk: Richard T. Wallis, Jay Bregman ed.(1992). Neoplatonism and Gnosticism, The State University of New York Press, New York.

¹⁷⁶ Hamdani, 1978: 345-353.

¹⁷⁷ Hajjar ve Brzezinski, 1977: 303-316.

zorunlu bir şekilde gitmek zorunda kalmışlardır. Bu zorunluluğun nedeni, artık gizlenme dönemlerinin sona ermesiyle birlikte kendilerini açık etmeleri ve Abbasilere hedef olmalarından kaynaklanmaktadır. Abbasiler her ne kadar iç karışıklıklar ve bölge devletleriyle gözettikleri dengeden dolayı söz konusu dönemde zor bir evre geçiriyor olsalar da, bölge halkının ve emirlerin desteğiyle sapkın olarak gördükleri İsmaililer üzerinde tehlikeli baskılar oluşturmuşlar ve Halifeliklerinin merkez topraklarının yakınlarında İsmaililere yaşam şansı vermemişlerdir.¹⁷⁸

Fatımilerin ilan edilen ilk halifesi Ubeydullah Mehdi, batıya doğru yöneldiğinde kendisi için güvenli bir bölge aramıştır. En uygun yer olarak gördüğü, Fas'ın doğusunda Sahra çölü kıyısında izbe bir şehre yerleşmiştir. Sicilmase adındaki bu şehir günümüzde mevcut değildir. Ubeydullah'ın daha önce örgütlenmesinin başına geçirdiği dailer ve diğer yetkilileri, mezheplerinin misyonerliğini yaparken en büyük desteği Kutama Berberilerinden görmüştür. Kutamalıların desteğiyle birlikte dailer ve İsmaili diğer görevliler ciddi bir askeri örgütlenmeyi de oluşturmayı başarmışlardır. Bu bağlamda İsmaililer Tunus ve Cezayir'in doğu bölgelerinde giderek etkilerini artırabilmişlerdir. Fakat bu bölgelerde Sünni Ağlebiler hüküm sürmekteydi. Abbasilere bağlı bir emirlik olan Ağlebiler, Tunus bölgesinde hâkim bir emirlik olarak İslam adına günümüz İtalya'sına seferler düzenleyip başarılar elde etmişlerdir. Sicilya'yı Toronto'yu ve Roma'nın denize açıldığı limanları fethetmişlerdir.¹⁷⁹

İsmaililer Tunus bölgesinde en kuvvetli örgütlenmeyi gerçekleştirdiklerine inandıkları için, kurdukları orduyla birlikte Ağlebilere karşı savaş başlatmışlar ve olumlu sonuç almışlardır. Tarihi olarak İfrikiyye olarak adlandırılan bölgede tutunmayı başarmışlar ve devlet kademelerini oluşturmuşlardır. Ubeydullah ise sahra kıyısında yerleştiği kentten Kayrevan şehrine gelip burada 910 yılında kendisini Halife ilan etmiştir. Fatımi devletinin adı ise daha önce teolojik olarak bahsettiğimiz üzere imam soylarının dayandığı Hz. Muhammed'in kızı Fatıma'dan gelmektedir.¹⁸⁰

Fatımiler ilk dönemlerinde her ne kadar Kayrevan ve çevresinde devletlerini kurmuş olsalar da, sınırlarını genişletme ve güçlenme anlamında ciddi zorluklar yaşamışlardır. Zira 10. yüzyılda İfrikiyye bölgesi Bizanslıların, Abbasilerin, Endülüs Emevi devletinin ve yerel olarak Harici Berberi kabilelerinin çatışma sahası haline gelmiştir. Bu bağlamda çalışmamızı açıklamakta kullandığımız ittifak kuramları ışığında bölgenin değerlendirilmesi yapıldığı takdirde, bölgede çok kutuplu dengenin söz konusu olduğu söylenebilir. Mevcut tehlikeli dengenin içerisinde yeni bir devlet olarak Fatımiler ilk üç halifesinin olduğu dönemi bu

¹⁷⁸ Brett, 1996: 431-449.

¹⁷⁹ Wansbrough, 1969: 161-170.

¹⁸⁰ Walker, 2002: 15-40.

bağlamda etkisiz ve savunma halinde geçirmiştir. Ubeydullah'la kurulan devlet, Kaim ve Mansur ile İfrikiyye bölgesinde, nispeten savunma halinde devam etmiştir.¹⁸¹

Fatımiler 4. Halifeleri olan Muiz ile birlikte etki alanlarını artırmayı başarmışlardır. Muiz, Jeopolitik olarak kendilerini kısıtlayan İfrikiyye bölgesinden doğuya doğru yayılmayı başarmış ve Mısır'ı topraklarına katmıştır. Ardından 973 yılında Kahire'yi başkent ilan edip Fatımilerin merkezini de buraya taşımıştır.¹⁸²

Hilafetin merkezinin taşınmasının ardından Fatımiler farklı bölgesel rekabetlerle ve çatışmalarla yüzleşmişlerdir. Bu rekabetlerin en şiddetlilerinden birisi de ilginç bir şekilde Karmatilerle yaşanmıştır. İlk halife Ubeydullah döneminde ayrıştıkları Karmatiler teolojik düşünce altyapılarından da kaynaklı bir şekilde radikal uygulamalara imza atmışlardır. Karmatilerin radikalizmi bilhassa Sünni İslam dünyasının kendilerini İsmaili olarak değerlendirmesinden ötürü, Fatımilere her şeyden önce imaj olarak ciddi zararlar vermiştir. Bu durumdan rahatsız olan Fatımiler, Suriye, İran, Pakistan'ın güneyi ve Arap yarımadasında misyonerlik faaliyetlerini ilerletmeye çalışmışlardır. Aynı zamanda Karmatilerin de önemli şekilde etkileri olan bu coğrafyada iki mezhebin arasında misyonerlik savaşları cereyan etmiştir. Söz konusu nüfuz savaşını neticede Fatımiler kazanmıştır.¹⁸³

Fatımilerin bu misyonerlik faaliyetlerindeki mücadeleyi kazanmalarındaki en önemli etken ise Karmatilerin 3. Halife zamanındaki radikal eylemlerinden kaynaklanmıştır. 930 yılında hac zamanında Karmatiler Mekke'ye saldırı düzenlemişlerdir. Bu saldırılarının arkasında yatan temel neden ise kendilerinin 928 yılında Mehdinin geleceğini ilan etmelerinden dolayı gerçekleşmiştir. Mehdinin gelmesi gerektiği için hac kafilesine saldırı düzenleyip çok sayıda insanı öldürmüşler, bunun yanında Kâbe'deki Hacer ül Esved'i de yanlarına alıp merkezleri Bahreyn'e götürmüşlerdir.¹⁸⁴ Karmatilerin Müslümanlara yaşattığı bu hadise İsmaililerin imajını ciddi biçimde sarsmıştır. Zira Abbasi halifeliği ve Sünni Müslüman dünya, Bahreyn'den gelip söz konusu saldırıyı yapanların Fatımilerden gelen emirle hareket ettiklerini söylemişlerdir. Bu bağlamda Fatımiler ile Karmatilerin arasında ilk Fatimi halifesinden itibaren gerginlik doğmuştur. Hacıların katledilmesinden sonra beklenen Mehdinin hala gelmemesiyle Karmati emiri, İranlı birisini Mehdi olarak ilan etmek zorunda kalmıştır. Bu hareket Karmatilere ciddi taraftar kaybettirmiştir. Taraftar kaybetmeye devam eden Karmatilerin yerini başkentlerini Kahireye taşıyan Fatımiler doldurmaya başlamıştır. Dolayısıyla Fatımilerin güç kazanmasında iki İsmaili kökenli akımın kendi aralarındaki güç

¹⁸¹ Walker, 2002: 35-40.

¹⁸² Walker, 2002: 15-24.

¹⁸³ Stern, 1960: 56-90.

¹⁸⁴ De Blois, 1986: 13-21.

değişimi etkili olmuştur. Neticede Karmatiler Fatımilerin ilk dönemlerinden sonra yavaş yavaş tarih sahnesinden çekilmişlerdir.¹⁸⁵

Fatımiler, Karmatilerin yerini doldurdukça doğu sınırlarında ciddi stratejik kazanımlar elde etmeye başlamıştır. Karmatilerin geçmişte etkili olduğu Yemen, İran, Pakistan'ın Sind bölgesi ve doğu Arap yarımadasında etkilerini artırmışlardır. Örgütlenmelerini katı hiyerarşik sistemle gerçekleştiren Fatımilerin dailik faaliyetleri günümüzün hücre tipi yapılanma ile faaliyet gösteren terör örgütlerine de benzemektedir. Zaten daha sonra değineceğimiz üzere kendilerinden kopan Haşhaşiler de bu ekolün öncülerinden olmuşlardır. Fatımiler bahsettiğimiz bu örgütlenme modeli ile kendilerine bağlı özerk emirlikleri Yemen ve Sind bölgesinde kurabilmişlerdir. Bu bağlamda devlet en parlak dönemlerinde, batıda Fas'tan doğuda güney Pakistan'a kadar bir bölgede etkili olmayı başarabilmiştir. Dolayısıyla Fatımiler geniş bir imparatorluk kurmuştur.

Devletin zirve dönemlerinde kurumsallaşması, büyümesi ile birlikte gerçekleşmiştir. Fatımiler eğitim ve kültür alanında İslam dünyasına çok sayıda eser kazandırmışlardır. Fatımiler katı hiyerarşik sistemini eğitimde de uygulayarak bir ekol oluşturmuştur. Bu sistemle çok sayıda önemli bilim adamı ve din âlimi yetiştirmişlerdir. Başkent, Kahire'ye taşındığında 4. Halife Muiz, günümüzde hala etkin bir İslam eğitim kurumu olan El-Ezher Üniversitesini kurmuştur. Bu bağlamda Fatımiler eğitim, kültür, askeri ve örgütlenme kabiliyeti bakımından imparatorluk halini almıştır. Fatımilerin zayıf kaldığı tek alanın hukuk olduğu söylenebilir. Zira hukuk alanında yalnızca Daim-ül İslam* adlı eseri, İslam külliyatına kazandırmışlardır. Diğer mezheplerle karşılaştırıldığında bu alanda fazla varlık gösterememişlerdir.¹⁸⁶

Fatımilerin halifeleri arasında Muiz'den sonra iz bırakan en önemli isim bizim de konumuzun temelini oluşturan Dürzîliğin başlangıcına vesile olan Hâkim Biemrillah'tır. Hâkim, daha sonra detaylı bir şekilde değineceğimiz üzere eğitime büyük önem vermiş, hiyerarşik örgütlenmeyi daha da ileri boyutlara taşımış ve neticesinde yeni bir din olarak tanımlayabilecek Dürzîliğin doğuşuna sebep olmuştur. Dürzîlik Fatımilerin merkezinde değil de Levant bölgesinde tutunmayı başarabilmiştir.

Fatımilerin ikinci yaşadığı büyük kırılma ise 8. halife Müstansır'ın ölümüyle yaşanmıştır. Müstansır öldükten sonra büyük oğlu Nizari yerine, Fatimi bürokrasisinin

¹⁸⁵ Stern, 1955: 10-33.

* Daim ül-İslam temel İslam hukuku eseri olarak Fatımiler döneminde ortaya çıkan tek ve en önemli eser olarak kabul edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için: Qutbuddin Husain K.B. (2010). "Fâtimid Legal Exegesis of the Qur'an: The Interpretive Strategies Used by al-Qāḍī al-Nu'mān (d. 363/974) in His Da'ā'im al-Islām". *Journal of Qur'anic Studies*,12: 109-146.

¹⁸⁶ Madelung, 1976: 29-40.

desteğiyle, daha küçük olan Müstali halifeliğin başına geçirilmiştir. Bunun üzerine Fatımilerin temel coğrafyası Kuzey Afrika, Yemen ve Batı Hindistan Müstali'ye tabi olurken, İranlı gruplar ve lideri Hasan Sabbah ile Suriye bölgesindekiler Nizar'ın hilafet hakkını tanımışlardır. Bunun üzerine Müstali'den devam eden hilafet Fatımilerin temel gövdesini oluşturmaya devam ederken, Suriye merkezli olmak üzere Nizari İsmaililik, bir bakıma Fatımilerden ayrılmıştır. Nizariler daha sonra Hasan Sabbah önderliğinde birçok katliam gerçekleştirmiş, bilinen en eski terör örgütü olarak kimi kaynaklarda isimleri yer etmiştir.¹⁸⁷ Nizarilerin, Fatımilerden kopmasının çalışmamız açısından önemli olan tarafı tuttukları coğrafya olarak değerlendirilebilir. Zira söz konusu dönemde Suriye coğrafyası isyan eden ve devlet otoritesini tanımayan grupların yerleşkesi konumuna gelmeye başlamıştır. Suriye bölgesinin istikrarsız yapısının nedeni, bölgenin dağlık kısmının sağladığı dezavantajın yanında, büyük güçlerin sınırlarının kesişme noktasında bulunmasından dolayı, her hangi bir devletin tam kontrolüne giremiyor olmasından kaynaklanmıştır. Hem Haşhaşi olarak adlandırılan Nizari kolunun, hem de onlardan evvel Dürzîlerin yerleşkelerinin Suriye coğrafyası olması tesadüf olarak değerlendirilmemelidir.¹⁸⁸

Fatımilerden son büyük kopuş ise Tayyibi İsmaililerin ortaya çıkması olarak değerlendirilebilir. Yemen merkezli İsmaililer 11. Halife olan Hafız'ın hilafetini kabul etmemiştir ve Fatımilerden kopmuşlardır. Bu kopuşu daha sonra Hindistan'daki özerk devlet de takip etmiş ve Fatımilerin etkisi ve toprak büyüklüğü giderek azalmaya başlamıştır.¹⁸⁹

Son Fatımi halifesi Adıd'ın hilafetine ise 1171 yılında Selahaddin Eyyübi tarafından son verilmiştir. Fatımilerin bilhassa 8. Halifelerinden itibaren başlayan gerileme dönemi, 262 yıllık hilafetleriyle birlikte son bulmuştur. Fatımilerin yıkılma evresinde haçlılar Avrupa'dan zaten akınlara başlamışlardır ve zayıflayan devlet daha fazla dayanamayarak yıkılmıştır.¹⁹⁰

Fatımiler İslam dünyasına sayısız kültürel eser bırakmış, kendilerine has sanat eserleri ve mimarileriyle ön plana çıkmışlardır. Bunun yanında günümüzde hala bulunduğu inanan ezoterik Tapınak Şövalyeleri* gibi bir örgütün yapısının kökenleri Fatımilerden miras kalmıştır. İslam dünyasının çoğunluğu tarafından iyi anılmayan Hasan Sabbah ve Haşhaşiler

¹⁸⁷ Daftary, 2006: 71-81.

¹⁸⁸ Saleh, 1995: 35-43.

¹⁸⁹ Stern, 1951: 193-255.

¹⁹⁰ Lewis, 1953: 239-245.

* Tapınak Şövalyeleri bilhassa Haçlı Seferleri sırasında etkili olmuş askeri Hıristiyan tarikattır. Tapınak şövalyeleri resmi olarak iki asır boyunca faaliyet göstermişlerdir. 14. Yüzyılın başlarında tarikatı dönemin Papa'sı aforoz etmiş ve liderlerini Fransız kralıyla işbirliği yaparak öldürmüştür. Bunun üzerine dağılan tarikatın yer altına çekildiği ve faaliyetlerine devam ettiği söylenmektedir. Ayrıntılı bilgi ve tarikatın Dürzîler ve İsmaililerin örgüt yapılarıyla karşılaştırılabilmesi için Bk: Barber, M.C.(1984). "The Social Context of the Templars". *Transactions of the Royal Historical Society*,34: 27-46.

gibi yapılanmalar da Fatımi kökenlidir. Konumuz açısından en önemlisi ise Ortadoğu'da hala siyasi olarak etkili durumda olan Dürzîlerin kökeni de Fatımilere dayanmaktadır.

2.2.1. Hâkim Biemrillah

Dürzîliğin nasıl meydana geldiği konusunda genel bir bilinmezlik söz konusu olduğundan dolayı Erken Şia'dan itibaren tarihsel süreç değerlendirilmiştir. Dürzîliğin kurucusu ve dinin ortaya çıkmasının temel aktörü olan Hâkim'in hem yaşamını, hem de dönemindeki siyasi olayları irdelemek, günümüz Dürzîliğini anlamaya yardımcı olacaktır. Hâkim Biemrillah* Kahire'de 985 yılında doğan ilk Fatımi halifesidir. Babası Aziz Billâh tarafından halife olarak tayin edilmesi, kendisinden daha büyük olan kardeşinin erken ölümü üzerine gerçekleşmiştir. Babası Aziz, Bizan üzerine bir sefer gerçekleştirmek üzere iken 996 yılında vefat etmiştir. Babası vefat ettiğinde Hâkim henüz 11 yaşındayken Fatımi halifesi olarak tahta geçmiştir. Dürzîler Hâkim'i 6. Halife olarak değil, Fatımilerin 5. Halifesi olarak görmektedirler. Bunun nedeni ilk halife olan Ubeydullah'ı silsileden kendilerine göre çıkarmalarından kaynaklanmıştır. Fakat Dürzîler haricindeki diğer kaynakların hepsinde 6. Halife olduğu konusunda bir mutabakat bulunmaktadır.¹⁹¹

Hâkim zamanında Fatımilerin artık duraklama döneminde olduğu söylenilebilir. Zira Hâkim döneminde Fatımiler iç karışıklıklarla uğraşmış, çok sayıda isyanla karşılaşmışlardır. Bunun yanında haçlı saldırılarının arifesi olarak da tarihe geçen bir dönemdir. Hâkim henüz 11 yaşında tahta çıktığından dolayı devletin fiili yönetimini ele geçirmek isteyen vezirlerin güç mücadeleleri ortaya çıkmıştır. Söz konusu güç mücadelelerinin ise ordunun ikiye bölünmesinden kaynaklanan sorunlardan ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Fatımiler başkentlerini doğuya, Kahire'ye aldıktan sonra daha önce bahsettiğimiz üzere Kutame Berberilerinin elinde bulundurdukları ordu ve askeri yapılanmasını çeşitlendirmek istemişlerdir. Muiz döneminde başlayan bu yapısal değişiklik doğu topraklarını genişletmek ve söz konusu coğrafyada hâkimiyetini artırmak için yapılan bir gelişme olarak görülebilir. Bunun yanında bir imparatorluk yönetmenin gereği olarak çok kültürlü ve çok etnikli yapının ortaya çıkması doğal bir süreç olarak ön plana çıkmaktadır. Fakat bu süreci Fatımiler kolay atlatabilmiştir. Sürecin kolay olmamasının nedeni Kutame Berberilerinin (Baticılar) askeri yapılanmadaki üstünlüklerini kaybetmek istememesinden kaynaklanmaktadır. Muiz döneminden itibaren askeri kadrolara Türkler ve Çerkezler (Doğucular) getirilmeye

* Hâkim Biemrillah'ın gerçek ve uzun ismi: Ebu Ali Mansur El-Hâkim Bi-Emrillah bin el-Aziz Billâh Nizar bin el-Muiz li-Dinillah Ebi Temim Maadd bin el-Mansur bi-Nasrillah Ebi Tahir İsmail bin el-Kaim bi-Emrillah Ebil Kasım Muhammed bin el-Mehdi Ubeydullah. Kendisi babasının isteği üzerine El-Hâkim Biemrillah ismini almıştır. Bk. Şenzeybek, A. (2012). *Ana Kaynaklarına Göre Dürzîlik*. Emin Yayınları, Bursa, s.54.

¹⁹¹ Şenzeybek, 2012: 55.

başlanmıştır. Hâkim döneminde ise Türkler ve Çerkezlerin Fatımilerin askeri yapılanmasındaki rolü Kutame Berberileri kadar ileri gitmiştir. Bu durumdan muzdarip olan Kutameliler Hâkim'in iktidar olmasıyla birlikte kendi kumandanları olan Ammar'ın vezir olarak atanmasını istemişler ve istediklerini çeşitli baskılar neticesinde elde etmişlerdir.¹⁹²

Bu bağlamda Fatımi ordusundaki Batıcılar tekrar üstün konuma gelmişler, Doğucular ise söz konusu durumdan rahatsız olmuşlardır. Zira ordudaki tüm kritik görevler ve yüksek rütbeliler tekrar Batıcıların, bir başka deyişle Kutame Berberilerinin eline geçmeye başlamıştır. Ancak bu durum karşısında tekrar Doğucuların iktidarı ele geçirmesi için çalışan hırslı bir bürokrat olan Bercevan, çeşitli stratejik hamleler peşine düşmüştür. Bercevan öncelikle Kutame Berberilerinin halka karşı çeşitli taşkınlıklar ve zulümlerini kendi lehine kullanmaya çalışıp isyan hareketleri için uygun zemin kollamıştır. Bu durumdan yararlanmak için Türk asıllı Şam valisi ile anlaşma yapıp Kahire'ye harekât düzenlemek üzere yola çıkmıştır. Fakat Ammar komutasındaki ordular kendisini mağlup etmiştir. Bunun üzerine Ammar, Şam'a vali olarak atadığı kişinin Kutameliler tarafından saygı duyulan kişileri azletmesiyle ciddi siyasal hatalar yapmıştır. Bunun neticesinde Bercevan doğru hamlelerle Ammar'a azalan Berberi desteğini kendi lehine çevirmeyi başarmıştır. Bercevan uygun zamanı yakalamış ve Kahire'de büyük halk isyanlarını tetikleyerek Ammar'ı iktidardan indirmiştir.¹⁹³

Bercevan Hâkim'in iktidarının ilk yıllarına damga vuran bir vezir olarak 997 yılında ortaya çıkmıştır. Kendisi Fatımileri yaklaşık dört yıl fiili olarak yöneten lider olmuştur. Fatımilerin duraklama döneminde Bercevan çeşitli reformlar yapmak için öncelikle ordudaki Doğucular ile Batıcılar arasındaki husumeti gidermek üzere çeşitli adımlar atmıştır. 998 senesinde duraklama devrinde çeşitli noktalarda önemli isyanlar vuku bulmuştur. Bunların başında Filistin bölgesinde meydana gelen isyan bulunmaktadır. Ardından günümüzde Lübnan'ın güneyinde Akdeniz kıyısında bulunan Sur şehrinde önemli bir isyan meydana gelmiştir. Söz konusu isyana Bizans destek vererek deniz kuvvetlerinin bir kısmını buraya sevk etmiştir. Bu bağlamda Fatımilerin donanmasıyla karşılaşan Bizans mağlup edilmiştir. Ardından Bizans ile Fatımiler arasında Bercevan'ın marifetiyle diplomatik temaslar kurulmuş ve 10 yıllık saldırmazlık antlaşması imzalanmıştır. Filistin'le başlayıp Lübnan bölgesiyle devam eden iç karışıklıklara Bercevan yerinde ve başarılı müdahalelerde bulunmuş ve Fatımilerin doğu sınırında başarılar elde etmiştir. Fakat doğu sınırlarındaki başarılı politikalarına rağmen Bercevan devletin batı topraklarında aynı başarıyı gösterememiştir. Her ne kadar iktidara ilk geldiğinde ordudaki Batıcılar ve Doğucular kavgasını yatıştırmış olsa da, Batıcıların desteklediği Ammar'ı alt edip başa geldiğinden ötürü, devletin Batı sınırlarında

¹⁹² Daftary, 1990: 184-191.

¹⁹³ Özaydın, 1992: 483.

yaşayan Mağrip Berberi kabilelerinin desteğini tam olarak elde edememiştir. Dolayısıyla Fatımilerin Batı topraklarındaki denetimi Bercevan döneminde zayıflamıştır.¹⁹⁴

Hâkim, erken gençlik dönemine geldiğinde Bercevan'ın iktidarı fiili olarak elinde bulundurmasından dolayı ve kendisine olan yaklaşımından ciddi biçimde rahatsızlık duyduğu için Bercevan'ı 1000 yılında öldürmüştür. Bercevan'ın ölümünden sonra Hâkim, genç yaşına rağmen devlet yönetiminde tek söz sahibi olarak ön plana çıkmıştır. Bununla birlikte Fatımilere karşı süren isyan hareketleri devam etmiştir. Hâkimin fiili hâkimiyeti zamanında karşılaştığı ilk isyan yine Filistin tarafında, Berka şehrinde gerçekleşmiştir. Suriye tarafından desteklediği ordusuyla birlikte bu isyanı da bastıran Hâkim, ikinci isyanla yine Filistin bölgesindeki Caferilerden kaynaklanan sorunlarla meşgul olmuştur. İkinci isyanı da 1010 yılında bastıran Hâkim bölgede Fatimi hâkimiyetini tesis etmeyi başarabilmiştir.¹⁹⁵

Hâkim aynı Bercevan gibi ülkenin batı topraklarında etkili olamamıştır. Kendi döneminde kayda değer bir toprak kaybı yaşamamasına rağmen, hem mezhebin etkisi bakımından hem de devlet otoritesi anlamında batı topraklarında etkisi azalmıştır. Fatımilerin ilk kuruldukları yer olmasına rağmen devletin resmi mezhebi konumundaki İsmaililik, İfrikiyye'de hiçbir zaman baskın mezhep durumuna gelememiştir. Bu bağlamda İsmaili mezhebine bağlı olanlar, Sünnilerin baskısına maruz kalmışlardır. Bölgede yalnızca devletin kurulmasında ciddi katkıları olan Kutame Berberileri ve birkaç farklı Berberi grup dışında İsmaililik tutunamamıştır. Hâkim döneminde ve sonraki yıllarda, Sünniliğin Maliki kolu ciddi biçimde yöreye hâkim olmuştur. Günümüzde de hala bu şekilde bir demografik yapı bölgeye hâkimdir.¹⁹⁶

Hâkim döneminde batı topraklarının aksine, devletin doğu topraklarında ciddi başarılar elde edilmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz isyanları bastırmanın yanı sıra Fatımilerin çeşitli coğrafyalarda toprak kazanımları olmuştur. Bu kazanımlardan en önemlisi ise Dürzîliğin de coğrafyasını ve kaderini belirleyecek olan Suriye bölgesi olarak öne çıkmaktadır. Hâkim'in babası Aziz döneminde Suriye bir türlü ele geçirilemeyen Hamdanilerin hâkimiyeti altındaki bir bölge olarak kalmıştır. Fakat Hamdanilerin iktidarlarının değişmesiyle birlikte kendileri Fatımilerin iktidarını kabul edip Hâkim adına hutbe okutmaya başlamışlar ve Şam'dan Halep bölgesine kadar Suriye Fatımilerin denetimi altına girmiştir. Suriye bölgesi o dönemde Bizans, Fatımiler, Abbasiler ve Selçukluların ileri sınırı konumunda olduğu için bölge sürekli büyük devletlerin arasında el değiştiren bir

¹⁹⁴ Şenzeybek, 2012: 58-59.

¹⁹⁵ Şenzeybek, 2012: 59.

¹⁹⁶ Hodgson, 1974: 24-29.

coğrafya olmuştur. Bu bağlamda jeostratejik bakımdan da önemli bir yer olarak değerlendirilebilir.¹⁹⁷

İsmaili dailerin Irak'taki faaliyetlerinden de netice alan Hâkim, 1011 yılında Abbasilerin başkenti Bağdat yakınlarındaki şehirlerde dahi kendi adına hutbe okutmayı başarmıştır. Kısa dönemlik de olsa bu başarısı kayda değerdir zira sınırlarını rakip Abbasi topraklarının iç kısımlarına kadar taşımayı başarmıştır.¹⁹⁸

2.2.1.1. Hâkim Biemrillah'ın Dini Anlayışı ve Dürzîliğe Giden Süreç

Dürzîliğe giden süreci doğrudan ilgilendirdiği için Hâkim Biemrillah'ın iktidarının değerlendirilmesi uygun olacaktır. Zira Hâkim, iktidarının ilk dönemleriyle sonraki dönemleri arasında ciddi farklılıklar sergilemiş ve sonunda kendisinin de engel olamayacağı yeni bir dinin doğuşuna vesile olmuştur.

İlk olarak Hâkim'in iktidarının ilk yıllarında, yeni bir dinin doğuşuna vesile olmak bir yana, kendisi her hangi bir konuda devlet idaresinde söz sahibi olmamıştır. Zira kendisi söz konusu tarihlerde çocuk yaşta olduğu için etkin olması da beklenilebilecek bir husus değildir.

İktidarı elde etmeye başladığı dönem olarak Bercevan'ı öldürttüğü 1000 yılından sonraki uygulamaları ise önem arz etmektedir. Bu dönemde Hâkim tutarsız davranışlar sergilemiş, aynı unsurlara karşı farklı uygulamalara imza atmıştır. Hâkim Bercevan'ı öldürttükten sonra Batıcıların gözde kumandanı Ammar'ı da öldürmüştür. Bunun yanında Bercevan'ın devlet kademelerine getirdiği Hıristiyan bürokratlardan birçoğunu da öldürmüştür. Hâkim'in devlet otoritesini ele geçirdiği bu dönemde eğitime çok önem verdiğinin bir göstergesi olarak, o dönemde dünyanın bilinen en büyük kütüphanesini yaptırmıştır. Darül Hikme adı verilen bu kütüphanede kaynaklara göre 1 milyon 600 bin'den fazla eser bulunmuştur. Darül Hikme'de dönemin en ünlü imamları ve Hâkim'in bizzat kendisi, dini ve diğer ilmi toplantılara katılmışlardır. Hâkim ilme verdiği önemle birlikte toplumsal yapıya da doğrudan müdahalelerde bulunup geliştirilmesine katkıda bulunmak istemiştir. Bu bağlamda Mısır'da gece yaşantısına çok önem vermiş ve şehrin canlılığı için tüm esnafın dükkânlarını açmasını emretmiştir. Fakat belli bir süre sonra gece yaşantısında asayiş problemleri baş göstermiş ve Hâkim bu uygulamalarına son vermiştir. İçkiyi yasaklamış, camilerdeki hutbelerde Sünni cemaat için çok değerli olan Ashabı Kirama küfür ettirmiştir. Bunun yanında birçok kiliseyi yıktırıp yerine camii yaptırmıştır. Netice itibariyle,

¹⁹⁷ Hodgson, 1974: 24-29.

¹⁹⁸ Goodwin, 2003: 24-28.

bu dönemde tarih kayıtlarında Hâkim'den, İsmaili mezhebe gayet bağlı birisi olarak bahsedilmektedir.¹⁹⁹

Sünnilere karşı baskıcı politikası çeşitli isyanlara neden olan Hâkim 1006 ile 1011 yılları arasında bu uygulamalarından vazgeçmiştir. Ashabı Kirama küfrü yasaklamış, daha önce yasakladığı teravih namazının kılınmasına izin vermiştir. Söz konusu tarihler arasında Hâkim, Bizans imparatorluğu ve Avrupa kıtasındaki Hıristiyanları kışkırtacak uygulamalarda bulunmuştur. Bu uygulamalardan en önemlisi ise Kudüs'te bulunan ve Hıristiyan dünya için çok önemli olan Kiyamet Kilise'sini yıktırıştır. Tarihçilerin çoğunluğu Hâkim'in o dönemde yaptığı bu ve buna benzer uygulamaların Avrupa Hıristiyan dünyasını kışkırttığı ve Haçlı Seferlerine bu uygulamalardan sonra hazırlanmaya başladığını söylemektedir.²⁰⁰ Dolayısıyla Hâkim'in uygulamalarıyla Hıristiyan dünyası ile İslam dünyası arasında uzun yıllar sürecek gerginliklerin temelini attığı söylenebilir.

Hâkim'in Hıristiyanlara karşı baskıcı politikalarını artırdığı dönemden sonra, Dürzîlere göre gaybetinin, diğer tarihçilere göre ise öldürülmesinin öncesindeki son dönemde tutarsızlıklarının ciddi biçimde fazlaştığı gözlemlenmektedir. Söz konusu bu son dönemde Hâkim öncelikle Hıristiyan ve Yahudilere karşı olan baskıcı tutumunu daha da artırmıştır. Gayrimüslim kim varsa fişlemiş, buna razı olmayanların ülkeden gitmesini emretmiştir. Söz konusu uygulamalar, Fatımilerin dış politikasını Hıristiyan devletlerle iyiden iyiye zora sokmuştur. Bu zor durumdan dolayı kendisine tavsiyelerde bulunmaya kalkanları da genelde ölüm cezalarıyla cezalandırmıştır.²⁰¹

Hâkim son döneminde inziva hayatına benzer, dünya zevklerinden arınmış bir hayat tarzı benimsemeye başlamıştır. Bu dönemde kendisinin uygulamalarına rasyonel bir şekilde anlam vermek olası gözükmemektedir. Bu bağlamda Hâkim'in bu durumundan yararlanmaya çalışan iktidar hırsı fazla olan dailer tarafından, daha sonra detaylı olarak bahsedeceğimiz Dürzîliğin temeli de atılmaya başlanmıştır. Tutarsızlıklarına ve garip davranışlarına verilebilecek en önemli örneklerden olarak Hâkim, Hıristiyan ve Yahudilere uyguladığı baskıyı birkaç sene sonra kaldırmış, kendilerinin ülkeye geri dönmesine izin vermiş, dinlerini değiştirip zorla Müslüman yapılanların kendi dinlerine dönebileceğini söylemiştir. Bunun dışında başta İsmaili öğretiyeye sıkı sıkıya bağlı olan Hâkim, Müslümanlara karşı garip uygulamalara başlamıştır. Namaz kılın ya da kılmasın her Müslüman'ın kendisini gördüğü zaman secde etmesini emretmiştir. Tarihçi Robert Mantran'ın da belirttiği üzere Hâkim'in çocuk denilecek yaşta devletin başına gelmesi psikolojisinin bozulmasına ve davranışlarındaki

¹⁹⁹ Şenzeybek, 2012: 65-69.

²⁰⁰ Hitti, 2002: 199-205.

²⁰¹ Şenzeybek, 2012: 73-75.

tutarsızlığa yol açmasına sebep olmuş olabilir. Bunun yanında erken yaşlarda gücü elde etmesinin kendisinin merhametsiz ve kaybolmuş bir kişilik içerisinde olmasının temel nedenlerinden sayılabileceği söylenilebilir. Tüm bu unsurlar bir araya geldiğinde ve Hâkim'in etrafında iktidardan pay alma hırsıyla dolu insanlarla çevrili olmasından dolayı Dürzîlik için uygun bir zemin de oluşmuştur.²⁰²

Hâkim miladi 1021 yılında ortadan kaybolmuştur. Kendisinin ortadan kaybolmasını Dürzîler gaybet olarak yorumlamışlardır. Hâkim'in kıyamet gününde Mekke'de tekrar ortaya çıkacağına inanmaktadırlar. Fakat tarihçilerin bize aktardığına göre Hâkim'in öldürüldüğü kuvvetle muhtemeldir. Hâkim, iktidarının son dönemlerinde inziva hayatına benzeyen davranışları içerisinde, günümüzde Kahire kent merkezinin doğusunda kalan Mukattam dağına gidip geceleri orada yalnız kalmayı tercih etmiştir. Yine bir Şubat ayı gecesi kendisi Mukattam'a gitmiş ve geri dönmemiştir. Öncelikle yanına saraydan bir yaver almış ve dağa yaklaşırlarken yaverini saraya geri yollamıştır. Mukattam dağında daha sonra kanlı giysileri bulunmuş fakat cesedine ulaşamamıştır. Tarihçilerin ise ittifak halinde olunan görüşü katilinin üvey kız kardeşi Sittül Mülk olduğu yönündedir. Bunun nedeni olarak ise Sittül Mülk'ün Hâkim'den sonra devlet yönetiminin fiilen ele geçirmesi gösterilmiştir. Zira Sittül Mülk ile Hâkim hayattayken aralarında iyi bir ilişki olmadığı belirtilmektedir. Sittül Mülk'ün, Hâkim'in uyguladığı politikalarından da rahatsız olan birisi olarak onu ortadan kaldırdığı düşünülmektedir.²⁰³

Hâkim'in iktidarındaki bilhassa son seneleri Dürzîliğin ortaya çıktığı dönemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Dürzîliğin yayılış coğrafyası, toplumsal, kültürel ve ekonomik altyapısının nasıl geliştiği hakkında bilgi sahibi olmak, Dürzîlerin siyasetlerinin de nasıl uygulandığı hakkında bizleri fikir sahibi edeceği için, incelenmesi yerinde olacaktır.

2.3. Dürzîliğin Ortaya Çıkışı

Dürzîliğin açıkça ilan edilmeye başladığı tarih 1017 yılıdır. Tarihçiler bu konuda mutabıktırlar. Fakat söz konusu tarihten önce ne tür faaliyetler yürütüldüğü konusunda açık bir bilgiye rastlamak pek mümkün değildir. Fakat söz konusu tarihten önce Dürzîliğin gizli bir şekilde yayıldığı kanısına varılabilir, zira 1017 senesinde belli sayıda bir Dürzî cemaatinin varlığından bahsedilmektedir.²⁰⁴

1017 senesi Hâkim'in öldürülmesinden 4 sene öncesine tekabül etmektedir. Bu bağlamda bir dinin yayılması ve dine bağlı olan tüm kurumların oluşturulması için yeterli bir

²⁰² Mantran, 1981: 159.

²⁰³ Şenzeybek, 2012: 81-82.

²⁰⁴ Firro, 2011: 76-99.

zaman değildir. Dolayısıyla Hâkim'e yardımcı olan misyonerleri bulunmaktadır. Dürzîliğin yayılması için geçirilen hazırlık aşamaları dinin gizli bir şekilde yayılmasını amaçlamıştır. Bunun nedeni Hâkim'i tanrı olarak gören bir anlayışın hem İsmaili cemaat, hem de Sünnilerden ciddi tepkiler alacak olmasından kaynaklanmaktadır. Dürzîlik zaten İsmaili mezhepten kopan bir din olduğu üzere onların taktiğini uygulayarak gizli ve iyi bir örgütlenmeyle kendilerine davet gerçekleştirmişlerdir.²⁰⁵

Dürzîler kendi dinlerinin erken dönem örgütlenmesi ve yayılması aşamasında genel kanının aksine, davetin farklı bir şekilde, Hâkim'in hilafetin başına geldikten kısa bir süre sonra gerçekleştiğini belirtmektedirler. Buna göre Hâkim halife olduktan birkaç ay sonra yakında hak devrin gelip batılı yeneceğini söylemiştir.²⁰⁶ Bu söylemden sonra insanlardan gizli tuttuğu daileriyle dini yaymaya başlamıştır. Bu davet sürecinin, Dürzîler 7 seneden oluşan 3 ayrı dönemde gerçekleştiğini belirtmektedirler. Toplamda 21 yıl süren gizli davetin 1017 yılında açıkça dillendirildiğini söylemektedirler. Gizli davet sürecinin sonunda ise Dürzîler Kahire'de bunu açıkça ilan etmişlerdir.²⁰⁷

Dürzîlerin kendi tarihçileriyle belirttiği gibi Hâkim'in halifelik makamına geldikten hemen sonra söz konusu açıklamaları yapıp gizli bir teşkilatlandırma olasılığı zayıftır. Hâkim tahta çıktığında henüz 11 yaşında bir çocuk olduğundan dolayı böyle bir söylemde bulunması pek mümkün gözükmemektedir. Bunun yanında söz konusu dönemin siyasi manzarasına bakıldığında da Hâkim'in her hangi bir tasarrufta bulunması mümkün gözükmemektedir. Zira söz konusu dönemde iktidar fiili olarak Bercevan'ın elinde bulunmaktaydı.

Genel anlamda tarihçilerin belirttikleri ise 1017 yılında açıkça ilan edilmesinden önce Dürzîliğin gizli bir şekilde örgütlenmeye başladığı tarihler, muhtemelen Hâkim'in fiili bir şekilde iktidarı ele almaya başladığı tarihler olan 1000-1001 yıllarıdır. Zira dönemde yaşayan tarihçilerin de belirttiği üzere 1017 yılında Dürzî dinine mensup olan yaklaşık 16000 kişi bulunmaktaydı. Dolayısıyla bir dinin cemaatinin söz konusu sayılara ulaşabilmesi için öncesinden gizli bir davetin yapıldığı anlaşılabilir.²⁰⁸

Dürzîliğin açık bir şekilde ilan edilmesinden sonra, tarihçilerden daha fazla veri elde edebildiğimiz dailerin dönemleri gelmektedir. Hâkim'in tanrı olduğuna dair görüşlerini artık açık bir şekilde yaymaya başlayan bu dailer, Dürzîliğin diğer toplumlarla olan ilişkisini anlamamız açısından değinilmesi gereken hususlar olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca dailer zamanında siyasi çıkar elde etmek maksadıyla yapılan hamleler Dürzîliğin kaderini de

²⁰⁵ Walker, 1993: 161-182.

²⁰⁶ Abu Izzeddin, 1993: 101-121.

²⁰⁷ Şenzeybek, 2012: 89-90.

²⁰⁸ Şenzeybek, 2012: 91.

belirlemiştir. Bunun yanında söz konusu dailer zamanında Dürzîlerin günümüzde yaşadığı coğrafyası da kesinlik kazanmıştır.

2.3.1. Neştekin ed-Dürzî

Neştekin ed-Dürzî ya da Neştekin ed- Derezi, Dürzîliğin isim babası olarak bilinmektedir. Neştekin ed-Dürzî yukarıda bahsettiğimiz üzere Doğucular grubunda bulunup Hâkim'in yanında yüksek askeri mertebelere gelen bir komutandır. Kendisi tarihçilerin naklettiğine göre günümüz İran dolaylarından Kahire'ye gelmiştir. Ed-Dürzî Kahire'ye geldikten sonra büyük bir olasılıkla Hâkim'in tanrı olduğu yönündeki iddiaları, en üst makama gelmek için şiddetle savunmaya başlamış ve bu yönde önceden daha gizli yürüttüğü faaliyetleri daha sonra açık bir şekilde ilk meydana çıkararak kişi olmuştur. Bu bağlamda da Dürzîlik dünya toplumlarında onun adıyla anılmaktadır. Tarih kaynaklarında Ed- Dürzî'den önce Fergani adında bir daiden daha bahsedilmektedir fakat bu kişi tüm tarihçilerin ortak olarak bahsettikleri birisi değildir. Bunun yanında etkisi Ed-Dürzî kadar olmadığından dolayı dinin adı ilk dai olma olasılığına rağmen onun adıyla anılmamıştır.²⁰⁹

Ed-Dürzî tarihçilerin ittifak ettiği görüşlerinde; Kahire'ye geldikten sonra Hâkim'in tanrılığı konusunda yazılar kaleme almıştır. Hâkim'in yanında yüksek rütbelere çıktıktan sonra kaleme aldığı yazılarında Hz. Âdem'in ruhunun, Hz. Ali'ye oradan Hâkim'in Babası Aziz'e oradan da Hâkim'e geçtiğini iddia etmiştir.²¹⁰

Teolojik boyut olarak doğrudan konumuzu ilgilendirmese de aslında söz konusu felsefenin Ortadoğu'yu, bilhassa da Levant bölgesini derinden etkilediği bir gerçektir. Bu etki günümüzde hala etkisini göstermektedir. Ed-Dürzî'nin yazmış oldukları Levant bölgesinde ve Ortadoğu'da çoğunluğu teşkil eden Sünni Müslümanlar açısından kabul edilemez olduğundan, diğer topluluklarla aralarında ciddi ayrışmalar yaşanmıştır. Günümüzde de bu ayrışmalar dini felsefenin de yansıdığı toplumsal hayat biçimlerinin farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Ed-Dürzî'nin bahsettiği inanç, bir şekilde ruh göçü inancı günümüzde Levant bölgesinde hala canlılığını korumaktadır. Bu inanç Dürzîlikte bulunduğu gibi günümüzde Suriye devlet yönetiminin başında bulunduğu Esad ailesinin de mensup olduğu Nusayrilik mezhebinde de görülmektedir.²¹¹ Bu bağlamda daha sonra ayrıntılı biçimde değineceğimiz üzere, sekter yapıya bağlı toplumsal uyumsuzluk kendisini Suriye iç savaşında da göstermektedir.

²⁰⁹ Tekindağ, 1954: 143-156.

²¹⁰ Şenzeybek, 2012: 101.

²¹¹ Friedman ve Frieman, 2001: 91-112.

Ed-Dürzî açık bir şekilde Dürzîliğin tebliğini yaptıktan sonra toplum tarafından ciddi bir tepkiyle karşılaşmıştır. Bu tepki kendisinin can güvenliğini tehlikeye atmıştır. Hâkim, Ed-Dürzî'ye arka çıkmaya çalışmış fakat bunu kendi ilahlık iddiasını inkâr ederek yapmaya çalışmıştır. Ed-Dürzî büyük ihtimalle öldürülmüştür. Tarihçilerin bu konudaki rivayetleri birbirlerinden farklılık göstermektedir. İlk iddiaya göre Ed-Dürzî Kahire'de Hâkim'in kortejindeyken bir Türk tarafından atından indirilerek öldürülmüştür. Kendisini öldüren Sünni mezhebenden bir Türk'tür. Ed-Dürzî'yi öldüren kişiyi ise Hâkim daha sonra öldürtmüştür. Söz konusu kişi öldükten sonra da mezarını Sünni ahali İslam'a hizmet ettiği gerekçesiyle türbeye çevirmiştir. Ed-Dürzî'nin öldürülmesine dair bu ilk ihtimal bize göstermektedir ki, Dürzîliğin ilk ilanında kendilerine tepki o kadar büyüktür ki, halk, yeni dini yayan insanı öldürene türbe yapacak kadar Dürzîlere nefret beslemiştir.²¹²

İkinci iddiaya göre ise Ed-Dürzî, Hâkim Biemrillah'ın ilahlığı hakkında yazdıklarını Kahire'de bir camiye girerek namaz sırasındaki cemaate okumuştur. Kendisinin iddia ettiklerine karşı öfkelenen kalabalık cemaat Ed-Dürzî'yi linç etmeye kalkışmıştır. Ed-Dürzî kaçıp Hâkim'e sığınmıştır. Halkın öfkesi dinmemiş ve Hâkim'e Ed-Dürzî'yi kendilerine vermesini istemiştir. Bunun üzerine Hâkim halka Ed-Dürzî'yi öldürdüğünü söylemiştir. Söz konusu ikinci rivayette Ed-Dürzî'nin akıbeti tam olarak tahmin edilememektedir. Fakat Hâkim'in kendisini Dürzîliğin günümüzde bulunduğu coğrafya olan güney Suriye ve Lübnan bölgesine göndermiş olma olasılığı ya da gerçekten öldürmüş olabileceği ihtimali tarihçilerin kaynaklarına göre bulunmaktadır. Zira halkın erken bir safhada kışkırtılması Dürzî inancının yayılmasına ket vurmuş olabilir ve Hâkim kendisini öldürmüş olabilir.²¹³ Dürzîliğe ismini vermiş olan Ed-Dürzî'den daha uzun zaman inancı yaymış olan Hamza bin Ali ise hem Dürzîlik inancı açısından hem de dinin yayılma stratejisi açısından daha önemli birisi olarak öne çıkmaktadır.

2.3.2. Hamza bin Ali

Dürzîliğe adını veren ilk dailerden olan Ed-Dürzî ile aynı zaman diliminde yaşamasına rağmen, Dürzîlik dininde daha kutsal bir yere sahip olan Hamza bin Ali bulunmaktadır. Dürzîler Hamza'nın Hâkim ile aynı gün doğduklarını iddia etmektedirler. Bu iddia muhtemeldir ki kendisine atfetmek istedikleri yüksek mertebeden kaynaklanmaktadır. Hamza, günümüz İran sınırlarının doğu tarafında dünyaya gelmiş ve ilk gençlik yıllarını burada geçirmiştir. Kendisi daha sonra Mısır'a gelmiştir. Hamza'nın İsmaili daisi olup olmadığı konusunda ise tarihçilerin farklı görüşleri bulunmaktadır. Çoğunluğu oluşturan tarihçiler

²¹² Tekindağ, 1954: 143-156.

²¹³ Betts, 2009: 71-85.

kendisinin bir dai olarak değil, siyasi bir kimlikle Kahire’de Hâkim’in yanında yükseldiğini belirtmektedirler. Dürzîler Hamza’nın, Dürzî daveti 1017 senesinde müjdelediğini söylemektedir. Bu bağlamda kendisi Dürzî inancının Hâkim’den sonra gelen en önemli kişisi olarak öne çıkmaktadır. Öyle ki 1017 senesinde Hamza’nın davetinin başlamasını takvimlerinin de başlangıcı kabul etmektedirler. Söz konusu takvimlerinin başlangıcından itibaren de Hamza Seneleri olarak adlandırmaktadırlar.²¹⁴

Dönemin tarihçisi El-Antaki Hamza’nın İsmaililer tarafından sevilmemesinden sıklıkla bahsetmektedir. Bunun nedeni Hamza’nın Ed-Dürzî ile birlikte gizliden İsmaili mezhebinin öğretilerini tahrif etmeleri olarak gösterilmektedir. Ed-Dürzî’nin ölümünün ardından Hamza aceleci davranmadan daveti gizlice sürdürmeye özen göstermiş ve açık bir şekilde daveti yapmadan önce ortamın olgunlaşmasını beklemiştir. Ortamın uygun olduğunu düşündüğü 1017 yılında ise daveti açıkça yapmaya başlamıştır. Kendisinin Ed-Dürzî’ye nazaran Hâkim tarafından daha çok tutulduğu tarihçilere göre söylenebilir. Bunun nedeni stratejik zekâsının daha iyi olmasıdır. Ed-Dürzî’nin Betts’e göre Hâkim tarafından öldürülmesinin ardından da Hamza’nın Dürzîliğin yayılması konusunda tamamen başa geçtiği gözlemlenebilmektedir. Bu bağlamda kendisinin Dürzîlik açısından Hâkim’den sonra gelen şahıs olması da tesadüf olarak görülmemelidir.²¹⁵

İsmaililerin Dürzî davet açıkça ilan edildikten sonra kendilerine tepki vermesinin bir diğer nedeni ise siyasi olarak İsmaililerin taraftar kaybetmesi olarak gösterilebilir. Zira Dürzîlik özellikle kendisine şehirde yer bulamayan, ekonomik olarak zor durumda olan ve bilhassa cahil halk tarafından fazlaca taraftar kazanmıştır. Bunun bir diğer nedeni de Dürzîliğe geçiş yapacağı takdirde hem ekonomik hem de toplumsal statü açısından iyi yerlere gelebileceğini düşünenler olmasından kaynaklanmıştır. Bu bağlamda İslam’ın genel inancına ne kadar ters gözükse de Dürzîlik kısa süre içerisinde ciddi taraftar toplayıp İsmaililiğe karşı rakip siyasi bir oluşum olarak da ön plana çıkmıştır.²¹⁶

Hamza’nın Ed-Dürzî’den farklılaşmasını sağlayan en büyük etkenlerden birisi de artık kendi askeri birliklerini oluşturmaya başlaması olarak değerlendirilebilir. Hamza’nın stratejik zekâsı sayesinde, devlette yükselmesinin ardından kendisi için çeşitli imtiyazları Hâkim aracılığıyla elde etmiştir. Hamza, Dürzî inancını bir yandan örgütlendiği camide devam ettirmekte iken bir yandan da Hâkim ile fikir teatisinde bulunmuştur. Her ne kadar Fatimi halifesi unvanıyla başta olsa da neticede İsmaili ve Sünni çoğunluklu bir toplumu oluşturan

²¹⁴ Şenzeybek, 2012: 112.

²¹⁵ Şenzeybek, 2012: 113.

²¹⁶ Firro, 2011: 76-99.

devlette yeni bir din inşa etmek, birçok kurumun isyanıyla sonuçlanabileceği için, Dürzîler Hamza önderliğinde kendi örgütlenmelerini de tamamlamaya çalışmışlardır. Bu manada Hamza, Hâkim'e İsmaili ve Sünni cemaatler tarafından tehdit altında olduğunu belirtmiş ve emrine askeri birlikler gönderilmiştir. Böylece Hamza kendisinin tehdit edilmesinden kaynaklı mağduriyetini iyi kullanarak silahlı güç de elde etmiştir. Dolayısıyla Dürzîlik kurumsallaşmaya onun döneminde başlamıştır.²¹⁷

Hâkim aynı zamanda halife iken Hamza önderliğinde örgütlenen Dürzîlerin de kendi başlarına teşkilatlı askeri güç elde etmesi devlet içerisinde adeta farklı bir devlete yol açan, iç içe geçmiş iki kümeyi andıran siyasi durum ortaya çıkarmıştır. Söz konusu durum Hamza'nın kayda değer başarısı olarak değerlendirilebilir.

Hamza, hem devlet kademesinde Hâkim tarafından korunmasıyla, hem de askeri birlikler edinmesiyle birlikte Kahire'de daha rahat hareket edebilme imkânı bulmuştur. Bunun üzerine Dürzîlik tebliğini daha fütursuzca yapmaya başladığı tarihçiler tarafından bildirilmektedir. Bunlardan en ünlüsü ve daha sonra Dürzîlerin coğrafyasını belirleyecek olan camii baskını ise toplumsal bölünme açısından önemlidir. Kahire'de günümüzde hala mevcut olan Reydan Camii'ne Hamza ve taraftarları girmiş ve Dürzîliği tebliğ etmiştir. Bu tebliğden sonra camii imamı ve cemaat tarafından tepkiyle karşılaşan Dürzîlerden birçok kimse öldürülmüştür. Buradan kaçmayı başaran Hamza ise Hâkim'e olayı bildirerek Dürzîleri öldürenlerden birçok kişiye ölüm cezası verdirtilmiştir. Bu ve bunun gibi olaylar Dürzîler ile toplum arasında ciddi bir hizipleşmeye yol açmıştır. Ayrıca Hâkim'in de toplumla arasına büyük mesafe girmesine neden olmuş, devletin adalet sistemine güven sarsılmıştır. Hâkim'in kız kardeşi Sittül Mülk başta olmak üzere, devlet kademesindekilerden de Hâkim'e karşı tavırlar artmıştır.²¹⁸

Hamza ve taraftarlarına artan tepki nedeniyle Dürzîler açık davet döneminden sonra belli bir süre daha gizlilik dönemine girmiştir. Bu dönem takribi bir sene civarı sürmüştür. Devletin üst kademelerinde yaşanan bölünme ve halifeye güvensizlik ortamında Hamza, Dürzîliği gizliden de olsa yaymaya devam etmiş, Dürzîlerin tutunabileceği coğrafyayı bu aşamada tamamen belirlemişlerdir. Söz konusu bölünmeden sonra günümüzde de Cebel-i Dürüz olarak adlandırılan Beyrut'un güney doğusundaki dağlık arazi başta olmak üzere civar bölgeye Dürzîler kalıcı olarak yerleşmişlerdir.²¹⁹

Hamza, Dürzî davetinden kaynaklanan karışıklığın ardından ortadan bir kez kaybolmuştur. Hamza'nın ikinci ve nihai ortadan kaybolması ise Hâkim'in ölümünden birkaç

²¹⁷ Şenzeybek, 2012: 116.

²¹⁸ Roussel, 2011: 45-69.

²¹⁹ Hazran, 2009: 459-487.

ay sonrasıdır. Hamza takipçilerine gaybetiyle alakalı bir risale bırakmıştır. Söz konusu risalede kendisinden sonra gelmesi muhtemel olan her hangi birisinin ilahlık tebliğinde bulunmasının kesinlikle bir hileden ibaret olacağını haber vermiştir. Böylelikle Hâkim'in ilahlığını kendince garanti altına alırken, kendisini de bunu tebliğ eden peygamber konumuna getirmiştir.²²⁰

Hamza, Hâkim'in ölümünden sonra birkaç ay beklemiştir zira cemaatten kopuşların yaşanmaması için durum değerlendirmesi yaparak planlı hareket etmiştir. Cemaatin dağılmasını önlediğini düşündüğü anda da ortadan kaybolmuştur. Ortadan kaybolmasının nedenlerinden bir diğeri ise kendisini destekleyecek her hangi bir siyasi otoritenin kalmaması olarak gösterilebilir. Zira Hâkim'in yerine gelen oğlu Zahir kendisi ve cemaatine ciddi manada düşmanlık beslemiştir.²²¹

Hamza'nın öldürüldüğü ya da ortadan kaybolduğu yönünde çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerden ilki Dürzîlerin görüşüdür. Dürzîler Hamza'nın 1046 senesinde hala hayatta olduğunu ve Tuva vadisinde risaleler kaleme aldığını söylemektedirler. Dürzîlerin ortaya çıktığı dönemim tarihçisi Antaki ise Hamza'nın Zahir döneminde şiddetli baskılara maruz kalıp önce kaçtığından bahsetmektedir. Fakat daha sonra Hamza'nın yakalandığı ve öldürüldüğünü belirtmektedir. Hamza'yı öldüren Fatımi devleti bununla birlikte Dürzîlere de dinlerini terk etmeleri ve İslam'a geri dönmelerini emretmiş, çok sayıda Dürzî'yi de öldürmüştür. Netice itibariyle Hamza'nın ölümüne dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Hamza birinci ihtimale göre Hâkim'in ölümünün ardından, takip eden birkaç ay içerisinde çıkan karışıklık sırasında devlet yetkilileri tarafından öldürülmüştür. Ya da Hamza Kahire'yi tamamen terk edip Levant bölgesine günümüz Dürzîlerinin yaşadığı bölgeye gelerek ölene dek faaliyetlerine burada gizli bir şekilde devam etmiştir.²²²

Hamza konum olarak çok önemlidir zira Dürzîlerin peygamberi mertebesindedir. Bunun yanında Dürzîlikte tebliğin süresinin bittiği ve dine katılımın sonlandırıldığı bir müddet vardır. Bu müddet Hamza ile birlikte kapanmamış, Hamza'dan sonra daveti devam ettiren Bahauddin görevi devralmıştır. Bahauddin'den sonra Dürzîlik kapalı bir topluluğa geçiş yaşamıştır.

2.4. Dürzî İnancının Temel Prensipleri

Dürzî inancı temelini İsmaili öğretiden almıştır. İsmaililik her ne kadar Şia'nın bir kolu olsa da, Bâtını olarak tanımlanabilecek mezhep, Şia'nın günümüzde en çok mensubunun

²²⁰ Hodgson, 1962: 5-20.

²²¹ Walker, 1993: 161-182.

²²² Hodgson, 1962: 5-20.

bulunduğu Caferi öğretiden çok farklıdır. Bu bağlamda Dürzîliği doğrudan Şia ile ilişkilendirmek pek doğru olmayacaktır. Dolayısıyla Dürzîlik temel felsefesi bakımından İsmaililikten kopan bir din olarak değerlendirilebilir. Dürzîliği ilahiyatçılar genel olarak bir fırka olarak adlandırmaktadırlar. Fakat biz çalışmamızda Dürzîliğin hem ilah anlayışının temelden farklı olmasından dolayı, hem de dinlerinin Hâkim'den sonra en önemli kişisi olan Hamza'yı peygamber konumuna yerleştirdiklerinden dolayı farklı bir din olarak değerlendiriyoruz. Ayrıca Dürzîlik 1017 yılından önceki tüm şeriatları reddetmiştir. Dolayısıyla kendinden önceki şeriatı reddetmek de farklı bir din olduğu anlamına gelmektedir. Bunun yanında Dürzîler kapalı bir yapı oluşturmakta ve diğer İslam dinine mensup mezheplerden tamamen ayrılmaktadırlar.²²³

Dürzîliğin bilinen başlangıç tarihi milattan sonra 1017 yılı olarak kabul edilmektedir. Zira bu tarih Hâkim Biemrillah'ın tanrı olarak kabul edilmesi, açık bir şekilde dillendirilmesinin başladığı yıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu tarihten birkaç yıl evvel gizli bir şekilde dailer tarafından hazırlık yapılmış olmasına rağmen açık bir şekilde tebliğin gerçekleştirildiği ve Dürzîliğin takviminin başladığı 1017 senesi önemlidir. Dürzîlik dini açısından en önemli figür, kendileri tarafından ilah olarak kabul edilen Hâkim'dir. Hâkim'in kendisini de bir ilah olarak gördüğü yolunda tarihçilerin de ortaya koyduğu çeşitli delilleri gösteren kaynaklar bulunmakta²²⁴, bunun tam tersi olarak aslında Hâkim'in kendini ilah ilan etmemiş, bunun emarelerini halktan bazı kimselerden hissettiği anda şiddetli yasaklar koymuş birisi olarak bize tanıtan kaynaklar da bulunmaktadır.²²⁵ Hâkim'in kendisini ilah olarak görmediğini belirtenler genel itibariyle Hâkim'in de yazmış olduğu iki adet risaleyi örnek vermektedir ve bu risalelerde kendisi ilah olarak gördüğünü belirten her hangi bir verinin olmadığını belirtmektedir. Bunun tam tersi olarak Hâkim'in kendisini ilah olarak gördüğünü belirten araştırmacılar ise kendisinin Dürzîliğin başlamasına vesile olan dailerini siyasi olarak kolladığından bahsetmektedir. Bize göre ise Hâkim'in hem dailerini kollamasından kaynaklı, hem Hâkim'i öldürdüğü düşünülen Sittül Mülk'ün siyasi nedenleri, hem de Hâkim'in zaten İsmaili gelenekten gelmesinden kaynaklanarak kendisinin böyle bir iddiada bulunabileceği yönündedir.²²⁶

Hakkında itilaf olmayan ortak nokta ise Dürzîliğin yayılmasında başrol oynayan üç önemli dainin bulunmasıdır. Bunlardan ilki aslında çalışmamızın temelini teşkil eden bir konu olmadığı için fazlaca yer vermediğimiz Fergani'dir. Hâkim'in ilhalık iddiasını ilk dile getiren

²²³ Ostrovitz, 1983:272-276.

²²⁴ Şenzeybek, 2012: 70-95.

²²⁵ Bağlıoğlu, 2004: 92-99.

²²⁶ Hodgson, 1962: 5-20.

bu kişinin bir suikast sonucunda öldürüldüğü tarihçiler tarafından belirtilmektedir. Kendisinin söz konusu iddiayı dile getirdikten kısa süre sonra öldürüldüğü için fazlaca bahsedilmemektedir. Fakat dinin adının da kendi adıyla anılan Neştekin ed-Dürzî ise Dürzîlik açısından önemli bir daidir. Ed-Dürzî'yi takiben Hamza ise Dürzîlik açısından en önemli dai olarak ön plana çıkmaktadır. Hâkim'in kendisini ilah olarak görüp görmemesinden bağımsız bir şekilde, Hamza, Dürzîliğin yayılmasında ve kurumsallaşmasında öne çıkmaktadır.²²⁷

Bilhassa 1020 yılından itibaren Hamza, Dürzîlikte en önemli kişi olarak ön plana çıkmıştır. Yeni bir din olması için yeni bir şeriat ortaya konulması gerekmektedir. Dürzîliği yeni bir din yapan en önemli özelliklerin başında ise ortaya koyduğu yeni şeriat gelmektedir. Söz konusu şeriatı ortaya koyan Hamza da hem siyasi hem hukuki olarak yerini garantilediği söylenebilir. Hamza, Hâkim'i ilah olarak ortaya koyarken kendisini imamlıktan daha yüksek bir mertebeye yükseltmiştir. Bunu yaparken de kendisini Hâkim'den sonra en yüksek mertebeye yerleştirmiş ve son imam Külli Akl olarak tanımlamıştır. Söz konusu gelişme bir bakıma Hamza'yı peygamber statüsüne getirmiştir. Bu durum imameti ehli beyt dışından birisine geçirek Şia ile de bağlantıyı koparmıştır.²²⁸

Dürzî inancının temel prensibi tek tanrıya inanmaktır. Hâkim, tanrının yeryüzündeki tezahürüdür. Söz konusu inanç, bir insanın, tanrının tezahürü olarak görülmesi durumu aslında daha önceki başlıklarda değindiğimiz üzere, İsmaili felsefeye yabancı bir durum da değildir. Dürzî inancında hududlar (ilahi bilgiler) çok önemli yer tutmaktadır. Söz konusu hududlar, Dürzî dailerinin yazdığı risalelerde belirtilmektedir. Ukkal ve Cuhhal* sınıfının bulunduğu Dürzîlikte ukkallardan söz konusu hududlar öğrenilebilir. Hududlar öğrenilmeden insan irfana erişememektedir. Dürzîlere göre bu son noktaya erişmek için ise bir insan ömrü yeterli değildir. Tekâmül, ruh göçü anlayışı da Dürzîlikte bulunmaktadır.²²⁹

Dürzîlerin İslam ile ilişkisi uzak değildir. Fakat İslam'ın temel akım anlayışını ters yüz ettikleri görülmektedir. Dürzîlik zıddilik prensiplerine inanmaktadır. Söz konusu prensibe göre Hz. Muhammed tanrının buyruğunu insanlığa iletmek için görevlendirilmiş fakat kendisi bunu yapmamıştır. Dürzîliğe göre Hz. Muhammed tanrının sözlerini kendi isteğine göre tahrif edip Kur'an'ı ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda Dürzîlerin ortaya çıktığı dönemden günümüze açıkça belirtmekten kaçındığı üzere Hz. Muhammed'e "büyük iblis" "kovulmuş şeytan" gibi sıfatlar yakıştırmışlardır. Benzer şekilde Hz. Ali için de söz konusu şeytan yakıştırmalarını yapmaktadırlar. Dürzîliğin inandığı zıddilik aslında uzak doğu felsefelerine de benzemektedir.

²²⁷ Harik, 1994: 461-485.

²²⁸ Bağhoğlu, 2006: 17-18.

* Ukkal ve Cuhhal Dürzîlik açısından toplumsal sınıfı belirten terimlerdir. Ukkal dini bakımdan otoriteyi temsil eden bilgili kişileri tanımlarken Cuhhal ise dini bakımdan yetersiz ve sıradan toplum sınıfını tanımlayan terimdir.

²²⁹ Bağhoğlu, 2006: 18.

Mutlak iyilik için yola çıkılmasına rağmen en büyük kötülüğü yapmak bu felsefeye benzemektedir. Dolayısıyla Dürzîliğe göre Hz. Muhammed ve Hz. Ali aslında en iyi olacaklarken en kötü olmuşlardır. Söz konusu anlayış Dürzîlik dininin bulunduğu Ortadoğu coğrafyası da göz önünde bulundurulduğunda, dinin gizlilik içinde yaşanmasının da açıklamalarından birisidir. Zira bu anlayışın açıkça dile getirebilmesi en azından Ortadoğu coğrafyasında mümkün gözükmemektedir.²³⁰

Dürzîliğin kendisinden önce bulunan tüm şeriatı geçersiz kılmasının bir diğer örneği de İslam'ın şartlarını kendilerine göre yorumlamalarında görülmektedir. Dürzîliğe göre Kelime-i Şehadet tanrının bir olduğunu tanımak anlamına gelir. Bir bakıma soyutlaştırılmıştır. Namaz kılmak hududları bilmek ve insanın ruhunun Hâkim Biemrillah ile temas halinde olmasıdır. Oruç, bir Dürzî'nin kalbindeki tüm yanlış düşünceleri uzak tutmasıdır. Zekât, Hâkim Biemrillah'ın tek olduğunu onaylamak ve tüm eski dini alışkanlıklardan uzak durmak demektir. Hac ise Dürzîlik bilgisini öğrenmek için kat edilen mesafe manasına gelmektedir. Dürzî inancında kıyamet gününe ve hesap verileceğine inanılmasına rağmen, ahiretin yalnızca bulunduğumuz yeryüzünde olduğuna inanırlar. Dürzîlerin söz konusu kavramları doğrudan İslam içinden almaları da kendilerinin hem İslam ile ilişkilerinin tamamen bitmediğinin bir göstergesi, hem de diğer İslam mensuplarını din dışı gördüklerini bizlere göstermektedir.²³¹

Şia anlayışından gelip İsmaililik mezhebiyle birlikte fazlaca farklılaşmadan devam eden “Zahiri” ve “Bâtını” anlayışı da Dürzîlik ile birlikte kalkmıştır. Zira Hâkim'in kendisini göstermesiyle birlikte bu ikilemden de kurtulduklarını belirtmektedirler. Dürzîlerin kutsal metinleri de Hamza ve Bahaüddin'in yazdıkları risaleler çerçevesinde şekillenmiştir. Söz konusu risaleler Dürzîliğin yalnızca dini pratiklerini içermemekte, aynı zamanda Dürzîliğin ahlak anlayışını, toplumsal yapısının temel niteliklerini ve sosyal yaşamda olması gerekenleri anlatan yazılar olarak düzenleyici rol oynamaktadır. Bu bağlamda Dürzîler farklı bir dine mensup farklı özellikler barındıran bir topluluk olarak Ortadoğu coğrafyasındaki dengeler içerisinde yerini almıştır.²³²

2.5. Dürzîliğin Coğrafyası

Hamza ortadan kaybolduktan sonra Dürzîlik davetini Muktena Bahaüddin adlı dai yaymaya devam etmiştir. Bahaüddin'in Dürzîliği yaymaya çalışması belki de dinin ortaya çıkmasından beri yaşanan en zorlu dönem olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu dönemde Hâkim'in oğlu olan Halife Zahir tarafından ciddi baskılara maruz kalan Dürzîlik gizli bir

²³⁰ Şenzybek, 2012: 315-317.

²³¹ Bağlıoğlu, 2006: 19.

²³² Bağlıoğlu, 2006: 17-20.

şekilde yayılmaya devam etmiştir. Bu dönemde Bahauddin'in bazı Dürzî kaynaklarına göre Hamza'dan telkin alarak risaleler yazdığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Bahauddin döneminde Dürzî lider kadrosunun sürekli yer değiştirerek hareket ettiği anlaşılmaktadır. Söz konusu dönemde Dürzîlere karşı hem devlet yönetiminden hem de Sünni cemaatten ciddi tepkiler olduğu için dailerin can güvenlikleri de bulunmamıştır.²³³

İlk etapta Dürzîliğin doğduğu coğrafya olan Kahire'de tutunmaya çalışmışlardır. Fakat tarih kaynaklarında verilen bilgilere göre Zahir yönetimindeki Fatımiler, Dürzîlere altı yıl kadar süren ciddi baskılar uygulamışlardır. 1021 ile 1027 yılları arasında Dürzîler maruz kaldığı baskılara dayanamamış ve Kahire'yi terk etmişlerdir. Söz konusu yıllarda Bahauddin'in yazdığı risalelerden de anlaşılacağı üzere Dürzîler için en büyük tehdidin Dürzîlikten dönen kimseler olduğu anlaşılmaktadır. Bu kişiler Dürzîlerin gizli yapılarını diğer topluluklardan daha iyi bildiği için Bahauddin tarafından en tehlikeli grup olarak adlandırılmış olması önem taşımaktadır. Dolayısıyla Bahauddin Kahire'yi söz konusu tarihlerde terk etmiştir.²³⁴

Tarihçilerin belirttiklerinden ve Bahauddin'in risalelerinden anlaşılmaktadır ki kendisi 1036 yılında Filistin bölgesine yerleşmiş ve dailik faaliyetlerine burada devam etmiştir. Filistin'in konum olarak Kahire'ye uzak olması ve bölgede daha önce de Dürzîliğin belli bir miktar tutunabilmiş olması Filistin'i seçmesinde etkili olmuştur.²³⁵

Bahauddin'in daha sonra yerleştiği yerin yine Mısır sınırlarındaki İskenderiye kenti olduğu anlaşılmaktadır. Risalelerde burada gizli faaliyet yürüttüğü söylenmektedir. Bu dönemde Zahirin emriyle Dürzî dailerin yakalanıp öldürüldüğü de yine kaynaklarda belirtilmektedir. Dürzîliğin kökünün silinip atılması için Zahir'in ciddi çaba verdiği anlaşılmaktadır.²³⁶

Zahir 1037 yılında ölünce Dürzîler için geçici de olsa Kahire'de bir alan açılmıştır. 5 yıl kadar süren bu süreç sonunda Dürzîlik Mısır, Filistin, Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail, Hindistan'ın doğu kıyısı gibi bölgelerde yayılmayı başarmıştır. Bahauddin döneminde zor bir dönem geçirseler de Dürzîler yayılışlarını devam ettirmiştir.²³⁷

Dürzîlik her ne kadar Bahauddin döneminde yayılmaya devam etmiş olsa da daha sonra etkisi altına aldığı coğrafya daralmıştır. Başta Gaznelilerin hâkim olduğu Hindistan'dan atılmışlardır. Gazneli Mahmud'un Sünni İslam'ı benimsemeyenlere karşı müsamahasız tutumundan kaynaklı bölgede yalnızca Dürzîler değil İsmaililer de ortadan kaldırılmıştır.

²³³ Makarem, 1974: 25-29.

²³⁴ Şenzeybek, 2012: 130-136.

²³⁵ Şenzeybek, 2012: 130-136.

²³⁶ Obeid, 2006: 90-95.

²³⁷ Makarem, 1974: 35-38.

Bunun yanında Dürzîler Filistin bölgesinde de daha fazla tutunamamışlardır. Zira bölge coğrafyası kendilerinin gizlenmesi ve örgütlenebilmeleri için uygun bir yer değildir. Genellikle düzlük bir coğrafyadır, Kudüs gibi İslam açısından önemli bir kent bulunmaktadır. Bu yüzden göz önünde bulunan bir coğrafya olması açısından tutunamamışlardır. Ortaya çıktıkları yer olan Kahire merkezli olarak Mısır'da da uzun süreli kalamamışlardır. Belli bir müddet Zahir'den sonra Mısır'da kalabilseler de, daha sonra Fatımilerin sarayındaki bürokrasi kendilerinin dışlanmalarına yetmiştir. Zaten devletin merkezi durumunda olan Mısır'dan da kovulmuşlardır.²³⁸

Dürzîler yayılmaya başladıkları 1010-1017 senesinden itibaren 25 yıllık bir süreç içerisinde Doğu Hindistan'dan İskenderiye'ye kadar yayılmayı başarmalarına rağmen bu süreç kısa sürmüştür. Bahauddin 1043 yılına kadar risaleler yazıp tebliği devam ettirmiştir. Fakat 1043 senesinden sonra Dürzîliğin tebliği durdurulmuş ve kapalı bir toplum olarak kalmışlardır. Dışarıdan her hangi bir şekilde Dürzîliğe giriş yasaklanmıştır. Nihayetinde yalnızca Levant bölgesinde tutunabilmişlerdir. Levant bölgesinde de en yoğun olarak Şuf Dağı'nın olduğu bölgede yerleşmişlerdir. Günümüzde bölge hala Dürzîlerin merkezi durumundadır.²³⁹

2.6. Dürzîlerin Etnik Yapısı

Akdeniz'in doğu kıyısının bulunduğu bölge etnik çeşitlilik bakımından eşsiz coğrafyalardan birisi olarak öne çıkmaktadır. Geçmişte Sümerler ve Asurlular, Hititler, eski Mısırlılar gibi büyük medeniyetlerin kesiştiği coğrafya olmasından dolayı önemli bir merkez haline gelmiş, bunun yanında etnik çeşitliliğin de görüldüğü bir yer olarak zengin kültüre sahip olmuştur. Dürzîlerin ana coğrafyası olan Levant bölgesi bu açıdan önem teşkil etmektedir. Dürzîlerin Ortadoğu coğrafyasının içerisinde hem kapalı bir topluluk olarak varlık göstermeleri hem de bilinen yanlarıyla farklı inanışa sahip olmaları onların etnik kökeni hakkında merak uyandırmıştır.

Görece olarak daha yakın tarihe bakıldığında bölgenin hâkimleri Araplar, Türkler, Rumlar, kısmen Avrupalılar olmuştur. Uzun zaman boyunca Osmanlıların hâkimiyetinde kaldıktan sonra Dürzîlerin yaşadığı bölge farklı ülkelerin içerisinde kalmıştır. Bu ülkeler Lübnan, Suriye ve İsrail ve kısmen Ürdün olarak öne çıkmaktadır.

Dürzîliği ilk kez toplu şekilde kabul eden kabilenin ise Tenuhi kabilesi olduğu, Dürzîlerin risalelerinde belirtilmektedir. Tenuhi kabilesinin etnik kökeni konusunda tam bir mutabakat olmasa da Yemen bölgesinden Levant'a göç eden bir Arap kabilesi olduğu

²³⁸ Daftary, 1990: 200-210.

²³⁹ Şenzeybek, 2012: 138-140.

konusunda görüşler baskın gelmektedir. Tenuhilerden ayrı olarak Lahmi kabilesi de Dürzîliği yoğun biçimde kabul eden bir diğer Arap kabilesidir. Lahmiler ise coğrafi köken olarak Mısır bölgesinden Levant'a göç etmişlerdir. Dürzîliğe yoğun olarak geçen bir diğer kabile ise Kudae kabilesidir. Kudae kabilesi Bahreyn bölgesinden Levant'a gelen ve Dürzîliğe geçişlerin olduğu bir kabiledir. Kudae kabilesi zaten Tenuhilerle aynı kabile ya da bir çeşit akrabalık ilişkisinin bulunduğu kabile olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla etnik köken olarak bir farklılıkları bulunmamaktadır.²⁴⁰

Dürzîlerin etnik kökeni hakkında çeşitli tarihçilerin belirttikleri, genelde farklı milletlerin karışmasıyla bir araya geldikleri yönündedir. Bazı tarihçiler Dürzîleri Türk, Kürt ve Ermeni kabilelerin çoğunluğunu oluşturduğu bir dini topluluk olarak belirtmiştir.²⁴¹ Bazıları ise Arap ve Farsi kabilelerin oluşturdukları bir kavim olduğunu söylemişlerdir.²⁴² Kimi tarihçiler ise Arap, Farsi, Hint ve bölgedeki diğer unsurların karışımından oluşan bir topluluk olduklarını belirtmektedir.²⁴³ Kimi zaman bir yanılğı içerisinde olmak suretiyle Haçlı seferlerinden geri dönmeyen Hıristiyanların zamanla dönüşüme uğrayarak bölgede kalan insanların oluşturdukları toplulukların Dürzîler olduğunu söylemişlerdir. Fakat bunun çalışmamızda da ortaya konulduğu üzere mümkün olmadığı görülmektedir. Hem Dürzîlerin teolojik köken olarak geldiği mezhepler ortadadır hem de Haçlı seferleri Dürzîler ortaya çıktıktan sonra gerçekleşmiştir. Neştekin ed-Dürzî'den gelen isimlerine atfen Türk olarak anıldıkları da olmuştur. Fakat bu sağlıklı bir değerlendirme olarak görülemez. Zira topluluğa ismi verenin etnik kökeni, söz konusu toplumun geneli hakkında yeterli bilgiyi bize vermeyecektir.

Günümüzde insanların ya da toplulukların hangi etnik kökene mensup olduklarını tespit konusunda genetik testlerden çok, insanların ya da topluluğun kendisini hangi kökene ait hissettikleri daha önemli olarak görülmektedir. Zaten genetik olarak da Dürzîlerin yaşadığı coğrafya göz önünde bulundurulduğunda her ne kadar kapalı bir toplum olsalar da, topluluğun farklı etnik kökenlerin bir karışımı olması doğal olarak gözükmemektedir. Etnik köken çoğu zaman bir kültür meselesi olarak görülebilir. Bu bağlamda Dürzîlerin kendilerini ne olarak gördükleri önem kazanmaktadır. Dürzîler kendilerini Arap olarak tanımlamaktadırlar. Bu tanımlama genetik olarak da hatalı sayılmaz. Zira yukarıda bahsettiğimiz kabileler göz önünde bulundurulduğunda kökenlerinin çoğunluğu Arap kabilelerine dayanmaktadır. Dürzîler kendilerini Arap olarak tanımlamakta ve bu durumdan da övünerek

²⁴⁰ Bağlıoğlu, 2006: 97-101.

²⁴¹ Abu-Izzeddin, 1993: 1-14.

²⁴² Hitti, 2002: 199-205.

²⁴³ Parfit, 1917: 30-35.

bahsetmektedirler. Kapalı bir toplum olduklarından dolayı, bu bağlamda en karışmamış Arap topluluğu olduklarıyla da övünmektedirler. Bu bağlamda Dürzîler kimliklerinin tanımlarken Araplıktan ziyade Dürzîliği ön plana çıkarmaktadırlar. Böylece kendilerini buldukları coğrafyadaki Sünni ve diğer Araplardan ayırmaktadırlar. Bu durum Dürzîlerin güç dengesi içerisinde nasıl konumlanacaklarına dair ipuçları verebilir. Dolayısıyla Dürzîlerin siyasi tercihlerine yönelik olarak etnik kökenleri de rol oynayabilir.²⁴⁴

²⁴⁴ Bağlıoğlu, 2006: 97-101.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTADOĞU SİYASETİ VE DÜRZİLER

3.1. Ortadoğu'daki Güç Dengelerinin Ortaya Çıkışı

Osmanlı İmparatorluğu Yavuz Sultan Selim döneminden Birinci Dünya Savaşı'na kadar hemen hemen tüm Ortadoğu'da yegâne devlet olarak varlığını sürdürmüştür. Fakat Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'na kadar bölgede tek başına tasarruflarda bulunamamıştır. Kendisine bağlı olan Mehmet Ali Paşa'nın valisi olduğu Mısır gibi vilayetleriyle çeşitli iç karışıklıklar yaşamış ve bu karışıklıklarda dahi güç dengesinin aynı devlet içerisinde gözlemlendiği süreçler yaşanmıştır. Teorinin en başında bahsettiğimiz Morgenthau'nun söylediği; devletlerin ayrı siyasi aktör olarak parçalanmaları zordur fakat ayrı devletler oluştuktan sonra birleşmeleri de benzer zorlukta olacaktır önermesi Birinci Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu için gayet yerinde bir tespit olmuştur. İttifak Kuramları bağlamında Dürzîlerin güç dengesi içerisindeki rolünü ele alırken dünyadaki güç dengelerini daha sağlıklı tahlil edebileceğimiz için genel durumdan özele doğru indirgeyerek ele alınacaktır. Böylece hem Dürzîlerin günümüzde siyasi bir güç olarak ortaya çıkış sürecini kronolojik bir sırayla ele alınmış olacak, hem de tek bir devlet iken parçalanmış Ortadoğu coğrafyasında yeni ortaya çıkan devletlerin oluşturdukları güç dengelerini Dürzîler ekseninde daha sağlıklı değerlendirme imkânı doğacaktır.²⁴⁵

İmparatorluklar çağı Birinci Dünya Savaşı sonrası sona ermiştir. Uluslararası sistem ise bu duruma bağlı olarak köklü değişim geçirmiştir. İmparatorlukların son bulmasıyla birlikte uluslararası sistem tam olarak şekillenmemiştir, bunun nedeni ise büyük güçlerin dünya üzerindeki paylaşım savaşlarının son bulmamasıyla açıklanabilir. Yaşanan değişim ulus devlet üzerine şekillenen bir dünya ile neticelenmiştir. Söz konusu düzen ise büyük güçler ile onların etkisindeki ikincil güçlerin pozisyonlarını almasıyla İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam edebilmiştir. Bu bağlamda uluslararası sistemin tam olarak rayına oturmasını İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren ele almak daha doğru bir yaklaşımdır.²⁴⁶

Uluslararası sistemlerin değişim dönemleri dünya siyaseti açısından her zaman zor olmuştur. Günümüzde de benzer bir sürecin yaşandığını göz önünde bulundurursak krizler ve bölgesel çatışmaların yoğunluğundan mesele anlaşılabilir. Bu bağlamda 20. Yüzyılın başlarında da imparatorlukların son dönemine girildiği dönemde sistem değişimi yaşanmıştır. 20. Yüzyılın ilk dönemine girildiğinde Ortadoğu bölgesinin Mısır harici topraklarının büyük

²⁴⁵ Makdisi, 2002: 601-617.

²⁴⁶ Renton, 2007:645-652.

bölümünü elinde bulunduran devlet Osmanlı İmparatorluğu olmuştur. İmparatorluğun doğusunda İran bulunmaktaydı fakat o da Osmanlı ile rekabet edebilecek bir güç teşkil etmemekteydi. Osmanlı İmparatorluğu Mısır'ın denetimini Birleşik Krallık'a kaptırdıktan sonra bölgede güç dengesi anlamında ciddi mücadeleler yaşanmıştır. Fakat bu mücadeleler Osmanlı veya İran gibi bölge ülkeleri arasında değil, dönemin güçlü devletleri olan Birleşik Krallık, Fransa ve Rusya arasında baş göstermiştir. Osmanlı söz konusu dönemde ciddi biçimde güç kaybı yaşamış ve çöküş döneminde olmasından dolayı büyük güçlerin arasındaki mücadelelerden çıkar sağlayıp hayatta kalmaya çalışan daha çok denge politikasıyla ardıcılık siyasetine mecbur kalan bir devlet olmuştur. Güç dengesi teorisinde de zayıf devletlerin yıkılışının habercisi olarak, büyük devletlerin paylaşım konusunda anlaşmasıyla ortaya çıkan durumla Osmanlı karşılaşmıştır.²⁴⁷

Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları üzerinde tasarrufta bulunmak isteyen büyük güçlerin devlet yapılanmalarına bakıldığında 1648 Westfalya antlaşması önem arz etmektedir. Ulus devlet yapılanmasının ve devletler arasındaki yeni düzenin habercisi olan bu antlaşmaya göre Avrupalı devletler kendi siyasal yapılanmalarını şekillendirmiş ve dünyada egemen olmaya devam ettikçe uluslararası sistemi de bu doğrultuda şekillendirmişlerdir. Westfalya antlaşmasını takiben 1789 Fransız ihtilali ile birlikte ulus devlet olgusu iyice şekillenmiştir. Ulus devlet anlayışına göre devletler artık imparatorluklar dönemindeki çok etnikli ve çok kültürlü yapılarının aksine, belli bir etnik kökene dayalı ve daha mikro kültürleri içeren yapılara kavuşmuşlardır.²⁴⁸

Söz konusu yapının dünya siyasetinde hüküm sürmesi ise Dürzîler gibi topluluklar için geleceğe dair avantajlar getirmiştir. Zira parçalanmış imparatorlukların içerisinden uluslararası politikaya aktör olacak çok sayıda yeni devletler ortaya çıkmıştır. Fakat yeni devletler olarak ortaya çıkmaları imparatorlukların dağılmasının hemen ardından yaşanmamıştır. Bu durum hegemon devletlerin hükümler kurdukları devletler üzerindeki hâkimiyetlerinin sarsıldığı zaman dilimi olan İkinci Dünya Savaşı'na dek sürmüştür. Söz konusu yeni düzende iki safhalı bir durum yaşanmıştır. Birinci safhada hegemon büyük güçlerin parçaladıkları imparatorluk topraklarında hüküm sürdüğü manda dönemi yaşanmıştır. İkinci safhada ise sömürelere bağımsızlıklarını verdikleri ve onları dolaylı olarak kendi etki alanlarında bıraktıkları bağımsızlık dönemi olmuştur. İkinci dönem 20. Yüzyılın kabaca ikinci yarısından itibaren yaşanmış ve bağımsız ülkelerin genelini ardıcılık uygulayarak uluslararası sistemin bir parçasını oluşturdukları dönem olarak ön plana çıkmıştır.²⁴⁹

²⁴⁷ Fitzgerald, 1994: 697-725.

²⁴⁸ Rowen, 1961: 53-56.

²⁴⁹ Fisher, 1998: 129-170.

İlk safhada Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Ortadoğu'daki toprakları iki hâkim güç arasında Sykes-Picot Antlaşmasıyla paylaşılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın ikinci yılında Birleşik Krallık, Fransa ve Rusya arasında imzalanan antlaşmaya göre Rusya'ya kuzeydoğu Anadolu topraklarının büyük kısmı vaat edilirken, Dürzîlerin bulunduğu Ortadoğu toprakları ise Birleşik Krallık ile Fransa arasında paylaşılmıştır.²⁵⁰

Yukarıda bahsettiğimiz üzere imparatorluklar çağının sona ermesiyle etnik milliyetçiliğin yükseldiği bir dönem olmasından ötürü Osmanlı'nın Ortadoğu topraklarında çoğunluğu oluşturan yerel Arap unsurlar, bağımsızlık mücadelesi için Birleşik Krallık ve Fransa ile antlaşma yoluna gitmeye çalışmışlardır. Ortadoğu'nun Kuzey Afrika haricindeki bu bölgede aslında 19. Yüzyılın sonlarından itibaren Birleşik Krallık ile Fransa'nın güç mücadelesi yaşanmıştır. Söz konusu mücadelede iki devlet aralarında kısmen anlaşmaya vardıkları zaman Osmanlı İmparatorluğu bu iki büyük gücü dengelemek için Avrupa'nın diğer büyük gücü olan Almanya ile müttefik olma yoluna gitmiş ve Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır.²⁵¹

Birleşik Krallık ve Fransa 19. Yüzyıldan itibaren Amerikalı denizci ve stratejist Alfred Mahan'ın söylediği gibi deniz güçlerini arttırmış ve deniz yollarına hâkim olmuşlardır. Deniz yollarına hâkim olmalarıyla birlikte dünya ticaretini ve güvenliğini denetim altına almışlardır. Bunun yanında keşfedilmemiş alanları sömürgeleştirerek kendilerine hem hammadde kaynakları bulmuşlar, hem de buldukları bu hammadde kaynaklarıyla sanayilerini kurup kalkınıp avantaj elde etmişler ve ürettikleri malların pazarları olarak da sömürdükleri toprakları kullanmışlardır. Batılı bu iki gücün söz konusu stratejisi temelde denizlere hâkim olmalarıyla gerçekleşmiştir. Avrupa'nın Batısındaki bu iki güce yetişmek isteyen Almanya ve İtalya ise denizlerde, coğrafi konumlarının verdikleri dezavantaj dolayısıyla hâkimiyet kuramamıştır. Bu dezavantajdan ötürü hem yeterli hammadde elde edebilecekleri kaynaklara ulaşamamışlar hem de sanayilerini kurmalarına rağmen Birleşik Krallık ve Fransa'ya karşı rekabet edememişlerdir.²⁵²

Almanya, Batı bölgesinde Atlantik çıkışının Fransa ve Birleşik Krallık tarafından kapatılmasından kaynaklı jeopolitik sıkışmışlığını doğusuna doğru genişleyerek telafi etmek istemiştir. Doğusunda ise iki güç bulunmaktadır. Bunlar Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu'dur. Söz konusu iki güçten aslına bakıldığında ikisi ile birden güç dengesini kurabilmiş olabilmesi Almanya'ya başarı getirebilecekken Rusya'nın Osmanlı yönüne doğru

²⁵⁰ McTague, 1982: 100-112.

²⁵¹ Tanenbaum, 1978: 1-12.

²⁵² Karsten, 1971: 585-600. Ayrıca bakınız: LaFeber, 1962: 674-685.

yayıma hevesini iyi değerlendiren Fransa-Birleşik Krallık ittifakı Rusya'yı yanlarına çekip 3'lü bir ittifak oluşturmuşlardır. Bu ittifak Almanya'yı yalnız bırakmış ve Osmanlı'yı da bu bağlamda görece güçsüz kalan tarafta olmaya zorlamıştır. Bu bakımdan konumuz olan Dürzîlerin de Arap etnik kimlikleri üzerinden ilk kez Osmanlı'ya karşı hareketlerinin ortaya çıkmasına kaynak teşkil etmiştir. Bu bağlamda Osmanlı'nın Ortadoğu bölgesinde olan ayrılık taraftarı tüm unsurlar, doğal olarak Birleşik Krallık-Fransa ittifakının tarafında yer almışlardır. Birinci Dünya Savaşı sırasında imzalanan Sykes Picot antlaşmasının temelinde yatan ittifak oluşumu bu çerçevede değerlendirilebilir. Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşadığı devrim ve savaştan çekilmesi Sykes Picot Antlaşmasının yalnızca iki tarafının kalmasına neden olmuştur.²⁵³

Tablo 3.1 Birinci Dünya Savaşı 1914 - İtilaf Devletleri

Ülke	Nüfus(milyon)	GSMH(Milyar Dolar)	Alan(Milyon km ²)
Birleşik Krallık	46	226.4	0.3
Fransa	39.8	138.7	0.5
Rusya	173.2	257.7	21.7
Britanya Kolonileri	380.2	257	13.5
Fransız Kolonileri	48.3	31.5	10.7
Toplam	687.5	911.3	46.7

Kaynak: Stephen Broadberry, Mark Harrison, "The Economics of World War I: A Comparative Quantitative Analysis", *Journal of Economic History*, Cilt 66, No 2, 2006, s 514.

Tablo 3.2 Birinci Dünya Savaşı 1914 - İttifak Devletleri

Ülke	Nüfus(milyon)	GSMH(Milyar Dolar)	Alan(Milyon km ²)
Almanya	67	244.3	0.5
Avusturya-Macaristan	50.6	100.5	0.6
Osmanlı Devleti	23	25.3	1.8
Alman Kolonileri	10.7	6.4	3
Toplam	151.3	376.5	5.9

Kaynak: Stephen Broadberry, Mark Harrison, "The Economics of World War I: A Comparative Quantitative Analysis", *Journal of Economic History*, Cilt 66, No 2, 2006, s 514-515.

İttifak kuramlarının da öngörebildiği üzere Birinci Dünya Savaşı'ndan toplam gücü daha fazla olan Birleşik Krallık-Fransa ittifakı galip ayrılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın galip tarafının Birleşik Krallık ve Fransa ittifakının olmasından dolayı Osmanlı parçalanmış ve birinci safha olarak adlandırdığımız, iki büyük gücün Ortadoğu'yu sömürgeleştirdiği evre başlamıştır.

Dürzîlerin bulunduğu Cebel Dürüz bölgesi ise Fransa ve Birleşik Krallık sömürge topraklarının kesiştiği noktada kalmıştır. Dürzî nüfusunun çoğunluğunu oluşturduğu bölge

²⁵³ Wagner, 1994: 593-607.

Fransızların hüküm sürdüğü, günümüz Lübnan ve Suriye içerisinde kalmıştır. Birleşik Krallık topraklarında kalanlar ise günümüzde İsrail topraklarında yaşayan Dürzîleri oluşturmuştur. Bu bakımdan iki ayrı gücün topraklarında bölünmüş vaziyette kalan Dürzîler kısmi bir toplumsal kopuş yaşamışlardır.

3.2. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Ortadoğu ve Dürzîler

Ortadoğu toprakları, yeni devletlerin doğuşunun yaşandığı 1940'lı yıllara kadar aslında bir güç dengesi ilişkisi içerisinde değil, sömürgeci güçlerin hâkimiyetinde geçen yıllara sahne olmuştur. Fakat bunun yanında bölgede yaşanan çok sayıda çatışmanın nedeni, farklı bir çok etnisite ve kabilenin, sömürgeci devletlerden daha fazla imtiyaz koparıp bağımsız devlet sahibi olmak için verdikleri uğraşlarla geçmiştir. Osmanlı sonrası söz konusu bu ilk evreyi de bahsettiğimiz grupların kendi aralarındaki çatışmaları analiz ederek değerlendirmek yerinde olacaktır. Zira Dürzîler bu dönemde beklenmedik gruplarla işbirliği içerisinde bulunmuşlardır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında yeni uluslararası düzeni kurmak için yapılan Paris Barış Konferansı'nda, başta bahsettiğimiz Sykes-Picot antlaşması gibi gizli antlaşmalar tamamen reddedilerek işe başlanmıştır.²⁵⁴ Bunun yanı sıra ABD daha etkin bir şekilde yükselen güç olarak yeni sistemin kurulmasında Başkan Wilson öncülüğünde etkin bir rol oynamaya başlamıştır. Yeni uluslararası sistemin inşasına damga vuran faktör ise ABD başkanının uygulamak istediği ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkı olmuştur. Söz konusu durum çok kültürlü Osmanlı İmparatorluğunun bakiyesinden kalan topraklarda birçok devletin doğmasına olanak tanıyan ucu açık bir kavram olmasından dolayı Ortadoğu bölgesinde Fransız ve Birleşik Krallık himayesindeki sömürge topraklarında ciddi anlaşmazlıkları da beraberinde getirmiştir. Söz konusu anlaşmazlıkların yaşandığı esnada ise çeşitli ittifaklar kurulmuştur.²⁵⁵

Fransa, Paris antlaşmasından sonra günümüzde Suriye ve Lübnan'ın bulunduğu bölgeyi doğrudan kontrol etme hakkına sahip olmuştur. Bunun neticesinde Fransa öncelikle 1920 yılında Lübnan devletinin temellerini atmıştır. Arkasında yatan neden ise tarihi olarak bölgede yaşayan Marunî Hıristiyanlar ile tesis ettiği müttefiklik bağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu bölgede iki topluluk Osmanlı himayesinde yüzyıllardır varlıklarını sürdürmüştür. Bunlardan birisi Marunîler bir diğeri ise Dürzîler olmuştur. Dürzîlerin de merkez topraklarını oluşturan bu bölgede 19. Yüzyılda Osmanlı'nın güçten düşmesiyle birlikte Avrupalı güçler yerel topluluklarla ittifak kurmaya başlamışlar ve bunu hem

²⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bakınız. MacMillan, 2004.

²⁵⁵ Brecher, 1993: 641-663.

Osmanlıya hem de diğer rakiplerine karşı kullanmışlardır. Daha sonra Lübnan özelinde bahsedeceğimiz bu konuda Dürzîler ve Marunîler de doğal rakip haline gelmişlerdir. Fakat Marunîlerin geleneksel destekleyicisi Fransa bölgede hâkim olmayı başardıktan sonra ciddi avantaj elde etmişler ve Fransızların öncülüğünde Lübnan devletinin temelleri atılmıştır. Dolayısıyla Marunîler Lübnan'ın temellerinin atıldığı ilk dönemlerde hem devlet teşkilatlanmasında ön planda tutulmuşlar, hem de ekonomik ve sosyal hayatta bir adım öne geçmişlerdir. Söz konusu durum Dürzîleri rahatsız etse de ilk etapta bir reaksiyon göstermemişlerdir. Neticede 1941 yılında bağımsızlığını kazanacak olan Lübnan, o yıllarda sömürge konumundan öteye geçememiştir.²⁵⁶

Suriye ise aslına bakıldığında Lübnan'ı da kapsayan ve geleneksel olarak iki ülkenin toplamından bile daha fazlasına verilen bir coğrafi isimdir.²⁵⁷ Bu bağlamda Lübnan kısmı Marunîler düşünülerek Suriye'den koparılmış, tarihi sınırları daraltılmış bir şekilde tam olarak bağımsızlığına 1946 yılında kavuşmuş, Ortadoğu'da yeni bir devlet olarak ortaya çıkmıştır.

İsrail, Dürzîlerin yaşadığı bir ülke olarak 1948 yılında ortaya çıkmıştır. İsrail'in ortaya çıkması, Dürzîlerin yaşadığı diğer iki ülkenin ortaya çıkmasından çok daha fazla tepkilere ve kargaşaya neden olmuştur. İsrail'in ortaya çıkmasıyla birlikte hem Ortadoğu'da kurulan ittifaklar açısından yeni dönemler açılmış, hem de süreklilik arz eden bir çatışma ortamı doğmuştur. Bu durum Ortadoğu'da günümüzde hala son bulmayan çatışma ortamının temel kaynaklarından birisini oluşturmaktadır. Bu bakımdan çatışmanın yaşandığı coğrafyada doğal olarak ittifaklar da kurulmaktadır.²⁵⁸

Birleşik Krallık ve Fransa'nın sömürgelerinin bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte oluşan yeni güç dengeleri Ortadoğu'da yalnızca devletlerin dış politikalarını ilgilendirmemiş, aynı zamanda söz konusu genç devletlerin tam anlamıyla hâkim olamadıkları azınlıklarının güç dengesine ayrı birer devletmiş gibi katılmalarıyla da farklı bir hal almıştır. Bu bağlamda Dürzîlerin varlık gösterdiği Lübnan, Suriye ve İsrail'i ayrı ayrı incelemek aydınlatıcı olacaktır.

3.3. Lübnan ve Dürzîler

Dürzîler açısından, Lübnan başlığı altında ayrıca değerlendirilmeleri önem arz etmektedir. Zira Dürzîliğin başında otorite olarak kabul edilen ailenin Lübnan'da bulunması, bunun yanı sıra tarihi merkezlerinin de bu topraklarda bulunması bakımından önemlidir. Dürzîlerin genelinin lider olarak kabul ettiği Şuf dağındaki merkezleri de Lübnan'da

²⁵⁶ Tanenbaum, 1978: 1-12.

²⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bk: Rollinger, R. 2006: 283-287.

²⁵⁸ Gorenberg, 2008: 26-32.

bulunmaktadır. Lübnan, devlet içerisinde devlet görünümünde çeşitli toplulukları barındıran bir ülke olması bakımından da önem arz etmektedir. Bu bağlamda güç dengesi bakımından da söz konusu toplulukların kendi aralarında yaptıkları ittifaklar ya da düşmanlıklar söz konusudur. Bu çekişmeler geçmişten günümüze süre gelmektedir. Dolayısıyla sömürge döneminde yapay denilebilecek bir şekilde inşa edilen Lübnan, hem Ortadoğu coğrafyasının önemli bir yerinde bulunmasından hem de mevcut karmaşık yapısı itibariyle güç dengesi teorisi açısından kilit öneme sahip olmasından dolayı önemli bir ülkedir.²⁵⁹

Lübnan içerisinde Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren iki önemli topluluk birbirlerinin doğal rakipleri olmuştur. Bunlardan birisi Dürzîler ve diğeri Marunîlerdir. İki topluluk değineceğimiz Osmanlı döneminden günümüze demografik olarak hep geriye gitseler de, siyasi ve stratejik önemlerini kaybetmemişlerdir.

3.3.1. 16. Yüzyıl Emirler Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu Lübnan'ı 1516 yılında, Yavuz Sultan Selim döneminde topraklarına katmıştır. Osmanlılar bu bölgeyi de bölge halklarının din, kültür ve diğer sosyal hayatlarına müdahale etmeden valiler vasıtasıyla yönetmişlerdir. Osmanlıların uyguladıkları bu sistem, dört asırdan uzun bir süre zarfında bölge halklarının din ve kültürlerinin korunmasında etkili olmuştur. Osmanlı'nın bu yarı özerk sayılabilecek sistemi imparatorluğun tüm coğrafyasında yaygın biçimde görülmüştür.²⁶⁰

Osmanlıların idaresindeki Lübnan, din açısından incelendiğinde öncelikli olarak Dürzî ve Marunî ailelerin çok güçlü etkilerinin olduğu görülebilmektedir. Daha önce belirttiğimiz üzere Dürzîler aslında tamamen kendilerine has inanç akaidi olan farklı bir din ve buna bağlı olarak kültürü olan bir topluluktur. Coğrafi olarak bakıldığında ise günümüzde olduğu gibi Beyrut'un doğusu ve güneydoğusunda bulunan dağlık arazide yaşamışlardır. Bölgedeki dağlık bölgenin yaygın bilinen adı "Şuf"dur. Fakat emirler döneminde Dürzîlerin aralarında belli bir birlik bulunmamaktaydı. Dolayısıyla tek bir topluluk olarak hareket edememişlerdir. Aralarında ciddi çekişmelerin olduğu Dürzî ailelerin kendi yerel etki alanları bulunmaktaydı.²⁶¹ Dolayısıyla ittifak kuramları açısından değerlendirilebilmelerini sağlayabilecek kendi askeri milis kuvvetleri ve bürokraside kayda değer bir etkileri bulunmamaktaydı.

16. yüzyılda Dürzîler arasında liderlik vasfına sahip bilinen en önemli aileler "Kaysit" ve "Yemenit" isimleriyle tarihi kayıtlarda karşımıza çıkmaktadır. Bu iki ailenin yanı sıra

²⁵⁹ Ignatius, 1983: 1140-1156.

²⁶⁰ Salibi, 1971: 76-81.

²⁶¹ Acar, 1989: 7-8.

günümüzde de Lübnan Dürzî topluluğunda adları geçen altı farklı aile Dürzîleri yönetmek adına çekişme içerisinde olmuşlardır. Bunlar: Canpolat, Arslan, Şihab, Talhuk, Abullam ve Abdulmalik aileleridir. O dönemde Osmanlı idaresi, Lübnan iç yönetiminden sorumlu olan Emirlik görevine Şihab ailesinden olanları atamayı tercih etmiştir.²⁶²

Dürzîler hem ekonomik hem de siyasi nüfuz olarak günümüzde olduğu gibi 16. Yüzyılda da bölgede etkin bir rol üstlenmekteydiler. Buna mukabil Dürzîlerin nüfus yoğunluğu bundan 400 yıl öncesinde de bölgedeki diğer etnik ve mezhepsel unsurlarla kıyaslandığında daha az olmuştur. Emirlik döneminde günümüzde olduğu gibi Hıristiyan Marunîlerin nüfusu Dürzîlere kıyasla daha fazla olmuştur. Fakat günümüzün aksine Marunîler ile Dürzîler arasında 18. Yüzyıla kadar her hangi bir sorun yaşanmamıştır. Söz konusu dönemde Osmanlı topraklarının genelinde olduğu gibi Sünnilerin ayrıcalıklı pozisyonu Lübnan bölgesi için de geçerli olmuştur. Şiiler ise Baalbek bölgesinde sayıca Sünnilerden daha az ve etkisiz bir durumda kalmışlardır.²⁶³

Dürzîler 18. Yüzyıla kadar etkin bir şekilde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Fakat 18. Yüzyılda etkileri azalmaya başlamıştır. Bunun nedeni ise Dürzî grupların arasında yaşanan çatışmaların çok sert ve kanlı geçmesidir. İktidar mücadelesine konu olan 18. Yüzyılda, Canpolat ailesi ile diğer Dürzî ailelerin bünyesinde toplandığı Yazbaki grubu arasında ciddi çatışmalar cereyan etmiştir. Söz konusu çatışmalar Dürzîlerin etkilerinin azalmasında temel etkenlerden birisi olmuştur. Diğer etkenler ise Şihab ve Abullam ailelerinin zaman içerisinde iç bünyelerindeki kopmalar ve Hıristiyanlığı benimsemelerine bağlı olarak yaşanmıştır. Bu bağlamda Lübnan'da geleneksel Dürzî etkisi yerini yavaş yavaş Marunî etkisine bırakmaya başlamıştır. O dönemde Marunî etkisinin artmasının temel nedeni, Orta Doğu ile Avrupa arasındaki ipek ticaretini ele geçirmeleridir. Ekonomik olarak güçlenen Marunîler bunun yanında nüfus ve siyasi olarak da Suriye bölgesinden gelen Grek Katolik ailelerin kendilerine katılmaları ve destek vermeleriyle güçlenmişlerdir.²⁶⁴ Bu bağlamda, bölgedeki Dürzîler ve diğer küçük topluluklar kendi aralarında kimi dönemler birliktelik oluşturabilmişler, kimi zaman ise bu birliği kurmayı başaramamışlardır. Bunun temel nedenlerinden birisi ise bağlı buldukları merkezi yönetimin zayıflaması ya da daha güçlü olmasından kaynaklanmaktadır. Osmanlı zayıflamaya başladığı dönemlerde, Avrupalı güçler kendi çıkarları doğrultusunda bölgedeki topluluklarla çeşitli ittifaklar kurarak aynı zamanda bu toplulukların kendi aralarında da birlik olmalarını sağlamışlardır. Dolayısıyla küçük topluluklarla ittifak kurmak

²⁶² Acar, 1989: 9.

²⁶³ Hitti, 1967: 412-425

²⁶⁴ Acar, 1989: 8-12.

için öncelikle onların birliğini sağlamak gerekli olmuş, daha sonra ise kendilerine ardıcılık yapmalarına olanak sağlanmıştır.

Bu bağlamda dini açıdan Marunîlerin, Avrupa ülkelerinden Fransa ile ilişkileri de her daim iyi olmuştur. Avrupa ülkelerinin Osmanlı karşısında güçlenmeye başlamasıyla birlikte Marunîlerin Lübnan bölgesindeki kaderi de olumlu yönde değişmeye başlamıştır. Fransa ile Marunîlerin ilişkilerine bakıldığı zaman; Haçlı Seferleri zamanında Marunîlerin kendilerine yaptığı yardımlar dolayısıyla Fransa kralı Marunîlere 1250 senesinde “Charte” adı altında madalya vermiştir. Bunun yanında Fransa kralı 16. Louis’in Marunîlerin kendi himayesinde olduğunu söylediği tarihi belgelerle sabittir. Ayrıca Fransa ile bölge ilişkilerinin yakınlaşması ilerleyen tarihlerde de katlanarak devam etmiştir. Napolyon’un Suriye seferi, Mehmet Ali Paşa isyanı, 1535 yılında Fransa’nın Osmanlıdan aldığı imtiyazlar Fransız-Marunî ilişkilerinin gelişmesine vesile olan olaylardır. Bu bağlamda Fransa’nın günümüze kadar devam eden bölgeye ilgisinin temelleri atılmıştır.²⁶⁵ Bu açıdan bakıldığında Marunîler ile Fransa arasında köklü tarihi ilişkilere dayalı bir ittifak ilişkisi bulunmaktadır. Zaten tarihi olarak Lübnan bölgesinin anlamı Fransızlar için Marunîleri kasteden bir kelime olarak karşımıza çıkmaktadır. Büyük Lübnan ismi ise diğer toplulukları da içine alarak Lübnan bölgesine Fransa’nın bölgeyi, sömürge zamanında kendi stratejik tasarruflarına göre şekillendirmesinden kaynaklanan bir isimdir.²⁶⁶

Fransa’nın güçlenmesiyle ve bölgeye ilgisinin artmasıyla birlikte Marunîler Roma kilisesiyle de irtibata geçip Papa’nın desteğini alarak Lübnan bölgesinde okullar açmışlar ve görece iyi eğitilen Marunîlerle Lübnan bölgesinde etkilerini artırmışlardır. Dolayısıyla ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel olarak Lübnan bölgesindeki diğer dini ve etnik unsurlara kıyasla ilerleme kaydeden Marunîler, Dürzîlerin geleneksel üstünlüklerini ellerinden 18. yüzyıldan sonra almışlardır.²⁶⁷

18. yüzyıl sonlarında Dürzîler arasındaki silahlı mücadele iyice kızışmıştır. Dürzîler çok yıpranmışken Lübnan emirliğinin başına Osmanlılar 2. Beşir’i getirmişlerdir. Hıristiyan olan 2. Beşir’in Lübnan emirliğini başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülke desteklemiştir.

2. Beşir Osmanlı yönetimi ile her daim arasını iyi tutmayı başarabilmiş stratejik bir insan olarak öne çıkmıştır. Bu özellikleri sayesinde de ölümüne kadar tam 52 yıl Lübnan Emiri olarak görevde kalmıştır. 1840 yılına kadar görevde kalan 2. Beşir iktidarını güçlendirmek adına etkileri azalmış olmasına rağmen güçlü sayılabilecek Dürzî aileler Arslan,

²⁶⁵ Karal, 2010: 36.

²⁶⁶ Hirst, 2012: 25-30.

²⁶⁷ Hirst, 2012: 37

Talhuk, İmad ve Abdülmalik'lerin tüm mallarını ve diğer siyasi ayrıcalıklarını ellerinden almıştır. 2. Beşir'in dokunmadığı iki Dürzî aileden birisi Şihab'lar diğeri de Canpolat'lar olmuştur. Bu iki aile her türlü ayrıcalıklarını sürdürmüştür. 2. Beşir'in bu hamlesi o dönemde Dürzîlerin gücünü kırmak ve Dürzî ailelerden potansiyel güçlenebilecek olanların önünü kesmek olarak değerlendirilebilir.²⁶⁸ Dolayısıyla bu hamle ile birlikte Dürzîlerin yukarıda bahsettiğimiz gibi bir birlik oluşturmaları engellenmiş ve bölgede Marunîlere karşı güç dengesi kurmalarının önü kesilmeye çalışılmıştır. Zira Fransızlar Marunîleri desteklediği müddetçe, Marunîlerin bölgedeki doğal rakibi olan Dürzîler de denge oluşturmayı hedefleyecekler ve kendilerine farklı büyük bir güç bulma çabası içerisinde olabileceklerdi. Bu bağlamda 1. düzeyde büyük devletler arasında devam edecek olan güç dengesi ve stratejik mücadele 2. düzey olarak adlandırabileceğimiz evrede Marunî ve Dürzî rekabetine dönüşerek fiili boyuta ulaşması Fransa açısından istenmeyen bir gelişme olarak görülmüştür.

2. Beşir'in ölümüne kadar olan dönem aynı zamanda Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın Suriye ve Lübnan üzerine olan emelleri ve siyasi bölünmelerle anılan bir dönemdir. Bu dönemde Marunîler ve Dürzîler de ciddi biçimde etkilenmişlerdir. 2. Beşir döneminde Mısır valisi olan Mehmet Ali Paşa, Suriye valiliği için de Osmanlı İmparatorluğu'na talepte bulunmuştur. Osmanlılar Mehmet Ali Paşa'nın bu talebini kabul etmeyince Suriye üzerine oğlu İbrahim Paşa kumandasında ordusunu göndermiştir. Bu esnada iktidarının son dönemine kadar Osmanlı imparatorluğu ile iyi ilişkiler içerisinde bulunan 2. Beşir, Mehmet Ali Paşa tarafında yer almıştır. Marunîlerin karşısında Dürzîler ise Osmanlı safında yer almayı tercih etmiştir. Fakat Osmanlı ordusu Suriye mücadelesini kaybetmiş, Mehmet Ali Paşa'ya bağlı birlikler Konya'ya kadar ilerleyip oradaki savaşı da kazanmışlardır. Bunun üzerine İngiltere ve Rusya savaşa müdahalede bulunmuş ve Mehmet Ali Paşa'ya Suriye valiliğinin verilmesi şartıyla Kütahya antlaşması ile barış yapılması konusunda tarafları geçici de olsa ikna etmiştir.²⁶⁹

Osmanlı ile Mehmet Ali Paşa arasındaki mücadele ise bu antlaşma ile sona ermemiştir. Mehmet Ali Paşa Mısır Valiliğinin Osmanlılardan bağımsızlığını istemiştir. Osmanlılar ise bu isyana karşılık vermek amacıyla ordusunu tanzim etmeye çalışmıştır. Bu esnada Suriye valisi İbrahim Paşa ordusuna katmak amacıyla zorla Dürzî gençlerin askere yazılmasını emretmiştir. Ancak bu isteği kabul etmeyen Dürzîler ülke geneline yayılacak şekilde ayaklanma başlatmışlardır. Dürzîlerin başlattığı bu isyan ile baş edemeyen İbrahim Paşa, 2. Beşir'den Hıristiyanlardan oluşan bir ordu hazırlamasını emretmiş ve Dürzîlerin çıkardığı ayaklanmanın bastırılmasını istemiştir. 2. Beşir siyasi zekâsıyla öne çıkan birisi

²⁶⁸ Acar, 1989: 10

²⁶⁹ Armaoğlu, 1973: 113-118

olarak ilk etapta Hıristiyan ordusunun oluşturulmasını istememiştir. Zira böyle bir ordunun Lübnan'ın iki etkin gücü olan Dürzîler ve Hıristiyanlar arasında onarılamayacak hasarlara neden olabileceğini tahmin etmiştir. Fakat İbrahim Paşa'nın baskılarına karşı gelemeyerek bir ordu hazırlamış ve Mısır ordusu ile birlikte Lübnan Dürzîlerine karşı harekete geçmiştir. Sonunda Dürzîlerin isyanı zor da olsa bastırılmıştır.²⁷⁰

Osmanlılar İbrahim Paşa'nın Dürzîlerle mücadelesini fırsat bilip Suriye üzerine ordu yollamıştır. Fakat 1838 yılında Nizip'te Osmanlı ordusu İbrahim Paşa'nın ordusuna tekrar mağlup olmuştur. Söz konusu iç karışıklıktan yararlanmaya çalışan Avrupalı devletler ise çıkarlarına uygun olarak hareket etmek için tekrar bölgeye müdahalede bulunmuşlardır. İngiltere bölgede zayıf olsa da parçalanmamış bir Osmanlı imparatorluğunun daha kullanışlı olacağı düşüncesiyle Osmanlı'yı desteklemiştir. Fransızlar ise Mehmet Ali Paşa tarafında yer almıştır. Bu gelişmeler esnasında İngiltere Beyrut açıklarına donanmasını gönderince Mehmet Ali Paşa durumdan çekinip tüm Lübnan ahalisinin silahsızlanması için emir vermiştir. Bu emirden rahatsız olan Lübnan Hıristiyanları Osmanlı-Dürzî-İngiliz saffına doğru yaklaşp, Dürzî çetelerle bölgede anlaşp, silahlarını bırakmamışlardır. Bunu takiben Dürzî ve Hıristiyanlara katılan Lübnan Müslümanları Beyrut'ta toplanmışlar, zorunlu askerlik, ağır vergiler ve silahsızlanma isteklerine karşı koymak için Emir ve İbrahim Paşa'ya karşı silahlı mücadele başlatmıştır. Şuf ve Kisravan bölgelerinden başlayan ayaklanma kısa süre içinde tüm ülkeye yayılmıştır. Emir ayaklanma ile baş edememiştir fakat İbrahim Paşa ordusu ile isyancılara karşı çetin bir mücadeleye girişmiştir. En nihayetinde İbrahim Paşa'nın ordusu dağlık bölgelerde dahi başarı sağlayarak isyancıların liderlerini tutuklayarak isyanı bastırmayı başarmıştır. Buna mukabil İbrahim Paşa'nın ordusunun başarısı uzun sürmemiştir. Osmanlı ordusu İngiliz ve Avusturya kuvvetlerinden oluşan birlik 8500 askerle birlikte Beyrut açıklarına gelmiş İbrahim Paşa'dan geri çekilmesini istemiştir. İbrahim Paşa kabul etmeyince ortak kuvvetlerden oluşan donanma Beyrut'a çıkarma yapmış ve sahil şeridini kısa sürede ele geçirerek İbrahim Paşa'yı bozguna uğratmıştır.²⁷¹

Söz konusu hadise bize göstermektedir ki 1. düzeyde Fransa, İngiltere, Osmanlı imparatorluğu, Mısır ve Avusturya mücadelesi bulunmaktadır. Burada Mısır her ne kadar Osmanlı'ya bağlı bir siyasal birim gibi gözükse de bu bağlılığı yöneticisinin iradesiyle sona erdirilmiş, farklı bir devlet ve güç unsuru olarak hareket etmiştir. Bu bağlamda Fransa ve Mısır ittifakın bir unsurunu oluşturmuşlar, kaybeden Osmanlı ile de İngiltere ve kısmen Avusturya ittifak kurarak, Fransa'yı dengeleme yoluna gitmiştir. Konumuzu asıl ilgilendiren stratejik mesele ise, büyük güçlerden Fransa'nın 2. düzeydeki bölgesel müttefiki Marunîleri,

²⁷⁰ Acar, 1989: 10

²⁷¹ Armaoğlu, 1973: 113-118

İngiltere'nin Dürzîler ile dengeleme yoluna gitmesidir. Bu bağlamda Dürzîlerin kendi aralarında birlik oluşturmaya başlaması da birinci düzeydeki rekabetin bir getirisi olarak görülebilir. Marunîler İngiltere'nin karşılıklarına çıkmasıyla birlikte Fransa'ya yaptıkları ardıncılıktan geri çekilip saf değiştirmişlerdir. Burada ardıncılık uygulayan topluluğun da kazanmak için tutum değiştirebileceği görülmektedir. Lübnan bölgesinde Marunîlerin de saf değiştirip Dürzîlere yakınlaşmasıyla birlikte bölgede Fransa-Mısır ittifakı yenilgiye uğratılmış, İngiltere - Avusturya – Osmanlı ittifakı galip gelmiştir. 2. düzeyde ise Marunîler kendilerine ait bir ordu ve toprak kazanmaya çok yaklaşımlarına rağmen buldukları ittifakı terk etmişler ve bölgede Fransa-Mısır ittifakının kaybetmesinde rol oynamışlardır. Dolayısıyla Marunîler fazla risk almamıştır. Dürzîler ise buldukları ittifakın kazanmasının ardından siyasi birlik için kayda değer adım atmışlar, ciddi siyasi sıkıntı yaşadıkları lider olan 2. Beşir'den kurtulmuşlar ve konumlarını güçlendirmişlerdir.²⁷²

3.3.2. İki Kaymakamlık Dönemi

İbrahim Paşa'nın bozguna uğraması, iktidarının son zamanlarına kadar Osmanlıyı desteklemesine rağmen son dönemlerinde Mehmet Ali Paşa ve Fransa tarafını tercih eden 2. Beşir'in de sonunu hazırlamıştır. 2. Beşir Malta'ya sürgüne yollanmış ve daha sonra orada ölmüştür. Osmanlılar yeni Emir olarak 3. Beşir'i atamışlar, 2. Beşir döneminde topraklarına ve mal varlıklarına el konularak siyasi nüfuzlarını kaybeden Dürzîler haklarının yeniden verilmesini talep etmeye başlamışlardır. 2. Beşir döneminde temelleri atılan Hıristiyan-Dürzî çatışması 3. Beşir dönemindeki Dürzî talepleriyle birlikte tekrar açığa çıkmıştır. Osmanlılar ve İngilizler tarafından da desteklenen Dürzî istekleri; topraklarının geri verilmesi, ellerinden alınan bir takım sosyal ve ekonomik avantajların tekrar taraflarına iade edilmesi şeklinde olmuştur. Fakat bu isteklerin yerine getirilebilmesi için başta Hıristiyanlara verilen Dürzî topraklarının Hıristiyanların ellerinden 40 yıl sonra tekrar geri alınması anlamına gelmekteydi. Bu durum iki grup arasındaki gerginliği artırmaya başlamıştır.²⁷³

3. Beşir Osmanlıların da isteği üzerine Marunî, Dürzî, Sünni, Şii, Grek Ortodoks ve Grek Katoliklerin temsilciliklerinden oluşacak 12 kişilik bir konsey oluşturulmasını ve hukuki tüm anlaşmazlıkların bu konsey vasıtasıyla çözülmesini önermiştir. Fakat bu öneri Dürzî liderler tarafından haklarının geri alınamayacağı gerekçesiyle reddedilmiştir. Bunun üzerine Lübnan'da Marunî bir patrik bildiri yayınlamıştır. Bildiriye göre Dürzî feodal reislerin

²⁷² Schroeder, 1986: 1-26.

²⁷³ Acar, 1989: 12-15

topraklarında yaşayan Marunîlerin, Dürzîlerin hiçbir hukuki tasarruflarına uymamaları istenmiştir.²⁷⁴

Söz konusu bildiriden sonra Dürzî ve Marunî gerginliği, Dürzîlere ait bir toprak üzerinde bir Marunî ile Dürzî'nin kavgasıyla çatışmaya dönüşmüştür. Ülkenin iki büyük topluluğu arasındaki bu çatışmalar kısa sürede Lübnan'ın geneline yayılmıştır. Lübnan Hıristiyanları söz konusu dönemde dağınık bir görüntü içerisinde olmuşlardır. Bunun yanında Dürzîler ise farklı ailelere rağmen daha iyi işbirliği içerisinde Hıristiyanlara karşı mücadele vermişlerdir. Marunîler yanlarında bir kısım Şii ve Grek Katoliği müttefik olarak bulsalar da Dürzîlerin genel itibariyle silahlı mücadelelerdeki başarılarına engel olamamışlardır.²⁷⁵

3. Beşir Marunîler tarafından dahi zayıf bir lider olarak görülmekteydi. Hıristiyanları destekleyemeyen ve bunun yanında da diğer iktidar özellikleri açısından da dirayetli bir devlet başkanı olarak adlandırılmayacak birisi olarak gözükmekteydi. 13 Ekim 1841 yılında 3. Beşir çatışmaların sonlandırılması için Dürzî liderleri sarayına davet etmiştir. Davete icabet eden Dürzî liderler peşlerinde çok sayıda atlı süvariyle saraya gelince paniğe kapılan emir, emrindeki Marunî birliğini harekete geçirmiştir. Böylelikle çatışmayı yatıştıracağı yerde, panik neticesinde Marunîlerle Dürzîleri bir kez daha karşı karşıya getirmiş ve çatışma ortamını derinleştirmiştir. Dürzîler çatışmalar esnasında yalnızca Bekaa vadisinde Marunîler ve müttefiklerine karşı gerilemiş, ülkenin diğer bölgelerinde üstünlüklerini hep korumuşlardır. Çatışmaları takiben Dürzîler kısa süre içerisinde 3. Beşir'in sarayını da abluka altına alıp, Emiri esir almışlardır. Bunun üzerine bölgedeki hâkimiyetlerini perçinleyen Dürzîler, Hıristiyan köylerini yakıp yıkıp yağmalamışlardır. Karışıklığın giderek artmasıyla birlikte Osmanlılar duruma müdahale etmişlerdir. 3. Beşir'i emirlikten azledip, Hıristiyan Şihab ailesinden tamamen emirlik yetkisini almışlardır. Yeni Lübnan Emiri olarak ise Mustafa Paşa komutasında Lübnan olaylarını yatıştıran ordu komutanının yardımcılarında Ömer Paşa atanmıştır.²⁷⁶ Bu hadise ile birlikte Fransızların önderliğinde Lübnan'ı, Hıristiyan Marunîlerin yönettiği devir sekteye uğramıştır.

Ömer Paşa'nın Emir olmasından sonra Marunîler bu durumdan rahatsız olmuşlardır. Ömer Paşa İngilizlerin de tesiriyle Dürzîlerin zamanında ellerinden alınan topraklarını iade etmiş, kendilerine tekrar siyasi ve sosyal ayrıcalıklar vermiştir. Bu durumdan hoşnut olan Dürzîler çatışmaları tamamen sonlandırmışlardır. Bunun yanında Ömer Paşa Marunîlerin de kendisine tavır almasını önlemek için çeşitli girişimlerde bulunmuş olmasına rağmen bunu başaramamıştır. Marunîler giderek Lübnan'daki Fransız temsilciğiyle yakınlaşmıştır. Ruslar

²⁷⁴ Acar, 1989: 12-18

²⁷⁵ Joe, 1983: 3-13.

²⁷⁶ Salibi, 1976: 80-105

ise Grek Hıristiyanların himayelerinde olduklarını iddia edip diğer Hıristiyan gruplara yakınlaşmıştır. İngilizlere yakın olan Dürzîler ile birlikte Lübnan bölgesindeki siyasi parçalanmışlık derinleşmeye başlamıştır. Fakat her şeye rağmen batılı devletler kendi aralarındaki güç dengesi doğrultusunda hem Marunî hem de Dürzîlere yakın olmaya çaba göstermeye çalışmışlardır. Bunun nedeni Lübnan'ın genelinde etki alanlarını artırmaya çalışmaları olarak gösterilebilir. Bu bağlamda Avusturya Prensi Metternich Marunî-Dürzî çatışmasını sonlandırmaya yönelik bir öneri sunmuştur. Bu öneriye göre dağlık Lübnan iki ayrı idari bölgeye ayrılacak, kuzeydeki bölgede Marunî bir kaymakam olacak, güneydeki bölgede de Dürzî bir kaymakam bulunacaktı. Böylece Marunî ve Dürzî toplulukların hakları eşit bir hukuki temele dayandırılmıştır. Bu bağlamda Beyrut-Şam yolunun kuzeyi Marunî, güneyi ise Dürzî yönetim bölgesini oluşturacaktı. Mezhepsel temelde değil de coğrafi temelde kaymakamlık kararları geçerli olacaktı. Bir başka deyişle Dürzî topraklarında kalan Marunîler, Dürzî hukukuna, Marunî topraklarında kalan Dürzîler ise Marunî hukukuna tabi olarak kalıyordu. Böylece iki tarafta kalan azınlıklar dolayısıyla, bu çözüm önerisi farklı sorunlara yol açmıştır.²⁷⁷ Görüldüğü üzere devlet içerisinde devlet görünümü sergileyen bölge, hukuki anlamda da bu yola girmiştir. Bu bağlamda ayrı topluluklar olarak farklı güç dengeleri içerisinde yer almaları da kaçınılmaz hale gelmeye başlamıştır.

İki kaymakamlık bölgesinde kalan Dürzî ve Marunî azınlıkların zaman zaman çatışma çıkarması iki grup arasında gerginliklerin sonlanmamasının başlıca nedeni olmuştur. İki grup arasında tesis edilemeyen güven ortamı, sonunda Marunîlerin Şuf dağı bölgesinde Dürzî köylerine saldırıp yağmalamalarıyla alevlenmiştir. Marunîler en sonunda Canpolatların köyü olan Muhtara'ya yaklaşmışlar ve sonunda Osmanlı ordusu müdahale edip Dürzîlerin safında çatışmayı dengelemiş ve Marunîleri geri püskürtmüştür. Süreklilik arz etmeye başlayan çatışma ortamının son bulması için sonunda Osmanlı dışişleri bakanı(hariciye nazırı) Şekip Efendi Lübnan'a gelmiş ve iki kaymakamlık esasına dayanan idare sistemini teyit etmiştir. Bu sistem içerisinde çeşitli düzenlemelerde bulunarak çatışmanın sonlandırılabilceğini düşünmüştür. Bu bağlamda ülke genelinde silahsızlanma sağlanacak, kaymakamlar Sayda valisi yerine İstanbul tarafından atanacak, her iki kaymakamlık altında Grek Katolik, Ortodoks, Marunî, Dürzî ve Sünniler birer hâkim ve birer müşavir ile temsil edilecek, mali konularda oybirliği, hukuki konularda ise konseyin oyçokluğu aranacaktı. Bu şekilde Lübnan'da tamamen din ve mezhep esasına dayalı sekter bir idari sistem kurulmuştur.

²⁷⁷ Salibi, 1976: 80-105

Bu bağlamda, 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayun'undan esinlenerek bu yapıyı oluşturan Şekip Efendi de Lübnan'daki Dürzî-Marunî çatışmasına çözüm olamamıştır.²⁷⁸

1860 yılında Sayda yakınlarında 2 Dürzî, Beyrut-Şam yolunda ise 4 Dürzî, Marunîler tarafından öldürülünce iki taraf arasındaki gergin ortam tekrar yerini çatışmalara bırakmıştır. Dürzî lider Said Canpolat askerlerine hareket emri vermiş ve 12 bin askerle Dürzîler savaşa hazırlanmıştır. Sayıca Marunîler daha üstün olmalarına karşın askeri disiplin ve bağlılık konusunda daha iyi durumda olan Dürzîler, çatışmalar başladıktan sonra Lübnan genelinde Marunîlere karşı zafer kazanmışlardır. Marunîler hemen her alanda Dürzîlere karşı kaybetmiş, kuzeydeki kaymakamlık olan Kisravan yakınlarına kadar ilerlemişlerdir. Güneyde Sur şehrini ele geçiren Dürzî milisler şehrin Grek Ortodoks Başpiskoposunun mektubunu ele geçirmişlerdir. Bu mektupta Lübnan genelinde tüm Hıristiyanların Dürzîlere karşı birleşmeleri gerektiği konusundan bahsedilmiştir. Bunun üzerine Dürzîler yalnızca Marunîler değil, Lübnan genelinde bulunan tüm Hıristiyanları öldürmeye başlamışlardır. Dürzîlerin Lübnan bölgesindeki Hıristiyanları ayırt etmeden katletmesi Avrupa'da çok fazla tepki çekmiştir. Öyle ki Marunîlerin Avrupa ile ilişkilerinin sıkılaşmasına katkıda bulunduğu gibi Dürzî imajının da uzun zaman sarsılmasına yol açmıştır. Söz konusu savaş Marunîlerle Dürzîler arasında onarılamayacak derecede kötü ilişkilerin oluşmasında temel faktör olarak ön plana çıkmıştır.²⁷⁹

Ülkedeki Hıristiyanların düştükleri durumdan rahatsız olan Avrupalı devletlerin Osmanlıya baskı yapmaları sonucunda Dürzîlerle Marunîler arasında tekrar arabuluculuk yapmak üzere İstanbul'dan Hariciye Nazırı Fuat Paşa Beyrut'a gelmiştir. Fuat Paşa'nın Beyrut'a gelip tarafların ileri gelenleriyle görüşmesinden sonra ateşkes sağlanmıştır. Başta bölgedeki sulh ortamını tesis edemediğinden dolayı sorumlu Osmanlı subayları cezalandırılırken, Dürzî lider Said Canpolat dâhil, katliama karışan Dürzîler de cezalandırılmıştır. Bölgedeki 2. düzey güç dengesinde Dürzîlerin tüm Hıristiyanları karşılıklarına almaları kendileri açısından ciddi bir stratejik hata olmuştur. Söz konusu hata iki kaymakamlık döneminde elde ettikleri kazanımların kaybedilmesine kadar gitmiştir. Bölgede kendilerinin dengeleyicisi konumunda olan Marunîlere karşı yanlarına diğer Hıristiyan topluluklardan en azından birini çekebilmeyi başarabildikleri takdirde 1. düzeydeki büyük Avrupalı güçleri topyekûn karşılıklarına almamış olacaktı. Neticede hem 2. düzeyde hemen tüm küçük topluluklar karşılıklarına geçerken, 1. düzeydeki hemen tüm Avrupalıları da karşılıklarına alarak kaçınılmaz şekilde mağlup olmuşlardır.²⁸⁰

²⁷⁸ Cobban, 1985: 50-52

²⁷⁹ Cobban, 1985: 50-52

²⁸⁰ Vatikiotis, 1984: 85-92.

3.3.3. Mutasarrıflık Dönemi

Lübnan'daki iki etkili grup olan Marunî ve Dürzîlerin geçmiş dönemlerinden gelen husumetlerini gidermek ve ülkede sükûneti tesis etmek için kurulan iki kaymakamlık sistemi de olumlu sonuç getirmemiştir. Bu kez Fuat Paşa önderliğinde ve bölgede nüfuz peşinde olan Avrupalı devletlerin katılımıyla oluşturulan bir komisyonda yeni bir yönetim biçimi kararlaştırılmıştır. Uzun süren müzakerelerin sonunda 9 Haziran 1861 tarihinde Osmanlı başkanlığında, İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, Prusya ve İtalya'nın katılımlarıyla yeni bir idari sistem üzerinde mutabık kalınmıştır.²⁸¹

Bu antlaşmaya göre Lübnan; Beyrut, Sayda, Trablusşam ve Bekaa olmak üzere 4 bölgeye ayrılmıştır. Osmanlının atayacağı bir Hıristiyan-Katolik Mutasarrıfın Lübnan'ı yönetmesi öngörülmüştür. Mutasarrıfın altında yine din esasına göre 4 Marunî, 3 Dürzî, 2 Grek Ortodoks, 1 Grek Katolik, 1 Sünni ve 1 Şii'den oluşan toplamda 12 kişilik bir komisyon bulunması kararlaştırılmıştır. Kanuna göre feodal düzen tamamen ortadan kaldırılmış ve kanun önünde tüm Lübnanlılar eşit sayılmıştır. Lübnan'ın ilk Mutasarrıfı olarak da Ermeni Katoliklerinden Davit Efendi atanmıştır. Bu bağlamda iki kaymakamlık dönemi son bulmuş, din ve mezhep esasına göre siyasal iktidara katılımı öngören bir idari yapının temeli atılmıştır. Bu kurulan sistem günümüz Lübnan'ının siyasal sisteminin temelleri olarak da düşünülebilir.²⁸²

Mutasarrıflık döneminde Lübnan, Batılı devletler ile çok fazla etkileşim içerisine girmiştir. Ekonomik, kültürel işbirlikleri yapılmıştır. Bölgedeki Hıristiyan nüfusun çoğunluğundan ve Doğu Akdeniz kıyısındaki önemli coğrafi konumundan kaynaklanan Batılı ülkelerin bölgeye ilgisi 19. yüzyılın sonuna doğru giderek artmıştır. Bu artan ilginin ve nüfuzun en önemli nedeni de Osmanlının giderek zayıflaması olarak gösterilebilir.

Bilhassa 19. Yüzyılda Osmanlılar ile iyi ilişkiler içerisinde olan Dürzîler, Mutasarrıflık döneminde de hem Osmanlı hem de Mutasarrıflıkla iyi ilişkiler geliştirmeye özen göstermişlerdir. Her ne kadar ülkenin başında Hıristiyan bulunuyor olsa da Marunîler bu durumdan hoşnut olmamışlardır. Bunun nedeni ise Avrupa kıtasında giderek şiddetlenen milliyetçi eğilimler olmuştur. Söz konusu dönemde Marunîler arasında da Marunî Hıristiyan milliyetçiliği yayılmaya başlamıştır. Marunîler arasında hızla yayılıp gelişen bu milliyetçiliği de Fransa geleneksel olarak desteklemiştir. Fransa'nın 1. Dünya Savaşı sonunda bölgede manda rejimi kurduğunda Marunîlere verdiği desteğin karşılığını aldığı söylenebilir.²⁸³

²⁸¹ Acar, 1989: 18

²⁸² Acar, 1989: 18-20

²⁸³ Acar, 1989: 20-22.

19.yüzyılın sonlarında Lübnan Hıristiyanları Arap milliyetçiliği fikrini, Pan-İslamizm fikrini reddederek Suriye ve Lübnan'daki bütün Müslüman ve Hıristiyanların birleşerek Osmanlıya karşı koyması olarak yorumlamışlardır. Buna karşılık 2. Abdülhamit yönetimindeki Osmanlı İmparatorluğu ise bölgedeki Müslüman Araplara çeşitli imtiyazlar vererek Pan-İslamizm düşüncesini sürekli canlı tutarak Müslüman Arapların Osmanlı tarafında kalmasını sağlamış, Marunîlerin emellerini gerçekleştirmelerine engel olarak, ideolojik dengeleme yoluna gitmiştir.²⁸⁴

2. Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle bütün Orta Doğu'da hızlı bir siyasi değişim dönemine girilmiştir. 1908 yılından sonra başta İngilizler ve Fransızların desteğiyle Osmanlı içerisinde Türk milliyetçiliği akımı destek görmüş, Orta Doğu'nun genelinde ise Türk milliyetçiliğinin yükselmesiyle birlikte Arap milliyetçiliği de giderek taraftar toplayabilmiştir. Bu durum Osmanlı'nın hızlı bir şekilde dağılma sürecine girmesiyle sonuçlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonuna doğru İngiltere'nin desteğiyle harekete geçen Mekke Şerifi Hüseyin tüm Arapların kralı olduğunu ilan etmiştir. Hızlı bir şekilde Arap coğrafyası Osmanlı İmparatorluğundan kopmuştur. Suriye bölgesinde Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal hâkimiyet sağlamıştır. Lübnan'da ise o dönemde Mutasarrıf olan Mümtaz Bey Suriye'nin Faysal tarafından ele geçirilmesinin ardından bu yönetimi tanımayarak Osmanlı lehine Mutasarrıflıktan çekilmiştir. Tüm yetkilerini Müslüman olan Ömer el-Dauk'a teslim etmiştir. Bunun üzerine Faysal Lübnan'a da bir birlik göndererek ülkeyi işgal etmiştir. Fakat Faysal'ın Lübnan'a bu müdahalesi Fransızlar tarafından hoş karşılanmamıştır. Lübnan Marunîleri başta olmak üzere Hıristiyanları organize ederek Paris, merkezi bir komite örgütlemiş, Lübnan ve Suriye'nin tüm kıyı bölgelerini ele geçirmiştir. Faysal yönetimine yalnızca stratejik olarak daha önemsiz iç bölgeler kalmıştır.²⁸⁵

Sykes-Picot antlaşmasının da gereği olarak İngilizler de Fransız işgaline ses çıkarmamışlardır. Fransız mandasının hüküm sürdüğü dönemde Dürzîler Manda yönetimiyle iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmış olsa da nihai hedefleri olan bağımsız devlet kurma hedeflerine ulaşamamışlardır. Fransa bir dönem Suriye'de Dürzî devleti kurmayı planlamışsa da daha sonra bu plan gerçekleşmemiştir.

3.3.4. Yeni Bir Devlet Olarak Lübnan

Lübnan siyasi tarihine bakıldığında siyasi istikrarsızlık ve parçalanmışlıklarla dolu, uluslararası güç dengesinin en belirgin mücadele sahalarından birisi olduğu söylenebilir. "Lübnanlaşma" teriminin modern siyasal düşünce içinde kullanılmaya başlanmasının nedeni,

²⁸⁴ Pan İslamizm hakkında ayrıntılı bilgi için bk: Keddie, 1966: 46-67.

²⁸⁵ Acar, 1989: 20-23.

içerisindeki grupların ayrı birer devlet gibi hareket edip devletin, klasik bir devlet olarak hareket etmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum ise Dürzîlerin ayrı bir uluslararası aktör olarak ele alınıp, güç dengesi içerisinde oynadığı rolü analiz etmemize olanak sağlamaktadır. “Lübnanlaşma” teriminin anlatmaya çalıştığı şey, devletin içerisindeki grupların çatışma halinde oldukları ve bu çatışmanın tıpkı uluslararası anarşik düzeyde seyreden çatışmaya benzerlik gösteren bir şekilde kendi içerisinde ittifaklar da geliştirebildiğini göstermektedir. Devlet içerisinde yaşanan çatışmalar, doğrudan dışarıdaki diğer devletleri de ilgilendirdiğinden ortaya karmaşık ve çok boyutlu bir güç dengesi tablosu çıkmaktadır.²⁸⁶

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere Dürzîler, Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren geleneksel rakipleri olan Marunîlerle genelde çatışma içerisinde olmuştur. 19. Yüzyılın son döneminde yaptıkları stratejik hatalardan kaynaklanan bir şekilde güç kaybetmişlerdir. Marunîler, Dürzîlerin tüm Hıristiyanları karşılıklarına alarak yaptıkları stratejik hatayı bir kazanca çevirmesini bilmiş, Fransa ile daha sıkı işbirlikleri geliştirmiştir. Bu durum bağımsızlık sonrası Lübnan'da da devam etmiştir. Fransa ile ilişkilerini geliştirmelerini sağlayan bir diğer husus ise kendilerinden bağımsız olarak gelişen Sykes-Picot antlaşmasında yapılan paylaşımdan sonra, kendi bölgelerinin Fransa'nın sömürge toprakları içerisinde kalması olmuştur. Bu durum Dürzîleri stratejik açıdan daha da pasifize etmiştir.²⁸⁷

Lübnan aslına bakıldığında geleneksel olarak Suriye diye adlandırılan coğrafyanın bir parçası olmuştur. Fakat Fransızlar, kadim müttefikleri olan Marunîler üzerinden kendilerinin de stratejik olarak Akdeniz kıyısında kurulacağından ötürü kullanışlı olacağını düşündükleri yeni bir devlet ortaya çıkarmışlardır. Aslında söz konusu devleti Marunîlerin kontrolüne verdikleri, hem devlet başkanının Marunîlerden seçilme zorunluluğu bulunan bir anayasayı Lübnanlılara dayattıklarından anlaşılabilir, hem de ekonomik ve askeri güç olarak Marunîlere yeni kurulan devlette en büyük payı verdiklerinden anlaşılabilir. Söz konusu durumda Marunîler de kendilerini Lübnan'ın gerçek sahipleri olarak görmüşlerdir. Marunîlerin çoğunlukta yaşadığı topraklar Akdeniz kıyısında Beyrut'un kuzeyinden Trablus'un güneyine kadar, doğuda ise Lübnan dağlarına kadar olan bölgedir. Marunîlerin yaşadığı geleneksel topraklar, Lübnan topraklarının yaklaşık 1/5'i olmasına rağmen, yeni kurulan devlet, Fransa'nın tasarrufu ile daha geniş topraklarda kurulmuştur. Bu bağlamda da Lübnan söz konusu tarihlere “Büyük Lübnan” olarak anılmıştır.²⁸⁸

²⁸⁶ Peleikis, 2001: 400-429.

²⁸⁷ Kliot, 1987: 54-74.

²⁸⁸ Barak, 2002: 619-642.

Tablo 3.3 1932 Yılı Lübnan Demografisi

Lübnan Nüfusu 1932	Toplam Nüfus	Toplam Nüfustaki Pay
Dürzîler	62,084	%5,9
Marunîler	351,197	%33,5
Rum Ortodoks	134,343	%12,8
Rum Katolik	76,336	%7,3
Ermeniler	34,416	%3,3
Diğer Hıristiyanlar	16,498	%1,6
Sünniler	195,305	%18,6
Şiiler	166,536	%15,9
Diğer	11,668	%1,1
Toplam	1,048,383	100

Kaynak: The Lebanese Census of 1932 Revisited. Who Are the Lebanese? *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 26(2):219

1932 yılında Lübnan demografisinde en büyük grubu oluşturan Marunîlerin ardından Sünni grup gelmiştir. Dürzîler ise nüfus yoğunluğu bakımından söz konusu dönemde toplam nüfusun %5,9'unu oluşturmuşlardır. Günümüzde ise Dürzîler Marunîlerin hızlı demografik düşüşünün aksine toplam nüfus içerisinde sahip oldukları %5,6'lık pay ile fazla bir kayıp yaşamamışlardır. Dürzîler nüfuslarındaki ağırlıklarından daha fazla siyasi ve stratejik öneme sahip olduklarını iddia etmektedirler. Fakat Fransızların kurguladıkları nüfusa dayalı temsil hakkının bulunduğu yeni sistemde Dürzîlerin siyasi temsil hakkı ciddi manada zayıflamıştır. Dürzîlerin iddiası kendilerinin Lübnan coğrafyasının gerçek sahibi oldukları yönündedir. Söz konusu iddianın bir diğer sahibi ise Marunîlerdir. Fransa'nın Marunîlerin destekleyicisi olmasından kaynaklanan Dürzîlerin gerileyişi 1932 yılında yapılan yeni düzenleme ile birlikte bir adım daha geriye gitmiştir. Bu tarihten sonra Dürzîler Lübnan'ın içerisinde ikincil bir güç konumuna gerilemişlerdir. Dürzîler demografik dezavantajlarının aksine buldukları bölge bakımından stratejik olarak önemli bir coğrafyayı ellerinde bulundurmaktadırlar. Başkent Beyrut'un hemen güneydoğusunda ve doğusunda bulunan stratejik öneme sahip Şuf dağı'nın kontrolünü ellerinde bulundurmaktadırlar. Bunun yanında ülkenin güneydoğusundaki geleneksel topraklarını da geçmişten günümüze korumuşlardır. Dürzîlerin aksine Şiiler ise 1919 yılında Fransa'nın kendilerine doğrudan askeri müdahalesiyle Anti Lübnan dağları bölgesinde, yani ülkenin kuzeydoğu bölgesine ve ülkenin güneyine, Filistin bölgesine çekilmek zorunda kalmışlardır. Sünniler nüfus ve siyasi ağırlık olarak (Lübnan'da Cumhurbaşkanı Marunî, Başbakan Sünni seçilmek zorundadır) Marunîlerden sonra gelmelerine rağmen ekonomik hayatta Dürzîler kadar yer almamışlardır.²⁸⁹

²⁸⁹ Faour, 2007: 909-921.- Lübnan'ın 19. yüzyıl nüfus bilgileri için ayrıca bkz: Wagstaff, J.M. (1986)." A Note on Some Nineteenth-Century Population Statistics for Lebanon". *Bulletin (British Society for Middle Eastern Studies)*,13(1):27-35.

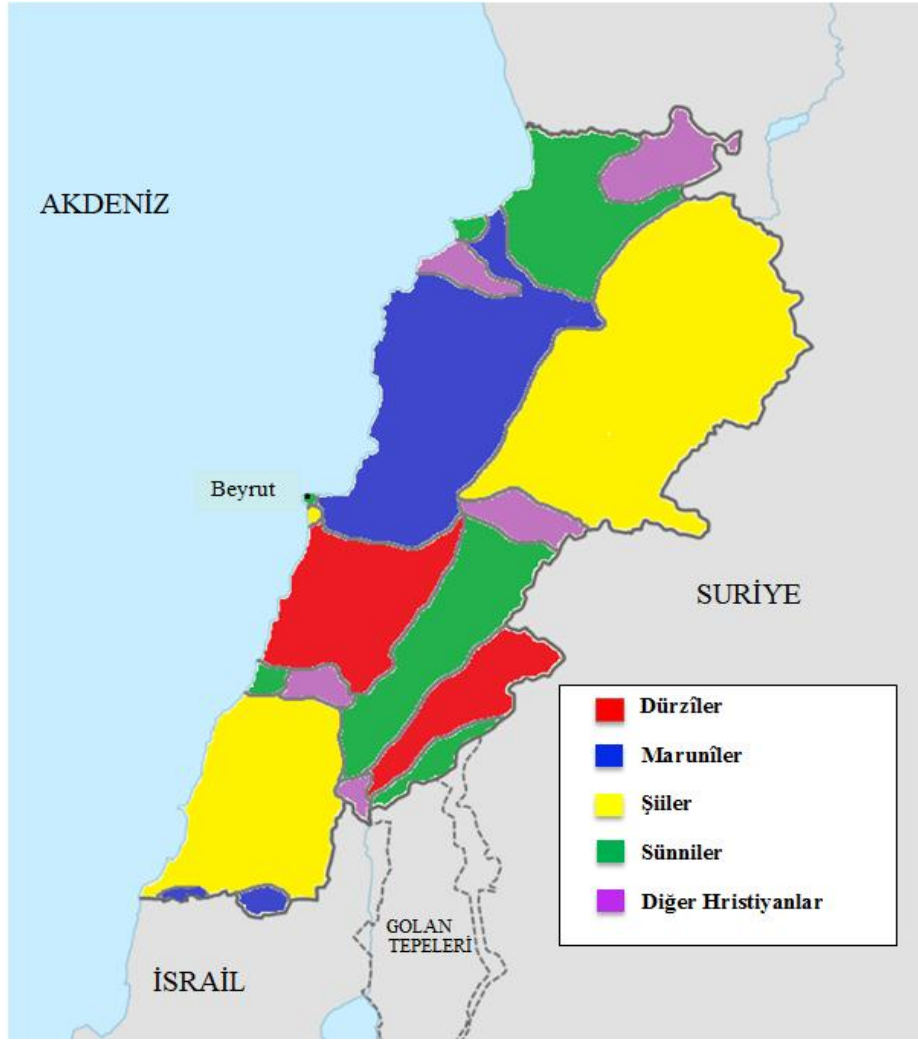
Lübnan fiili olarak Suriye'den ayrıldıktan sonra en büyük hoşnutsuzluğa sahip gruplardan birisi Sünniler olmuştur. Fransızlar bu durumu dengelemek ve nüfusları o dönemde müslümanlar arasında en fazla olan Sünnilerin isyanlarını bastırmak için Şiileri kullanmaya çalışmış, zaman zaman ise Dürzîleri Sünnilere karşı kullanmışlardır. Lübnan'ın fiili bölünmesini takip eden ilk yıllarda ülke içerisinde Dürzîlerin de bulunduğu güç dengesi tablosu ortaya çıkmıştır.

3.3.5. Lübnan Siyasi Hayatı ve Dürzîler

1932 yılında Fransızlar demografiye dayalı sekter bir sistem oluşturmuşlardır. Söz konusu dönemde Lübnan'ın yaklaşık bir milyon nüfusu olmasına rağmen temsiliyeti tüm azınlık gruplarına dağıtmak amacıyla hem fazla sayıda parlamentlerden oluşan bir meclis, hem de çok sayıda bakanlık oluşturulmuştur. Lübnan meclisinde 99 adet parlamentere yer verilmiştir. Nüfuslarına oranla Dürzîler mecliste yalnızca 6 sandalye alabilmişlerdir. 24 bakanlık koltuğundan ikisi Dürzîlerin olmuştur. 1989 yılında yapılan ve Lübnan meclisinde değişen demografik unsurlar ve sonuçlanan iç savaş nedeniyle yapılan revizyonda 99 olan parlamenter sayısı 128'e çıkarılmıştır. Dürzîlerin parlamenter sayısı ise 6'dan 8'e yükseltilmiştir. Dürzîler 20. yüzyılda bir önceki yüzyıla oranla görece olarak kaybettikleri ağırlıklarını güç dengesi içerisinde tekrar kazanmaya çalışmışlardır. Fakat Lübnan içerisinde oluşturulan devlet içerisindeki devletlerle Dürzîlerin istediği konumu elde etmek giderek zorlaşmıştır.²⁹⁰

Lübnan iç siyasetinde, birçok topluluğun ülke içerisindeki dengede öne çıkmaya çalışması söz konusu olmuştur. Lübnan'da hâkim olmaya çalışan toplulukların diğer büyük güçlerin siyasetlerine de eklemlenmeleri hem bir ardıncılık örneği oluşturmuştur, hem de uluslararası sistemin gidişatından Lübnan'ın ciddi şekilde etkilenmesine yol açmıştır.

²⁹⁰ Salem, 1979: 444-463.

Harita 3.1 Lübnan Etnik Yapısı

Kaynak: Columbia Üniversitesinin Ortadoğu Haritaları bölümünden yararlanılarak oluşturulmuştur. Ayrıntılı bilgi için: <http://gulf2000.columbia.edu/maps.shtml> (erişim tarihi: 15.04.2017)

Lübnan ve Dürziler için birkaç önemli tarihi kırılma anı yaşanmıştır. Bunlardan ilki yukarıda bahsettiğimiz demografiye dayalı yeni sistemin kurulmasıyla görece zayıflayan etki dönemidir. İkincisi, İsrail devletinin kurulmasıyla birlikte Lübnan siyasetine doğrudan etki etmesi olarak gösterilebilir. Bu durum Lübnan içerisindeki grupların çeşitli ittifaklara gitmesine neden olmuştur. Üçüncü olarak Soğuk Savaş'ın etkileri Lübnan iç dengelerini de değiştirmiştir. Bu durumdan dolayı Dürziler de zorunlu müttefik seçimleri yapmaya mecbur bırakılmışlardır. Dördüncüsü, Suriye ve Mısır'ın Lübnan iç dinamiklerine doğrudan müdahil olmaları olarak gösterilebilir. Bu durum İsrail ile doğrudan ilintili olsa da, İsrail'in Lübnan içerisindeki müttefikleri dâhil bir dizi zorunlu ittifak ilişkilerinin geliştirilmesine neden olmuştur. Beşinci olarak İran devrimi ve tekrar Lübnan siyasetinde ve toplulukların ittifak yapısında yaşanan değişimler olarak gösterilebilir. Altıncı ve son olarak ise Suriye iç

savaşının Lübnan'a ve Dürzîlere olan etkisi gösterilebilir. Suriye iç savaşı yine bölgedeki tüm ittifak oluşumlarını derinden etkilemiştir.

3.3.5.1. Lübnan Siyasetine İsrail Etkisi

Lübnan sekter devlet olması bakımından, devletin kendisinden ziyade içerisindeki diğer dini toplulukların daha güçlü olduğu bir yapı sergilemektedir. Bu görünümün yanında, tam bağımsızlığın gerçekleştiği 1945 yılından kısa bir süre sonra güneyinden gelen ciddi sorunlarla baş etmek zorunda kalmıştır. İsrail devletinin kurulması ile birlikte orada patlak veren sorunlar kısa bir süre sonra kendi iç sorunları haline almıştır. Bu bağlamda Lübnan ile İsrail'in birbirlerinden bağımsız analiz edilebilmesi mümkün değildir.²⁹¹

Birinci Dünya Savaşı sonrası Paris'te toplanan devlet yetkilileri Batılı anlayışla birlikte yeni Ortadoğu haritasını dizayn ettiklerinde ortaya günümüze kadar etki eden ciddi bir problem çıkarmışlardır. Söz konusu problem, Arap milliyetçilikleri dalgasını Osmanlı'yı parçalamak üzere iyi kullanan Birleşik Krallık öncülüğünde yaratılmıştır. Kökeni, 1917 senesinde Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna yaklaşırken Balfour Deklarasyonu ile atılan bu sorun, Ortadoğu güç dengelerini de derinden etkilemiştir. Balfour Deklarasyonuna göre Filistin bölgesinde yaşayan Yahudilere bir devlet vaat edilmiştir.²⁹²

Söz konusu tarihlere Filistin bölgesinde Yahudi nüfus oranı %10'un altında olmasına rağmen, Osmanlı bölgeden çekildikten sonra ciddi bir Yahudi göçü teşvik edilmiştir. ABD'nin dönemdeki ünlü temsilcisi Wilson da İsrail'in kurulmasını teşvik etmiştir. Wilson bunu kendi kaderini tayin hakkı ile ilişkilendirmeye çalışmasına rağmen, bölgenin o dönem demografik gerçeklerini yansıtmaktan çok uzak olmuştur. Zira ciddi bir azınlık durumunda olan Yahudilere Wilson doktrinlerine göre devlet kurmak etik bir davranış olarak görülmemiştir. Söz konusu durum Wilson'un presbiteryen Hıristiyan inancına mensup olmasının yanında, aynı zamanda Siyonist düşünceye de sempati duyan bir lider olmasından kaynaklanmaktadır. Burada da ittifak kuramlarına göre Wilson'un davranışının ideolojinin güç dengesi içerisindeki rolünden kaynaklandığı belirtilebilir. Bilhassa Protestan mezhebindeki Amerikalıların sempati ile baktığı bir din olarak Yahudiler, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra devlet kurmak için Anglo-Sakson yardımını kolaylıkla elde edebilmişlerdir. Bu yardımı almalarında Batı dünyası içerisindeki en kuvvetli lobiye sahip olmalarının etkisi de tartışılmaz bir boyuttadır.²⁹³

²⁹¹ Bowder, 1983: 443-449.

²⁹² Gillon, 1969: 131-150.

²⁹³ Lebow, 1968: 501-523.

Lübnan, İkinci Dünya Savaşı sonrası şekillenen dünyada yeni bağımsızlığını kazanan bir devlet olarak güneyindeki Filistin ile herhangi bir sorun yaşamamıştır. Fakat birkaç yıl içerisinde Hitler Almanya'sının da Yahudilere yönelik yaptığı kıyım neticesinde Filistin bölgesinde çoğunluk nüfusa ulaşmakta güçlük çeken Museviler ciddi bir fırsat ele geçirmişlerdir. Hitlerden kurtulabilen Yahudilerin büyük çoğunluğu yeni kurulacak İsrail devletine kaçarak sığınmayı başarabilmişlerdir. 1948 yılında İsrail, Arap dünyasının şiddetli tepkilerine rağmen kurulmuştur. Bölgede hala ciddi şekilde nüfus barındıran Filistinli Araplar ise devletlerinin ellerinden alınmalarından sonra İsrail devletinin kurduğu baskıyla birlikte topraklarını terk etmeye zorlanmışlardır. Lübnan dâhil Ortadoğu'daki çevre devletleri asıl ilgilendiren ciddi sorunlar silsilesi ise bu durumdan sonra yaşanmaya başlamıştır.²⁹⁴

İsrail devletinin kurduğu baskı sonucu, Arap etnik nüfusa karşı caydırıcı politikaları bölgenin hem demografik yapısını derinden etkilemiş hem de bu değişime bağlı olarak yeni ittifak oluşumlarına neden olmuştur. Söz konusu değişimlerin temel nedeni ise İsrail devletinin arkasındaki kuruluş felsefesinden kaynaklanmaktadır.

İsrail devleti henüz resmi olarak ilan edilmeden yıllar öncesinde, Siyonist hareketin en önemli liderlerinden olan Vladimir Jabotinsky yeni kurulacak devletin temel felsefesini açıkça belirtmiştir. Kendisi, Filistin'deki yerel nüfusun Filistin topraklarının kendilerinin olduğu yönündeki düşüncelerini kırmaya yönelik girişimlerde bulunulması gerektiğini belirtmiştir. Filistin'in, Filistinlilerin olduğunu akıllarından silecek ve onları şiddetli bir yıldırma politikasıyla mevcut topraklardan söküp atacak bir politikanın uygulamaya konmasının mecburi olduğunu söylemiştir. Söz konusu politikayı da "Demir Duvar" doktrini olarak adlandırmıştır. İsrail demirden bir duvar inşa etmeli ve Arapları bu duvarın ardına göndermelidir, anlayışını devletin temel felsefesi haline getirmiştir. Bu durum Filistinliler için bitmeyecek bir sürgün hayatı ve komşu ülkelere doğru geri dönülemez bir kaçışa yol açmıştır.²⁹⁵

Söz konusu İsrail devlet politikası günümüze kadar sürecektir bir diğer güç dengesi felsefesini de beraberinde getirmiştir. İsrail büyük Ortadoğu coğrafyasında adeta bir Müslüman denizinin ortasında kalmış vaziyette bulunmaktadır. Bu durum kendilerini doğal olarak sürekli güvensiz hissetmelerine neden olmaktadır. Bu durumda İsrail kendi azınlık pozisyonlarının dezavantajlarını, bölgedeki diğer farklı azınlık topluluklarla ittifak kurarak giderebileceğini düşünmüştür. Söz konusu felsefe de kurulduğundan bu yana İsrail için

²⁹⁴ Henry, 1983: 27.

²⁹⁵ Şlaim, 2000: 13-14. Ayrıca bk: Lustick, I. (1996). "To Build and to Be Built By: Israel and the Hidden Logic of the Iron Wall". *Israel Studies*, 1(1):196-223.

değişmez düşüncelerden birisini teşkil etmektedir.²⁹⁶ Bu bağlamda İsrail'in dış politika felsefesi ve müttefik arayışı Lübnan'ı doğrudan ilgilendirmiştir.

Lübnan'ın bağımsızlığını kazandığı ilk yıllarda güneyinde yeni kurulan devletle ilişkileri, kendilerini devletin asıl sahibi olarak gören Marunîler üzerinden olmuştur. Marunîler kendilerini müttefik olarak görmek isteyen İsrail ile iyi ilişkiler kurmanın mantıklı olduğunu düşünmüştür. Bunun temel nedeni de Marunîlerin çevrelerindeki Müslüman yoğunluklu coğrafyada kendilerini yalnız hissetmesinden kaynaklanmaktadır. Bu aşamada yaşanan yakınlaşma ise Dürzîleri daha fazla yalnızlığa itmiş, hatta ilerleyen dönemlerde Soğuk Savaş bloklarından SSCB'ye yakınlaşmalarına kadar giden bir sürecin önünü açmıştır.²⁹⁷

Marunîler, kendilerini Hıristiyan, ekonomik olarak müreffeh, entelektüel olarak etraflarındaki Müslümanlardan kesinlikle ileride ve modern olarak görmüşlerdir. Fransızların kendilerine verdikleri devletle birlikte Lübnan'ın asıl sahipleri olduklarına kanaat getirmişlerdir. Bunun yanında Marunîlerin belli bir kesiminden Arap olmadıkları, kendi soylarının Fenikelilere kadar dayandığını belirtenler de olmuştur. Bu durum kendilerini, Lübnan'ın içerisindeki diğer topluluklardan üstün görmeye başlamalarına neden olmuştur. Fakat Fransızların gerçek Marunî Lübnan'ını değil, Genişletilmiş Lübnan'ı kendilerine hediye etmelerine rağmen bölgede gayet küçük ve savunmasız sayılabilecek bir devlet görünümünden kurtulamamışlardır. Bunun yanında İsrail gibi tüm devlete hâkim de olamamışlardır. Lübnan içindeki diğer grupların kendilerinin karşısında yer alması onları zayıf kılmıştır. Bu durum, buldukları coğrafyaya yabancı hisseden Marunîleri, İsrail ile ittifaka sürüklemiştir.²⁹⁸

İsrail, Demir Duvar politikası kapsamında, Haganah, İrgun ve bilhassa Avrupalı göçmen Yahudilerden oluşturulan Mahal gibi silahlı çeteler aracılığıyla, Filistinlileri buldukları bölgeyi terk etmeye zorlamıştır. Söz konusu Filistinli kıyımı, yoğun bir göç dalgasını da beraberinde getirmiştir. Filistinliler Ürdün ve Mısır'ın yanında Lübnan'ın güney bölgelerine yoğun bir şekilde göç etmeye başlamıştır.²⁹⁹

Marunî-İsrail yakınlaşması ilk yıllarında çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Marunî topluluğu arasında İsrail'e yaklaşmak yerine Arap kökenleri itibariyle bunun sorunlu bir ittifak olacağı öngörüsünde bulunanların sayısı da azımsanmayacak derecede çok olmuştur. Fakat ilerleyen dönemlerde Marunîlerin içerisindeki bölünme, Siyonist yanlıların ağır

²⁹⁶ Eisenberg, 1994: 48-49.

²⁹⁷ Schiff, 1984: 92-112.

²⁹⁸ Hirst, 2012: 22-50.

²⁹⁹ Freeman-Maloy, 2011: 43-61.

basmasıyla birlikte İsrail’le ittifak tesis edilmiştir. İsrail ve Lübnan’ın bağımsızlıklarının ilk 20 yılı söz konusu ittifakın tesis edilmesi ve karşılarında kendilerini dengelemeye yönelik oluşmaya çalışan çeşitli ittifaklarla geçmiştir.

İsrail resmi olarak kurulduğu 1948 yılında savaşa da girmiştir. İsrail’in bağımsızlığına karşı hemen bir Arap ordusu oluşturulmuştur. Bu orduyu henüz bağımsızlıklarının ilk yıllarında olan Suudi Arabistan, Irak, Suriye, Mısır, Ürdün ve Lübnan’dan gönüllüler katılarak oluşturmuşlardır. Savaşa katılan ülkelerin Filistin topraklarından pay almak başta olmak üzere kendi çıkarlarını gözetmişlerdir. Bu bağlamda Filistin üzerine yapılan ayrı bir devlet kurma gibi bir plan bulunmamıştır. Zira söz konusu dönemde Arap coğrafyasında ulus kimliği henüz tam olarak netleşmemiştir. Savaş esnasında İsrail içerisinde yaşayan Dürziler daha sonra İsrail Dürzileri başlığı altında detaylı bahsedeceğimiz üzere, Kılıç Taburu (Sword Battalion) adı altında, İsrail adına savaşmışlardır. Dürziler bu bakımdan İsrail’in kendi tarafında fiili olarak konsolide ettiği ilk etnik grup olarak öne çıkmaktadır. Savaş neticesinde İsrail Arapları yenilgiye uğratmış ve Yahudi devletinin bağımsızlık savaşını kazanmıştır.³⁰⁰

Savaşı takiben İsrail ilk devlet başkanı Ben Gurion’un doktrinleriyle hareket etmeye başlamıştır. Filistin topraklarının %56’lık kısmında İsrail devleti kurulmuştur. Bunun üzerine Ben Gurion doktrini “tüm Filistinli Arapların İsrail’in topraklarından kovulması şeklinde olmuştur. Dolayısıyla Filistin’in bulunduğu %44’lük toprak parçasını da İsrail devlet nezdinde kendi toprakları olarak görmüştür. Hatta Ben Gurion’un beyanlarından da açıkça anlaşılmaktadır ki İsrail’in öngördüğü Yahudi devleti Filistin topraklarının yani sıra, Ürdün’ü ve Lübnan’daki Litani nehrine kadar olan bölgeyi hedeflemiştir. Fakat Lübnan konusunda Fransa, Ürdün konusunda ise Birleşik Krallık tasarruflarından ötürü söz konusu planlarını sonlandırmak veya en azından uzun bir süre ertelemek zorunda kalmıştır. Filistinlileri tamamen kendilerinin hakkı olarak gördükleri topraklardan çıkarmak için İsrail paramiliter gruplarıyla birlikte öncelikle Gazze ve Batı Şeria bölgelerinde yaşayan Filistinlilere karşı harekâtlar düzenlemiş ve katliamlara imza atmıştır. İç çatışmalardan kaçan Filistinliler ilk etapta 110.000 kişinin güney Lübnan bölgesine yerleşmesine neden olmuştur.³⁰¹

Filistinlilerin güney Lübnan’a yerleşmeleriyle birlikte güç dengesi bakımından bölgede kalıcı değişimlerin temeli atılmıştır. Filistinliler öncelikle kendi topraklarının sınırına yerleşmişlerdir. Yani Lübnan’ın güney bölgesine devasa çadır kentler kurulmuştur. İsrail’in şiddet politikaları ilk etapta Arap devletlerini bir arada tutuyormuş gibi gözükmesine rağmen aralarında ciddi bir ittifak ilişkisi oluşturmamıştır. Lübnan’daki toplulukların demografik olarak coğrafi dağılımı ise gelecekte oluşan ittifaklarda da kilit rol oynamıştır. Lübnan

³⁰⁰ Parsons, 1997: 72-93.

³⁰¹ Segev, 2013: 133-157.

coğrafyasında Şiiler güney bölgesinde yaşamaktadır. Bunun dışında Bekaa vadisinde de bulunan Şiiler ülkenin en yoksul, en fazla doğum oranına sahip ve en ezilmiş kesimi olarak öne çıkmaktadır.³⁰²

Lübnan'da başta siyasi olarak Emel Hareketi ile birlikte Şiiler seslerini duyurmaya başlamışlardır. Fakat Emel Partisi önderliğindeki Şii hareket mensupları, Filistinlilerle pek fazla ilgilenmemişler, hatta kendi yaşadıkları topraklara geldiklerinden dolayı ilk etapta antipati ile bakmışlardır.³⁰³

Filistinli göçmenler Lübnan'ın demografisini sarsacak sayıda olmuştur. Bu bakımdan Filistinliler, Lübnan'ın sosyal ve siyasi hayatını derinden etkilemişlerdir. Filistinlilerin devletsiz bir şekilde çevre ülkelerin demografik yapısında meydana getirdiği değişimler, 1967 yılında yaşanan Arap-İsrail savaşına kadar fazla hissedilmemiştir. Fakat söz konusu savaştan sonra güç dengeleri bölge ve Dürziler için netleşmeye başlamıştır. En önemli etki Lübnan'daki Şii grupların keskin bir şekilde İsrail karşıtlığına doğru evrilmesine yol açmasıdır. İsrail'in Demir Duvar söylemi ve kendisine azınlık müttefiki olarak Marunîleri seçmesiyle birlikte, bu gücü dengelemek için karşı tarafta Şii Hizbullah önderliğinde oluşan denge önemli rol oynamaya başlamıştır.³⁰⁴

3.3.5.2. 1958 Krizi ve Olgunlaşan Güç Dengeleri

İsrail devlet başkanı Ben Gurion sürekli olarak azınlık ittifakı ve Lübnan'da Marunîlerin tamamen hâkim olduğu bir Hıristiyan devletinin olması gerekliliği üzerine politika inşa etmeye çalışmıştır. Fakat İsrail kuruluşunu takip eden on yıllar boyunca somut şekilde böyle bir adım atılamamıştır. Bunda en önemli etken ise Lübnan'ın kendi içerisindeki güç dengelerinin kolay çözülemeyecek bir mesele olmasından kaynaklanmaktadır.

Lübnan'ın ve İsrail'in kendi iç politikalarının yanında çevre ülkelerin de değişen politikaları güç dengesini olgunlaştırmaya başlamıştır. 1952 yılında Kral Faruk'u deviren Nasır, Mısır'ın yönetimini ele almıştır. Yeni yönetimle birlikte Mısır artık SSCB ile ABD'ye nazaran daha yakın ilişkiler geliştirse de, bağlantısızlar hareketinin önde gelen ülkelerinden birisi olmuştur. Mısır'ın yanında Suriye de yer almıştır. Suriye, Mısır gibi istekli bir şekilde Arap milliyetçiliğini savunan başlıca Arap ülkelerinden birisi olarak ön plana çıkmıştır. Suriye ile Mısır'ın ideolojik yakınlaşmalarından sonra iki ülke birleşme yoluna dahi gitmiştir. Bağlantısızlar hareketine katılan iki ülke aslına bakıldığında arkalarında doğrudan her hangi bir süper gücün bulunmamasından dolayı ABD destekli İsrail'e karşı daha zayıf olarak

³⁰² Haddad, 2004: 470-492.

³⁰³ Deeb, 1988: 683-698.

³⁰⁴ Zisser, 1995: 889-918.

kalmışlardır. Lübnan Marunîlerin devlet yönetiminde etkili olmalarından dolayı ülke yönetimi olarak Batı yanlısı bir görüntü verse de içerisindeki gruplar farklı bloklara eğilim göstermişlerdir.³⁰⁵

Marunî başkan Kamil Şamun'un Lübnan devletinin daha ılımlı ve büyük güçlerin savaşlarına dâhil olmamak adına tercih ettiği politika daha çok dış etkenler sayesinde yeterli olmamıştır. Kamil Şamun iç politik dengeleri gözetmek için aslında Marunîlerin her hangi bir ittifaka dâhil olmadığını beyan etmesine rağmen, bilhassa Suriye ve bağlantısızlar hareketine katılan diğer Arap ülkeler, onun Batıcı ve İsrail müttefiki olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu bağlamda Marunîler kendilerinden daha büyük güçler tarafından İsrail ve Batı bloğuna itilmiştir. Marunîlerin geçmişten gelen İsrail dostluğu kendilerini Lübnan'daki gruplara karşı çıkmaza sokmuştur. Şamun önderliğinde Marunî grup daha sonra ABD'nin Eisenhower doktrinini de benimsediğini ilan etmiştir. Söz konusu beyanıyla birlikte Marunîler artık Batılıların ve İsrail'in grubuna açıkça dâhil olmuştur.³⁰⁶

Marunîlerin Batı tarafıyla müttefik olmasından sonra Dürzîler kendilerinin Lübnan'daki geleneksel dengeleyicisi olarak ülke içerisinde karşı bir blok oluşturmuştur. Dürzîler, tıpkı Marunîler gibi kendilerini Lübnan'ın hamisi olarak gördüklerinden, nüfus olarak hayli az olsalar da üstün organizasyon kabiliyetleri neticesinde diğer Sünni Müslümanları da yanlarına alarak onlarla ülke içerisinde ittifak kurmuşlardır. Söz konusu ittifakı uluslararası konjonktürün de getirilerinden yararlanarak seküler ve sol örgütlenme etrafında gerçekleştirmişlerdir. Bu durum Dürzîlerin Sünnilerle arasındaki kültürel farklılıkları kapatmaya yaramıştır. Söz konusu ittifakla birlikte Dürzîler nüfus dezavantajını da lehlerine çevirebilmişlerdir. Dürzîler, Marunîlerin Batı yanlısı ittifaka dâhil olmasıyla birlikte bir bakıma mecburen Sovyet bloku içerisinde kendilerini konumlandırmışlardır. Yukarıda Dürzîlerin siyasi tarihlerinde de bahsettiğimiz üzere 16. yüzyıldan itibaren en önemli Dürzî ailelerden birisi olan Canbolatlardan, Fuad Canbolat'ın oğlu Kemal Canbolat İlerlemeci Sosyalist Parti'yi kurmuş ve yönetmiştir. Partisinin temel ideolojisini ise seküler, laik ve sosyalist bir Lübnan kurmak olarak deklare edilmiştir. Söz konusu projesi Dürzîlerin Lübnan içerisindeki etkisinin Marunîler tarafından azaltılmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.³⁰⁷

Kemal Canbolat partisinin etrafında sol görüşlü genelde Sünni Müslümanlardan oluşan ciddi bir kitleyi de entegre etmeyi başarabilmiş ve bu grup İsrail-Batı karşıtı blokta uzun yıllar yer almıştır. Dürzîler geleneksel askeri kabiliyetlerini 1958 yılında silahlanarak

³⁰⁵ Johnson, 1972: 3-14.

³⁰⁶ Chevallier, 1963: 301-308.

³⁰⁷ Khazen, 2003: 605-624.

göstermiş ve Sünni müttefikleri ile birlikte Batıcı Marunîlere karşı ayaklanmışlardır. 1958 senesinde toplamda 2500 civarında can kaybının yaşandığı iç savaşta Dürzîler ülkenin büyük bir kısmını kontrol altına almışlardır. Lübnan'ın resmi ordusunu ellerinde bulunduran Marunîlerin ellerinde sadece geleneksel topraklarının kaldığı görülmüştür. Dürzîlerin bu denetiminden sonra ABD bir açıklama yapmış ve deniz birlikleriyle iç çatışmaya müdahil olacaklarını söylemişlerdir. Dürzî-Sünni bloğuna Suriye fazla destek verememiş, ABD müdahalesiyle birlikte Dürzî milislerin geri çekilmesi sağlanmış ve Lübnan yönetimi bir müddet daha Marunî önderliğinde Batı-İsrail yanlısı görünümünü korumuştur.³⁰⁸

Lübnan içerisindeki güç dengeleri Dürzîlerin önderliğindeki Sünnilerle birlikte kurdukları sol blok ve karşılarında yer alan Marunîler ve diğer Hıristiyan gruplar olarak ön plana çıkmıştır. Bu bloklaşmada Filistinli göçmenler kendilerini doğal olarak İsrail-Marunî karşıtı Dürzî bloğunda bulmuşlardır. Şiiler ise söz konusu iç savaşa kayda değer bir müdahalede bulunmamışlar, kendilerini belirgin bir şekilde her hangi bir bloğa yerleştirmemişlerdir.³⁰⁹

Lübnan 1970'li yıllara kadar İsrail-Arap savaşlarının doğrudan muhatabı olmadan kalmıştır. Aslında doğrudan müdahil olmamalarının nedeni yine içerisinde farklı dini toplulukları barındırması olarak görülebilir. Bu durum zaten ülkenin içerisinde farklı bir gruplaşmaya yol açtığı için, dışarıda cereyan eden kutuplaşma doğrudan Lübnan'ın içerisinde yaşanmış ve ülkenin toplu halde bir gruba müttefiklik etmesine engel olmuştur. Bu bağlamda Lübnan içerisindeki unsurların stratejik önemi ortaya çıkmıştır.³¹⁰

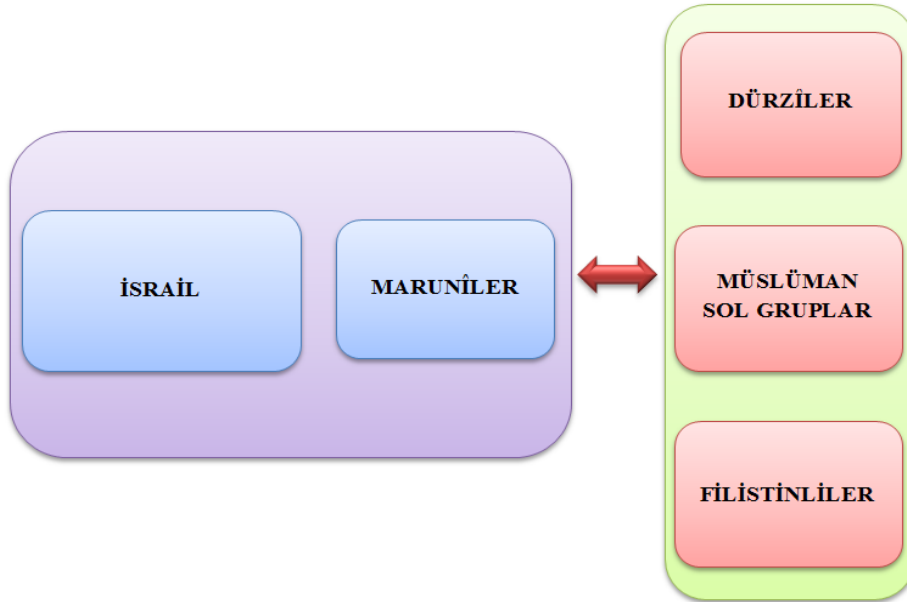
Lübnan'ın doğrudan savaşlara müdahil olmamasının gerçek dezavantajı ise içerisinde barındırdığı küçük grupların, büyük devletlere uyguladığı ya da hayatta kalmak için uygulamak zorunda kaldığı ardıncılık yaklaşımını ortaya çıkarmıştır. Dürzîlerin seçimleri bu yönde zorunlu olarak gerçekleşmiştir. Dürzîler, tarihsel olarak yakın olmak bir yana, genelde korkuya kapıldıkları Sünnilerle ittifak halinde olmuşlardır. Dürzîlerin sosyalist hareketlere katılıp, seküler ve laik siyasi düşüncüyü savunmaları da kendilerinin yaşadığı stratejik dezavantajları bir nebze bertaraf etmelerini sağlamıştır. Söz konusu tarihte dini hareketlerin ortaya çıkmamış olması uygun zemin hazırlamıştır. Dürzîler eğer dini değerleri ön plana çıkararak bir ideolojik kamp oluşturmaya kalksaydı, kendi saflarında hiç kimseyi bulamamış olacaktı. Bu sebeple ideolojik olarak Lübnan soluna önderlik etmeleri kendi cemaatlerinin

³⁰⁸ Salibi, 1966: 211-226.

³⁰⁹ Siklawi, 2010: 597-611.

³¹⁰ Najem, 2000: 4006-4009.

dışında büyük bir kitleyi de kontrol etmelerini sağlamıştır. Bu tutum kendilerinin sahip oldukları demografik dezavantajı ve dini yalnızlığı gidermeye yaramıştır.³¹¹

Şekil 3.1 1958 Lübnan Krizinde Güç Dengesi

1958 Lübnan Krizi'nin bölgedeki güç dengelerinin belirginleştirdiği söylenebilir. İsrail'in azınlık politikası kapsamında Marunîleri somut bir şekilde desteklemesinin ardından, Marunîlerin geleneksel rakipleri Dürzîler, dengelemek amacıyla karşı safa geçmişlerdir. Bu bağlamda İsrail'in çok güçlü bir müttefik olarak Marunîleri desteklemesi Lübnan içerisindeki diğer grupların da Dürzîlerin yanında yer almasını sağlamıştır. Dürzîlerin yanında 20. yüzyılın siyasi atmosferine uygun olarak Müslüman sol gruplar yer almıştır. Filistinliler ise kendilerini topraklarından göçe zorlayan İsrail'in doğal olarak karşısında yer aldığı için Dürzî ve Müslüman sol ittifakında yer almışlardır.

Lübnan içerisindeki gruplar açısından güç dengesini analiz edecek olursak, Marunîlerin diğer gruplara karşı yalnız kaldığı görülebilir. Bu bağlamda zayıf taraf olarak değerlendirilebilir. Fakat İsrail desteğini almalarından dolayı toplam güce bakıldığında İsrail-Marunî ittifakının üstün geleceği öngörülebilir. Diğer büyük güçlerin söz konusu mücadeleye müdahil olmayacakları düşünüldüğü takdirde sonuç bahsettiğimiz şekilde gerçekleşebilirdi. Nispeten toplam gücün verilerinin bize gösterdiği üzere Lübnan içerisinde Marunîler yalnız kalmasına rağmen hem iktidardaki yerlerini uzun süre muhafaza edebilmişler, hem de diğer

³¹¹ Deeb ve Deeb, 1991: 82-94.

azınlıklara karşı kaybetmemişlerdir. Fakat ilerleyen dönemlerde Suriye gibi bölgedeki diğer güçlerin Lübnan içerisindeki güç dengesine müdahil olmalarıyla birlikte dengelerde değişiklik yaşanmıştır.

3.3.6. Lübnan İç Savaşı ve Dürziler

1967 yılında İsrail'e karşı ağır bir yenilgi alan Suriye-Mısır-Ürdün önderliğindeki Arap bloğu Lübnan içerisinde yaşanacak iç karışıklıkların ön habercisi olmuştur. 1967 savaşı yukarıda bahsettiğimiz Lübnan içerisindeki ittifak yapısını güçlendirmiştir. Fakat bunun yanında Filistinli mültecilerin 20 yılı aşkın süredir Lübnan içerisindeki durumlarının uzamasına neden olmuş ve Filistinlileri de silahlanmaya yöneltmiştir. 20000'den fazla Filistinli göçmen Lübnan içerisinde silahlanmıştır. Ülke içerisinde kayda değer bir güç unsuru haline gelen Filistinliler Maruniler karşısındaki grupta yer almışlardır. Maruniler de zaten Filistinlileri kendilerine karşı bir tehdit olarak görmüşlerdir. Bu durum içerisinde Filistinliler kendilerine vatanlarını geri verecek olanların diğer Araplardan ziyade bizzat kendileri olması gerektiği kanısına varmışlardır. 1967 savaşının ağır yenilgisi sonrasında zaten Mısır ve Suriye'nin saygınlığı sarsılmış, Filistinliler arasında güvenilmez konuma gelmişlerdir. İsrail, sahip olduğu toprakları yaklaşık 4 katı kadar büyütülmüştür.³¹²

Filistinliler söz konusu tarihlerde gelecekte de tüm dünya tarafından tanınacak Yaser Arafat önderliğinde organize bir şekilde birleşmişlerdir. Yaser Arafat El-Fetih Hareketinin liderliğini yürütmüştür. Fakat daha sonra Filistin'in özgürlük mücadelesi için uğraş veren tüm gruplar, 29 Mayıs 1964 yılında Kahire'de, Filistin Ulusal Konseyi toplantısı sonucunda, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kurulmasıyla tek çatı altında birleşmişlerdir. FKÖ çatısı altında bulunan en büyük grup El-Fetih'in başkanı Yaser Arafat 1969 yılında FKÖ başkanı olmuştur. Bu tarihten sonra Filistin'in uluslararası arenadaki en önemli temsilcisi haline gelmişlerdir.³¹³ FKÖ'nün amacı Filistin anavatanına devlet olarak tanınarak geri dönmek olarak belirlenmiştir. Bu tarihlerde Filistinliler güney Lübnan'dan İsrail'e baskınlar düzenlemeye başlamıştır. İlk etapta İsrail'e ağır kayıplar verdiremese de birkaç yıl içerisinde 1970 yılına gelindiğinde FKÖ'ye bağlı gruplar Lübnan içerisinde İsrail'e sızarak her ay çok sayıda İsrailiyi öldürmüştür.³¹⁴

FKÖ'nün dünya çapında bilinirliği artmıştır. Bunun üzerine İsrail kurulduğu yıldan 70'li yıllara dek Maruniler üzerinden kurguladıkları ittifakla Lübnan'ı bölgedeki müttefiki

³¹² Segev, 2007: 6-22.

³¹³ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Becker, J. (2014). *The PLO: The Rise and Fall of the Palestine Liberation Organization*, Authorhouse, Bloomington, s.41-57

³¹⁴ Najem, 2000: 4006-4009.

yapmaya çalışırken, hiç beklemediği bir şekilde Lübnan içerisinde kendisine yönelen saldırılarla ağır kayıplar vermeye başlamıştır.

Soğuk Savaş ve buna bağlı olarak iki kutuplu düzen devam ederken, etkileri bölgesel olarak da görülmüştür. 1968 yılında dünyada ortaya çıkan sol dalga, Dürzî lider Kemal Canbolat'ın liderliğindeki Lübnan içerisindeki seküler grubu da daha sıkı kenetlemiştir. Söz konusu grubun nüfus olarak çoğunluğunu oluşturan artık içerisinde Filistinlilerin de bulunduğu, Sünni Müslümanların temelini oluşturduğu bir hareket ortaya çıkmıştır. Bu sol hareket SSCB tarafına yakın, İsrail ve Batı karşıtı bir grup olarak Marunîler açısından giderek tehlikeli olmaya başlamıştır. Marunîlerin önemli isimlerinden Piyer Cemayel, Dürzî liderleri olan ve çoğunluğunu silahlı Filistinli milislerin ve diğer Sünnilerin oluşturduğu bu ittifaka karşı Lübnan Falanj hareketini kurmuştur. Böylelikle iç savaşa doğru giden yol hazırlanmıştır. Marunîler kendi milis kuvvetlerini oluşturup, İsrail himayesi altında birleşirken, karşılarındaki gruba güneydeki Şiilerin de kısmen katılmasıyla birlikte Lübnan içerisinde tam bir bölünmüşlük hâkim olmuştur. Yaser Arafat'ın Filistin Kurtuluş Örgütü'nün liderliğine yükselmesinin ardından Filistin yanlıları tam bir birliktelik içerisine girmiş ve bu durumdan başta ülkenin gerçek sahibi olarak kendilerini gören Marunîler ve onların destekçileri İsrail rahatsızlık duymuştur.³¹⁵

Lübnan'ın farklı sektör gruplara bölünmüş tablosunu tam anlamıyla yansıtan Beyrut şehri temelde doğu ve batı olarak bölünmüş durumda olmuştur. Batı Beyrut Sünnilerin çoğunlukta yaşadığı bir yer, Doğu Beyrut ise Marunîlerin hâkim olduğu bir bölge olarak öne çıkmıştır. 1975 yılında Lübnan içerisindeki taraflar belirginleşmişken Doğu Beyrut Marunî bölgesinde bir kilisede yangın çıkmış ve 2 Falanjist ölmüştür. Ardından Falanjistler tarihte Lübnan iç savaşının başlangıcı olarak kabul edilen "Otobüs Katliamı"na imza atmışlardır. Yolculuk yapan 30 kadar Filistinliyi öldürmüşlerdir. Bunun üzerine uzun sürecek savaşın ilk evresi başlamıştır.³¹⁶

3.3.6.1. 1975-1978 Savaşın İlk Evresi

İç savaşın en önemli gerekçesi, Lübnan toplumundaki farklı dinî kesimlerin yönetim biçimindeki adaletsizliği gidermek ve reform yapmak olarak öne çıkmıştır. Reformu en şiddetli bir şekilde isteyen grupların başında ise Dürzîler gelmiştir. Dürzîler demografik dezavantajlarını, seküler, laik bir devlet sistemi talep ederek gidermek istemişlerdir. Bu

³¹⁵ Stoakes, 1975: 215-236.

³¹⁶ Farsoun, 1976: 15-18.

istekleri dünyanın içerisinde bulunduğu güç dengesi konjonktüründen de yararlanmış ve tüm sol grupları kendisine entegre etmeyi başarmıştır.³¹⁷

Savaşın başlangıcındaki bir diğer önemli grup ise Filistinliler olmuştur. İsrail devletinin kurulmasıyla birlikte göçmen durumuna düşen yüz binlerce Filistinli, Lübnan'ın çok toplumlu yapısına katılmış ve neticesinde kendisine büyük bir silahlı mücadele örgütü yaratarak İsrail'e karşı olarak başlayan hareket, Lübnan içerisinde de kendisine hak talep ederek devam etmiştir. FKÖ'nün Müslüman Sol ve Dürzî koalisyonuna katılarak bir cephe oluşturması çevredeki ülkeler Suriye ve İsrail'in de bu duruma kayıtsız kalmasına engel olmuştur.³¹⁸

Tablo 3.4 1975-76 Savaşındaki Tarafların Çizelgesi-Lübnan Ulusal Hareketi, Birleşik Güçler

1975-76 SAVAŞINDAKİ TARAFLARIN ÇİZELGESİ						
Lübnan Ulusal Hareketi (LUH), Askeri Kol-Birleşik Güçler (BG) (1975-76)						
Örgüt	Kuruluş Tarihi	Liderler	İdeoloji	Politik Etkinlik Alanı	Çatışmalar Sırasında Savaşçı Sayısı	Savaşçı Kaybı
Sosyalist İlerici Parti (SİP)	1949	Kemal Canbolat (Dürzî)	Sosyal Demokrat, Pan-Arap	Bütün Bölgeler	2.500 profesyonel, 17.000 milis	300
Lübnan Komünist Partisi (LKP)	1925	George Hawi (Hristiyan)	Marksist	Bütün Bölgeler	1.000 profesyonel, binlerce milis	200
Komünist Eylem Örgütü (KEÖ)	1971	Muhsin İbrahim (Şii) Fawaz Tarabulsi (Hristiyan)	Marksist	Bütün Bölgeler	Çoğunluğu öncü milis (sayı belirsiz)	75
Arap Sosyalist Eylem Partisi (ASEP)	1972	George Habaş (FHKC'den) (Hristiyan)	Marksist	Bütün Bölgeler	Savaşmak için üyelik şarttır (sayı belirsiz)	40
Bağımsız Nasırcı Hareket (BNH)	1969	İbrahim Qulaitat (Sünni)	Milliyetçi Arap	Beyrut	1.000-binlerce yedek	200
Arap Baas Sosyalist Partisi (ABSP)	1947	Abd el-Mecid el-Rafii (Sünni) Nicola Firizli (Hristiyan)	Milliyetçi Arap	Bütün Bölgeler	2.000	100
Suriye Milliyetçi Partisi (SMP)	1932	Inam Raad (Hristiyan)	Suriye Milliyetçisi	Bütün Bölgeler	2.000	200
Arap Sosyalist Birliği (ASB) Yürütme Komitesi	1975	Kemal Younis, Mustafa Türk (Sünni)	Milliyetçi Arap	Beyrut	(Belirsiz)	50
Arap Sosyalist	1975	Halid Şihab (Sünni)	Milliyetçi Arap	Beyrut; Dağ; Kuzey; Güney	(Belirsiz)	40

³¹⁷ Hagopian, 1989: 101-117.

³¹⁸ Hudson, 1978: 261-278.

Birliği (ASB) Genel Sekreterliği						
Çalışan Halkın Güç Birliği (ÇHGB)	1974	Issam Arab Fuad Itanı (Sünni)	Milliyetçi Arap	Beyrut	250 yüzlerce milis	37
Nasırcı Halk Örgütü. Daha önce, Maaruf Saad'ın Halk Direniş Ör. (1958)	1975	Mustafa Saad (Sünni)	Milliyetçi Arap	Sayda	300 profesyonel, 1.000 milis	50
Lübnanlılar Fetih'i Destekleme Hareketi	1968	Dr. Usama Fakhuri (Sünni)	Milliyetçi Arap	Beyrut, Trablus, Sayda, Tire	Savaşçı örgütü yok	-
Kürt Demokratik Partisi (KDP)	1960	Cemil Muho (Sünni)	Kürt Milliyetçisi	Beyrut	Savaşçı örgütü yok	-

Tablo 3.5 1975-76 Savaşındaki Tarafların Çizelgesi-Yurtsever ve Ulusal Partiler Cephesi

Yurtsever ve Ulusal Partiler Cephesi (Suriye Yanlısı)						
Örgüt	Kuruluş Tarihi	Liderler	İdeoloji	Politik Etkinlik Alanı	Çatışmalar Sırasında Savaşçı Sayısı	Savaşçı Kaybı
Baas Parti Örgütü (BPÖ)	1947	Issam Quansy (Müs.)	Milliyetçi Arap	Bütün Bölgeler	2.000	200
Çalışan Halkın Güç Birliği (ÇHGB) - Nasırcı Örgüt	1970	Kemal şatilla (Sünni)	Milliyetçi Arap	Beyrut	300	15
Yoksun Hareketi Lübnan Direniş Lejyonları (EMEL)	1975	Imam Musa el-Sadr (şii dini lideri)	Mezhepçi şii	Beyrut; Güney; Bekaa	800	(Belirsiz)
Lübnanlı İlerici Öncüler	1973	Muhammed Z. Itani (Sünni)	Milliyetçi Arap	Beyrut	200	(Belirsiz)
Suriye Milliyetçi Partisi (SMP)	1932	Elais Kunaizeh (Hristiyan)	Suriye Milliyetçisi	Bütün Bölgeler	(Belirsiz)	(Belirsiz)
Kürt 'Rızgari' Partisi	1975	Faysal Fakhro	Kürt Milliyetçisi	Beyrut	Savaşçı örgütü yok	-

Tablo 3.6 1975-76 Savaşındaki Tarafların Çizelgesi-LUH'nin Müttetikleri

LUH'nin Dışında Olan Fakat Onunla Birlikte Savaşan Örgütler (1975-76)						
Örgüt	Kuruluş Tarihi	Liderler	İdeoloji	Politik Etkinlik Alanı	Çatışmalar Sırasında Savaşçı Sayısı	Savaşçı Kaybı
24 Ekim Hareketi	1969	Faruk El- Mukaddem (Sünni)	Milliyetçi Arap	Trablus	200	50
Müslüman Grup	1964	Muhammed Danawi	İslam	Trablus; Beyrut; Sayda	200	(Belirsiz)

		(Sünni)				
Reform Öncüsü Hareket	1973	Saib Selam (Sünni)	Burjuva	Beyrut	250	(Belirsiz)
Necât Partisi	1936	Adnan El-Hakim	İslam/Pan-Arap	Beyrut	300	(Belirsiz)
Allah'ın Askerleri	1975	-	İslam	Trablus (yakındaki Ebu Samra dahil)	100	20

Tablo 3.7 1975-76 Savaşındaki Tarafların Çizelgesi-FKÖ Yönetiminde Filistin Direniş Hareketi

Lübnan'da, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) Yönetiminde Filistin (Devrimci) Direniş Hareketi (FDH) (1975-76)*			
Örgüt	Liderler	İdeoloji	Politik Etkinlik Alanı
Fetih	Yaser Arafat	Milliyetçi	Bütün Filistin Kampları
Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (FHKC)	George Habaş	Marksist	Bütün Filistin Kampları
Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi (FDKC)	Nayef Havatme	Marksist	Bütün Filistin Kampları
Arap Kurtuluş Cephesi	Abd El-Rahim Ahmed	Milliyetçi	Bütün Filistin Kampları
Saika	Zuhair Muhsin	Milliyetçi	Bütün Filistin Kampları
FHKC - Genel Komutanlığı	Ahmed Cibril	Milliyetçi	Bütün Filistin Kampları
Halkın Mücadele Cephesi	Bahjat Abu Garbiyeh, Samir Ghoshe	-	Filistin Kamplarının Çoğu

Tablo 3.8 1975-76 Savaşındaki Tarafların Çizelgesi- Maruni Hareket

Marunî Sağ Kanat - Askeri Kol - Lübnanlı Güçler (1975-76)				
Örgüt	Liderler	İdeoloji	Politik Etkinlik Alanı	Çatışmalar Sırasında Savaşçı Sayısı
Lübnan Ketâib Partisi (LKEP)- Falanjistler	Pierre Cemayel	Faşist	Bütün Bölgeler	7.000
Hür Milliyetçiler Partisi (HMP)	Kamil Şemun	Faşist	Beyrut; Dağ; Güney	2.000
Sedir Muhafızları	Said Akl	Faşist	Beyrut; Dağ	250
Marunî Keşişler Tarikatı	Charbel Kassiss	Faşist	-	300

Kaynak: Odeh, 1986: 336-344.

1975 yılının sonlarına doğru Müslüman Sol-Filistinli ve Dürzî ittifakı Lübnan içerisinde ciddi başarı elde etmişlerdir. Bu başarılarının arka planında Dürzîlerin Beyrut'un güney doğusunda Lübnan dağlarında, coğrafyaya hâkim merkezleri üzerinden yapılan saldırıların büyük payı bulunmaktadır. Filistinlilerin kaybedecek bir şeyleri olmamasından dolayı verdikleri yüksek motivasyon ve konjonktürel devrimci saiklerle hareket eden diğer grupların da başarısıyla, Lübnan topraklarının hemen hemen %80'lik kısmını kontrol altına almışlardır. 1976 yılına gelindiğinde Dürzî-Filistinli-Müslüman Sol ittifakı Beyrut'taki Falanjist varlığını tamamen dışarı atmayı başarmış ve ciddi bir zaferin eşiğine gelinmiştir.³¹⁹

* Filistinli milislerin toplam askeri gücü yaklaşık 20.000 kişidir. Bk. Hirst, 2012.

³¹⁹ Odeh, 1986: 300.

Lübnan seküler ve sol görüşlü bir cumhuriyete evrilmek üzereyken dış müdahale beklenmedik bir şekilde Suriye'den gelmiştir. Mülüman Sol-Dürzî-Filistinli ittifakının Lübnan'ı kontrol altına almaya başlamasıyla Suriye paniğe kapılmıştır. Suriye'nin paniğe kapılmasının temel nedeni Lübnan üzerindeki etkisini kaybetme korkusundan kaynaklanmıştır. Bu bağlamda Suriye kendi çıkarları doğrultusunda hareket edip Marunîlerin yanında savaşa müdahil olmuştur. Bu şaşırtıcı gelişme Suriye'yi İsrail'in desteklediği ittifaka dâhil etmiştir. Esad önderliğindeki Suriye'nin bu ittifak tercihinin nedenleri aslında kendisi açısından gayet rasyonel görülebilir.³²⁰

Suriye, Lübnan'ı Filistinlilerin ele geçirip kendilerinin İsrail meselesinin mağdur ettiği Lübnanlı sığınmacılar durumundan kurtulup, bu diplomatik kartın kaybolmasından endişe ettiği düşünülebilir. Bunun yanında Lübnan'a Müslüman Sol grupların hâkim olmasıyla birlikte ülkenin 20. yüzyılın devrimci değerleriyle kurulan parçalı yapısından kurtulmuş bir ülke olması ihtimali Suriye'yi endişelendirmiştir. Suriye stratejisi açısından sol kanatın Lübnan'ı seküler ve tek çatı altında birleştirme ihtimali Lübnan'ı kontrol altında tutmayı imkânsızlaştırıracaktı. Bu bağlamda Suriye güçlü bir Lübnan istememiştir. Lübnan'da ortaya çıkabilecek böyle bir yönetim doğrudan kendisine tehdit olarak algılanmıştır. Tüm bunların yanında en önemli nedenlerin başında ise aslına bakıldığında Lübnan'ın toplumsal yapısı ile Suriye'nin yapısının birbirlerinden farklı olmamasından kaynaklanmaktadır. Suriye üniter ve Arap milliyetçisi bir sistemle yönetiliyormuş gibi görünse de, perde arkasında Nusayri* azınlığın yönettiği ve nüfusunun çoğunluğunu Sünnilerin oluşturduğu bir devlet vardır. Bu toplulukların yanında Suriye Dürzîleri, Türkmenler ve Kürtler gibi farklı ajandaları olan grupların ülkenin içerisinde uyanmaya hazır bir şekilde bekleyen farklı devlet kurmak için müsait yapıları ihtiva etmesi Esad Suriye'sinin davranışını açıklayabilir.³²¹

1976 yılının sonlarına yaklaşıldığında Tel-Zaatar kampında yaşayan sivil Filistinlilerin Marunîler tarafından öldürülmesi ve bu katliama Suriye'nin perde arkasından destek vermesinin ardından Arap dünyasından Suriye aleyhine ciddi tepkiler yükselmeye başlamıştır. Senenin başında Müslüman Sol ittifakın Lübnan'ın çoğunluğunda sağladığı kontrolün büyük kısmı kaybedilmiş ve ülkenin güneyinde Filistinli militanların aktif olduğu bir bölge kalmıştır.

³²⁰ Salloukh, 2005: 14-21.

* Suriye yönetimi Nusayri'dir. Fakat Suriye'deki Nusayriler için bu tanımlama hakaret sayılacak derecede kötü anlama gelmektedir. Suriye'deki Nusayriler kendilerini Alevi olarak tanımlamaktadır. Çalışmada Nusayri kavramını kullanmamızın nedeni Türkiye'deki Alevi topluluğuyla Suriye'deki Alevileri ayırması ve aynı şekilde tanımlamanın getirebileceği yanlış anlaşılmalara önüne geçilmesi içindir. Her hangi bir topluluğa karşı hakaret içeren tanımlamalar kullanılması amaçlanmamıştır. Nusayriler Aleviliğin bir kolu olup, Yaygın Sünni İslam tarafından Bâtini dinler arasında değerlendirilmektedir. Suriye'de Nusayri azınlık toplam nüfusun %10-13'üne tekabül etmektedir. Nusayriler çoğunlukla Akdeniz kıyı şeridinde Lazkiye bölgesi ve civarında yaşamaktadırlar. Detaylı bilgi için bk: Minahan, 2002: 79-81.

³²¹ Devlin, 1991: 1396-1407.

Yaklaşık sınırlar Litani nehrinin güneyinde kalan bölgeyi oluşturmuştur. Beyrut'un güney doğusunda kalan Dürzî toprakları ise hala Dürzî denetiminde kalabilmiştir.³²²

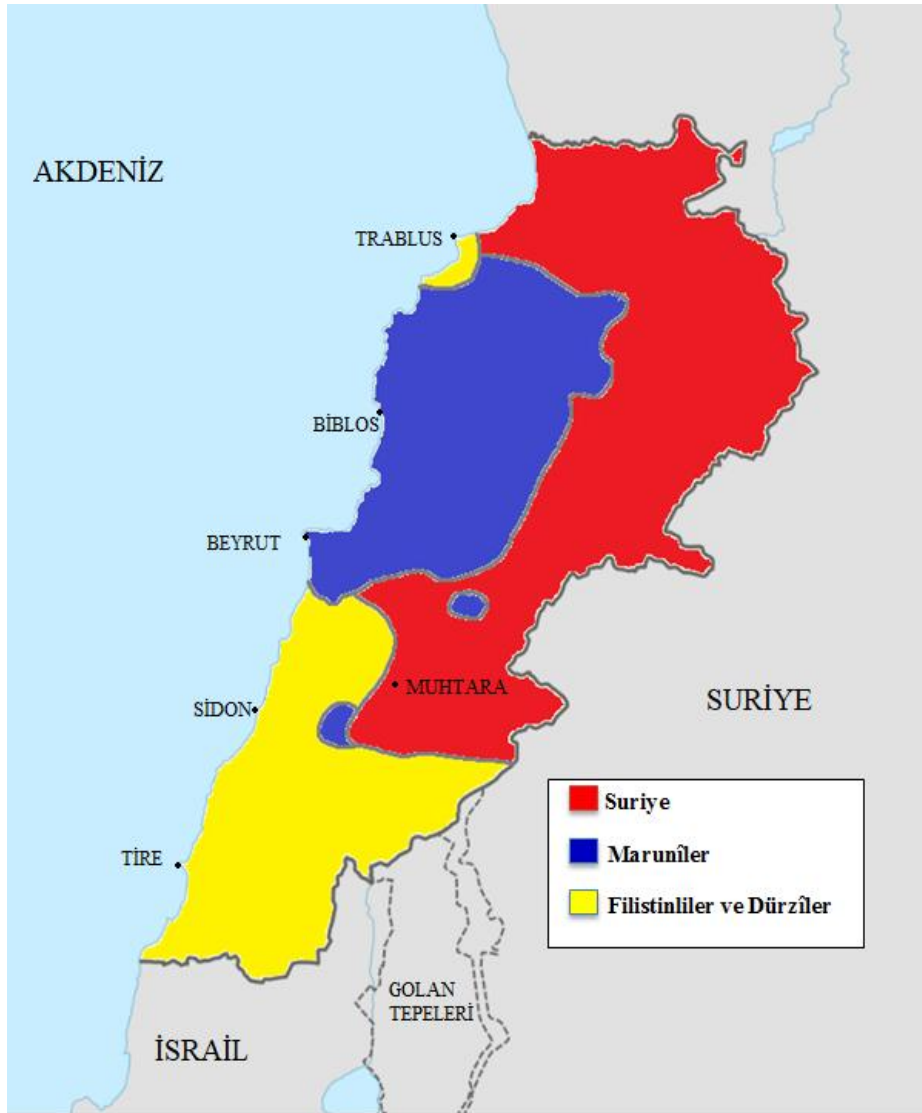
Bunun yanında Dürzîler ise liderlerini suikast sonucu kaybederek en ağır bedellerden birisini ödemiştir. Kemal Canbolat, ittifakın çatısını kuran isim olarak 1977 yılında Dürzîlerin merkezi Muhtara'nın hemen batısında yer alan Baklin kentinde koruması ve şoförü ile birlikte öldürülmüştür. Suriye'nin kontrol noktasının yakınında öldürülen Canbolat'ın faileri bulunamasa da şüpheli olarak görülen ülke Suriye olmuştur. Kemal Canbolat'ın yanı sıra oğlu Velid Canbolat da söz konusu tarihlerde suikaste uğramış fakat sağ kalmıştır. Kemal Canbolat'ın kız kardeşi Linda ise kendisinden bir sene önce Suriyeli askerlerin karıştığı bir girişimde öldürülmüştür. Dürzî liderler iç savaşın ilk yıllarında Suriye'nin savaşa müdahil olmasının ardından ittifakın lider kadrosunu oluşturduklarından hedefteki ilk isimler olmuşlardır. Suriye karşısına aldığı ittifakın kurucu liderini de öldürerek iç savaşın tamamlanmasını planlamıştır. Fakat Kemal Canbolat öldürüldükten sonra yerine oğlu Velid Canbolat geçmiş ve babasının kurduğu Sosyalist İlerici Parti çatısı altında faaliyetlerine devam etmiştir.³²³

Kemal Canbolat'ın öldürülmesinden her ne kadar Suriye sorumlu olarak görülse de, Dürzî liderin ölümü, Batı-İsrail ittifakının işine yaramıştır. Müslüman Sol-Dürzî ittifakı liderliğini yitirmiştir. Kemal Canbolat'ın ölümüyle birlikte söz konusu ittifakın Suriye'ye karşı duruşu değişmiştir. Kemal Canbolat'ın yerine geçen oğlu Velid Canbolat, Suriye ile daha fazla yakınlaşmaya mecbur bırakılmıştır. Böylelikle İsrail-Batı ittifakı ile birlikte Suriye, Lübnan'da FKÖ ve Dürzîlerin önderliğinde, kontrollerinden çıkabilecek bir sosyalist seküler devletin önüne geçmişlerdir.³²⁴

³²² Khalili, 2005: 34-39.

³²³ O'Ballance, 1998: 62.

³²⁴ Odeh, 1986: 298-300. Bu konunun ayrıntısı ve Ortadoğu'nun yakın tarihi için bakınız: Cleveland, 2008

Harita 3.2 Lübnan İç Savaşı'nın İlk Evresi

Kaynak: Columbia Üniversitesinin Ortadoğu Haritaları bölümünden yararlanılarak oluşturulmuştur. Ayrıntılı bilgi için: <http://gulf2000.columbia.edu/maps.shtml> (erişim tarihi: 15.04.2017)

Litani nehrinin kuzeyinde kalan toprakların hepsi Marunî Falanjistler ve Suriye'nin denetiminde kalmıştır. Burada jeopolitik olarak önemli olan unsur Litani nehri* olarak değerlendirilebilir. Söz konusu nehir İsrail devleti ilk kurulduğu andan itibaren İsrail'in topraklarında görmek istediği stratejik bir hattı oluşturmaktadır. Dolayısıyla Lübnan savaşı aslında Filistinlileri söz konusu sınırın güneyinde bırakarak ikinci bir faza ertelenmiştir. Zira Filistinliler İsrail'in ulusal çıkarlarının ilgilendirdiği bölgeye itilmiştir. Bu hamle ile birlikte İsrail ve Filistinliler karşı karşıya getirilmiştir.³²⁵

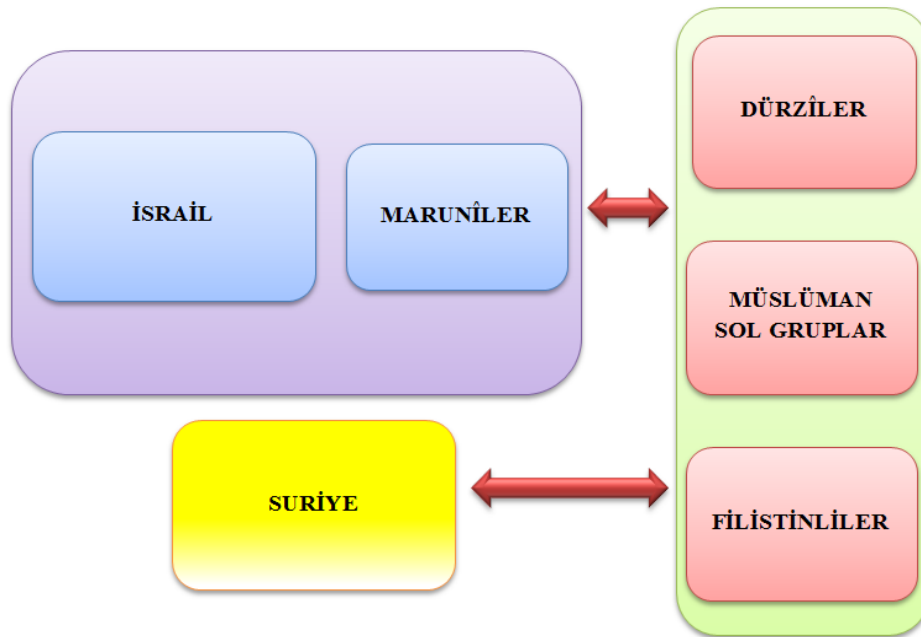
Suriye'ye karşı yapılan Arap dünyasının diplomatik baskıları sonuç vermiş ve sonunda Suriye ile Riyad'da görüşmeler yapılarak 40.000 Suriye askerinin Lübnan'da kalması garanti

* Litani Nehrinin Lübnan'daki jeopolitik önemi hakkında ayrıntılı bilgi için bk: Amery, 1993: 229-237.

³²⁵ Khazen, 2004: 65-84.

edilerek çatışmalar sona erdirilmiştir. Savaşın bu ilk evresi Dürzî-Müslüman Sol ve Filistin ittifakının dışarıdan müdahale ile birlikte mağlup edilmesiyle sonuçlanmıştır. Fakat her ne olursa olsun Dürzîler hâkim oldukları toprakları terk etmek zorunda kalmamıştır.³²⁶

Lübnan İç Savaşı'nın ilk evresinde Marunîler her ne kadar İsrail'in desteğine sahip olsalar da, ülke içerisinde askeri olarak doğrudan fazla destek alamadıkları için hızlı bir şekilde mağlup olmuşlardır. Mağlubiyetleri, Lübnan içindeki grupların toplam gücüne bakıldığında olağan karşılanabilir. Fakat savaşa Suriye'nin de müdahil olmasıyla birlikte güç dengesi Marunîler lehine değişmiştir. Bu bağlamda kesin bir mağlubiyetten kurtulan Marunîler ülkedeki konumlarını koruyabilmişlerdir. Filistinliler, Dürzîler ve Müslüman sol grupların karşısında İsrail'in desteklediği Marunîlerin yanında Suriye de katılınca toplam güç bakımından da yenilgileri kaçınılmaz olmuştur. Dürzîlerin bulunduğu ittifak grubunun mağlup edilmesiyle Lübnan'ın parçalı yapısı devam etmiş, Suriye de ülkede askerlerini konuşlandırmıştır. Suriye'nin bu hamlesinden sonra Lübnan'daki etkisi uzun yıllar devam etmiştir.

Şekil 3.2 Lübnan İç Savaşı'nın İlk Evresinde Güç Dengesi

³²⁶ Wenger ve Denney, 1990: 23-25.

3.3.6.2. 1978-1981 Savaşın İkinci Evresi

Lübnan devletinin sekte yapısını kaldırmaya yönelik başlayan iç savaş devam etmiştir. Zira başlangıçtaki sorun çözülmediği gibi, daha da karmaşık bir hal almıştır. Güneyde Filistinlilerin yönettiği bir militan üssü kurulmuş, Suriye doğrudan ülkeye askerleriyle birlikte yerleşmiş, sekte yapı da devam etmiştir.

Savaşın ikinci safhasında Lübnan içerisindeki güç dengeleri farklılaşmıştır. Bu farklılaşmanın en önemlisi Dürzî lider Kemal Canbolat'ın öldürülmesinden sonra yaşanan Müslüman-Sol ve Dürzî ittifakının çözülmesi ya da önemini göreceli olarak yitirmesidir. Dürzîler kendi liderliklerine yapılan suikast girişimlerinin ardından Suriye tarafına doğru itilmişlerdir. Bu ittifak sarsılmasının ardından Lübnan'ın artık Suriye ve Batılılar açısından yeni bir Küba olma olasılığı kalmamıştır.³²⁷

Güç dengesi savaşının ilk safhası, Suriye ve İsrail'i alışılmışın dışında bir şekilde birbirlerine yakınlaştırmış olmasına rağmen, Suriye istediğini elde ettikten sonra Batı-İsrail grubundan farklı bir yol izlemeye başlamıştır. Marunîlerin hâkim olduğu Doğu Beyrut'u kuşatma altına alan Suriye Ordusu şehri bombalamıştır. Yaklaşık 100 gün süren bu süreç, 100 Gün Savaşı olarak anılmaktadır. Bu bağlamda Suriye Doğu Beyrut'ta istediğini elde edememiştir. Doğu Beyrut'ta Suriye ordusunun önü kesilmiştir. Fakat değişen güç dengeleri ortaya çıkmaya başlamıştır.³²⁸

İkinci önemli etken ise Filistinlilerin yalnızlaşması olarak gösterilebilir. Filistinlilerin yalnızlaşmasının ardından İsrail sınır bölgesine sıkışmışlar ve radikalleşmeye doğru itilmişlerdir. Filistinlilerin bu coğrafyada sıkışması İsrail'e de bölgeye müdahale için meşru bir zemin hazırlamıştır. Yaser Arafat'ın sivillere yönelik eylemleri desteklememesine rağmen, bu tarz eylemlerde bulunan Filistinli militanlar, İsrail'in bölgeye müdahalesine zemini, kendi yaptıkları operasyonlarla sağlamıştır.³²⁹

Her hangi bir toplumsal mutabakatın olmamasından dolayı Lübnan'da çatışmalar yer yer devam etmiş ve giderek artmıştır. İsrail'in Lübnan'a müdahale etmesi ise Filistinlilerin komşuluğunda meşruiyet sorunu çekmeden gerçekleşmesi için fırsat kolladığı bir duruma gelmiştir. İsrail'in elde ettiği fırsat ise 1978 yılında Filistinli birkaç militanın Deir Yasir Operasyonu sonrası eline geçmiştir. Filistinli militanlar, mahkûmların serbest bırakılmaları için İsrail'in sahil şeridinde operasyon düzenlemişlerdir. Dalal Mughrabi isminde, daha sonraları Filistinliler tarafından kahraman olarak anılacak kadın militan önderliğinde, Tel

³²⁷ Khazen, 1988: 178-205.

³²⁸ Nisan, 2003: 55.

³²⁹ Brynen, 1989: 48-70.

Aviv'in sahil şeridinde 30'dan fazla İsrailiği öldürmüşlerdir. Bunun üzerine İsrail misilleme yapmış ve militanları öldürmüştür.³³⁰

Bu olay üzerine İsrail, Filistinlilerin kuzey sınırlarından sürekli ulusal güvenliklerini tehdit ettikleri gerekçesi ile Lübnan sınırından içeri girmiştir. Filistinlilerin bu operasyonları sayesinde İsrail kuzey sınırına tampon bölge oluşturmuştur. Lübnan'ın güney sınırının içinde yaklaşık 12 km'lik bir alanda bu tampon bölgeyi kurmuşlardır. Söz konusu tampon bölgeye ise resmi olarak hala Lübnan Ordusu olarak geçmesine rağmen fiiliyatta Marunî milisleri yerleştirmiştir. Bunun yanında İsrail ve Batı'nın çağrısıyla birlikte Litani nehrinin güney bölgelerine Birleşmiş Milletler Barış Gücü konuşlandırılmıştır. Bu durumda Filistinlilerin kontrol ettiği bölge ciddi biçimde daralmıştır. Dolayısıyla İsrail, kurulduğu günden bu yana Lübnan'daki değişmeyen müttefiki Marunîlerle tekrar fiili bir ittifaka yönelmiştir.³³¹

Savaşın ikinci safhasının sonucunda, İsrail ve Batı ittifakı ile Suriye'nin istediklerinin gerçekleştirildiği söylenilebilir. Lübnan'da Dürzîlerin istemiş olduğu sistem değişikliği gerçekleşmemiştir. Dürzîler istedikleri siyasal değişimi sağlayamadıkları gibi, liderlerini de suikast sonucunda kaybetmişlerdir. Dürzîlerin üzerine yapılan bu baskının nedeni görece az nüfuslarına rağmen ciddi bir askeri gücü ve demografik kitleyi peşlerinde sürükleyip kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilmeyi başarabilmeleridir. Fakat kendileri her ne kadar ciddi bir milis gücü elde edip Lübnan içerisinde kontrolü sağlayabilmişlerse de bunun uzun ömürlü olamayacağı ittifak yapısının gidişatından belli olmuştur. Dürzî liderliğindeki ittifak büyük bir güce ardıcılık yapmak zorunda kalmıştır. Zira büyük bir gücün çatısında bu savaşı yürütmeleri halinde ancak İsrail-Batı ve Suriye'ye karşı başarılı olabilme ihtimalleri olabilirdi. büyük güç örneğinin doğrudan SSCB olabilirdi. Fakat bu gerçekleşemediği için Lübnan içerisinde istedikleri olmamıştır. Bunun yanında kendi ittifakları içinde en az kayba uğrayan yine Dürzîler olmuştur. Ama her ne kadar az kayıp olursa olsun savaşın ikinci evresinde Dürzîler ciddi biçimde güç kaybetmişlerdir. Zira ittifaklarında bulunan Müslüman-Sol grup Beyrut'un batı kesiminde kontrolün çoğunu Suriye ve diğer Batılı güçlere bırakmıştır. Bunun yanında Filistinliler ise yalnızlaştırılıp marjinalleşmeye terk edilmişlerdir.³³²

Filistinliler, İsrail'in istediği doğrultuda büyük kayıp yaşarken, aynı zamanda Şiiler safında çok önemli gelişmeler de yaşanmıştır. Savaşın ikinci evresinde Filistinli militanların kendi yaşadıkları coğrafya içerisinde çokça olay çıkarmalarından ötürü kendilerine mesafe ile yaklaşan Şiiler her hangi bir ittifak oluşumunda doğrudan yer almamışlardır. Emel hareketi bu pasifliğinin bedelini ise İran İslam Devrimi'nden sonra ödemiştir.

³³⁰ Lesch, 1979: 81-112.

³³¹ Odeh, 1986: 302

³³² Dawisha, 1979: 91-100.

İran İslam Devrimi ile birlikte Lübnan iç savaşı yaşanmaktayken yeni bir aktör doğmuştur. Hizbullah, Şiilik adına adeta Lübnan siyasetinde Sünnilerden daha önemli bir yere yükselecek konuma gelmiştir. İslam devrimi ile birlikte Lübnan içerisindeki güç dengesi de ilerleyen yıllarda değişmeye başlamıştır. Dolayısıyla savaşın ikinci evresi, Suriye ve İsrail'in Lübnan içerisindeki konumlarını güçlendirmeleriyle son bulmuştur.

3.3.6.3. 1982-1983 Savaşın Üçüncü Evresi

Filistinlilerin İsraililere karşı atakları, Yaser Arafat'ın barış yanlısı açıklamalarına rağmen durmamıştır. 1982 yazında Filistinli militanlar Londra'da İsraili diplomata suikast girişiminde bulunmuşlardır. Bunun üzerine İsrail, kuzey bölgelerindeki Filistinlilerin buldukları bölgelere hava bombardımanları düzenlemiştir. Filistinliler de genelde yaptıkları gibi daha ilkel roketlerle İsrail'e saldırmışlardır. Bunun üzerine İsrail Lübnan topraklarına Filistinli militanların etkisiz hale getirilmesi için girmiştir.³³³

İsrail, Filistinlilerin marjinalleştirilip dar bir alana sıkıştırılmasının fırsatını Lübnan iç savaşının üçüncü evresinde ülkeye doğrudan müdahil olarak değerlendirmiştir. İsrail, Filistinlilerin bulunduğu bölgeleri hızla geçip Beyrut'u kuşatma altına almıştır. İsrail'in temel hedefi Batı Beyrut'un içinde bulunan Müslüman gerillalar ve Filistinlilerden tamamen arındırmak olmuştur.

Dönemin İsrail Savunma Bakanı Ariel Şaron ve kabinenin başındaki Menahim Begin önderliğindeki Likud Partisinin temel dış politika hedefi, İsrail'in ilk kuruluş felsefesi olan Demir Duvar ile örtüşmekteydi. Yani kendisine tehdit olarak gördüğü kim varsa yok etmek ve İsrail'in sınırlarını olabildiğince genişletmek doğrultusunda bir dış politika benimsenmiştir.³³⁴

Bu bağlamda iç politikanın da güç dengesi üzerindeki etkisi gözlemlenebilmiştir. Savaşa İsrail müdahil olduktan sonra karşılarındaki ittifak Suriye çevresinde şekillenmeye başlamıştır. Zira ittifak savaşın ilk evresindeki gibi kendi başına hareket ettiğinde dışarıdan bir güce ardıcılık uygulamadığı takdirde sonuç yenilgi olmuştur. Suriye'nin bulunduğu ittifaka Dürzîler, diğer Müslüman Sol gruplar da katılmıştır. Fakat her şeye rağmen Filistinliler bu grupta kalsalar da müttefikleri tarafından gerektiği gibi destek görememişlerdir.³³⁵

İsrail-Marunî ittifakı tesis edildikten sonra İsrail askerlerinin Beyrut kuşatması binlerce sivilin yerlerinden edilmesi ve en az 16.000 Filistinli militanın geri çekilmeleriyle sonuçlanmıştır. Bu geri çekilmenin yaşanması esnasında binlerce sivil savaştan zarar

³³³ Rabinovich, 1990: 529-552.

³³⁴ Perlmutter, 1982: 67-83.

³³⁵ Brynen, 1989: 48-70.

görmüştür. Bu durumda Arafat'ın da çağrılılarıyla birlikte uluslararası koalisyon güçlerinin Beyrut'a müdahil olmasının önü açılmıştır.³³⁶

ABD'nin başında bulunduğu uluslararası güçler Beyrut'a konuşlanmıştır. Fakat İsrail'in doğrudan askeri harekâtı Beyrut ve çevresinde son bulmasına rağmen, Marunîlere verilen destekle, dolaylı olarak devam etmiştir. Marunîler, İsrail desteğiyle birlikte, ülkenin tek hâkimi oldukları düşüncesi içerisinde, karşılarındaki ittifakı kuvvetlendirecek ve Lübnan içerisindeki toplumsal ayrışmayı belkide onarılamayacak şekilde büyütecek politik tercihlerde bulunmuştur. Söz konusu Marunî müdahalelerinden en trajiklerinden birisi ise 1982 yılındaki Sabra ve Şatilla katliamı olarak görülebilir.

İsrail'in bölgedeki en yakın müttefiki olan Marunîler, güçlü müttefiklerinin kendilerine verdikleri güvenle Lübnan'ı tekrar kendi Hıristiyan ülkesi olarak görmeye başlamışlardır. Bütün ülkeyi de kendi ideolojilerine göre tasarımılamak için vazgeçilmez bir fırsat bulduklarına inanmışlardır. İsrail, Filistinlilerle mücadelelerinde, orantısız güç kullandığı gerekçesi ile uluslararası camiadan sert tepkiler görmüştür. Bu tepkileri de önlemek için kendi ajandalarına Marunîler vasıtasıyla Filistinlilerden arındırılmış bir Lübnan'ı hayata geçirmek için çaba göstermişlerdir. Savaşın ilk iki evresinde İsrail'in müdahale için gerekli şartları oluşturduğunu düşündüğü operasyonları Marunîlerle birlikte yapmak için harekete geçmişlerdir. İsrail'in savunma bakanı Ariel Şaron, ülkenin tarihinde gördüğü en şahin görüşlü politikacılardan birisi olmuştur. Demir Duvar doktrininin, tavizsiz bir şekilde uygulanması gerektiğini savunmuştur. Benzer görüşleri Lübnan açısından savunan Falanjistlerle kurdukları müttefiklik ilişkisi ideolojik açıdan da örtüşmektedir. Falanjist lider Beşir Cemayel'in bombalı bir suikast sonucu öldürülmesinin ardından Falanjistler intikam için fırsat kollamaya başlamışlardır.³³⁷

Aslında Beşir Cemayel'in öldürülmesinden sorumlu olan kişi Marunî bir Hıristiyan Habib Şartuni adında bir isyancıdır. Kendisi Suriye Sosyal Nasyonalist Parti üyesidir. Dolayısıyla katilin aslında Filistinlilerle doğrudan hiçbir bağlantısı bulunmamaktadır. Beşir Cemayel'i de öldürme nedenini kendisinin ülkeyi İsrail'e satması olarak açıklamıştır. Fakat her şeye rağmen İsrail ve sıkı müttefiki Marunîler olayın sorumlusu olarak gördükleri Filistinlilere müdahale edilmesi gerektiğini söyleyerek saldırıyı meşrulaştırmışlardır. Beyrut'un çevresinde bir getto olan Sabra ve Şatilla mülteci kamplarında Filistinli gerillaların bulunduğu iddiası öne sürülmüştür. İsrail uluslararası gücün konuşlandığı Beyrut'un dış bölgesinde Falanjist militanlara yol açarak Sabra ve Şatilla kamplarına Falanjistlerin müdahalesine zemin hazırlamıştır. Kamplarda Filistinli militanların bulunmadığı, ortak fikir

³³⁶ "Israel and South Lebanon", *Washington Report on Middle East Affairs*, 05.04.1984

³³⁷ Azzam, 2005: 455.

olarak ön plana çıkmaktadır. Çoğunlukla kadın, çocuk ve yaşlılardan oluşan fakir mülteci Filistinliler öldürülmüştür. Yaklaşık 2000 ila 3500 savunmasız kişi Falanjist lider Elie Hobeyka'nın direktifleriyle kamplarda katledilmiştir.³³⁸

Sabra ve Şatilla kamplarında yapılan katliam dünya kamuoyundan yoğun tepkilerin gelmesine neden olmuştur. 16 Kasım 1982'de İsrail'in öncü rol oynadığı bu hadise Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda soykırıma yönelik faaliyet olarak kabul edilmiştir. Başta SSCB olmak üzere bu faaliyetin soykırıma yönelik olduğu yüksek perdeden dile getirilmiştir.³³⁹ Dünya kamuoyunun baskıları neticesinde Ariel Şaron istifa etmiştir. Fakat daha sonra tekrar başbakan olarak kabinede kendisine yer bulmuştur. Zira İsrail'in devlet politikalarında bir değişiklik yaşanmamıştır.

Tüm bunların yanında İran İslam Devriminin ardından Lübnan'da yavaş fakat sağlam temellere dayanan bir şekilde Hizbullah kendisini göstermeye başlamıştır. Hizbullah ciddi bir aktör olarak Lübnan siyasi hayatında kendisine yer bulurken, İran'ın ardıncı gücü olarak ilk ses getiren eylemini ABD ve Fransa askerlerinin kaldığı askeri üsse intihar eylemi düzenleyerek gerçekleştirmiştir. Hizbullah bu saldırıda 240'tan fazla yabancı askerin ölümüne yol açmıştır. Hizbullah'ı bu duruma getiren aynı zamanda İsrail'in de tutumu olmuştur. Başlangıçta Filistinliler için pek de sıcak duygular beslemeyen Şii militanlar, güney bölgelerde İsrail askerlerinin Şii halka karşı yaptığı katliamlar, Filistin davasına Hizbullah'ın da sahip çıkmasına yol açmıştır. İsrail'in adım adım hazırladığı Güney Lübnan dizaynında bu beklenmedik düşmanın yaratılması aynı zamanda İran İslam Devriminin de bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Marunî-İsrail ittifakının karşısına Hizbullah da eklenmiştir.³⁴⁰

ABD'nin önderliğindeki uluslararası gücün Lübnan parlamentosuyla 17 Mayıs 1983'te imzaladığı antlaşma neticesinde uluslararası güç Lübnan'dan çekilmiştir. Fakat 17 Mayıs antlaşmasının sanki Lübnan'ı yenik bir devlet gibi konumlandırması, İsrail ve Batılı güçler ile yalnızca Marunî azınlığın oluruyla yapılması, diğer Müslüman gruplar ve Dürziler tarafından kadük olarak karşılanmasına neden olmuştur. Suriye'nin 30.000 askerini çekmesi gerektiği gibi antlaşma metninde yer alan hemen tüm maddeler uygulanamamıştır. Dolayısıyla bu antlaşma ile birlikte ABD bölgeden ayrılmış fakat savaş sona ermemiştir. Zira savaşın sona ermesi için her hangi bir toplumsal mutabakat zemini oluşmamıştır.³⁴¹

Marunilerin Sabra ve Şatilla katliamındaki tutumu ve Batılı ittifakın ülkeye tek taraflı bakış açısı ise Lübnan içerisindeki grupları kendilerine karşı daha sıkı bir şekilde konsolide

³³⁸ Bassil, 2009: 10-16.

³³⁹ Schabas, 2009: 454.

³⁴⁰ Norton, 2009: 33.

³⁴¹ Ménargues, 2004: 108-109.

etmekten başka bir şeye yaramamıştır. Marunîlerin Lübnan'da en etkili güç olması aslında sahip oldukları kapasiteden ileri gelmemektedir. Bunun nedeni çevredeki en etkili güç olan İsrail'e ardıcılık uygulamalarından kaynaklanmaktadır. Bu durumda Lübnan içerisinde en etkin güç haline gelmeleri ise Lübnan içerisinde klasik bir güç dengesinin oluştuğunu bize göstermektedir. Marunîlerin geleneksel rakipleri olan Dürzîler etrafında hemen tüm rakip toplulukların kendilerine karşı birleştikleri görülmektedir. Klasik güç dengesi teorisinin en temel göstergesi en büyük gücü dengelemek için diğer güçlerin ittifak oluşturmalarıdır. Lübnan İç Savaş'ında da bu örnek tam anlamıyla yaşanmıştır. Marunîler yine güç dengesinin bize gösterdiği şekilde ülkedeki hegemonyasını tam anlamıyla tesis etmek için Sabra ve Şatilla katliamının ardından, geleneksel rakipleri olan Dürzîlerin hâkim olduğu Şuf bölgesinde operasyonlar düzenlemek için harekete geçmiştir. Zira Marunîler açısından söz konusu topraklarda hâkimiyet kurmak, Lübnan'ın asli unsurlarını oluşturduğunu iddia eden kendilerinden başka yegâne grup olan Dürzîlerin pasifize edilmesi anlamına gelecekti. Stratejik açıdan bu hamle Marunîler açısından Lübnan hegemonyası için olmazsa olmaz şartlardan birisini oluşturmuştur.³⁴²

3.3.6.3.1. Dağ Savaşı

1860 yılı ile Dağ Savaşı'nın başladığı 1983 birbirine benzerlik göstermektedir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Lübnan üzerindeki Marunî-Dürzî çekişmesinin en yoğun yaşandığı ve iki toplum arasında ciddi bir husumet ortaya çıkaran 1860 çatışması, söz konusu yıllarda Fransa'nın müdahalesinin neticesinde ortaya çıkmıştır. Tekrar Lübnan'da tek hâkim olmak isteyen Marunîlere, bu kez Fransa'nın yerine İsrail tarafından doğrudan sağlanan destekle birlikte benzer bir şekilde iki toplum arasında çatışma yaşanmıştır.³⁴³

Son iki asır boyunca Dürzîlerin Lübnan'da stratejik olarak sahip oldukları en önemli avantaj, buldukları coğrafya olarak değerlendirilebilir. Zira Dürzîler ne nüfus bakımından diğer topluluklar kadar fazla sayıda olmuşlar, ne de Marunîler gibi devlet yönetiminde başat rol oynamışlardır. 1860 yılında Dürzîler ve Marunîler arasında gerçekleşen savaş iki toplum arasında da onarılması güç bir husumet doğurmuştur. Lübnan'da birbirleri ile en yoğun rekabet yaşayan bu iki toplumun arasında çatışma çıkması için fazla bir gerekçeye de ihtiyaç bulunmamıştır. Lübnan İç Savaşı'nın seyri boyunca ayrı kamplarda bulunan bu iki grubun doğrudan karşı karşıya geldiği en şiddetli çatışma ise Dağ Savaşı esnasında olmuştur.

Yukarıda bahsettiğimiz üzere savaşın seyri boyunca Batılı ittifak tarafında kendisine yer bulamayan ve bu durumunu özellikle Marunîlerin ittifakına göre ayarlamak zorunda kalan

³⁴² Bell, 2005: 252.

³⁴³ De Clerck, 2009: 163-176.

Dürzîler Lübnan siyasetinde istedikleri etkiyi elde edememişlerdir. Marunîler, İsrail'in doğrudan müdahalesi ve uluslararası güç adı altında ABD ve Fransız müttefiklerinden de cesaret alarak, aslında iki asırlık isteklerini gerçekleştirebilmek için fırsat ele geçirdiklerini düşünmüşlerdir. Bu bağlamda Marunîlerin de azınlık olarak yaşadığı, stratejik bakımdan önemli olan Şuf bölgesine müdahalede bulunup askeri olarak kontrol altına almak istemişlerdir. İsrail'in Lübnan işgali sırasında kendilerine yol açtığı ve belli yerleri boş bırakıp Marunîlerin yerleşmesini istediği bilinmektedir. İsrail'in müdahalede fazlaca bulunmadığı ve asker konuşlandırmadığı bölgelerden birisi de Şuf bölgesi olmuştur. Bu bağlamda İsrail'in nihai hedeflerinden olan, bölge ülkelerinin keskin toplumsal bölünmeler yaşayıp fiili olarak bölünmek üzere birbirleriyle çatıştırılma stratejisi Levant bölgesinde de uygulanmıştır diyebiliriz. Ayrıca İsrail her zaman olduğu gibi Dürzîlerle karşı karşıya gelmek istememiştir.³⁴⁴

Sabra ve Şatilla katliamının sorumlularından Elie Hobeika'nın karşı çıkmasına rağmen Lübnan Ordusu ve Marunîlerin fiili olarak idare ettiği meclis, Şuf Dağına operasyon yapmak için onay vermiştir. Marunîlerin buradaki temel amacı hem Marunîlerin yaşadığı bölgeyi doğrudan kontrol etmek, hem de geleneksel rakipleri Dürzîlerin çoğunlukta yaşadığı yeri kontrol altına alıp stratejik önemi olan bölgeyi ele geçirmek olarak açıklanabilir. Böylece Marunîler askeri operasyonu başarı ile tamamlaması halinde Dürzîleri de etkisizleştirmiş olacaktı. Bu bağlamda Marunî karşıtı ittifaktan bir grubun tasfiyesi de mümkün kılınacaktı.³⁴⁵

Dağ Savaşı'na giden süreçte en önemli gelişme ABD tarafından hazırlanan, 17 Mayıs Antlaşması olarak bilinen tek taraflı imzalanan metindir. Marunîler ve müttefikleri ABD, Fransa ve İsrail tarafından hazırlanan ve mutabık kalınan antlaşmaya göre Suriye Lübnan'dan 30.000 kadar askerini çıkaracak, devlet ve yönetim yapısı Marunîler lehine korunacaktır. Bunun yanında Lübnan'ı yenik bir devletmiş gibi gösteren antlaşma İsrail'e karşı çeşitli imtiyazlar da tanımıştır. Marunîleri zaten otorite olarak görmeyen ve kendi aralarında imzayı atan müttefik gruba karşı diğer grubun tavrı sert olmuştur. Dürzîler, Şiiler, Sünniler ve Suriye antlaşmayı kabul etmemişlerdir. Suriye ile yakınlaşmak zorunda kalan Dürzîlerin de içinde bulunduğu ittifak grubu antlaşma üzerine buldukları cephelerden de geri çekilmemişlerdir. Toplumsal bölünme daha da keskinleşmiştir.³⁴⁶

Marunîlerin Lübnan ordusu resmiyetiyle Şuf bölgesinde başlıca Hıristiyan çoğunluğu olan köylerde konuşlanmasıyla birlikte Dürzîlerle gerilim tırmanmaya başlamıştır. İlk

³⁴⁴ O'Ballance, 1998: 129-138.

³⁴⁵ Fisk, 2001: 160-167.

³⁴⁶ Ménargues, 2004: 498

çatışmalar 1982 yılının Temmuz ayında yaşanmıştır. Söz konusu çatışmalar aynı zamanda ittifakların birlikte hareket etmeye başlamasına da yol açmıştır. Dürzî gerillalar Şuf bölgesinde devriyede olan Marunî birliklerine saldırı başlatmış ve 14 Lübnan ordusu askerini öldürmüşlerdir. Dağ Savaşı hemen diğer müttefikleri de birlikte hareket etmeye sevk ederek, savaş başkent Beyrut'a da sıçramıştır. Beyrut'ta Şii Emel hareketi ABD askerlerine saldırmıştır. Ardından Dürzî gerillalar Beyrut'ta iki Amerikan askerini öldürmüşlerdir. Bunun üzerine ABD doğrudan Şuf dağındaki Dürzî mevzilerini bombalayarak doğrudan Marunî safında savaşa katılmıştır.³⁴⁷

Savaşın taraflarının belirginleştiği bu ilk safhada Şii Emel partisi milis güçleri ise Beyrut'un batı mahallelerinde kontrolü sağlamak için Lübnan ordusu ve ABD askerleri ile çatışmaya başlamıştır. 1 Eylül 1982'de Dürzî lider Velid Canbolat tarafından, "Dürzîler Doğu Beyrut merkezli Hıristiyan Marunîlerle savaşa girdi" açıklaması yapılmıştır. Fakat bu açıklamadan bir ay kadar evvel ittifak kuramları açısından da ilginç bir gelişme yaşanmıştır. İsrail resmen Şuf dağından güneye doğru çekilmiştir. Avali nehrinin güneyine çekilen İsrail, müttefikleri olan Marunîler ve ABD'lilerden sahada ayrılmış ve kendisini Dağ Savaşı'nın merkezinin dışına atmıştır. Bu stratejik hamle ile İsrail'in Dürzîler ve Marunîlerin ayrışmasının ve çatışmasının hızlandırılmasını sağlamaya çalıştığını söyleyebiliriz.³⁴⁸ Aynı zamanda İsrail'in Dürzîlerle doğrudan karşı karşıya gelmek istemediği yönünde bir değerlendirme de yapılabilir. Zira İsrail kuruluşundan beri resmi politikası olan azınlıklarla kurulabilecek ittifaklardan yana olmuştur. Marunîler İsrail açısından en kullanışlı müttefik olmuştur. Fakat Dürzîler, Marunîler gibi yalnızca Lübnan merkezli bir azınlık olmadıkları için İsrail açısından doğrudan karşılarına alınıp savaşmanın mantıklı olmadığı bir azınlık grubunu teşkil etmektedirler. Zira Dürzîler hem kendi ülkelerinde bulunmakta, hem de Suriye'de bulunmaktadır, bu nedenle İsrail kendilerini hem doğrudan karşılarına almamış, hem de politikalarına uygun bir şekilde bölgesel ayrışmayı tetikleyen bir şekilde Marunî-Dürzî savaşının önünü açmıştır.³⁴⁹

Dağ savaşına katılan grupların toplam asker sayılarına bakıldığında Dürzî ittifakı gözle görülür bir şekilde üstün pozisyonda olmuştur. Dürzî ittifakının tek dezavantajlı olduğu durum ise ABD önderliğindeki çok uluslu gücün hava saldırıları ve top atışlarına maruz kalmaları olarak değerlendirilebilir.

³⁴⁷ Fisk, 2001: 110.

³⁴⁸ Katz ve Russel, 2005: 5-12.

³⁴⁹ Hirst, 1999: 5-18.

Tablo 3.9 Dağ Savaşı ve Dürzî İttifakı

Dürzî İttifakı	Asker Sayısı
Velid Canbolat (PSP) (Dürzi)	17000
Arslan Ailesi Yazbaki Aşireti (Dürzi)	300
Suriye Sosyal Nasyonalist Parti	2000
El-Murabitun (Sünni Müslüman)	3000
Lübnan Komünist Partisi	5000
Emel Partisi (Şii)	10000
Filistin Kurtuluş Örgütü	Lojistik Destek
Suriye	Lojistik Destek
Toplam	37300

Kaynak: Alain Ménargues, *Les Secrets de la guerre du Liban: Du coup d'état de Béchir Gémayel aux massacres des camps palestiniens*, Albin Michel, 2004, s.472.

Tablo 3.10 Dağ Savaşı ve Marunî İttifakı

Marunî İttifakı	Asker Sayısı
Lübnan Ordusu Mekanize Birlikleri (Marunî Ağırıklı)	10000
Şuf Dağı Hıristiyan Milisler (Marunî)	2500
Lübnan Ordusu Beyrut Gücü (Marunî Ağırıklı)	2000
Çokuluslu Lübnan Gücü (ABD+Fransa)	Lojistik destek+Hava Saldırısı +Karadan Karaya Bombardıman Desteği
Toplam	14500

Kaynak: Alain Ménargues, *Les Secrets de la guerre du Liban: Du coup d'état de Béchir Gémayel aux massacres des camps palestiniens*, Albin Michel, 2004, s.472.

5 Eylül günü İsrail güçleri bölgeyi tamamen boşalttıktan sonra Velid Canbolat önderliğindeki Dürzî güçleri Şuf bölgesindeki Hıristiyan yerleşkelerine operasyon başlatmıştır. Burada konuşlu bulunan Lübnan Ordusunun kontrolündeki bölgelere yoğun saldırı başlatan Dürzî milisleri hızlı bir ilerleme kaydetmiştir. Bu ilerlemenin ardından Marunî güçler bölgeyi birkaç günün ardından boşaltmaya başlamışlardır. Lübnan Ordusu Marunîlere Deir El-Kamar şehrine çekilmelerini söylemiştir. Söz konusu şehir Marunîler açısından tarihi öneme de sahip bir şehir olarak öne çıkmaktadır. Zira Deir El-Kamar şehri 1860 Dürzî-Marunî savaşında Hıristiyanların katledildiği şehirdir.³⁵⁰

Dürzî milisler birkaç gün içerisinde Deir El-Kamar şehrini de ele geçirmişler ve burada yaklaşık 1500 Hıristiyan sivil hayatını kaybetmiştir. Bunun yanında şehirde yaşayan yaklaşık 50000 Hıristiyan Beyrut şehrine doğru Dürzîler tarafından göçe zorlanmışlardır. Tarihi 1860 savaşının adeta tekrür ettiği Dağ Savaşı'nda Marunîler yeni destek noktası olarak Suk El-Garb şehrine çekilmişlerdir. Beyrut şehir merkezinin çok yakın noktasında bulunan bu bölgeye Marunîleri sıkıştıran Dürzîler, Şuf bölgesinin tamamına yakınına kısa sürede ele geçirmişlerdir. Dağ Savaşı'nın bu ilk aşamasında Marunîlerin askeri teçizatları ve

³⁵⁰ Harik, 1993: 377-398.

destekleri ABD ve İsrail yapımı malzemelerden oluşmuştur. Dürzî ittifakının askeri teçhizatı ise genelde Sovyet yapımı olmuştur.³⁵¹

Suk El-Garb savaşı, Dağ Savaşı'nın en önemli safhalarından birisini oluşturmuştur. Lübnan Marunî güçlerinin başında günümüzün Cumhurbaşkanı Michel Aoun bulunmuştur. O dönemde albay rütbesiyle Lübnan ordusunu komuta eden Aoun zor durumlara düşmüştür. Suk El-Garb'da Fransız ve İngilizlerden ciddi hava desteği alan Marunîler, Dürzîlerin ciddi kayıplar yaşamasına neden olsa da gerillaların ilerleyişini durdurmakta başarılı olamamışlardır. Zira Dürzîlerin elinde de ciddi hava savunma sistemleri bulunmaktaydı. Söz konusu hava savunma sistemleriyle iki savaş uçağını düşürmüşlerdir. Suk El-Garb bölgesinde 1982 yılının Eylül ayının üçüncü haftasına kadar yaşanan çatışmaların sonunda Dürzîler ağır kayıplar vermelerine rağmen Beyrut merkezde bulunan Şii militanlarla bağlantı kurmayı başaramışlardır. Bunun üzerine Marunîler ciddi bir yenilgiyle karşı karşıya kalmışlardır. Dağılan Marunî birliklerinden bazıları Aвали nehrinin güneyine doğru, İsrail kontrolünde olan bölgelere kaçmıştır. Savaşın bu aşamasında Beyrut'a kadar geri çekilmek zorunda kalan Marunîler, Şuf dağı bölgesinde ciddi bir mağlubiyet yaşamıştır.³⁵²

Suk El-Garb savaşı sonrasında her ne kadar Marunîler mağlub edilmiş olsalar da, Dürzîler yalnızca Emel militanlarıyla bağlantı kurabilmişler ve denize çıkış sağlayamamışlardır. Bu da Dürzîlere savaş esnasında jeopolitik dezavantaj getirmiştir. Lübnan kıyı şeridinde etkinliği devam eden uluslararası güç ve Marunîler olmuştur. Aвали nehrinin de güney bölgesinde kalan Sidon şehrinde İsrail kontrolü sağlamıştır. 25 Eylül 1982 günü Cenevre'de Lübnan'ın durumuna dair görüşmeler yapılmış ve sorunun çözülmesine dair varılan kararda, Suriye'nin kesinlikle Lübnan'dan çıkması gerektiği görüşünde mutabık kalınmıştır. Bunun üzerine de ABD'nin 2000 deniz piyadesini Lübnan'da konuşlandırılması kararlaştırılmıştır. Söz konusu strateji İsrail'in istediği üzere gelişmiş, güney Lübnan'dan çıkmamış, kuzey bölgelerde ise Dürzîlerle karşılaşmadan müttefiki ABD aracılığıyla kendi politikasını devam ettirme fırsatı yakalamıştır.³⁵³

Dürzîlerin ve müttefiklerinin kazandığı cephelerden sonra geçici bir ateşkesle duraksayan Dağ Savaşı ABD'nin daha fazla askerle Lübnan'a yerleşmeye başlamasıyla birlikte güç dengelerinde beklenmedik gelişmeler yaşanmış, yukarıda belirttiğimiz üzere ABD'nin 1982 yılında konuşlanan deniz piyadeleri bir yıl sonra Hizbullah saldırısının ardından ülkeyi terk etmişlerdir. Bölgedeki bu karmaşık durum günümüze kadar etki eden farklı bir boyuta ulaşmıştır.

³⁵¹ O'Ballance, 1998: 129

³⁵² Saidi, 1998: 43-60.

³⁵³ Kliot, 1987: 54-74.

3.3.6.3.2. Dağ Savaşı'nın Sonucu, Hizbullah ve Ortadoğu'nun Yeni Güç Dengesi

1979 İran İslam Devrimi ile birlikte, İran'ın Ortadoğu'daki rolü değişmiştir. İran keskin bir şekilde ABD ve İsrail'i karşısına almıştır. İslam devriminden sonra İran bölgede İsrail karşıtı bir politikayı da benimseyerek Filistin meselesinin de hamiliğini üstlenmeye başlamıştır. İslam devriminin hemen ardından Irak ile savaşa başlayan İran, aslında Batılıların planladığı bir yıpratma savaşının* içerisinde kendisini bulmuştur. Irak'ın lideri Saddam'ın tüm Arapların tek lideri olma amacı taşıdığı somutlaşmış bir sonucu olarak görülebilecek İran-Irak savaşı, Batılıların isteği doğrultusunda ilerleyen tam bir yıpratma savaşına dönüşmüştür. Bu savaşın en önemli yanlarından birisi ise Saddam rejiminin devrilmesine kadar olan süreçte Ortadoğu coğrafyasında güç dengesi oluşumunu derinden etkilemesidir. Irak ile İran arasındaki çatışmada, Suriye kendisini İran'ın müttefiki olarak konumlandırmış ve Irak'a karşı pozisyonunu, güç dengesi teorisinde coğrafyanın etkisini kanıtlarcasına belirlemiştir. Zira düşman komşunun düşmanı olan İran ile müttefikliği bu vesile ile daha da kuvvetlenmiştir.³⁵⁴

İran yıpratma savaşının içerisinde olmasına rağmen, Lübnan çatışmasında Şii grupları kendi yürüngesinde tutacak şekilde desteklemeye başlamıştır. Bu destek ilk etapta fazla hissedilmiş olmasa da Soğuk Savaş sonuna doğru belirginleşerek ortaya çıkmıştır. Lübnan İç Savaşı'nda kimi zaman öyle çatışmalar yaşanmıştır ki hangi grubun kimin karşısında konuşulduğunun zor tahmin edildiği onlarca küçük silahlı grubun çıkarları doğrultusunda birbirleri ile çatıştıkları dönemler yaşanmıştır. Hizbullah ilk ortaya çıktığı zamanlarda da, bahsettiğimiz küçük gruplara benzeyen bir şekilde değerlendirilmiş, fazla önemsenmemiştir. Fakat ilerleyen zamanlarda bunun tam tersi olduğu anlaşılmıştır. Hizbullah ortaya çıkışından bu yana katı dini hiyerarşik örgütsel yapısı ve kabiliyetli gerilla savaşçılarıyla Güney Lübnan'da adından söz ettirmeye başlamıştır. İlk kez ortaya çıktığında Lübnan Şiilerinin temsilcisi durumunda olan Emel ile yarışacak durumda olmamasına rağmen daha sonra onu gölgede bırakmıştır. Aslına bakılırsa bu durum, İsrail ve diğer Batılıların müdahaleleriyle bir iç savaş yaşayan Lübnan'ın radikalleşen nüfusunun Hizbullah gibi örgütlere daha kolay yönelmesiyle açıklanabilir. Bu bağlamda zemin bulmakta zorlanmayan Hizbullah, hızla güç kazanmaya başlamıştır.³⁵⁵

* Çalışmada Bloodletting kavramı yıpratma savaşı adıyla kullanılmaktadır. Bloodletting İttifak Kuramı ve Güç Dengesi çalışmalarında bulunan Stephen Walt tarafından kullanılmaktadır. Bloodletting iki ülkenin arasındaki savaşın herhangi bir kazananının olmaması için 3. Ülkelerin verdikleri uğraştır. Savaşın iki ülkeden herhangi birisi avantajlı duruma geçtiğinde yenilmekte olan ülkeye yardımda bulunulur ve savaşın hem uzaması sağlanır hem de herhangi bir galip olmadan mümkün olduğunca yıpratmaları amaçlanır.

³⁵⁴Norton, 1985: 109-121.

³⁵⁵Hazran, 2010: 521-541.

Radikal Şii dini söylemleriyle ortaya çıkan Hizbullah'ın ilk ses getiren eylemi, Dağ Savaşı devam ederken ABD ve Fransız askerlerinin kaldığı üsse yaptıkları intihar saldırısı olmuştur. Hizbullah 23 Ekim 1983'te Beyrut'ta bulunan ABD deniz piyadelerinin ve Fransız askerlerinin bulunduğu kışlaya, tonlarca bomba yüklü kamyonla birlikte girerek çok büyük bir patlama gerçekleştirmiştir. Söz konusu patlama 245 ABD deniz piyadesi, 58 Fransız askerinin ölümü ve yüzlerce yaralıyla sonuçlanmıştır. Meydana gelen patlama savaş taktiği bakımından da dünya siyasi tarihinde yeni bir aşamaya giriş yapıldığının göstergesi olmuştur. Bu tarz bir eylemle dünya kamuoyu ilk kez karşılaşmıştır. Böylelikle Hizbullah güç dengesi sahnesine bu ses getiren eylemiyle birlikte Dürzî-Suriye-Filistin saflarına katılmıştır.³⁵⁶ Hizbullah'ın bu eylemine yol açan başlıca nedenin, ABD ve müttefiklerinin Lübnan'da takındığı tek taraflı tutumu ve karşı ittifakı radikalleştirmesi olarak değerlendirilebilir. Zira Dağ Savaşı esnasında ABD gemilerinden Şuf dağına sayısız roket atılarak yüzlerce sivil öldürülmüştür. Bunun yanında hava saldırıları da Bekaa vadisinde yer alan Şiilerin eylemde ön planda rol oynamalarına neden olmuştur.³⁵⁷

ABD, kendi kamuoyunun baskısından da çekinerek karşılaştığı saldırının etkilerini gidermeye çalışmıştır. Fakat küçük grupların çok sık müttefik değiştirdiği ve bitmeyen bir savaş sahnesine dönen Lübnan'dan kontrollü bir şekilde ayrılmak, çıkarları açısından daha yararlı bir hamle olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. ABD, 1983 yılında karşılaştığı bombalı saldırının ardından, denizden bombardımanlarına bir süre daha devam etmiştir. Dürzîler ve müttefikleri bu saldırılardan kötü etkilenmelerine rağmen, müttefikleri ile birlikte kontrollerinde bulundukları bölgelerde her hangi bir kayıp yaşamamışlardır.³⁵⁸

Avali nehrinin güneyindeki İsrail de ABD bombardımanlarına katılarak Dürzî mevzilerini Şuf dağında bombalamaya katılmıştır. Bu müdahale Dürzîlere karşı İsrail'in yaptığı nadir operasyonlardan birisi olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu operasyonlar sırasında İsrail'de yaşayan Dürzîler yoğun protesto gösterileri düzenleyerek tepkilerini dile getirmişlerdir.³⁵⁹

Yaşanan çatışmaların yoğunluğu ve sivil kayıpların artması üzerine Dürzî lider Velid Canbolat ve müttefikler, Lübnan hükümetine ve Marunîlere ateşkes antlaşması imzalamak ve Suk El-Garb bölgesinde insani yardımları hayata geçirmek amacıyla çağrıda bulunmuştur. 1983 yılının Ekim ayında yapılan çağrı olumlu yönde karşılık bulmasına rağmen Beyrut ve Trablus merkezlerinde çatışmalar sonlandırılmamıştır.³⁶⁰

³⁵⁶ Russell, 1984: 32.

³⁵⁷ Baroudy ve Salamey, 2011: 398-425.

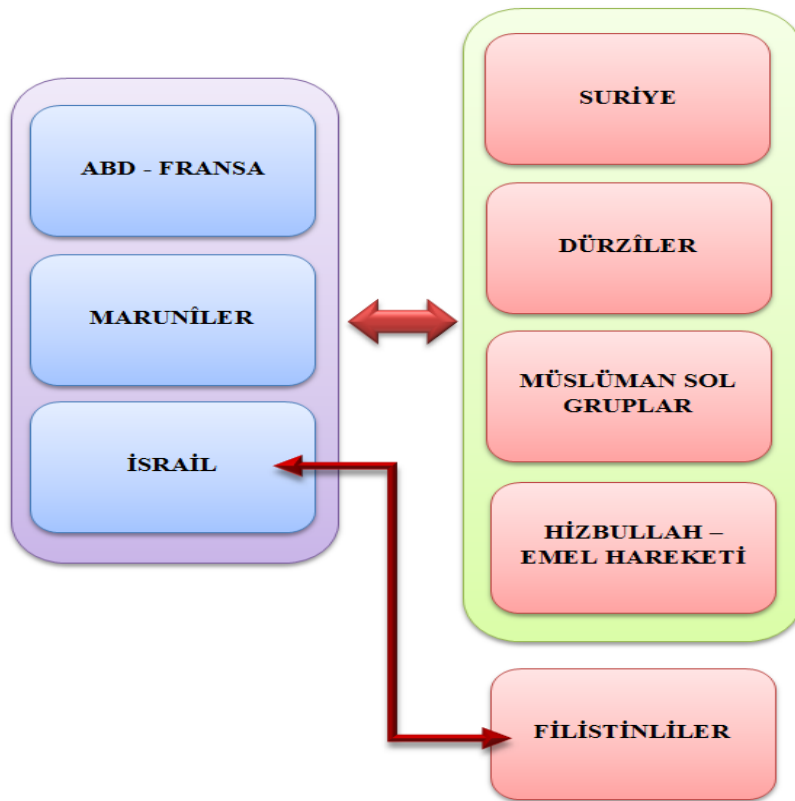
³⁵⁸ Baroudy ve Salamey, 2011: 398-425.

³⁵⁹ Rivoal, 2002: 49-69.

³⁶⁰ Odeh, 1986: 290.

Bunun üzerine Velid Canbolat, Marunî liderleri ve hükümeti suçlayarak kendileriyle anlaşma yapmaya çalışmanın yararsız olduğunu söylemiştir. Daha sonra, 1984 Şubat ayında Dürzîler ve Beyrut'taki müttefikleri Emel partisi militanlarıyla birlikte Hıristiyanların ve Batı destekli Lübnan ordusunun kontrolünde bulunan Batı Beyrut'u ele geçirmeye yönelik operasyonu başlatmışlardır. Dürzîler ve müttefikleri Batı Beyrut'ta hızla ilerleyerek Marunîlerin ellerinde bulundurdukları bölgeleri kontrol altına almışlardır. Bu bağlamda Lübnan ordusu ve Marunîler ağır bir yenilgi ile karşı karşıya kalmışlardır.³⁶¹

Söz konusu Dürzî galibiyeti 1860 yılında kazanılan savaşın adeta bir tekrarı niteliğinde gerçekleşmiştir. 1860 yılında yaşanan Dürzî galibiyetinin neticesinde, Dürzîler Avrupalıların tepkisi ile karşılaşmış baskı altına alınmış ve bölgedeki etkilerini yitirmişlerdi, fakat bu kez Lübnan içerisindeki farklı güçlerin ve değişen uluslararası konjonktürün etkisiyle Dürzîler güç kaybetmemişlerdir. Bunun yanında Marunîlerin etkisi azalmaya başlamıştır. Fakat Dürzî ittifakı içerisinde bölünmeler yaşanmaya başlamıştır. Söz konusu bölünmeler ise ABD'nin 1984 yılının Mart ayında ülkeyi terk etmesi ve ardından Lübnan hükümetinin 17 Mayıs antlaşmasının geçersiz olduğunu açıklamasının ardından yaşanmıştır.³⁶²

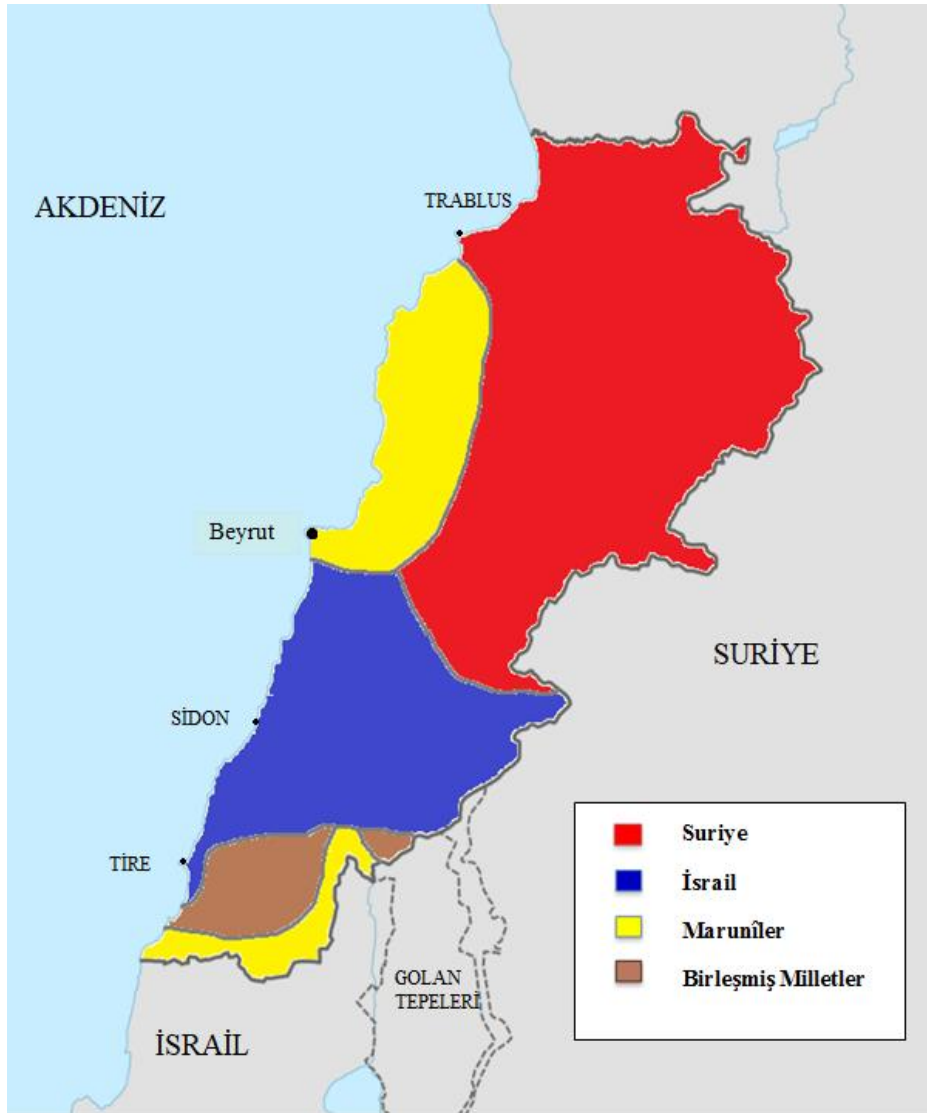

Şekil 3.3 Lübnan İç Savaşı'nın Üçüncü Evresinde Güç Dengesi

³⁶¹ Odeh, 1986: 290.

³⁶² Inbar, 1991: 71-84. Ayrıca bakınız: Fawaz, 1984: 489-495.

Lübnan İç Savaşı'nın üçüncü evresinde Batılı ittifakı daha fazla hissedilmiştir. Bu bağlamda toplam güç bakımından da avantajlı durumda olmalarından kaynaklanarak FKÖ'nün Lübnan'dan çıkmasının temel nedeni oldukları söylenebilir. Suriye'nin Lübnan içindeki bölünmüşlükten kaynaklı ülkedeki etkisini artırması ise Batı ittifakının karşısında kendisini konumlayarak olmuştur. Ülke içindeki bölünmüşlüğün doğal sonucu olarak Dürziler ve diğer Müslüman sol gruplar Suriye'nin ardıncılığını yapmak durumunda kalmışlardır. Aksi takdirde bu küçük grupların sınırlı güçleri bulunduğundan dolayı, kuramda da bahsedildiği gibi yok olma tehlikesi ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda hem Dürziler için hem de diğer gruplar için Suriye ile birliktelik, içlerinde buldukları siyasal durumun getirdiği bir zorunluluk olarak görülebilir.

Harita 3.3 Lübnan İç Savaşı'nın Üçüncü Evresi

Kaynak: Columbia Üniversitesinin Ortadoğu Haritaları bölümünden yararlanılarak oluşturulmuştur. Ayrıntılı bilgi için: <http://gulf2000.columbia.edu/maps.shtml> (erişim tarihi: 15.04.2017)

Dürzîler açısından Suriye'nin müttefikliği güvenilir olmamıştır. Marunîlere karşı yaşanan birliktelikler Suriye'nin çıkarlarıyla çatıştığı noktalarda sonlanmış, hatta kimi zaman Dürzîlerle Suriye karşı karşıya gelmiştir. Söz konusu karşı karşıya geliş Lübnan İç Savaşı'nda ikinci kez yaşanmıştır. Bu da 1984 yılından sonra, Soğuk Savaş sonlanana kadar somut bir şekilde devam etmiştir. Daha sonra da günümüze kadar Suriye ile Lübnan Dürzîleri ideolojik olarak karşı kutuplarda yer almışlardır. Dolayısıyla Dürzîlerin savaşta oynadıkları rol, savaşın dördüncü evresi olarak değerlendirilen 1984 ile 1990 yılları arasında değişmeye başlamıştır.

3.3.6.4. 1984-1990 Savaşın Dördüncü Evresi ve Ortaklar Arasındaki Rekabet

Marunîlerin dağılmasının ardından Lübnan'ın iç karışıklıkları bitmemiştir. Aksine ülkedeki savaş, beklenmedik gelişmeleri ortaya çıkarmıştır. Bu beklenmedik gelişmeler, Marunîlerin bozgununa kadar devam eden ittifakların birbirleriyle olan rekabetinden kaynaklanmıştır. ABD ve Fransa'nın da Lübnan'ı terk etmesinden kaynaklanan boşluğu, Lübnan içerisindeki kazanan gruptakiler kendileri doldurmaya çalışmıştır. Bunun için de güneydeki İsrail'i hesaba katmadığımızda sayılabilecek en büyük güç Suriye ve desteklediği ardıncıları olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda Suriye ve desteklediği Emel partisi kendilerini Lübnan'ın hamisi olarak değerlendirmeye başlamışlardır. Dürzîler yukarıda da bahsettiğimiz üzere ayrı bir devlet gibi güç dengeleri değiştikçe pozisyonlarını değiştirmişlerdir. Suriye ile aralarındaki müttefiklik ilişkileri kendileri açısından ya zorunluluktan kaynaklanmış, ya da çıkarları o doğrultuda kesiştiğinden yaşanmıştır. Fakat Dürzîler açısından Suriye ile aralarındaki ilişki hiçbir zaman stratejik müttefiklik noktasında olmamıştır.³⁶³

Savaşın Dördüncü evresinde ise Suriye, Emel partisine sonsuz destek vermiş ve karşısında beklenmedik bir şekilde Hizbullah yer almıştır. Suriye ilk yıllarında Hizbullah'ı desteklememiştir zira İran'a olan yakınlıkları ve ideolojileri, kendilerini rahatsız etmiştir. İran ile Suriye'nin İsrail karşılığında yaptıkları ortaklık, Lübnan'da hegemon güç olma yolunda verilen rekabette son bulmuştur. Zira Hizbullah'ın ABD ve İsrail'e karşı yaptığı ses getiren operasyonlar neticesinde kazandığı popülerlik, Suriye ve Emel'i rahatsız etmiştir.³⁶⁴

Beyrut'ta çok etkili olan Emel milisleri Filistinlilerin mülteci kamplarından çıkarılmaları yönünde faaliyetlere girişmesi ortaklığın son bulmasına yetmiştir. Emel partisi Lübnan'ın yegâne hâkimi olmak istediğini, tüm Filistinli milisleri ülkeden çıkararak göstermek istemiştir. Arafat önderliğindeki Filistinliler ise Lübnan içerisindeki etkilerini devam ettirmek istemişler, fakat bu Suriye tarafından karşı çıkılan bir istek olmuştur. Emel

³⁶³ Rasler, 1983: 421-456.

³⁶⁴ Shaery-Eisenlohr, 2007: 271-289.

milisleri, savaşın üçüncü evresinde yine Sabra ve Şatilla kamplarından başlayarak, Batı Beyrut'ta Arafat'ın milislerinin bulunduğu bölgeleri abluka altına almış, savaşı tekrar başlatmıştır. Arafat'ın milislerinden çok sivil halkın zarar gördüğü operasyonlar bilhassa Dürzîler ve Sünni Müslümanlar tarafından Sabra ve Şatilla katliamının anımsanmasına vesile olmuş, Emel'in siyasi popülerliği ve güvenilirliği, halk nezdinde hızlı bir şekilde tükenmiştir. Emel ve Suriye'nin bu hamleleri güç dengesinin klasik kuramının somut bir örneğini bize yaşatmış ve en güçlü durumdaki Suriye ile Emel'e karşı Dürzîler, Sünni Müslümanlar ve Hizbullah'ın birleşmesini sağlamıştır. Buradaki en ilginç hadise ise Falanjistlerin dahi Dürzî kampına katılmalarıyla yaşanmıştır. Dürzîler, Suriye'nin Lübnan üzerindeki etkisinden aslına bakıldığında hep rahatsız olmuşlardır ve kendilerinin mecburi ardıncısı olmadıkları ilk fırsatta ayrı ittifakta yer almışlardır. Bu da bize Dürzîlerin adeta bir devlet gibi karar alıp çıkarları doğrultusunda güç dengesinde hamle yapabildiğini göstermektedir.³⁶⁵

Emel milislerinin eski müttefiki Hizbullah ile somut bir şekilde savaşmaya başlaması 1988 yılında gerçekleşmiştir. Lübnan İç Savaşı'nın son evresinde artık bilinen eski ittifakların yerini Dürzî-Hizbullah ittifakı almıştır. BM barış gücü komutasında görevli olarak bulunan ABD'li Albay Higgins, Emel Partisi lideri Nebi Berri ile güney Lübnan'ın Tire kentinde görüşmüştür. Dönüş yolunda İran destekli Hizbullah tarafından kaçırılmıştır.³⁶⁶ 1990 yılında öldürülene kadar da tutsak kalmıştır. Higgins hadisesi ise Emel ile Hizbullah arasındaki kutuplaşmayı zirve noktasına çıkarmıştır. Emel milisleri Hizbullah'a karşı başlangıçta birkaç başarılı operasyon gerçekleştirirse de ciddi zarar vermeyi başaramamıştır. Hatta bu esnada İsrail de Hizbullah'a saldırıda bulunmuş ve 40 militanı öldürmüştür.³⁶⁷

Söz konusu savaşta İsrail'in rolünün yanında da İran devrim muhafızlarının Hizbullah'a doğrudan desteği olmuştur. Fakat savaşı Hizbullah'ın lehine çeviren gelişme, Dürzîlerle yapılan ittifak sayesinde gerçekleşmiştir. Dürzîler İç Savaş'ın üçüncü evresinde Uluslararası gücün de ülkeyi terk etmesiyle birlikte jeostratejik olarak elde edemedikleri tek şey olan denize çıkışı da elde etmişlerdir. Bu bağlamda Beyrut'un hemen güneyinde yer alan Khalde limanında kontrolü sağlamışlardır. Söz konusu liman stratejik olarak Hizbullah ile yaptıkları ittifakta çok yararlı olmuştur. De facto Dürzî limanı olan bölgede Hizbullah'ın konuşlanmasına izin vermişlerdir. Böylelikle Hizbullah'la ittifaklarını somutlaştırmışlardır. Savaş'ın son evresinde kilit rol oynayan bu Dürzî müdahalesiyle, Emel milislerine ve yakında bulunan Emel'in kontrolündeki Uzay limanına saldırı gerçekleştirilmiş ve Emel milisleri neredeyse tamamen yenilgiye uğramıştır. Emel'in yenilgiye uğratılması, Dürzîler ve

³⁶⁵ Fisk, 2001: 584-628.

³⁶⁶ Picco, 1999: 32-40.

³⁶⁷ Goodarzi, 2009: 259.

Hizbullah'ın Beyrut'ta söz sahibi olması anlamına gelmiştir. Fakat Suriye'nin diplomatik müdahalesi ile savaşın gidişatı farklılaşmıştır.³⁶⁸

Dürzîler her ne kadar doğru stratejik hamlede bulunurlarsa bulunsunlar güçlerinin sınırlılığından dolayı Lübnan'da eski parlak günlerini yakalayamamışlardır. Bunun en büyük nedeni ise Lübnan içerisindeki gruplardan hangisi ön plana çıkarsa çıksın, Suriye onunla görüşme yapmış Lübnan'da kendi çıkarları doğrultusunda kullandığı ardıncısına dönüştürmüştür. Bu bağlamda Dürzîler, Lübnan içerisinde ön plandaki topluluk dahi olamamıştır. Zira Hizbullah ile yaptığı ittifak da Emel'in dengelenmesi amacını taşımıştır.

Suriye, bahsettiğimiz üzere Hizbullah liderini Lazkiye'de ağırlamış ve kendisiyle anlaşmaya varmıştır. Bunun üzerine Hizbullah Suriye'nin güney Beyrut bölgesinde 3500 askerini konuşlandırmasına rıza göstermiş, Emel Partisi lideri Berri ise kendisine bağlı bulunan milislerin feshedilmesine karar vermiştir. Bunun üzerine Suriye, Lübnan'daki varlığını güçlendirirken, Dürzîler Emel'in Lübnan'da yegâne hegemon güç olmasının önüne geçmiş fakat kendileri için yeterli kazanımı elde edememiştir. Zira uzun sürecek Suriye-Hizbullah ittifakı başlamıştır.³⁶⁹

Ortaklar arasında bir anlaşmanın tesis edilmesiyle birlikte 1990'lı yıllarda Hizbullah adeta Lübnan içerisinde ayrı bir İslam devleti gibi, İsrail'e karşı mücadelede tek adres haline gelmiştir. Bu bağlamda Suriye ve İran, Lübnan'daki varlıklarını Hizbullah ortaklığı üzerinden tesis etmişlerdir.

Lübnan İç Savaşı, Arap liginin de arabulucu olarak devreye girmesiyle imzalanan Taif antlaşmasıyla sona ermiştir. Dürzîlere antlaşmanın kayda değer bir getirisi olmamıştır. Taif antlaşmasıyla Lübnan Meclisindeki sandalye sayısı 99'dan 128'e çıkarılmıştır. Mecliste 6 adet olan Dürzîlere ayrılan sandalye sayısı 8'e çıkarılmıştır. Dürzîler Lübnan İç Savaşı boyunca güç dengesi teorisinin tipik örneklerini sergileyerek, savaş süresince farklı ittifaklarda yer almışlardır. Fakat çoğunlukla demografik dezavantajlarından kaynaklanan şekilde Lübnan'da baskın güç olarak ön plana çıkmayı başaramamışlardır.³⁷⁰

İç savaşın sonucunda Marunîlerin temsiliyetteki üstünlükleri sona ermiştir. Fakat demografilerine göre her hangi bir kayıp yaşanmamış, bire bir oranında temsiliyet hakkı elde edebilmişlerdir. Bunun yanında savaş, Filistinlilerin Lübnan'dan çıkarılmalarıyla sonuçlanmıştır. Lübnan'da önemli bir güç olan Hizbullah'ın doğuşuna vesile olmuştur. Bunun yanında Sünni Müslümanlardan seçilen başbakanlık yetkileri güçlendirilmiştir. Suriye Aвали nehrinin kuzey bölgesinde neredeyse tüm Lübnan'da varlığını güçlendirmiştir. Savaşın

³⁶⁸ Chehabi, 2006: 227.

³⁶⁹ Hirst, 2012: 265.

³⁷⁰ Norton, 1991: 457-473

sonunda Güney Lübnan sorunu doğmuştur. İsrail'in bölgedeki varlığından kaynaklanan sorun 21.yüzyıla kadar ulaşmıştır. Lübnan İç Savaşı'nın son bulması, Soğuk Savaş'ın da son bulmasıyla aynı zamana tekabül etmektedir. Bu durum tüm dünyada uluslararası sistem değişiminin başlangıcını oluştururken, Ortadoğu'nun da yeni ve daha da karmaşık bir döneme adım atması anlamına gelmiştir.³⁷¹

3.3.7. 1990-2000 Dönemi Lübnan

1990 yılıyla birlikte Soğuk Savaş artık bitmiş, uluslararası sistem boşluğa düşmüştür. SSCB tasfiye olduktan sonra birçok uluslararası ilişkiler uzmanı ABD'nin artık tek süper güç olduğu konusunu belirtmiştir. Francis Fukuyama gibi düşünürler nihai sistemin Batılıların sistemi olduğunu söylerken³⁷², Samuel Huntington gibi düşünürler ise Medeniyetler arasında gerçekleşecek rekabetten yeni bir sistemin doğacağını belirtmiştir.³⁷³ 1990'lı yıllar söz konusu sistem arayışıyla geçerken bu arayışın yansımalarını görmek Ortadoğulular için on yıl kadar süren bir zaman almıştır. 90'lı yıllarda Lübnan'da Dürzîler, bölünmüş bir ülkenin içinde Velid Canbolat önderliğinde Suriyelilerin ülkeden çıkması için siyaset yapmıştır. Söz konusu yıllarda daha pasif bir rol oynayan Dürzîler Lübnan'da en etkin güç konumuna gelen Hizbullah'ın İsrail ve Batı ile olan mücadelesinin gölgesinde kalmıştır.³⁷⁴

Suriye ve onun en önemli ardıncısı Hizbullah, 90'lı yıllar boyunca İsrail mevzilerine yaptığı füze saldırıları ve İsrail'in kendilerine karşılık vermelerine sahne olmuştur. Dürzîler söz konusu yıllarda tekrar devlet içerisinde ayrı bir devletmiş gibi hareket etmiş ve çıkarları doğrultusunda hamle yapmıştır.³⁷⁵

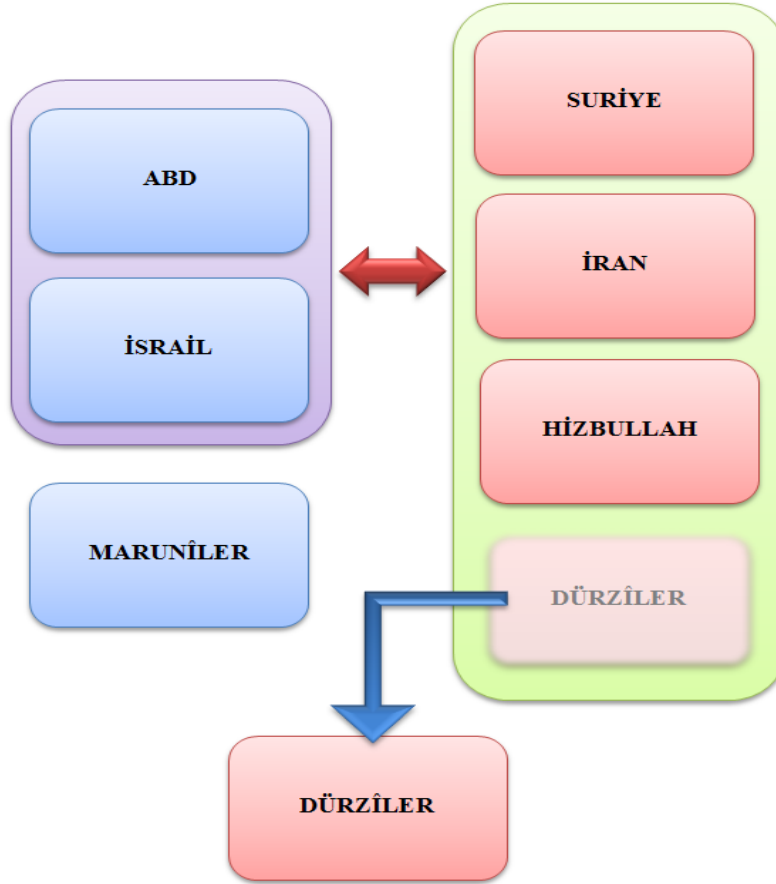
³⁷¹ Ghosn ve Khoury, 2011: 381-397.

³⁷² Daha fazla bilgi için bk. Fukuyama, 2011

³⁷³ Daha fazla bilgi için bk. Huntington, 2014

³⁷⁴ Makdisi, 1996: 23-26.

³⁷⁵ Harik, 1996: 41-60.

Şekil 3.4 Soğuk Savaş Sonrası Lübnan'daki Güç Dengesi

Soğuk Savaş'ın ardından Suriye, İran ve Hizbullah ittifakı belirginleşmiştir. Söz konusu ittifakın daha fazla ön plana çıkmasının nedenlerinden birisi Irak-İran savaşı'nın sonlanmasıyla İran'ın elinin rahatlaması olarak gösterilebilir. Bunun yanında Irak'ın Soğuk Savaş'ın hemen ardından Kuveyt'e saldırarak ciddi bir stratejik hata yapması Suriye-İran-Hizbullah İttifakının daha fazla elini rahatlatmıştır. Zira Suriye'nin ve İran'ın geleneksel rakibi olarak Irak pasifize olmuştur.

Dürzîler bu dönemde Suriye-İran-Hizbullah ittifakından kopmaya başlamıştır. Lübnan'da artan Hizbullah etkisi ile birlikte Dürzîler geleneksel düşmanları olan Marunîlere karşı geçmişteki kadar reaksiyon göstermemeye başlamıştır. Bunun nedeni olarak Marunîlerin etkisinin Lübnan'da hissedilir biçimde azalması olarak gösterilebilir. Dürzîler ile Marunîlerin eski husumetlerinin Soğuk Savaş sonrası yaşanması güç dengesini doğrular niteliktedir. Lübnan'da Hizbullah'ın baskın güç haline gelmeye başlamasıyla birlikte Dürzîler Hizbullah'ı dengelemek için, Soğuk Savaş sırasındaki konumlarını değiştirmeye başlamıştır.

Lübnan kurulduğundan bu yana ülkede İsrail'in doğal müttefiki ve en önemli gücü olan Marunîler bilhassa askeri olarak yerlerini Hizbullah'a bırakmıştır. Dürzîler kurdukları ittifaklardan bir yarar sağlayamamış ve sonunda kuzeyi Suriye'nin, güneyi ise İsrail'in işgali

altında bir ülkede birçok sektör grubun arasında stratejik bölgelerinde varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Kendileri için asıl önemli gelişmeler 2000'li yıllarda yaşanmıştır.³⁷⁶

3.3.8. 21. Yüzyılda Lübnan ve Dürziler

ABD'nin dünyanın tek süper gücü olduğu yönündeki iddiayı destekler nitelikte gelişmeler ise 11 Eylül 2001 günü ABD'ye düzenlenen El-Kaide saldırıları sonrası gerçekleşmiştir. Söz konusu saldırılardan sonra ABD bir güç politikası uygulamaya koyarak Ortadoğu'yu yeniden tasarlamak için harekete geçmiştir.³⁷⁷ ABD'nin söz konusu politikası İsrail ve ABD'deki Yahudi lobisi tarafından sınırsız destek görmüştür. ABD'nin Ortadoğu'da uygulamaya başladığı bu politika neticesinde günümüze kadar ulaşan ciddi bir çözülme yaşanmıştır. Söz konusu çözülme etnik, dini ve mezhepsel alanları kapsayan ve kendi içerisinde belli bir tutarlılığı olmayan boyutlarda yaşanmaktadır. Bu bağlamda İsrail'in devlet politikasının vazgeçilmez bir unsuru olarak Ortadoğu'da olabildiğince küçük devlet kurulma olasılığı gündeme gelmiştir.³⁷⁸

11 Eylül 2001 saldırılarından bir sene kadar önce İsrail güney Lübnan'ı boşaltmıştır. Bu aşamada Lübnan'da işgalci olarak yalnızca Suriye kalmıştır. 9/11 saldırılarından sonra hedefe konan yönetimlerin başında da Baas rejimleri gelmiştir. Bu bağlamda Suriye yönetimi de Bush dönemi ABD'si tarafından sıklıkla hizaya getirilmesi gereken ülkeler arasında bahsedilmiştir. Fakat terör örgütlerini yok etmek üzere Ortadoğu'da güç politikasını uygulamaya koyan ABD için Lübnan, üzerinde durulması elzem ülke olarak ön plana çıkmıştır. Zira Bekaa vadisi 1990'lardan itibaren terör örgütü eğitim merkezi gibi faaliyet göstermesiyle ünlenmiştir. Bu şartlar altında Lübnan'da da en fazla ön plana çıkan örgüt Hizbullah olmuştur. Bilhassa ABD'deki lobi faaliyetlerinin getirilerini Büyük Ortadoğu Projesi'nin hayata geçmesiyle toplamaya başlayan İsrail için, Lübnan'daki en büyük tehdit Hizbullah haline gelmiştir. Dolayısıyla İsrail'in Lübnan üzerindeki temel hedefi ülkedeki Suriye-Hizbullah tahakkümüne son vermek olarak ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda Dürziler açısından da 20. Yüzyılda yaşanmamış bir gelişme ortaya çıkmıştır. İlk kez İsrail ve Marunilerle yakınlaşmaya başlamışlardır.³⁷⁹

Suriye'nin Lübnan'ı terk etmesi için ülkede bir ittifak bloğu oluşmaya başlamıştır. Bu bloğun da en önemli ismi Sünni lider Refik Hariri olmuştur. Hariri yoğun Suriye baskısı altında kalmıştır. Aslında ilk etapta Suriye ile fazla ters düşmemek için yoğun çaba sarf eden Hariri siyasi açıdan fazlaca titiz davranmıştır. Lübnan'dan Suriye'nin çıkmasıyla birlikte hem

³⁷⁶ Usher, 1997: 59-67.

³⁷⁷ Daha fazla bilgi için bk. Bacevich, 2016

³⁷⁸ Liebermann, 2009: 235-257.

³⁷⁹ Kurtuluş, 2009: 195-214.

Lübnan'ın hem de Suriye'nin üzerinden uluslararası baskının kalkacağını düşünmüştür. Fakat buna rağmen kendisine karşı Suriye giderek şüpheli yaklaşmıştır. Kendisini Batının bir ajanı olarak görmeye başlamıştır.³⁸⁰

2004 yılında kendi denetimindeki Lübnan cumhurbaşkanı Lahud'un görev süresinin uzatılmasını isteyen Suriye, bu yöntemle kendi siyasi uzantılarının da devamını garanti altına almak istemiştir. Fakat Lahud zaten halk tarafından sevilmeyen ve derhal gönderilmek istenen bir lider olarak Hariri ve Suriye karşıtı grup üzerinde seçim baskısı oluşturmuştur. Suriye karşıtı gruba söz konusu dönemde ABD ve Fransa da destek olmuştur. Dürzîler de Velid Canbolat önderliğinde Hariri ile birlikte aktif rol oynamışlardır.³⁸¹

Suriye'nin Lübnan'dan çıkarılması için BM Güvenlik Konseyinde ABD ve Fransa önderliğinde 1559 sayılı karar aldırılmıştır. Söz konusu kararda Lübnan'dan tüm yabancı güçlerin ülkeyi terk etmesi ve ülkede bulunan tüm milis güçlerinin silahsızlandırılması karar alınmıştır. Söz konusu kararlar birlikte Suriye ve Hizbullah militanları baskı altına alınmıştır.³⁸²

Şam'a giden ve Suriye ile görüşen Hariri ise söz konusu görüşmede Esad tarafından açıkça aşağılanmış ve tehdit edilmiştir. Tehdidin diğer muhatabı da Dürzî lider Velid Canbolat olmuştur. Esad Şam ziyaretinde Velid Canbolat ve Hariri'ye:

“Söylediğim şu. Başkan Chirac'la birlikte Lübnan'ı yöneteceğini sanıyorsun yanılıyorsun. Bu olmayacak. Cumhurbaşkanı Lahud benim. Ben söylerim o yapar. Bu süre uzatılacak, Yoksa Lübnan'ı senin de Velid Canbolat'ın da kafasında kırarım. Şimdi ya denileni yaparsın ya da seni de aileni de indiririz, nerede olursanız olun.”³⁸³

Bu konuşmanın yanında Ghazi Aridi'nin tanıklığında yayınlanan bir belgede de Suriye lideri Esad'ın Velid Canbolat'ı Suriye Dürzîleri ile tehdit ettiği ortaya çıkmıştır. Burada Esad, Velid Canbolat'ın kendisine fazla güvenmemesi gerektiği, Suriye'de de Dürzî bir azınlık grubunun olduğunu ve onlara her an her türlü şeyi yapabileceğini söylediğini belirtmiştir.³⁸⁴

Söz konusu tehditte bulunurken siyasi bloklaşmanın nasıl bir düzeye geldiği de anlaşılmaktadır. Suriye Lübnan'ı kaybetmek korkusuyla iç siyasete Dürzî lider Velid Canbolat'ın en yakınındaki isimlerden olan ekonomi bakanı Marwan Hamadeh'e bombalı araçla suikast girişiminde bulunmuştur. 2005 yılında anayasa değişikliği için yapılacak seçim

³⁸⁰ Harris, 2013: 9-27.

³⁸¹ Samii, 2008: 32-53.

³⁸² Hirst, 2012: 328-337.

³⁸³ BM Mehlis Raporu : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/563/67/PDF/N0556367.pdf?OpenElement> s.17. (erişim tarihi: 11.04.2017)

³⁸⁴ BM Mehlis Raporu : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/563/67/PDF/N0556367.pdf?OpenElement> s.17-18. (erişim tarihi: 11.04.2017)

hazırlıklarının en önde gelen destekleyicilerinden olan Dürzîlere karşı yapılan bu suikast girişimi, Suriye tarafından verilen açık bir mesaj olmuştur.³⁸⁵

Daha önce bahsettiğimiz üzere Suriye, Lübnan içersinde etkili olabilmek için geçmişte her türlü grubu kendisi için araç olarak kullanmıştır. Dolayısıyla Suriye için Lübnan'da varlık göstermek en önemli önceliklerden birisi olduğu için Esad buradan çıkmamak adına yoğun siyasi çaba sarf etmiştir. Suriye'nin Lübnan'dan çıkması için Yeni Muhafazakârlar önderliğindeki ABD ve İsrail'in oluşturduğu uluslararası kamuoyu giderek baskısını da artırmıştır. Bunun üzerine birbirlerini takip eden BM kararları alınmıştır. Lübnan'dan Suriye'nin derhal çıkmasını en keskin dille söyleyenler, eski düşman yeni müttefik Marunîler ve Dürzîler olmuştur. Suriye ise Hariri'yi bu gruplara önderlik eden bir hain olarak görmüştür. Artık Suriye Lübnan'dan çekilirken de Hariri, Velid Canbolat'la yaptığı görüşmede ye kendisinin ya da Canbolat'ın Suriye tarafından öldürülme tehlikesi altında olduğunu söylemiştir.³⁸⁶

Fakat öldürülen Hariri olmuştur. 14 Şubat 2005 günü parlamentodan çıkış saatinde bomba yüklü kamyonla şiddetli bir patlama sonucu Hariri, beraberindeki koruma görevlileri ve siviller dâhil 23 kişi yaşamını yitirmiştir. Mehlis raporundaki* sağlam kanıtlardan da anlaşılacağı üzere suikastın faili Suriye olarak görülmüştür.³⁸⁷

Suriye'nin söz konusu suikastını takip eden gelişmeler ise konumuzu daha fazla ilgilendiren makro politika alanında yaşanmasına neden olmuştur. Suriye karşıtı blok birbirlerine daha fazla kenetlenmiş ve Lübnan içindeki güç dengeleri ciddi bir değişim sürecine tekrar girmiştir. Hariri'nin ölümü ülkedeki Dürzîler, Marunîler ve Sünni Müslümanların ciddi bir blok oluşturmalarına neden olmuştur. Bu bloğun oluşmasına engel gözükten kültürel faktörler söz konusu suikastla bertaraf edilmiştir. Lübnan'da en baskın ve güçlü kuvvet olarak Hizbullah'ın karşısında bu kez dengeleyici güçler olarak diğer topluluklar teorisinin bize söylediği üzere bir araya gelmiştir.³⁸⁸

Dürzîler, Marunîler ve Sünnileri bir araya getiren bu siyasi hadise Hizbullah önderliğindeki Şiileri de karşı blokta tutmaya yaramış ve ülke iki kampa bölünmüştür. Hizbullah kendi varlığını sürdürmek için İran ve Suriye'nin desteğine ihtiyaç duymuştur. Zira bu durum kendisinin de ardıncısı olduğu İran ve Suriye'ye karşı bağlılığının zorunlu bir

³⁸⁵ Barak, 2007: 68-70.

³⁸⁶ Blanford, 2006: 119.

* Mehlis Raporu, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Lübnan Başbakanı Refik Hariri suikastine dair soruşturma raporunun anıldığı isimdir. Mehlis adı soruşturmayı yürüten Alman yargıç Detlev Mehlis'ten gelmektedir.

³⁸⁷ Birleşmiş Milletler Mehlis Raporu : [https://documents-dds-](https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/563/67/PDF/N0556367.pdf?OpenElement)

[ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/563/67/PDF/N0556367.pdf?OpenElement](https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/563/67/PDF/N0556367.pdf?OpenElement) s.17. (erişim tarihi: 11.04.2017)

³⁸⁸ Bosco, 2009: 349-361.

tercihi olmuştur. Suriye Lübnan siyasetinde etkili olmaya çalıştıkça, bunu Hizbullah ve Emel'i kullanmaya çalışarak gerçekleştirmiştir. Bu duruma karşı da Dürzî, Marunî ve Sünni ittifakı olabildiğince set çekmeye çalışmıştır.³⁸⁹

Lübnan içerisindeki bölünmüşlüğün dış politikadan kaynaklanan sorunları da olmuştur. Örneğin Dürzîler ve Marunîler emperyalistlerin ve Siyonistlerin Lübnan'daki temsilcileri konumunda değerlendirilmeye başlanmışlardır. Sünniler de bu sıkışmışlıktan dolayı kendi tabanlarına karşı güven bunalımları yaşamışlardır.

Tüm bunlara rağmen Lübnan'da öncelik olarak ülkenin bağımsızlığı ve özgürlüğü ön plana çıkmıştır. Velid Canbolat'ın önderliğinde bir intifada hareketi Suriye'ye karşı başlatılmış ve Suriye'nin ülke dışına çıkmasıyla kazanılmıştır. İntifada söylemi, Dürzî-Marunî ve Sünni ittifakının kullandığı kelime olsa da bu ABD ve İsrail'i rahatsız etmiştir. Zira intifada denildiğinde akla Filistinlilerin İsrail'e karşı yaptığı özgürlük mücadelesi gelmektedir. Bu bağlamda Bush hükümetinin öncülüğünde Lübnan'daki söz konusu bloğun hareketine Sedir Devrimi denilmeye başlanmıştır. Bu durum, aslında Ukrayna'daki Turuncu Devrim, Gürcistan'daki Gül Devrimi gibi ABD'nin Genişletilmiş Ortadoğu merkezli başlattığı "muhteşem çözülme"nin bir parçasına dönüştürülmek istenmesine de işaret olarak ele alınabilir. Zira Bush'un bir söyleminde demokrasinin artık Arap devletlerinin kapılarını çalacağını Sedir devriminin de bunun bir başlangıcı olduğunu belirtmesi, Arap baharı olaylarının hemen öncesinde tesadüf olarak değerlendirilmemelidir.³⁹⁰

Söz konusu siyasi bölünmüşlük içerisinde Hizbullah ve Emel taraftarları Şiiler, 8 Mart günü Beyrut'ta yarım milyondan fazla insanın katıldığı bir gösteri düzenlemişlerdir. Bu gösteri ile birlikte siyasi partilerinin oluşturduğu ittifaka da 8 Mart hareketi denilmiştir. Bu hareket İran ve Suriye taraftarı, İsrail'e karşı cihatçı söylemleriyle ön plana çıkan, antiemperyalist bir oluşum olmuştur. 8 Mart hareketinden hemen sonra 14 Mart günü ise karşı blok daha büyük katılımı ile düzenlenen gösteride Dürzîler Marunîler ve Sünniler güçlerini göstermişlerdir. 14 Mart ismiyle anılacak olan bu hareket, Lübnan'ın daha önce bir arada görmediği toplulukları aynı çatı altında toplamayı başarabilmiştir.³⁹¹

Makro politika açısından durum ele alınacak olduğunda resmi net görebilmek daha mümkün olmuştur. ABD, Irak işgali ile başlattığı Ortadoğu'yu yeniden dizayn etme çalışmalarının Suriye ayağını Lübnan üzerinden başlatma hedefi gütmüştür. Bunun için de Dürzîlerin öncülük ettiği koalisyondan faydalanmak istemiştir. Bu bağlamda ise karşısına Hizbullah'ı almanın, doğrudan Suriye'yi almaktan daha az maliyetli olacağını düşünmüştür.

³⁸⁹ Abukhalil, 1990: 1-20.

³⁹⁰ Hirst, 2012: 340.

³⁹¹ Borell, 2008: 55-70.

Dolayısıyla Hizbullah'ı Lübnan'da etkisizleştirerek, Suriye'nin gücünü öncelikle burada kırarak, daha sonra da henüz 2006 yılında oluşturduğu Suriye'deki reformistleri güçlendirmeye yönelik fonla içeriden ülkeyi çökertmeyi deneyecekti. ABD'nin planı bir bakıma gerçekleşmiştir. Zira Suriye şu an kendi içindeki sekter grupların karşı karşıya geldiği bir yıpratma savaşının içerisinde.³⁹²

Ortadoğu'yu stratejik bakımdan çıkmaza sürükleyen bu sürecin İran ayağı da çok önemlidir. İran Devriminden sonra başta İslam adı altında tüm Müslümanları kapsayan görüntü veriyor gibi görünse de bilhassa Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte keskin bir mezhep politikası gütmeye başlayan İran devleti, Ortadoğu'nun daha hızlı çözülmesinde çok önemli rol oynamaktadır. Bir bakıma İran Devriminin oluşumu, Şii olan azınlıkları kendi devletlerinden çok İran'a bağlı birer ardıncı aktör konumuna getirmiştir. ABD'nin 9/11 müdahalelerinden sonra yıkılan Irak devletinin yerini İran yanlısı Şiiler doldurmuş, Sünniler Mezopotamya'da giderek daha şiddetli bir şekilde sıkıştırılmış ve marjinalleşmelerinin önü açılmıştır. Bu bağlamda Işid ve benzeri örgütler kolaylıkla zemin kazanarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu örgütler Ortadoğu'nun daha hızlı çözülmesine katkıda bulunmaktadır. Zira İran devlet politikası Işid gibi örgütleri gerekçe göstererek, kendi mezhep politikasını Lübnan ve Suriye'de devam ettirebilmektedir. Lübnan'da da bunu Hizbullah eliyle yapmaktadır.³⁹³

2006 yılında İsrail önderliğinde Hizbullah'ı bitirmek için Lübnan'a yapılan son müdahalede ise kazananı belli olmayan bir savaş yaşanmıştır. Aslında hazırlığının 2000 yılında İsrail'in Lübnan'dan çekilmesiyle başladığı iddia edilen bu müdahale Hizbullah'ı bitirmeye yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Fakat hem İsrail hem de Hizbullah tarafından kayıplar verilmesine rağmen savaşta kazanan taraf belli olmamıştır. İsrail Lübnan'dan çıkmıştır. Hizbullah antiemperyalist ve anti Siyonist imajını güçlendirmiştir. Lübnan siyasetinde varlığını devam ettirmiştir.³⁹⁴

Hizbullah Lübnan'da 21. Yüzyılın en baskın gücü olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda Dürzilerin Lübnan'daki dengeleyici rolü yine tekerrür etmektedir. Dürzî lider Velid Canbolat ile Hizbullah lideri Nasrallah arasında yapılan karşılıklı konuşmalarda söz konusu iki gücün nerede durduğu net olarak anlaşılmaktadır. Canbolat'ın politik manevra kabiliyeti Lübnan'da tartışma götürmez bir gerçek olarak ön plana çıkmaktadır. Canbolat, Dürzî çıkarlarını gözetken tam bir Machiavelist gibi hareket etmektedir. Bu bağlamda önce İsrail karşıtı grupta yer almış, sonra Suriye'ye karşı durmuş ve neredeyse Lübnan içerisinde %80 kontrol sağlayarak en önemli lider durumuna gelmiş, daha sonra Suriye saflarına katılmak

³⁹² Salem, 2006: 13-22.

³⁹³ Paul, 2005: 46-71.

³⁹⁴ Schiff, 2006: 23-31.

zorunda kalmış, en sonunda ise Suriye karşıtı kampta birleştirici bir unsur olarak ön plana çıkmıştır. Bu fırsatçı tutumu ve diplomasi yeteneği, Dürzîlerin görece demografik zafiyetlerini gidermesini sağlamıştır. 21. Yüzyılda ise karşısında en büyük rakip olarak Hizbullah'ı bulmuştur. Nasrallah'ın kendisine söylediği “Hizbullah'ı kim silahlarından arındırmaya kalkarsa onlarla Kerbela'da savaşıyormuşçasına savaşacağız, onu (Dürzîleri) İsrail'in uzantısı olarak görüp ezeceğiz” sözü gerilimi ve kutuplaşmayı açıklamaya yetecektir.³⁹⁵

Güç dengesi açısından değerlendirecek olursak daha sonra 14 Mart hareketini de terk eden Velid Canbolat önderliğindeki Dürzîler, kendi bağımsız politikalarını sürdürmeye devam etmektedirler. Bu bağlamda Suriye rejiminin karşısındaki duruşları da 14 Mart Hareketinden ayrılmalarından bağımsız olarak, değişiklik göstermemiştir. Dolayısıyla Hizbullah ve Emel partisinin bulunduğu Suriye(Esad)-İran ittifakının karşısındaki tutumlarını korumaktadırlar.³⁹⁶

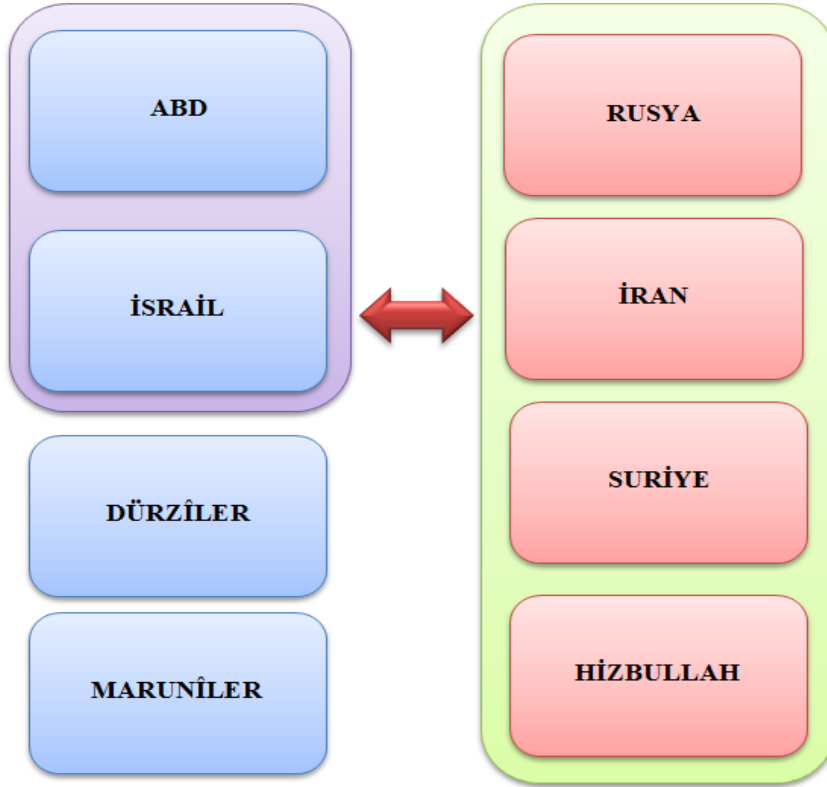
Dürzîler Velid Canbolat önderliğinde kabinede 2 bakanla temsil edilmektedir. Bunun yanında Lübnan Demokrasi Partisi adı altında 2001 yılında kurulan ve başkanlığını Emir Talal Arslan'ın yaptığı Dürzîler de kabinede 1 bakanla bulunmaktadır. Dürzîler 21. Yüzyılda siyasi anlamda da bölünmüş vaziyettedir. Dürzîler Suriye ve İran destekli blok tarafından tehlikeli görülüp bölünmek istenmiştir. Velid Canbolat'ın İsrail ve ABD yanlısı tutumu Lübnan içerisinde etkili olan İran ve Suriye'yi harekete geçirmiştir. Bu bağlamda Emir Talal Arslan önderliğindeki Dürzîler 8 Mart Hareketine dâhil olmuştur. Arslan önderliğindeki Dürzîler Canbolat kadar etkin olmasa da bilhassa Şebaa Çiftliklerinin* olduğu bölgelerdeki Dürzîler üzerinde etkililerdir. Söz konusu çiftlikler Lübnan ile İsrail işgalindeki Golan bölgesindeki anlaşmazlığın yaşandığı yerdir. Stratejik bir noktada bulunmasından dolayı önemli bir bölgedir. Suriye rejiminin son bulması halinde Dürzîler arasındaki bölünme de önemsiz hale gelecektir.³⁹⁷

³⁹⁵ Hirst, 2012: 347.

³⁹⁶ Perthes, 2006: 33-40.

* Şebaa Çiftlikleri günümüzde hala Hizbullah ve İsrail arasında en büyük sınır problemlerinden birisidir. Ayrıntılı bilgi için bk: Kaufman, 2002: 576-595.

³⁹⁷ Kennedy, 1984: 48-64.

Şekil 3.5 21. Yüzyılda Lübnan ve Güç Dengesi

21. yüzyılda ABD ve İsrail ittifakı Ortadoğu genelindeki azınlıkları desteklemeyi sürdürmüşlerdir. Marunîler ile Dürzîler ilk kez siyasi olarak aynı grupta yer almışlardır. Geçmişteki stratejik rekabetlerinin yerini çıkar işbirliği almaya başlamıştır. Bunun nedeni karşılarında yer alan ve giderek belirginleşen Rusya-İran-Suriye-Hizbullah ittifakıdır. Bilhassa Lübnan içerisinde başat güç konumuna gelen Hizbullah'ın dengelenmesi için bir araya gelmişlerdir. Marunîler ile Dürzîler arasındaki çatışma yerini siyasi işbirliklerine bırakmış olsa da stratejik ortaklık boyutuna ilerleyememiştir. Zira Dürzîlerin, Suriye içerisinde de büyük bir topluluğa sahip olmaları onları keskin politik hamleler yapmaktan alıkoymaktadır. Bu bağlamda Suriye rejimi ve Hizbullah'a muhalif olsalar da ABD-İsrail ittifakına tam entegre olmamışlardır.

Velid Canbolat akıllı diplomatik hamleleriyle ünlü birisi olarak, 14 Mart Hareketinden çıkarak bir bakıma Dürzîlerin içerisindeki bölünmeyi de engelleme çabası içerisine girmiştir. 14 Mart Hareketini terk etmesinin nedeni olarak ise; “şartlar bizi zorladığı için bu hareketi destekledik fakat söz konusu şartlar artık değişti, Lübnan'ı bu iki başlılıktan kurtarmamız gerekir, bu yüzden 14 Mart hareketinden ayrılmak zorundayız” diyerek 8 Mart Hareketiyle oluşan iki başlılığı işaret edip, hareketi terk etmiştir. Bu bağlamda kendisinin Dürzîleri doğrudan kimseye karşı konumlamak istemediği görülmektedir. Bunun yanında devam eden

Suriye iç savaşında Esad ve hükümetinin gitmesini desteklemektedir. Velid Canbolat ve kontrolünde bulundurduğu Dürzî topluluğu Lübnan içersinde en stratejik noktalardan birisine hâkim durumdadır. Bunun yanında Dürzî topluluğunun büyük çoğunluğunun lider olarak kabul ettiği bir konumdadır. Bu bağlamda Lübnan siyasetindeki rolü ve tercihleri önem arz etmektedir. Fakat her ne kadar Lübnan siyasetinde Dürzîlerin rolü yönlendirici olsa da, İsrail ve Suriye’de de bulunan Dürzî topluluğunu incelemek elzemdir. Zira Suriye’de nüfus olarak Lübnan’dan daha fazla sayıda Dürzî bulunmaktadır. İsrail’de ise tek ayrıcalıklı azınlık durumunda olmaları ile önemli bir yer teşkil etmektedirler.³⁹⁸

3.4. Suriye ve Dürzîler

3.4.1. Osmanlı’nın Son Döneminde Suriye’deki Dürzîler

Dürzîlerin, devlet içerisinde devlet gibi bir pozisyon elde edebildikleri yer Lübnan olmuştur. Hem dini merkezlerinin Şuf’da olması hem de Lübnan’ın klasik bir devlet gibi davranmaması Dürzîlere böyle bir alan açmıştır. Fakat Dürzîlerin bulunduğu bir diğer ülke olan Suriye’de, Dürzîler açısından daha farklı bir siyasi durum söz konusu olmuştur. Dürzîler bilhassa Suriye’de Sykes-Picot döneminden sonra çeşitli fırsatlar elde etmişlerdir. Bu bağlamda Dürzîlerin siyasi kaderi de Fransa ve İngiltere’nin ellerinde olmuştur.³⁹⁹

Osmanlı’nın son dönemlerinde Fransa ve İngiltere, Suriye bölgesinde Arap milliyetçiliğini desteklemişlerdir. Bunun başlıca amacı Osmanlı’dan bölgenin kopmasını sağlayarak sömürgeleştirmek olmuştur. Bu politika için bölgedeki aşiret reisleri ve güçlü yerel ailelerle temasa geçilmiştir. İngiliz ve Fransız tarafına yakın olanlarla işbirlikleri geliştirilmiş, kendilerine her türlü olanak sağlanmaya çalışılmıştır.⁴⁰⁰

Avrupalıların Verimli Hilal dedikleri bu bölgede birçok azınlık grup bulunmaktadır. Bölgedeki Sünni Müslüman çoğunluğun iktidara asla gelmemesi gerektiğini düşünen emperyalist güçler, azınlıkların da güçlendirilip, mümkünse küçük devletler halinde kendilerine otonom bölgeler oluşturmaları amaçlanmıştır.⁴⁰¹

Sykes-Picot antlaşmasına göre Birinci Dünya Savaşı sonrasında Suriye bölgesi Fransızların kontrolüne girmiştir. Fransızlar Suriye’yi dört temel bölgede idare etmeye çalışmışlardır. Güneyde Dürzîlerin yoğun yaşadığı Süveyde bölgesi, Kuzeybatıda Akdeniz

³⁹⁸ <http://www.thenational.ae/news/world/middle-east/jumblatt-to-leave-march-14-alliance> (erişim tarihi: 17.04.2017)

³⁹⁹ Goldstein, 1987: 419-436.

⁴⁰⁰ Masalha1991: 679-693.

⁴⁰¹ K, W. 1956 :215-216.

kıyısındaki Lazkiye şehri çevresindeki Nusayri bölgesi, Halep bölgesi ve Şam bölgesi olarak dört idari merkez oluşturmayı düşünmüşlerdir.⁴⁰²

Osmanlı dönemindeki baskın Sünni Müslüman yönetimin tekrar geri gelmemesi, coğrafyanın çoğunluğunu oluşturan bu demografik yapının olabildiğince parçalarına ayrılması için Fransızlar özel olarak azınlıklara ve ortak özelliklerine yoğunlaşmışlardır. Nusayri ve Dürzîlerin ikisi de Arapça konuşan, Şia'dan ayrılıp radikal görüşlere sahip olan mezhepler olması, Fransızların gelecekte bu özelliklere odaklanıp Dürzî ve Nusayrileri ayrı siyasi birimler haline getirmeye çalışmalarına vesile olmuştur. Dürzî ve Nusayrilerin Sünni Müslüman coğrafyadan koparılabilmesi için coğrafyalarının da önemine dikkat çekmişlerdir. Hem Nusayriler hem de Dürzîler dağlık bölgelerde yaşayan topluluklar olarak dikkat çekmiştir. Kendilerinin coğrafi olarak dağlık bölgede yaşamaları, jeopolitik olarak avantaj sağlayacak bir durum teşkil etmiştir. Dağlık coğrafya, Sünni Müslümanların kendilerini asimile etmelerini engellemiş ve her hangi bir askeri krizde bölgelerini daha rahat savunmalarına olanak sağlamıştır.⁴⁰³

Osmanlı zamanındaki güç dengesine de vurgu yapan Fransızlar, Safevi devleti ve Osmanlı arasındaki mücadelelerde, Dürzî ve Nusayri grubun genel itibariyle sınırları içerisinde buldukları Osmanlı yerine, Safevileri desteklediklerini görmüştür. Bu bağlamda Sünni çoğunluğa karşı vekâlet savaşı verebilecek yararlı müttefikler olarak ön plana çıkmaktadır.⁴⁰⁴

Osmanlı döneminden bu yana Nusayri ve Dürzîler hem devlet hem de çoğunluğu oluşturan Sünni yerel halk tarafından sevilmemiş, dışlanmışlardır. Sorunlu olarak görülmelerinin nedeni, dağlık arazide yaşadıkları için devletin kendilerinden kolaylıkla vergi toplayamamasıyla açıklanabilir. Halk tarafından sevilmemelerinin nedeni ise Sünni çoğunluğa göre farklı ve sapkın dini görüşe sahip olmaları olarak gösterilebilir. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu Dürzîleri ve Nusayrileri tebaa statüsünde de görmemiştir.⁴⁰⁵

Osmanlı İmparatorluğuna karşı ilk kez Süveyde bölgesinde Dürzîler tarafından 1910 yılında başlatılan isyan bastırılmıştır. Ancak bu Osmanlı devleti ile Dürzî topluluğunun arasındaki kopukluğun anlaşılması açısından önemli bir gelişmedir. Zira Osmanlı isyanı bastırdıktan sonra, Dürzî ukkallarına ciddi baskılar uygulayarak kendilerini Sünni inancına döndürmek istemişlerdir. Osmanlı'nın son döneminde Nusayrilere göre Dürzîlerle ilişkiler

⁴⁰² Melki, 1997: 92-106.

⁴⁰³ Abu-Husayn, 1992: 665-675.

⁴⁰⁴ Ayrıntılı Bilgi için bk: Savory, R. (1974). "The Safavid State and Polity". *Iranian Studies*, 7(1/2):179-212.

⁴⁰⁵ Talhamy, 2008: 895-908.

daha kritik olmuştur. Bu durum hem yaşanan isyanlar açısından, hem de Dürzîlerin daha geniş bir bölgede bulunmalarından kaynaklanmıştır.⁴⁰⁶

3.4.2. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Suriye İsyanı'nda Dürzîler ve Sultan El-Atraş

Birinci Dünya Savaşı sonrasında ise İngiltere ile Fransa arasında Suriye'nin geleceği konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. İngiltere'nin desteklediği üzere, Suriye'nin merkezi Şam'da, Haşimi kabilesinden Faysal kendisini bölgenin Emiri ilan etmiştir. Faysal'ın Krallığını destekleyen İngilizler o dönemde Arap milliyetçiliği politikasını Ortadoğu genelinde desteklemiştir. Fransa ise İngilizlerin aksine sömürgesi altında bulundurduğu toprakları olabildiğince sekter gruplara ayırmaya çalışmıştır.

Suriye'de Dürzîler açısından en önemli topluluk Atraş ailesidir. Yukarıda bahsettiğimiz üzere 1910 yılında Osmanlı içerisinde çıkan ayaklanmanın liderliğini Zukan El-Atraş gerçekleştirmiştir. Zukan Atraş Osmanlı'nın isyanı bastırmasıyla birlikte öldürülmüştür. Süveyde kentinin 20 km kadar güneyinde bulunan Kurayya şehrinden olan Atraş ailesi, Osmanlı karşıtlığı ve Arap milliyetçiliği ile 20 yüzyılın başlarında Fransa için kullanışlı bir müttefik olarak görülmüştür. Fakat Fransızlar açısından, bölgede geleneksel müttefikleri olan Marunî Hıristiyanlar ile bilhassa Lübnan'daki Dürzîler vasıtasıyla iyi ilişkiler geliştiremeyen Süveyde Dürzîleriyle yakınlık kurabilmesi kolay olmamıştır.⁴⁰⁷

Dürzîlerin 18. Yüzyıldan bu yana geleneksel müttefikleri olan İngilizlerle yakınlığının dezavantajını Fransızların etkin olduğu Suriye topraklarında yaşamıştır. Dürzîler daha çok İngilizlerin desteklediği Arap milliyetçiliği ve tek Suriye planı üzerinde politika gütmeye müsait bir topluluk olmuşlardır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında da Sultan Atraş, Suriye Emiri Faysal ile çok yakın ilişkileri bulunmasıyla bilinen bir lider olmuştur.⁴⁰⁸

Dürzîler Suriye'de ülke çapında bir isyan hareketini başlatmışlardır. İsyanın başlamasına sebep olan temel etken ise Dürzîlerin Osmanlı zamanındaki haklarının aynen uygulanmasını istemelerinden kaynaklanmıştır. Fransız manda yönetimiyle temel anlaşmazlıkları bu doğrultuda olmuştur.⁴⁰⁹

1923 yılında Fransız Manda Yönetimi ile Dürzîler arasında antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Fransızlar, Dürzî Atraş ailesine özerk yönetim hakkı vermiştir. Selim Atraş Cebel-i Dürüz Özerk Devletinin başına geçmiş ve Fransız Manda Yönetimi altında Osmanlı dönemine benzer bir statüde siyasal hayatlarına devam etmiştir. Fakat Fransızlar iki sene sonra 1925 yılında Atraş ailesinin ileri gelenlerinden oluşan Dürzî

⁴⁰⁶ Salih, 1977: 251-257.

⁴⁰⁷ Schilcher, 1981: 159-179.

⁴⁰⁸ Bokova, 1989: 91-104

⁴⁰⁹ Bou-Nacklie, 1993: 645-660.

Meclisine müdahalede bulunmaya başlamıştır. Bunun nedeni Selim Atrâş'ın sağlık sorunları nedeniyle koltuğundan ayrılmak zorunda kalmasıdır. Selim Atrâş'tan sonra başa geçecek kişiyi belirlemeye çalışan Fransızlara karşı, Dürzîler ciddi rahatsızlık duymuşlardır. Dürzîlerin katı bir hiyerarşik sistemle örgütlenmelerinden dolayı, ukkal sınıftaki liderlerine hem dini hem de siyasi otorite gözüyle bakıldığından tepki giderek artmıştır. Dürzî inancına ters bir şekilde Fransız müdahalesine karşı örgütlenmişlerdir. Sultan Atrâş önderliğinde ülkedeki diğer tüm grupları isyana davet ederek Suriye'nin ilk bağımsızlık isyanını başlatan grup Dürzîler olmuştur.⁴¹⁰

Fransız Manda Yönetiminden sorumlu Robert Caix, Milletler Cemiyetine sunduğu raporda Dürzîlerin Süveyde bölgesinde önemsiz sayılabilecek 50000 kişilik bir nüfusa sahip olduğunu belirtmiştir. Buna karşın Dürzîlerin katı hiyerarşik yapıları, dinlerine sıkı sıkıya bağlılıkları onların örgütsel kabiliyetlerini, benzer topluluklara nazaran arttırdığını söylemiştir. Dürzî isyanının temel noktası, kendi kendilerini yönetmek istemeleri ve dinlerini doğrudan ilgilendiren iç işlerine karışılmaması olmuştur. Bu bağlamda Atrâş ailesinin baskınlığını ve Dürzî toplumu üzerinde otoritesini sarsacak her hangi bir gelişme Fransa açısından tehlikeli boyutlara ulaşmıştır.⁴¹¹

Atrâş Ailesinin Süveyde bölgesindeki etkinliği, Dürzî tarihi açısından çok önemli olan 1860 savaşına dayanmaktadır. Söz konusu savaşta Lübnan bölgesindeki Dürzî ailelerin etkinliğinin azalmasının ardından, Süveyde bölgesinde Atrâş ailesi denetimi sağlamaya başlamıştır. Hatta söz konusu tarihlerde Dürzî dünyasına liderlik etmeye başlamışlardır.⁴¹²

Dürzîlerin ve Sultan Atrâş'ın isyanına giden olayların başında Dürzî meclisinde fiili olarak yönetimi ele alan Fransız subayı Gabriel Carbillet olmuştur. Aslında Carbillet, Dürzî bölgesini modern Avrupa standartlarına ulaştırmak amacıyla, şehrin altyapısını kurmuş, okullar yaptırmış, hastane inşa ettirmiştir. Atrâş ailesini, Carbillet'nin söz konusu kalkınma eylemleri de rahatsız etmiştir. Zira kendi otoritelerinin ve popülerliklerinin Carbillet'nin eliyle kaybolmasından çekinmişlerdir.⁴¹³

Sultan Atrâş ve beraberindeki Dürzîlerin Fransızlara karşı ilk saldırısı Süveyde'deki bir garnizona karşı yapılmıştır. Atrâş'ın, Carbillet'nin gitmesi ve yerine tamamen Dürzîlerin başkanlık ettiği meclislerinin geri verilmesi uyarılarına karşın, Fransızların Dürzî ileri gelenlerini hapse atması olayların başlangıcını oluşturmuştur. Fransız garnizonuna saldırılmasının ardından Fransa Dürzîlere karşı gereken cevabı verememiştir. Zira Fransız

⁴¹⁰ Khoury, 1981: 441-469.

⁴¹¹ Miller 1977: 545-563. Ayrıntılı bilgi için bk: League of Nations, Permanent Mandates Commission, Minutes of the Fourth Session (Geneva, 1924), p. 31.

⁴¹² Zachs, 2000: 160-176.

⁴¹³ Thomas, 2002: 1-32.

askerleri hem sayıca az durumda idi hem de Dürzîlerin çok iyi bildikleri gerilla savaşı konusunda tecrübesiz birliklerden oluşmaktaydı. 1927 Suriye İsyancıları'nın hemen başlarında Fransızlar Süveyde'nin kontrolünü kaybetmişlerdir. Bunun üzerine Fransız Manda Komutanlığı, Fas'ta bulunan ve profesyonellerden oluşan birliklerinden Suriye'ye takviye güç göndermişlerdir. Zira dağlık Dürzî bölgelerinde tutunmakta çok zorlanmışlardır.⁴¹⁴

Dürzîlerin başlattığı savaş ülkeye yayılmaya başlamıştır. Fakat ideolojik isteklerden ziyade, Fransız karşıtlığı şeklinde devam etmeye başlamıştır. Dolayısıyla ideolojik bir amaçtan çok yerel toplulukların istekleri ve memnuniyetsizlikleri çerçevesinde gelişen bir iç savaş halini almıştır. Dürzîlerden sonra ortaya ilk çıkanlar yağmacılar olmuştur. Hâlihazırda fakirliğin ve adaletsiz gelir dağılımının olduğu Suriye'de tarımla ve ticaretle uğraşanlar ciddi zarar görmeye başlamışlardır. Suriye'deki düzen bozuldukça, Fransa'nın uluslararası prestiji de ciddi zarar görmeye başlamıştır.⁴¹⁵

Savaş kısa süre sonra Halep, Hama-Humus ve Şam'a kadar yayılmıştır. Fakat bu merkezlerin hepsinde kendine göre farklı taleplerle Fransızlara karşı yerel savaş yürütülmüştür. Başlangıçta Dürzî Sultan Atraş'ın çağrısına göre savaşmaya başlayan gruplar, Dürzîlerin savaş gerekçesinin, Suriye'nin geneline dair ideolojik kapsayıcılığı olmadığından dolayı, kendi isteklerini dillendirmeye başlamıştır.⁴¹⁶

Savaş Suriye coğrafyasında temelde 4 gruba bölünmüştür. Birinci grup olarak yerel isteklerde bulunup savaşı başlatan Dürzîler ön plana çıkmıştır. İkinci grup olarak ise ticaret hayatında ciddi zarar görüp kendi birliklerini kuran ve Fransızların ülkede huzuru tesis edemediğini söyleyen Halepli burjuva sınıfının önderliğindeki milisler mücadeleye katılmışlardır. Üçüncü olarak, Hama ve Humus'ta isyan başlatan Abdülrahim Şahbender, Türkiye modelinin Suriye'ye uygulanması gerektiğini savunmuş ve taraftar bulmuştur. Türkiye modeli ile istediği laik, üniter yapısı kuvvetli ve demokratik mekanizmaları kurulu bir ülke olmuştur. Bu bağlamda Suriye'nin mezheplere bölünmüş kırılğan yağısının aşılacağını düşünmüştür. Şahbender, Osmanlı zamanında ise Osmanlıcılık fikrini savunanların başında gelmiştir. Son olarak ise Şam merkezli Haşimi Faysal taraftarı Arap milliyetçileri isyana başlamıştır. Arap milliyetçilerini o dönem her ne kadar Fransızların müttefiki olsalar da İngilizler desteklemiştir.⁴¹⁷ İngilizlerin aslında Faysal'ı desteklemelerinin arkasında ulusal çıkarlarının büyük rol oynadığı görülebilir. Faysal İngiliz ulusal çıkarları doğrultusunda kimi

⁴¹⁴ Burke, 1973: 175-186.

⁴¹⁵ Burke, 1973: 175-186.

⁴¹⁶ Bou-Nacklie, 1998: 273-289.

⁴¹⁷ Zamir, 1991: 404-426.

zaman ön plana çıkarılarak kullanılmış, kimi zaman ise arka planda tutulmuştur. Bu bağlamda Faysal, İngiltere'nin Ortadoğu politikası bağlamında bir araç olarak kullanılmıştır.

Milliyetçi akım isyan içerisinde en fazla gelişme gösteren grup olmuştur. Bunun nedeni hem İngiltere tarafından desteklenmeleri hem de o zamanki koşullarda dünyada baskın görüş olarak benimsenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Suriye'deki iç savaş Dürzîlerin istekleri ötesine geçmiş, milliyetçi bir isyana doğru gelişme göstermiştir.

Milliyetçilik ekseninde kısmi bir birleşme yaşansa da isyancılar arasında sisteme dair tam bir görüş birliği oluşmamıştır. Zira Suriye'de ne toplumsal altyapı ne de ekonomik altyapı, toplumsal olarak mutabakata varılabilecek, ideolojik zeminin oluşmasına müsait olmamıştır. İdeolojik ayrılık Faysal, Şahbender arasında ikiye bölünmüşken, savaş esnasında tekrar farklı bir Dürzî ailenin taraftar toplayıp destek görmesiyle çok bölünmüş bir hal almıştır. Dürzî Arslan ailesi de seküler bağımsız bir Suriye istemiştir. Emir ve Talal Arslan kardeşlerin önderliğindeki hareket ciddi taraftar toplamasına rağmen, kısa vadeli politik çıkarlar arasında kaybolarak bir Türkiye modeli yaratmayı başaramamışlardır. Arslan ailesi Lübnan'da etkili oldukları kadar Suriye'de de etkili olmuştur. Zira coğrafi olarak Golan tepelerinin kuzey bölgesinde hem Lübnan hem de Suriye bölgesinde yaşamaktadırlar. Bu bağlamda iki ülke içerisinde bölünmüş bir vaziyette, her iki ülkenin de aktif siyasetlerinde söz sahibi olmuşlardır.⁴¹⁸

İç savaş esnasında hem Atraş hem de Arslan ailelerinin etkili pozisyonları Dürzîlerin, Suriye'nin siyasi hayatında çok önemli yerleri olduğunu göstermektedir. Bunun yanında Dürzîlerin örgütsel kabiliyetlerinin yansıması olarak siyasi hayatta aktif bir rol alabildiklerinin de kanıtı olarak öne çıkmaktadır.⁴¹⁹

1925 ile 1927 arasındaki kalkışmada, Suriye milliyetçilerinin hepsinin ortak istekleri, bölünmemiş, bağımsız bir Arap cumhuriyeti olmuştur. Buna karşılık Fransızlar ise bir Manda Yönetimi Meclisi olan, dört parçaya ayrılmış Suriye istemişlerdir. Atraş ailesi önderliğindeki Dürzîler ise kendilerine Osmanlı dönemindeki gibi özerkliğin tanındığı bölünmemiş bir Suriye'den yana olmuşlardır.⁴²⁰

Fransızlar, isyancı gruplar arasındaki uyumsuzluktan ve birlikte hareket edememelerinden yararlanarak, 1926 yılının sonunda Suriye'nin Süveyde şehri haricinde, kontrolü tamamen sağlamıştır. Savaşın başladığı nokta olan Dürzîlerin kontrolündeki Süveyde şehrinin tam kontrolünü ise ancak bir yıl sonra sağlayabilmişlerdir. Dürzîler savaşı kaybetmiş ve Atraş ailesinin etkisi beklenenin aksine fazla azalmamıştır. Sultan Atraş ve Dürzî

⁴¹⁸ Miller 1977: 545-563

⁴¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bk: Wasti, 2008: 925-936.

⁴²⁰ Miller, 1977: 545-563.

başkaldırı hareketinin liderleri Fransız makamlarınca idama mahkûm edilmiştir. Fakat Sultan Atrâş ve diğer isyancı Dürzî komutanlar Ürdün'e kaçmışlardır. Ürdün, Britanya sömürgesi olması dolayısıyla tesadüfî bir kaçış noktası değildir. Dürzîlerin en az iki asırlık geleneksel müttefiki olarak İngilizlerin hüküm sürdüğü topraklarda can güvenlikleri sağlanmıştır. Fransızlar, başkaldırı öncesindeki tutumlarını devam ettirmenin, yeni isyanlara neden olacağını düşünerek Dürzîlerin özerkliklerinin devam etmesine karar vermişlerdir. Atrâş ve beraberinde Ürdün'e kaçan isyancı Dürzî liderler, 1936 yılında, İkinci Dünya Savaşı arifesinde ülkelerine geri dönmüşlerdir. Fransızlarla Suriye'nin bağımsızlık antlaşmaları için görüşmeler gerçekleştirmişlerdir.⁴²¹

Dürzîler açısından başkaldırı esnasında milliyetçilerle yapılan ittifak ise kendilerine Fransızlar tarafından mesafe ile yaklaşılmasına neden olmuştur. Bu durumun zararını ise bağımsız bir devlet elde etme ihtimallerinin ortadan kalkmasıyla ödemişlerdir. Zira Fransızlar Birinci Dünya Savaşı sonrasında bölgede bir Dürzistan kurulmasını öngörmüştür. Fakat hem Dürzîlerin geleneksel olarak müttefikleri gördükleri İngilizlerin bağımsız Dürzî devletini desteklememeleri, hem de Fransa'nın Dürzî meclisine müdahale etmesiyle karşı karşıya gelmeleri işleri çıkmaza sürüklemiştir. İkinci Dünya Savaşında Fransa'nın düştüğü durumdan dolayı Suriye bölgesinde İngiltere'nin varlığını artırması ise Dürzîler ve Nusayrilerin bağımsız devlet sahibi olmasını engellemiştir. Fakat bunun yanında seküler Arap milliyetçisi Suriye devletinin içerisinde çok önemli mevkilerde yerlerini almışlardır. Nusayriler, Dürzîlerden daha önemli mevkide, 1966 darbesinden sonra devlet başkanı olarak ülkeyi yönetmeye başlamışlardır.⁴²²

İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı yıl olan 1939'da Dürzî özerk devleti ile Nusayri özerk devleti doğrudan Fransız korumasına alınmıştır. Bunun nedeni olarak, Suriye içerisinde Arap milliyetçilerinin ülkenin tümünü kontrol altına almak istemeleri olarak gösterilebilir. Fakat Fransa daha sonra Almanya tarafından işgal edildiğinde, bölgedeki etkinliğini geçici olarak yitirmiştir. Bu bağlamda bölgede Fransa'nın yerini İngiltere doldürmüştür. Suriye Dürzîlerinin geleceği de İngiliz etkisinin artmasından sonra şekillenmiştir. İngiltere'nin başından beri Ortadoğu'daki çıkarları doğrultusunda yön verdiği Emir Faysal idaresinde tek bir Suriye'yi desteklediğinden dolayı, 1943 yılında Cebel-i Dürüz Devleti Suriye'ye bağlanmıştır. İngilizlerin temel olarak Suriye'de desteklediği fikir, Arap milliyetçisi seküler bir yönetim olmuştur. Bu bağlamda Dürzîler ve Nusayrilerin bağımsız devlet fikri İkinci Dünya Savaşı esnasında son bulmuştur.⁴²³

⁴²¹ Porath, 1984: 172-189.

⁴²² Olson, 1978: 645-681.

⁴²³ Simon, 1974: 314-327.

3.4.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Suriye

İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD ve SSCB'nin önderliğinde iki kutuplu uluslararası sistemde, Ortadoğu'daki siyasi tablo değişiklik göstermiştir. Ortadoğu'da kimi ülkelerde SSCB etkili olurken bazıları ise ABD etkisi altına girmiştir. Suriye İkinci Dünya Savaşı sonrasında genel itibariyle SSCB'ye daha yakın bir durumda konumlanmıştır. Genel olarak demokratik kurumları neredeyse hiç gelişmemiş, askeri kökenli politikacılar tarafından yönetilen bir ülke olmuştur. Suriye İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından 1948 İsrail-Arap savaşına girmiş ve mağlup edilmiştir. Yenilginin hemen ardından Suriye ordusu ülkede darbe gerçekleştirmiştir. Aslına bakılırsa İsrail yenilgisi ordunun darbesi için gerekçe teşkil etmiştir. Askeri cunta tarafından yönetilen Suriye merkez hükümeti ile Dürziler arasında sancılı bir entegrasyon süreci yaşanmıştır. Zira Fransız Mandası döneminde özerkliği bulunan Dürziler, haklarından kolaylıkla feragat etmemişlerdir. 1949 yılında yönetime gelen General Edip Çiçekli, düşmanın bir yılan olduğunu başının Süveyde'de gövdesinin Humus'ta kuyruğunun ise Halep'te olduğunu söylemiş, eğer başını ezersem, düşmanı alt edebilirim demiştir.⁴²⁴ Bu durum Suriye'de aslında üniter bir yapı kurmanın zorluğunu bize göstermektedir. Zira ülkede ciddi farklılıkları bulunan Dürziler ve Nusayriler gibi topluluklar bulunmaktadır. Suriye'nin bu çeşitli yapısı tarihi geçmişe dayanan bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴²⁵

Üniter yapıya geçiş esnasında Dürziler gibi Nusayriler de sancılı bir süreç yaşamışlardır. Nusayriler, Dürziler kadar Fransızlara karşı aktif rol oynamasalar da, Suriye'nin bağımsızlığı sonrasında otonom bölgeleri ellerinden alındığı için 1946 yılında isyan başlatmışlardır. İsyanın önderliğini yürüten Nusayri lider Süleyman el-Mürşid başarısız olmuştur. Askeri yönetim Mürşid'i idam etmiş ve Nusayri azınlığı 1960 yılına kadar pasifize etmiştir. Dürzileri ve Nusayrileri üniter devlete adapte etmek Suriye açısından sancılı bir sürecin başlamasına vesile olmuştur.⁴²⁶

General Çiçekli yönetimi altında Suriye, öncelikli olarak ordusunu güçlendirmeye yönelik yatırımlar yapmıştır. Orduyu, problemli gördüğü Dürzî topluluğu ülkeye entegre etmek ve asimile etmek için bir araç olarak kullanmıştır. Çiçekli, Dürzîlere karşı yalnızca askeri değil, ekonomik önlemler de alarak, kapalı Dürzî toplumunu dağıtmayı da amaçlamıştır. Aynı zamanda ordu ve bürokraside Nusayrilere ve Dürzîlere yer vermemeye özen göstermiştir. Çiçekli'nin bu uygulamalarını Suriyelileştirme amacı olarak

⁴²⁴ Seale, 1965: 132.

⁴²⁵ Sulayman, 1978: 215.

⁴²⁶ Yaffe ve Dann, 1993: 624-640. Ayrıca Nusayri ve Dürzî grubu karşılaştırmalı olarak değerlendirmek için bk: Bar-Asher, M.M. ve Kofsky, A. (1999). "A Druze-Nusayri Debate in the "Epistles of Wisdom"". *Quaderni di Studi Arabi*, 17:95-103.

tanımlayabiliriz. Suriye'yi mezheplere ve farklı dinlere bölünmüş bir ülke olmaktan çıkarıp ulus devlete dönüştürmek istemesinden kaynaklanmıştır.⁴²⁷

Dürzîlerin ekonomik faaliyetlerine ket vurmak için Suriye'nin ilk devlet başkanı Şükrü el-Kuvvetli tarafından yıllık 1 milyon sterlinlik bir bütçe ayrılmıştır. Söz konusu para sadece Dürzî Atrâş ailesinin aleyhinde faaliyetlerde kullanılmak üzere yaratılmış bir fon olarak ayrılmıştır. Dürzîlere karşı el-Kuvvetli'den daha sert önlemler alan General Çiçekli ise ekonomik yaptırımlardan sonra Dürzîlerin birkaç geçim kaynağı olarak kalan, haşhaş ekimi, kaçakçılık gibi konulara karşı da sıkı tedbirler alarak, Atrâş ailesini ekonomik darboğaza itmek istemiştir.⁴²⁸

General Çiçekli'nin ekonomik yıldırma politikaları, Dürzîleri zor durumda bırakmıştır. Çiçekli'nin Süveyde bölgesinde yönetimi boyunca yaptığı tek yatırım, bölgeye ulaşım için yaptığı yol olmuştur. Bunun nedeni de Süveyde'ye askeri müdahalede bulunmak içindir. Atrâş ailesinin üzerindeki baskıyı artıran General Çiçekli yüzünden, Sultan Atrâş ülkeyi terk edip, Fransızlara karşı giriştiği isyandan sonra ikinci kez, Ürdün'e gitmek zorunda kalmıştır. Çiçekli'nin Süveyde bölgesini Suriyelileştirme politikası askeri ve ekonomik baskı altında netice vermiş gibi görünse de Dürzîler asimile olmak bir yana, hükümete daha fazla nefret beslemişlerdir.⁴²⁹

General Çiçekli'nin emriyle Suriye ordusu Dürzî bölgesine hava saldırıları da düzenlemiştir. Hava saldırıları neticesinde çok sayıda Dürzî hayatını kaybetmiş, bilhassa Gazali ailesine mensup Dürzîler çok fazla can kaybı vermiştir. Çiçekli'nin Suriye ordusuna verdiği önemden kaynaklanan ve günümüzü de etkileyen bir takım gelişmeler söz konusu dönemde yaşanmıştır. Militarist ve aşırı baskıcı bir düzen Suriye'nin doğal devlet refleksi haline gelmiştir. Kendi halkına karşı aşırı şüpheci ve baskıcı tutum, sosyolojik tabanda kalkışmaya hazır bir zemin oluşturmuştur. Çiçekli'nin orduya yaptığı yatırımlar ne kadar fazla olursa olsun, ordu mensubu bulunan, bazı dışlanmış azınlık gruplarına mensup subaylar ise darbe yapmak için fırsat kollamışlardır. Söz konusu subaylar uygun zemini ise Suriye'nin dış politikadan kaynaklı sıkışmışlığını kullanarak gerçekleştirmek istemişlerdir.⁴³⁰

Suriye, İsrail savaşından sonra Batı ile ilişkilerini tam anlamıyla kararlılık göstererek ilerletememiştir. Britanya başlangıçta Suriye'nin askeri otokrasisi ile işbirliği içinde olmayı istemiştir. Bu bağlamda Ortadoğu Savunma Birliği kurmayı teklif etmiştir. Fakat Çiçekli bu fikri reddetmiştir. Bunun yanında ABD'nin Suriye'ye önerdiği Filistinlilerin sorunlarına

⁴²⁷ Simon, 1974: 314-327.

⁴²⁸ Landis, 1998: 383.

⁴²⁹ Landis, 1998: 383-385.

⁴³⁰ Simon, 1974: 314-327.

yönelik çözüm önerilerine de yanaşmamıştır. ABD, Filistinli göçmenlerin Suriye'ye gitmelerini istemiş ve Çiçekli yönetimine bu durum için bir fon oluşturma vaadinde bulunmuştur. Böylelikle Filistinlilerin Suriyelileştirilmesi sağlanacak ve İsrail sorunu da devletin kurulduğu ilk yıllardan itibaren çözüme kavuşturulmuş olacaktı. Fakat Çiçekli yönetimi ABD'nin bu teklifini de geri çevirmiştir.⁴³¹

Suriye, Çiçekli döneminde Suudi Arabistan yönetimi hariç Ortadoğu'daki diğer ülkelerle iyi ilişkiler geliştirememiştir. Irak ve Ürdün'le gerilimler yaşamıştır. Bilhassa Ürdün ile Dürzîler üzerinden ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. Çiçekli sürekli olarak Ürdün'ün Suriye'nin güneyindeki Dürzî bölgesinin ayaklanıp bağımsız bir devlet kurmasını desteklediği iddialarında bulunmuştur. Ürdün üzerindeki gerilimden kaynaklı Süveyde bölgesine çok sayıda askeri operasyon gerçekleştirmiştir.⁴³²

Çiçekli son döneminde ise Mısır'da ortaya çıkan Nasır etkisine de çok soğuk yaklaşmıştır. Kendisi başlangıçta sol görüşlü Suriye Sosyal Nasyonalist Partili olmasına rağmen daha sonra Arap Özgürleşme Hareketi adı altında politik faaliyetlerine devam etmiştir. Çiçekli son döneminde ordu içerisinde dahi fazlaca düşman kazanmış ve tüm azınlık gruplara mensup subaylar karşısına geçmiştir. Dış politikanın gidişatı da kendisi aleyhinde faaliyetlere desteklerin çoğalmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Çiçekli'nin uygulamalarına karşı Suriye Sosyal Nasyonalist Parti'den ve diğer gruplardan Baas Partisine geçişler yaşanmaya başlamıştır. Bu transferlerin en önemlilerinden birisi de eski başbakanlardan Atassi, Sultan Atraş'ın oğulları Mansur ve Adnan kardeşlerin Baas Partisinde birleşmeleri olmuştur. Sonunda komünistler, Baas Partisi ve Dürzîlerin öncülüğünde gerçekleşen operasyonda subaylar ayaklanmış ve Çiçekli Suriye'den ayrılmak zorunda kalmıştır. General Çiçekli Suriye'yi iç savaşa sürüklemek istemediğinden dolayı ülkesini terk etmek zorunda kaldığını söylemiştir.⁴³³

Çiçekli, öncelikle Lübnan'a gitmiştir. Fakat burada Dürzî lider Kemal Canbolat kendisini öldürmekle tehdit etmiştir. Bunun üzerine Brezilya'ya gitmiştir. 27 Ekim 1964 günü Navvaf Gazali isimli bir Dürzî tarafından suikastla öldürülmüştür. Navvaf Gazali açıklamasında; Çiçekliyi öldürmesinin nedeninin geçmişte başta kendi aşireti olan Gazalilere ve sonrasında tüm Dürzîlere karşı uyguladığı katliam politikasının bir neticesi olduğunu söylemiştir. Kemal Canbolat'ın oğlu Velid Canbolat 2006 yılında verdiği bir röportajında Navvaf Gazali'den kahraman olarak bahsetmiş, Dürzîlere karşı yapılan her türlü uygulamaya

⁴³¹ Ginat ve Perkins 2001: 77-87

⁴³² Ginat ve Perkins 2001: 77-87.

⁴³³ Moubayed, 2006: 135-147.

karşılık vereceklerini söylemiştir.⁴³⁴ Üstelik bunu bir diğer azınlığın mensubu Esad'a karşı söylemiştir. Buradan da, Suriye ya da Lübnan'da olmaları fark etmeksizin Dürzîlerin ne kadar birbirlerine bağlı bir toplum oldukları anlaşılmaktadır.⁴³⁵

Suriye'yi 1954'teki darbeden 1958'deki Mısır'la birleşmeye kadar sırasıyla Attasi ve Şükrü el-Kuvetli yönetmiştir. Sultan el-Atraş, Çiçekli ülkeden gittikten sonra Ürdün'den Suriye'ye geri dönmüş ve Mısır'la Suriye'nin birleşmesi için yoğun çaba göstermiştir.⁴³⁶

Nasır'ın SSCB ile yakınlaşması ve Batı dünyası karşısındaki blokta bağlantısızlar hareketinde yer alması, güç dengesi açısından Suriye'nin da Birleşik Arap Cumhuriyeti adıyla söz konusu bloğa yakınlaşmasını getirmiştir. Fakat Mısır'ın birleşme sonrasında Suriye'nin politik hayatını domine etmesiyle birlikte ülke içinde ciddi rahatsızlık oluşturmuştur. 1961 yılındaki Suriye içerisinden gelen müdahale ile Suriye birlikten ayrılınca, Baas etkisi kendisini daha fazla göstermeye başlamıştır.⁴³⁷ Bu bağlamda Suriye'nin birlikten ayrılmasının temel nedeninin birliğin Suriyeli bürokratların ve devlet yönetimindekilerin güçlerinin giderek azalmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bunun yanında jeopolitik olarak iki ülkenin birbirleri ile kara sınırının bulunmaması da ayrı bir zorluk getirmiştir. Bu bağlamda birlik kısa süre içerisinde parçalanmıştır.⁴³⁸

1963 yılında gerçekleştirilen darbe ile Baas partisi Suriye'de tamamen etkili duruma gelmiştir. Darbe yapan Baas'ın başındaki en önemli üç isim Salah Cedit, Hafız Esad ve Muhammed Ümran olmuştur. Üç kişi de Nusayri olmasıyla dikkat çekmektedir. Bu bağlamda o dönemi, Nusayrielerin ülke üzerindeki etkisinin başladığı yıllar olarak ele alabiliriz. 1967 yılında İsrail'e karşı kaybedilen savaştan sonra bir takım iç hesaplaşmalar yaşayan Baas partisinden Salah Cedit ve Muhammed Ümran, Esad tarafından dışlanmıştır. Muhammed Ümran 1972 yılında Lübnan'da suikastle öldürülmüş, Salah Cedit ise Esad tarafından Şam'da hapse atılmış ve ölene kadar burada kalmıştır.⁴³⁹

1967 savaşı kaybeden Arap ülkeleri için siyasi ve sosyolojik etkileri olan büyük bir yıkım getirmiştir. Başta kaybeden ülkeler ve Ortadoğu toplumları için hazmedilmesi zor bir hezimet ortaya çıkarmıştır. Bu hezimetin sonucu olarak Arapların kendilerine olan güvenleri tamamen yitirilmiştir. Söz konusu psikolojik etkilerin yanı sıra kaybeden ülkelerin siyasileri de ağır bedeller ödemek zorunda kalmıştır. Bu savaştan sonra Arap ülkelerine karşı psikolojik avantajı eline geçiren İsrail, hem sosyal hem de siyasi alanda Ortadoğu ülkelerine daha kolay

⁴³⁴ <http://www.english.alahednews.com.lb/essaydetailsf.php?eid=1314&fid=12> (erişim tarihi:12.04.2017)

⁴³⁵ Torrey, 1964: 245-269.

⁴³⁶ Torrey, 1964: 390-415.

⁴³⁷ Kelidar, 1967: 292-300.

⁴³⁸ Kelidar, 1967: 295-300.

⁴³⁹ Pipes, 1989: 429-450.

yön verebilmeyi başarmıştır. Bunun yanında Dürzîleri de ilgilendiren en önemli hususlardan birisi ise Golan tepelerinin İsrail kontrolüne geçmesi olarak değerlendirilebilir. Çünkü Golan tepelerinde yaşayan Dürzîler Suriye yönetiminden fiilen ayrılıp İsrail yönetimi altına girmişlerdir. Stratejik olarak önemli olan Golan tepeleri İsrail'e önemli avantajlar kazandırmıştır. Bunun yanında Hizbullah vasıtasıyla Lübnan ile İsrail arasında da ciddi siyasi sıkıntılara yol açan bir yer olarak önemi büyük olmuştur.⁴⁴⁰

Sultan Atrâş genellikle Baas Partisi ile arasını iyi tutmuştur. Esad başa geçtiği 1970 yılında, Sultan Atrâş'a Suriye bağımsızlığındaki kahramanlıklarından ötürü onur madalyası vermiştir. Sultan Atrâş ise Süveyde bölgesinde 1982 yılında ölmüştür. Rejim ile iyi geçinmesi gerektiğini öngören Atrâş, Esad ile arasını iyi tutmaya özen göstermiştir. Bunun temelinde ise Nusayriilerin askeri darbe esnasında her ne kadar Dürzîlerle birlikte hareket etseler de daha sonra tutumlarını Nusayri çıkarlarını önceleyerek, devletin gücünü bu doğrultuda kullanmaları yatmaktadır. Buna örnek olarak 1963 darbesinden sonra Michel Eflak grubuna bağlı olan Baasçı Salim Hatum'un öldürülmesi gösterilebilir. Esad yönetimi tarafından dışlanan Dürzî komutan Hatum, Ürdün'e kaçmıştır. Hatum, Esad yönetiminin Baas'ın savunduğu Arap milliyetçiliği yapmadığını, Nusayri milliyetçiliği yaptığını savunmuştur. Ordu ve bürokrasinin tamamen Nusayriilerin eline geçtiğini belirtmiştir. Salim Hatum Suriye-İsrail savaşının ardından Esad rejiminin zayıfladığını düşünerek Suriye'ye geri dönmüştür. Sultan Atrâş'ın kendisini korumaya çalışmasına rağmen Esad rejimi tarafından tutuklanarak idam edilmiştir. Hatum'un hedefe konulmasının temel nedeni Nusayri egemen devlet yapılanmasına muhalefet etmesidir. Bu durum da bize göstermektedir ki, Dürzîler başlangıçta her ne kadar Nusayriilerle ittifak kursalar da, devlet aygıtlarını Nusayriilerin ele geçirmesiyle birlikte kendileriyle zorunlu bir ittifak ilişkisine girmişlerdir. Bu bağlamda de Dürzîler devlet yanlısı tutumlarını temkinli bir şekilde sürdürmüşlerdir. Lübnan Dürzîlerinin politikalarından kendilerini ayırtırmak zorunda kalmışlardır. Hafız Esad'ın ölümünden sonra, oğlu Beşar devletin başına 2000 yılında geçmiştir. Suriye, Nusayri azınlığın askeri diktatörlüğünde 40 yıl kadar yönetildikten sonra iç savaşla karşılaşmıştır.⁴⁴¹

Suriye'nin yaşadığı iç savaşa kadar fazlaca belli olmayan parçalı toplum yapısı, savaş esnasında iyice ortaya çıkmıştır. Dürzîler Suriye'de temelde çoğunluk olan Sünnilere karşı hareket etmişlerdir. Bu bağlamda Nusayriilerle de pragmatik bir ortaklık tesis etmişlerdir. Nusayriiler Suriye nüfusunun yaklaşık %9'unu oluşturmakta, Dürzîler ise %3'ünü

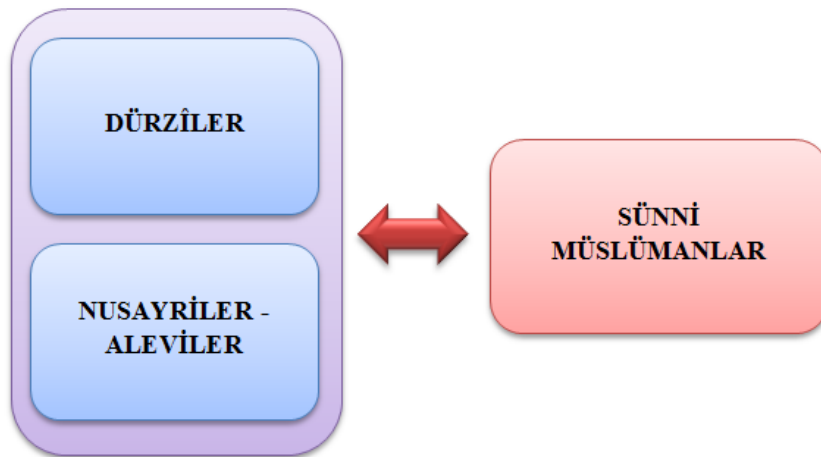
⁴⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bk: Cleveland, 2008.

⁴⁴¹ Moubayed, 2006: 50-55.

Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Batatu, 1999.

oluşturmaktadırlar. Nüfusa oranları az olsa da Dürzîler yaklaşık 550.000⁴⁴² kişiyle Lübnan ve İsrail'deki topluluklarından daha fazla sayıdadırlar.

General Çiçekli'nin Hama merkezli olarak siyaset sahnesinde bulunması, Sünni Müslüman temelinde kadrolarla hareket edip, bilhassa Dürzîlere ve Nusayrilere ülkeyi bölecekleri korkusuyla yaklaşması, üzeri örtülü de olsa parçalanmış sekter bir yapıyı bize göstermektedir. Dürzîler Çiçekli'nin ordusuna genelde Hama'nın ordusu diye hitap etmişlerdir. Bir başka deyişle Sünnilerin ordusu olarak ithamda bulunmuşlardır. Benzer kaygılar Nusayriler tarafından da dillendirilmiştir. Bu bağlamda Hama'nın Esad yönetimleri zamanında defalarca bombalanması, Çiçekli döneminde kullanılan Suriye bayrağıyla günümüzdeki İç savaşta Sünnilerin oluşturduğu Özgür Suriye Ordusu bayrağının aynı olması tesadüf değildir. Güç dengesi bağlamında değerlendirecek olursak, Nusayriler ve Dürzîler, ülkedeki en güçlü topluluk olan Sünnilere karşı dengelemeye gitmişlerdir. 1954'ten sonra da bu dengeleme ve uluslararası konjonktürün etkisiyle başarılı olup varlıklarını devam ettirmişler ve kazanımlarını arttırmışlardır.⁴⁴³

Şekil 3.6 Suriye'de Güç Dengesi

Suriye içindeki toplumsal yapıya bakıldığında zaman Lübnan'dakine benzer parçalı bir görünüm bulunmaktadır. Toplam nüfusun çoğunluğunu oluşturan Sünni Müslümanlara karşı ülkedeki diğer iki azınlık dengelemeye gitmişlerdir. Süveyde bölgesinde bulunan Dürzîlerle, Lazkiye bölgesinde bulunan Nusayriler stratejik birliktelik içinde olmuşlardır. Bunun nedeni iki topluluğun da kendilerine karşı Sünni Müslümanları tehdit olarak görmesidir. Bu bağlamda tehdit dengesi gerçekleşmiş ve Nusayri-Dürzî ittifakı tesis edilmiştir. 1966 yılındaki

⁴⁴² <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> (erişim tarihi:12.04.2017)

⁴⁴³ Hafız Esad yönetimi ve politik hayatına dair detaylı bilgi için bk: Dickey, C. (1987). "Assad and His Allies: Irreconcilable Differences?". 66(1):58-76.

darbeden sonra Nusayrilerin devlet yönetimindeki baskınlığı artmış, Dürzîler ise buradaki ittifakta ikinci planda kalmışlardır. Bu durum Dürzîlerin Süveyde bölgesindeki etkinliklerini korumaya yönelik daha pasif bir tutum içerisinde kalmalarına neden olmuştur. Dürzîlerin Nusayri yönetimle stratejik ortaklık içerisinde oldukları ve yalnızca kendi bölgelerindeki çıkarlarını öncelikledikleri 2011 yılında ortaya çıkan Suriye İç Savaşı esnasında da görülmektedir.

3.4.4. Suriye İç Savaşı ve Dürzîler

11 Eylül 2001 saldırılarından sonra Afganistan, daha sonra Irak ile başlayan Ortadoğu coğrafyasındaki büyük çözümlenme Arap Baharı adı verilen isyanlarla devam etmiştir. Arap Baharı isyanları otokrasi ile yönetilen tek adam rejimlerinde görülmeye başlanmıştır. Bunlardan sonuncusu Suriye İç Savaşı olmuştur. 2011 yılının Mart ayında başlayan protesto gösterilerine devlet başkanı Beşar Esad'a bağlı ordu güçleri ateş açarak karşılık vermiştir. Daha çok Sünni gruplardan oluşan dağıntık birlikler halinde örgütlenen muhalifler, aylar süren ordunun saldırıları karşısında silahlanmaya başlamışlardır. Sünni ağırlıklı cephe, iç savaşın başında, General Çiçekli zamanındaki Suriye bayrağı altında birleşerek muhtelif muhalif grupları bir araya getirmişlerdir. Karşılarında ise Esad rejimi ve orduya destek veren Dürzîler ile diğer azınlık gruplarını bulmuşlardır.⁴⁴⁴

2013 yılına kadar muhalifler Suriye rejimine karşı avantaj elde etmişlerdir. Suriye'nin doğu ve kuzey bölgelerini tamamen ele geçirmişler, Şam şehir merkezine çok yaklaşmışlardır. Esad ve ordusu Lazkiye bölgesine sıkışmıştır. Fakat uzun süren savaş neticesinde marjinalleşen halktan büyük bir kitle, Irak Şam İslam Devleti (İşid) adı altında başlangıçta El-Kaide'ye bağlı olan fakat sonra kendi hilafetini ilan eden lideriyle birlikte muhaliflere karşı savaşmaya başlamıştır. Çoğu kaynakta yer aldığına göre Batı tarafından düşman ilan edilse de aslında Batılılar tarafından ortaya çıkarılan bir örgüt olduğu yönünde iddialar vardır.⁴⁴⁵ İşid'in ortaya çıkmasıyla birlikte, en büyük zararı Sünnilerin oluşturduğu Suriyeli Muhalif cephe görmüştür. Kuzeyde ve doğuda kazandığı toprakların çoğunu bu örgüte kaptırmıştır. Muhalifler başlangıçta Esad yönetimine askeri olarak üstün gelmişken, İşid'in sahneye çıkmasıyla birlikte Muhalifler dengelenmiş ve gerilemeye başlamıştır.⁴⁴⁶

⁴⁴⁴ <https://www.newsdeeply.com/syria/articles/2016/09/01/unrest-grows-among-druze-in-syrias-sweida> (erişim tarihi: 12.04.2017)

⁴⁴⁵ <http://edition.cnn.com/2016/08/11/politics/donald-trump-hugh-hewitt-obama-founder-isis/> ve <https://www.nytimes.com/2016/08/11/us/politics/trump-rally.html> ve <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3734124/He-founded-ISIS-Trump-claims-Obama-deserves-credit-creating-Middle-Eastern-terror-army-names-crooked-Hillary-founder.html> (erişim tarihi: 12.04.2017)

⁴⁴⁶ <http://www.washingtontimes.com/news/2017/feb/6/isis-hold-in-syria-loosens-after-forces-cut-off-su/> (erişim tarihi: 12.04.2017)

Muhالیflerin gerilemesine yol açan bir diğere unsur ise İşid'in ortaya çıktığı zaman diliminde, Suriye'nin kuzeyinde PYD adlı Kürt Partisi, onun silahlı kanadı YPG ve bazı sol görüşlü Arap milislerin oluşturduğu güçler ortaya çıkmış, Haseke, Ayn el-Arab, Afrin gibi şehirlerde bölgesel özerklik ilan etmişlerdir. Söz konusu örgütler Türkiye'ye karşı faaliyet yürüten terör örgütü PKK ile de işbirliği içerisinde olmuşlardır.⁴⁴⁷

Suriye için bir yıpratma savaşına dönen durum, bölgede politik hedefleri olan ülkelerin de ardıncıları ile birlikte katıldığı uluslararası savaş alanına dönüşmüştür. 2015 yılında Rusya Esad yönetimini desteklemek için fiili olarak bombardımanlara başlamıştır. Rusya ile birlikte İran ve Hizbullah Esad yönetimine destek vermeye başlamıştır. Böylelikle savaşdaki en geniş fiili ittifak grubu kurulmuştur. Esad yönetimi tarafından Dürzilere Hizbullah'ın saflarında savaşa katılmaları için çağrıda bulunulmuştur. Fakat Dürziler Hizbullah ile birlikte savaşmayı reddetmişlerdir. Bunun nedeni Dürzilerin yalnızca kendi bölgelerinde Sünnilere karşı savaşmak istemesidir. Dürziler yalnızca Süveyde ve Deraa bölgesinde Sünnilerle savaşmak için Esad ordusuna küçük birlikler halinde katılmıştır.⁴⁴⁸ Bunun dışında Golan bölgesinde yaşayan Dürzî sivillerin, savaşta yaralanan Suriye Muhalefet güçlerindeki savaşçılara saldırıp öldürdükleri gözlemlenmiştir. Dürzilerin neden bu şekilde davrandıkları sorusuna bölgedeki Dürzî ileri gelenleri, "eğer Esad rejimi giderse Sünniler iktidara gelir ve bize yaşam hakkı tanınmaz", şeklindeki öngörülerini dile getirmişlerdir.⁴⁴⁹ Dolayısıyla Dürziler tarafından Suriye İç Savaşı, vatanları olarak gördükleri Süveyde bölgesinde ve diğere Dürzî topluluklarla doğrudan komşulukları bulunan sınır bölgelerinde her hangi bir Sünni çoğunluk hâkimiyetini engelleme girişimi olarak değerlendirilebilir.

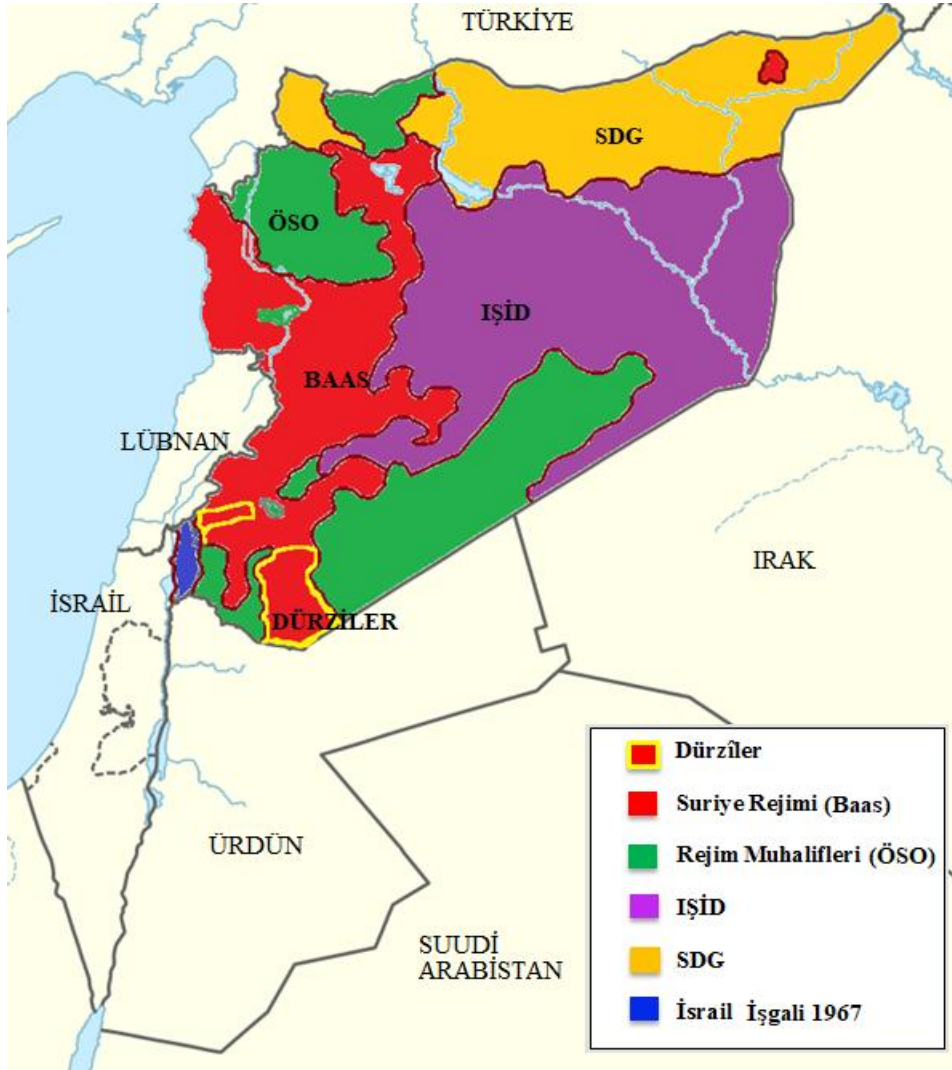
İç savaşa somut olarak 2016 yılında Türkiye de kuzeyden dâhil olmuştur. Suriyeli Sünni muhaliflere somut askeri destekte bulunmuşlardır. Bunun yanında karadan askeri operasyona katılıp El-Bab, Cerablus, Azez hattını ele geçirmişlerdir. Türkiye'nin amacı terör örgütü olarak tanımladığı YPG milislerinin Suriye'nin sınırı boyunca oluşturmak üzere olduğu coğrafi koridora engel olmaktır. El-Bab'ı ele geçirerek bunu başarmıştır. Türkiye ile birlikte Suudi Arabistan ve Katar da Özgür Suriye Ordusu'na destek vermektedir. ABD ve Rusya ise farklı cephelerde olmalarına rağmen YPG'ye destek vermektedirler. Dolayısıyla

⁴⁴⁷ <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2015/08/turkey-syria-united-states-kurds-pkk-ypg-pyd-kuridsh-reality.html> (erişim tarihi: 12.04.2017)

⁴⁴⁸ <https://www.nytimes.com/2015/04/29/world/middleeast/an-eroding-syrian-army-points-to-strain.html?referrer=& r=0> (erişim tarihi: 12.04.2017)

⁴⁴⁹ <http://www.aljazeera.com/news/2015/06/druze-israel-syria-ambulance-attacked-150623010047887.html> (erişim tarihi: 12.04.2017)

Suriye'deki durum farklı cephelerde farklı ittifaklarla ilerlemektedir, söz konusu farklı gruplar da aynı zamanda birbirleriyle savaşmaktadır.⁴⁵⁰

Harita 3.4 Suriye İç Savaşı

Kaynak: Ukrayna merkezli olarak dünya haberlerinden anlık bilgilerle açık kaynak kullanılarak oluşturulan internet sitesinden yararlanılarak oluşturulmuştur. Ayrıntılı bilgi için: <http://syria.liveuamap.com/> (erişim tarihi: 15.04.2017)

Suriye'de, kurulduğu günden bu yana hiçbir zaman Suriyeli bir toplum oluşturulamamıştır. Bunun en temel göstergelerinden birisi yönetime gelen dini toplulukların devletin hemen tüm kadrolarını kendi gruplarından kişileri istihdam ederek bir azınlık yönetimi oluşturmaya çalışmaları olarak gösterilebilir. Zira son olarak Nusayrilerin yönetime gelmesiyle birlikte Baas Partisinin ideolojisi bir kenara bırakılıp Nusayriler ülkenin stratejik tüm kadrolarına hâkim hale gelmiştir. Askeri yönetimler ve otoriter liderlerle günümüze kadar

⁴⁵⁰ Etnik grupların mücadeleleri için ayrıca bk: Gürses, 2015: 142-153.

gelen ülkenin sekter yapısı, Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında gelen 20 yıllık dönemde ortaya çıkmayı beklemiştir. Yaşanan iç savaşla birlikte söz konusu sekter yapı tamamen ortaya çıkmıştır. Lübnan'dakine benzer ve birbirine bağlı şekilde ittifak oluşumları somut bir biçimde gözlemlenmeye başlanmıştır. Dürzîler çoğunluk grubu oluşturan Sünnilere karşı dengeleme yoluna gitmektedir. Bu bağlamda kendi liderlerinin de belirttiği gibi asıl düşmanları Sünni çoğunluktur. İsrail'li Ben Gurion'un dediği gibi, Sünni denizinde azınlıkların ittifakı zorunlu olmalıdır anlayışını benimsemektedirler.⁴⁵¹ Bu bağlamda belki de iktidarlarının son zamanlarını yaşayan Esad ve Nusayrilerle birlikte hareket etmektedirler. Bunu yalnızca dini azınlık olmalarıyla açıklamak da yetersiz kalacaktır. Dürzîler aynı zamanda coğrafi olarak da Sünnilerden arındırılmış bir bölgede yaşamak istemektedirler. Bunun nedeni buldukları bölgede Lübnan ve İsrail'deki Dürzîlerle aralarındaki bağlantıyı kesebilecek noktada Deraa Sünnilerinin bulunmasıdır. Dolayısıyla yalnızca Deraa bölgesindeki Sünnilere, yani muhalif gruplara karşı savaşarak, diğer Dürzî gruplarıyla aralarındaki bağlantıyı kurmak istemektedirler. Dürzîlerin toplum olarak birbirlerine çok sıkı bağlı olmaları ve bu durumla ilintili bir şekilde sağlam hiyerarşik disiplinli yapıları katıldıkları çatışmalarda başarılı olabileceklerini göstermektedir. Bunun yanında büyük güçler tarafından da desteklendikleri bir gerçektir. Bilhassa İsrail için Dürzîler hem Suriye savaşında bir müttefik olarak, hem de jeostratejik açıdan çok önemli bir topluluk olarak öne çıkmaktadır. Zira yoğun nüfusla buldukları yer İsrail, Lübnan, Suriye'nin sınırlarının kesiştiği noktadır. Jeopolitik olarak çok kritik bir bölgede yaşamalarının sonucu olarak da kurdukları ittifaklar daha fazla önem arz etmektedir.

3.5. İsrail ve Dürzîler

Dürzîler Lübnan, Suriye ve İsrail'de bulunan ve bu ülkelerin politikalarına etki eden topluluklar olarak ön plana çıkmaktadır.* Lübnan ve Suriye'nin devlet yapılarının kırılgan olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, iki ülkedeki Dürzîlerin, bağlı buldukları devletlerden farklı politik tercihlerde bulunabilen ve Ortadoğu'da kendi başlarına bölgesel politikayı etkileyebilen kararlar alabildiklerini gözlemleyebilmekteyiz. İsrail'de ise söz konusu iki ülkeden farklı bir durum bulunmaktadır. İsrail devletinin kullanışlı bir topluluk olarak gördüğü Dürzîleri, dış politikaları doğrultusunda araç olarak kullandığını

⁴⁵¹ Hirst, 2012:125.

* Lübnan, Suriye ve İsrail dışında Dürzîler yaklaşık 32.000 kişi ile Ürdün'ün Amman bölgesinin dağlık kesimlerinde de bulunmaktadır. Fakat Ürdün'de bulunan Dürzîler diğer 3 ülkedeki dindaşları kadar buldukları ülkenin dış politikasında etkili değillerdir.

gözlemleyebiliriz. Lübnan ve Suriye'nin sekte yapıları içerisinde farklı ittifak girişimlerinde bulunabilen Dürzîler, İsrail devleti ile çok farklı ilişki içerisinde olmuştur.

İsrail devleti kurulmadan önce söz konusu topraklarda Sünni Arapların çoğunluğu hâkim vaziyette olmuştur. Daha sonra yoğun Yahudi göçü yaşandıkça İsrail'in ulusal dış politika doktrini haline gelen azınlıklarla ittifak anlayışı benimsenmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda Filistinlilerle mücadele halinde olan İsraililer için Dürzîler, ülke toprakları içerisindeki müttefik halini almıştır. Yahudilerle Dürzîler, İsrail devletinin kuruluş yıllarından öncesine dayanan sorunsuz bir dostluk tesis etmişlerdir.⁴⁵²

Günümüzde dünya üzerindeki ülkelerin vatandaşlık bağlarını düzenleyen iki ana unsur bulunmaktadır. Bunlar, kan bağıyla elde edilen vatandaşlık üzerine kurulu ülkeler (jus sanguinis) ya da söz konusu topraklarda doğum yoluyla vatandaşlık elde edilebilen ülkeler (jus soli) olarak iki gruba ayrılmaktadır. İsrail bu iki yöntemi birden uygulayan ülke olarak farklı bir yol izlemektedir. Dünyanın her hangi bir yerinde yaşayan ve oranın vatandaşı olan bir Yahudi, İsrail devletine başvurarak vatandaşlık elde edebilir. Bunun yanında Dürzîler, İsrail'de doğarak Yahudi olmadan vatandaşlık elde edebilirler. İkinci gruba giren azınlık da Dürzîlerdir.⁴⁵³

İsrail'de yazılı hukuka dayanmamış olsa da İsraili Yahudiler birinci sınıf vatandaş olarak muamele görmektedirler. Yahudilerin ardından ise ayrıcalıklı tek azınlık olarak Dürzîler gelmektedir. Dürzîler İsrail devlet politikasına tamamen tabii olmuş şekilde hareket etmektedirler. Buna örnek olarak Dürzî lider Yusuf Nasr al-Din'in kurmuş olduğu Dürzî Siyonist Hareketi verilebilir. Dürzîler İsrail devlet politikasının arkasında durmaktadırlar ve Müslüman Sünnileri öncelikli tehdit olarak görmektedirler.⁴⁵⁴

Dürzîler İsrail nüfusunun yaklaşık %2'lik bir kısmını oluşturmaktadır. İsrail'de yaklaşık 130000 kişilik⁴⁵⁵ topluluklarıyla Dürzîlerin dini liderliğini 1948'den, öldüğü 1993 yılına kadar Âmin Tarif yapmıştır. Kendisi İsrail devletine yakın duruşuyla tanınmaktadır. Âmin Tarif: "İsrail Devletine sadık kalınız. İsrail bize saygınlık ve dini özgürlük sağlamıştır" sözünü liderliği ettiği Dürzî topluluğuna söylemiştir.⁴⁵⁶ Âmin Tarif öldükten sonra yerine torunu Muvaffak Tarif geçmiştir. Kendisi de İsrail devletine karşı tutumunda büyükbabasının yolundan gitmektedir.⁴⁵⁷

⁴⁵² Gelber, 1995: 229-252.

⁴⁵³ Nisan, 2010: 575-596

⁴⁵⁴ Firro, 2001: 40-53.

⁴⁵⁵ http://www.cbs.gov.il/shnaton64/st02_13.pdf (İsrail Ulusal İstatistik Ofisi) (erişim tarihi: 12.04.2017)

⁴⁵⁶ Nisan, 2010: 575-596

⁴⁵⁷ <http://forward.com/schmooze/128447/university-of-haifa-awards-honorary-doctorate-to-d/?attribution=blog-post-item-1-readmore> (erişim tarihi: 12.04.2017)

Dürzîlerin İsrail’de bulunan üyelerinin %83’ü İsrail ordusunda askerlik yapmaktan memnuniyet duyduklarını dile getirmiştir. Dürzîlerin geri kalan kısmı kendilerini Arap olarak görmelerine karşın, İsrail devletine karşı duygusal bağlılık hissetmediklerini belirtmişlerdir. Buna karşılık İsrail devletiyle de her hangi bir sorunlarının olmadığını söylemişlerdir. Bu bağlamda Dürzîlerin büyük çoğunluğunun İsrail devletine ve politikalarına bağlı oldukları düşünülebilir. İsrail Dürzîlerinin devlet ile bağlılık açısından da her hangi aidiyet sorunlarının bulunmadığı anlaşılabilir.⁴⁵⁸

İsrail bulunduğu coğrafya bakımından zor koşullar altında yaşaması gereken bir devlet olarak ön plana çıkmaktadır. Ortadoğu’nun merkezinde, büyük Müslüman çoğunluğun ortasında kalmış Yahudi devleti olarak dış tehditlerle çevrilmiş durumdadır. Bu bağlamda dış politikasını oluştururken, kendisi gibi coğrafyada azınlık durumda olup, Müslümanlar tarafından dışlanmış toplulukları doğal müttefikleri olarak görmektedir. Dürzîler, İsrail için bu bakımdan bulunmaz müttefik olarak ön plana çıkmaktadır. Aynı durum karşılıklı olarak Dürzîler için de geçerlidir. Zira Dürzîler, inançlarının gereği olarak kıyamet gününde Hâkim Biemrillah’ın Mekke’ye ineceği ve yeryüzündeki tüm Müslümanları yok edip, camileri yıkacağını düşünmektedirler. Müslümanların peygamberi Muhammed’i daha önce bahsettiğimiz üzere ziddilik prensibi çerçevesinde iblis olarak görmektedirler. Müslümanlar açısından Dürzîler “katli makbul” kabile olarak değerlendirilmektedir. Yüz milyonlarca Müslüman’ın yaşadığı coğrafyanın ortasında Dürzîler de en az Yahudiler kadar birbirlerini desteklemek zorunda hisseden bir topluluktur. Aynı Yahudilere benzer bir şekilde Dürzîlerin dini gereği, takiyye işe yaramadığı takdirde, Müslümanlara karşı cesaretle savaşmak bir zorunluluktur.⁴⁵⁹

Dürzîlerin birbirlerine bağlılığı İsrail’in dış politikası için de kullanışlı bir durum oluşturmaktadır. Hıfz Al-İhvan prensibi, dünya üzerindeki tüm Dürzîlerin her hangi bir zorluk durumunda her koşulda kayıtsız şartsız birbirlerini desteklemesini gerektiren Dürzîlik doktrindir. İsrail, kendi ülkelerindeki Dürzîlerin müttefikliklerini kazandıkları takdirde, aynı zamanda Lübnan ve Suriye’deki daha büyük Dürzî topluluklarını da kazanmış olacaklardır. İsrail devleti bu bakımdan da Dürzîlere ayrıcalıklar tanımıştır. Siyasi tarihte Dürzî dayanışmasına da birçok örnek verilebilir. Örneğin 1920 yılında Suriye Dürzîleri ayaklandığında Lübnan Dürzîleri de ayaklanmış ve Suriye’dekilere yardım göndermiştir. 1948 yılında İsrail’in kuruluşunda Filistinlilerden zarar gören Dürzîlere karşı Suriye Dürzîleri yardıma gelmiş ve savaşa İsrail lehine katılmışlardır. 1954 Suriye darbesinde Lübnan Dürzîleri Suriye’deki dindaşlarına yardım etmişlerdir. 1983 yılında Lübnan Dürzîlerine karşı

⁴⁵⁸ Nisan, 2010: 575-596

⁴⁵⁹ Şenzybek, 2012: 316-325.

Hıristiyan tehdidi ortaya çıkınca, İsrail Dürzîleri hem İsrail içinde devlet makamlarına tepki göstermişler hem de Lübnan Dürzîlerine bireysel yardımda bulunmuşlardır. Söz konusu yardımlaşmalar ayrı devletler içerisinde yaşasalar da ne kadar senkronize hareket edebildiklerine örnek oluşturmaktadır.⁴⁶⁰

Dürzîlerin bir arada hareket etmelerinin yanında uyguladıkları takiyye taktiği ise diğer politik karar alıcıları yanıltmak amacıyla kullandıkları ve sıklıkla başvurdukları bir yöntemdir. Örneğin 19. Yüzyılda İbrahim Paşa Suriye'yi işgal ettikten sonra bölgedeki Dürzîler kendilerini saklamak için kiliselerde ibadet etmeye başlamışlardır. Kemal Canbolat Lübnan'da Camii yaptırmış ve çoğu Dürzî orada ibadet etmeye başlamıştır. Bunun nedeni Dürzîlerin Lübnan içerisindeki Sünni Müslümanlarla kurdukları ittifakı sağlamlaştırmaktır. Golan tepelerinden Suriye'deki Dürzîlere yardım etmek için geçiş yapan Dürzîler de gizlenmek için camilerde ibadet etmişlerdir. Bu taktik aslında Şii-İsmaili kökenleri olan eski bir politik yanıltma yöntemi olarak Dürzîler tarafından yaygın şekilde kullanılmaktadır.⁴⁶¹

İsrail devleti tarafından Dürzî azınlıkla stratejik bağların oluşmasına katkı sağlayacak kültürel bağların gelişmesi için de adımlar atılmıştır. Bunun en önemli örneği İsraili Yahudiler ve Dürzîler birbirleri için Musa ve Şuayip peygamberler diye bahsetmektedirler. Musa ve Şuayip'in akrabalıklarına atfedilerek yapılan bu yakıştırma iki toplumun birbirlerine ne kadar yakın olduklarını göstermek için kullanılmaktadır. Bu örneğe bağlı olarak İsraili Dürzî ukkal Amer Nasr el-Din'in belirttiğine göre, Dürzî toplumu ile İsrail Yahudilerinin kaderleri ortaktır. Bu yakınlığa ithafen İsrail devleti Dürzîlere her türlü dini özgürlüğü, ekonomik ve ifade özgürlüğünü, Filistinlilerin aksine sağlamaktadır. İsrail devletinde fiili olarak topluluklar arasında hiyerarşi mevcuttur. Devlet için en ayrıcalıklı, önemli grubu Yahudiler oluşturmaktadır. Yahudilerin ardından hemen Dürzîler gelmektedir. Toplum kademesinin en altında ise Filistinli Müslümanlar bulunmaktadır. İsrail kendi ülkesi içerisindeki Dürzîleri Ortadoğu'daki böl ve yönet politikası uyarınca kullanmaktadır. Bu durum Dürzîler için de avantaj sağlamaktadır. Filistinlilere karşı dayanışma içerisinde olan Yahudi ve Dürzî toplumları ülke içerisinde ittifak halindedirler.⁴⁶²

3.5.1. Yahudi-Dürzî Siyasi İşbirlikleri

Dürzîlerle Yahudilerin işbirlikleri ilk olarak 1929 yılına dayanmaktadır. Dürzî Şeyh Said Muadi ile Yahudi lider David Hakahan arasında Filistinlilere karşı işbirliği antlaşması imzalanmıştır. Dürzîler ile Yahudiler arasında devlet kurulmadan önce, günümüzde kuzey

⁴⁶⁰ Firro, 1999: 50-55.

⁴⁶¹ <http://al-monitor.com/pulse/afp/2017/02/lebanon-mosque-religion-architecture.html> (erişim tarihi: 13.04.2017)

⁴⁶² Nisan, 2010: 575-596

İsrail’de olan Şetaram, Daliyat, Pekiin ve Yirka şehirlerinde iki grup arasında çok sayıda işbirliği görüşmesi yapılmıştır. Bu tarihlerde Dürzî-Yahudi ittifakı somutlaşmış ve takip eden yıllarda Filistinlilerle Yahudiler arasında gerçekleşen savaşların hepsinde Dürzîler Yahudilere yardım etmişlerdir.⁴⁶³

Devlet kurulmadan önce Dürzî lideri Vahit Muadi’nin, “Biz Araplarla çevrelenmiş küçük bir azınlığız” sözü toplumsal olarak kendilerini nasıl konumlandıkları hakkında bize fikir vermektedir. Dürzîler kendilerini tam olarak Arap görmemekte ya da çoğunluk Müslüman Araplardan kesin olarak ayırmaktadır. Yahudilerle aynı azınlık psikolojisi içerisinde hareket ettiklerinden dolayı stratejik işbirliği yapmaları da çok doğal görülmelidir.⁴⁶⁴

1948 yılında İsrail devleti kurulduğunda geçmişten gelen işbirliğinin bir göstergesi olarak İsrail’den dışarı tek bir Dürzî göç etmeye zorlanmamıştır. Yaklaşık yarım milyon Filistinlinin İsrail topraklarını terk etmeye zorlandığı yıllarda, Dürzîlere Arapların terk ettikleri mülkler verilmiştir. Filistinlilerin yanında İsrail’i terk etmeleri için Hıristiyan azınlık gruplara dahi baskı yapılmıştır.⁴⁶⁵

İsrail’in 1948 yılında Arap devletlere karşı savaşında yalnızca Dürzîlerden müteşekkil Kılıç Taburu oluşturulmuştur. Söz konusu tabur 300 Dürzî askerden meydana gelmiş ve İsrail ordusunun resmi parçası olarak devletin ilk kurulduğu yıldan itibaren hizmet vermeye başlamıştır. Devletin kurulduğu günden 2015 yılına kadar, sadece Dürzîlerden oluşan ve İsrail’in tüm savaşlarına katılan Kılıç Taburu özel statüye sahip olmuştur. Fakat 2015 yılında Dürzîlerden gelen talep doğrultusunda kaldırılması onaylanmıştır.⁴⁶⁶ Zira Dürzîler ayrı bir taburda görev almak yerine doğrudan İsrail ordusunda görev almak istemişlerdir. Bu da iki toplumun işbirliğinin ve uyumunun ne denli başarılı olduğunu göstermektedir.

İsrail devleti 1956 yılında ise Dürzîlere ayrı bir din statüsü vermiştir. Resmi olarak bu statüye hak kazanan ilk azınlık grubu olmuşlardır. Ayrı dini grup olarak tanınmalarının ardından ise 1957 yılında Dürzîlere İsrail ordusunda zorunlu askerlik de getirilmiştir. Yahudiler dışında İsrail ordusunda askerlik yapan tek topluluk Dürzîler olmuştur. 1975 yılında bürokratik kadrolara Dürzîlerin yerleştirilmesine başlanmıştır. Yüksek rütbeli subaylar ve Dürzî bakanlar artık İsrail’de görülmeye başlanmıştır.⁴⁶⁷

İsrail, Dürzîlik inancı bakımından kutsal sayılan Nebi Şuayip makamı, Horns ve Hittin bölgelerinin tüm idaresini de Dürzîlere bırakmıştır. Bu durum İsrail ile doğu Kudüs’te

⁴⁶³ Gelber, 1992: 352-373.

⁴⁶⁴ Hajjar, 1996: 2-6.

⁴⁶⁵ Gelber, 1995: 229-252.

⁴⁶⁶ <http://www.haaretz.com/israel-news/.premium-1.657084> (erişim tarihi: 12.04.2017)

⁴⁶⁷ Nisan, 2010: 575-596.

Müslüman Filistinliler arasında yaşananlarla karşılaştırıldığında İsrail devletinin Dürzîlerle işbirliğini anlamak açısından önem arz etmektedir.

İsrail devletinin Dürzîlere tanıdığı ayrıcalıkları görmek adına en iyi örneklerden birisi de Makam Şuayip'tir. İsrail'deki Filistinliler açısından da dini öneme sahip olan Makam Şuayip, Dürzîlere tahsis edilmiştir. Dürzîlerin 25 ile 28 Nisan arasında "Ziyarat" diye isimlendirdikleri bir çeşit hacılık ibadetini burada gerçekleştirmektedirler. Söz konusu tarihler İsrail devleti tarafından dini resmi tatil ilan edilmiştir. Şuayip'in türbesini ziyaret etmek isteyen Filistinli Müslümanlar ise tamamen Dürzîlerin denetiminde yer alan mekânı onların kontrollerinde görebilmektedirler.⁴⁶⁸

Dürzî toplumunun İsrail devleti ile olan bağı ve kendi topluluklarına olan bağı göstermesi açısından, profesyonel istatistik şirketleri tarafından yapılan araştırmalar da bilgi vermektedir. Dürzîlerin %90'ından fazlası Dürzîliğe sıkı sıkıya bağlı olduklarını belirtmektedir. Ayrıca Dürzîlerin sadece %1'den daha azı dinlerinin dışındaki topluluktan birisiyle evlilik yaptığını söylemiştir. Bu da bize toplumun kapalılık özelliğine hala gayet bağlı olduklarını göstermektedir. Dürzîlerin %99'u tanrıya inandıklarını belirtmişler, bunun yanında Sokrates, Platon gibi eski Yunan filozoflarına saygı duyduklarını ve kendileri için önem arz ettiklerini belirtmişlerdir. Bu bağlamda Dürzîler açısından teolojilerine değindiğimiz bölümde de dikkat çekildiği gibi, dini felsefelerinin bir kısmını da söz konusu düşünürlerden kaynaklı felsefeye dayandırdıkları gerçeği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, bin yılı aşkın Dürzî geleneği ve felsefesi, günümüzde canlılığından bir şey kaybetmemiştir. Bunun yanında Dürzîlerin %65'i İsrail ordusunda hizmet verdiklerini söylemişlerdir. Bu oran Yahudilerde %75'tir. İsrail devleti açısından en önemli sorunlardan birisi Filistin sorunu hakkında ise Yahudilerle paralel bir şekilde iki devletli çözüme dair görüş bildirmektedirler. Ancak barışçıl biçimde iyi bir seçim sunulduğu takdirde kabul edilebileceğini belirtmişlerdir.⁴⁶⁹

3.5.2. İsrail Devlet Stratejisi ve Dürzîler

İttifak kuramlarına göre; bir devletin bulunduğu coğrafyada hayatını sürdürebilmesi için müttefiklere ihtiyaç duyması kaçınılmazdır. Bu durum İsrail gibi bir ülke için hayati önem taşımaktadır. İttifak kuramlarında değindiğimiz üzere ideoloji ve onu içeren dini unsurlar devletlerin stratejilerini etkilemektedir. Yahudiliğin ön planda olduğu, Siyonist kadrolar tarafından kurulan ve stratejisi ve felsefesi bu yönde oluşturulan bir devlettir. İttifak

⁴⁶⁸ Mayer, 1976: 27-29.

⁴⁶⁹ <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/03/21/5-facts-about-israeli-druze-a-unique-religious-and-ethnic-group/> (erişim tarihi: 13.04.2017)

kuramlarında bahsettiğimiz gibi, coğrafya etkili unsurlardan bir diğeridir. İsrail, her ne kadar Batılı müttefiklere sahip olsa da bulunduğu coğrafyada neredeyse tamamen yalnızdır. Etrafı, İsrail'in kuruluş felsefesi Siyonizm'e taban tabana zıt Müslüman ülkelerle çevrilidir. Bu bakımdan İsrail'in varlığını devam ettirmesi için sürekli savunma halinde olması ve müttefik edinmesi gereklidir.⁴⁷⁰

Söz konusu müttefiklerin kazanılması için İsrail'in izlediği en temel felsefe, etrafında büyük ve güçlü ülkelerin bulunmamasıdır. Osmanlı imparatorluğu tasfiye edildikten sonra bu fırsatı kısmen yakalamıştır. Fakat Osmanlı tasfiyesinden sonra dahi Ortadoğu'da oluşan devletler hem nüfus hem de toprak alanı bakımından İsrail'den büyük devletler olmuştur. Üstelik İsrail'in varlığını hemen hepsi tehdit olarak görmüştür. Bu manada Stephen Walt'ın tehdit dengesi teorisi devreye girmiştir. İsrail, kendisi gibi, Müslüman çoğunluğu varlıklarına tehdit olarak gören azınlıklarla ittifak kurma yoluna gitmiştir. Bunların başında ise tam bir devlet olarak nitelendirilemeyecek Lübnan gelmektedir. Sekter yapısıyla adeta beş parçaya bölünmüş Lübnan'dan kendisine Hıristiyan Marunîleri müttefik olarak seçmiştir. Marunîlerin yanında Lübnan'daki Dürzîler de İsrail'le asla doğrudan karşı karşıya gelmemiş, kendi ülkelerindeki toplulukla iyi ilişkiler tesis etmiştir. Bunun nedeni Marunî Dürzî rekabetinden kaynaklanmıştır. Dolayısıyla hem Dürzîleri hem de Marunîleri karşısına almadan bir politika takip etmeye çalışmıştır.⁴⁷¹

İsrail devleti destekli, Dünya Siyonist Örgütü'nün yayını Kivunim Hadashim* (Yeni İstikametler) bize devletin güç dengesindeki stratejisini söylemektedir. Ortadoğu'da İsrail'in, Lübnan'ın sekter yapısından yararlanılması gerektiğinden bahsetmiş ve beş parçaya ayrılmış yapısını kullanması gerektiği belirtilmiştir. Bunun için Lübnan'daki kadim azınlıklar, Dürzî ve Marunîlerin, aralarındaki rekabete rağmen dostluklarının kazanılması gerektiği söylenmektedir.⁴⁷²

Lübnan'ın yanında Suriye ve Irak devletlerinin hem etnik hem de dini azınlıklarının ayrı birer devlet kurlmaları için çalışılması gerektiği belirtilmiştir. Suriye'nin dini sekter yapısı kullanılarak, kuzeyde Sünni Halep devleti, güneyde onunla düşman olan bir Şam devleti kurulması gerektiği söylenmektedir. Bunun yanında Akdeniz kıyısında Nusayri-Alevi devleti, güneyde de Dürzî devleti oluşturulması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda Irak'ın en az üç parçaya bölünmesi gerektiği öngörülmüştür. Kuzeyde bir Kürt devleti, Bağdat'ta Sünni bir

⁴⁷⁰ Nisan, 2010: 575-596.

⁴⁷¹ Ayrıca bk: Lewis, 1999: 364-378.

* Ayrıntılı bilgi için bkz:

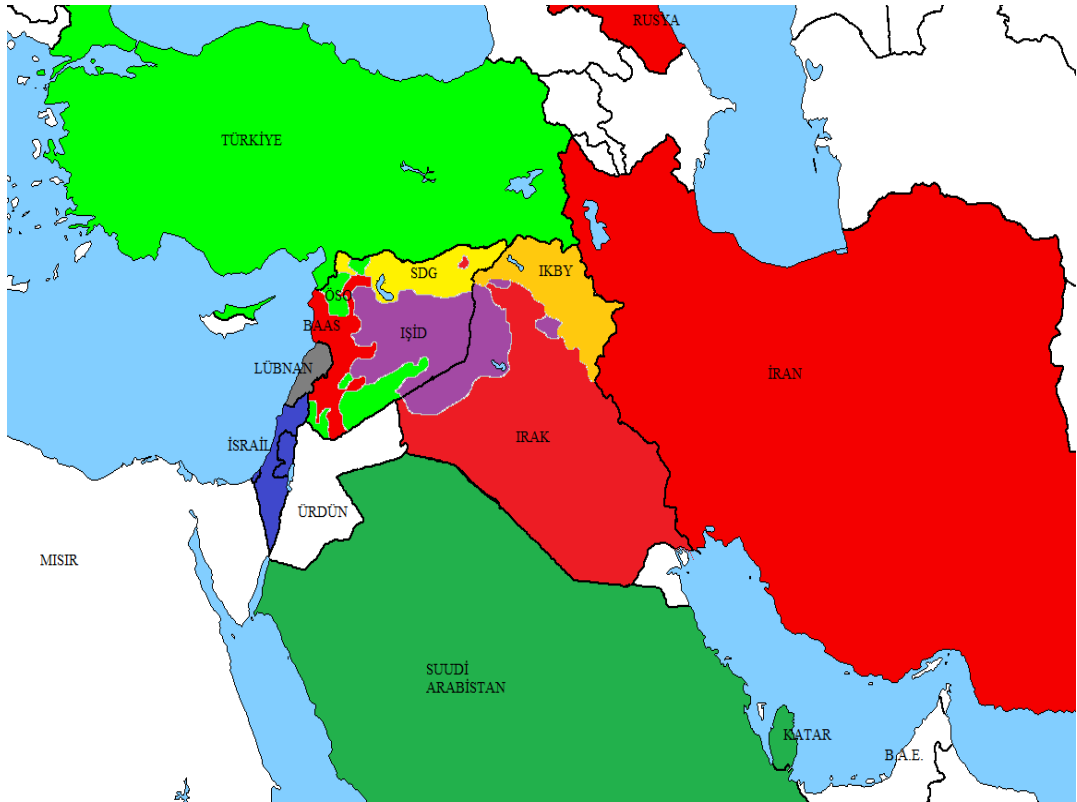
<http://www.wzo.org.il/index.php?dir=site&page=articles&op=category&cs=3004&langpage=eng&highlight=kivunim+hadashim> (erişim tarihi: 13.04.2017)

⁴⁷² Hirst, 2012: 152.

devlet ve güneyde Şii devletin kurulması gerektiği söylenmiştir. Ayrıca söz konusu devletlerin kurulmasıyla Arapların sürekli birbirleriyle çatışma halinde olmaları kendi güvenlikleri açısından çok önemli görülmüştür.⁴⁷³

İsrail, Dürzîler ile ilişkilerini Ortadoğu coğrafyasında realist temelde şekillendirmiştir. Dürzîlerin de kendi varlıklarını Yahudilerle benzer biçimde tehlikede görmesi birbirlerinin stratejik müttefiki olmasının yolunu açmıştır. Bu bağlamda İsrail kendi devlet sınırları içerisindeki Dürzîlerle sıkı bağlar kurmuştur. Buna bağlı olarak Suriye ve Lübnan içerisindeki Dürzîlerle de o ülkelerdeki güç ve tehdit dengelerini göze alarak hareket etmektedir.

İsrail'in makro ölçekte Ortadoğu planı Kivunim Hadashim'de yıllar önce öngördükleri şekilde ilerlemektedir. Zira bölgedeki orta ölçekli güç olan Türkiye, İran, Suudi Arabistan ve Mısır'ın birlikte hareket edip ittifak kurması şimdilik mümkün gözükmemektedir. Türkiye ve Suudi Arabistan'ın Suriye İç Savaşı'nda Sünnileri desteklemelerine karşın İran, Rusya ve Irak yönetimi ile birlikte Esad rejimini desteklemektedir. Hatta Türkiye ve İran Suriye savaşına fiili olarak katılmaktadırlar.

Harita 3.5 Ortadoğu'da Güncel Güç Dengesi

Kaynak: Ukrayna merkezli olarak dünya haberlerinden anlık bilgilerle açık kaynak kullanılarak oluşturulan internet sitesinden yararlanılarak oluşturulmuştur. Ayrıntılı bilgi için: <http://syria.liveuamap.com/> (erişim tarihi: 15.04.2017)

⁴⁷³ Hirst, 2012: 152-153.

Harita 3.5'te aynı renk tonlarında belirtilen ülkeler Suriye İç Savaşı'ndaki müttefikleri belirtmektedir. Türkiye ile ÖSO'nun aynı renk tonlarında belirtilmelerinin sebebi ise Fırat Kalkanı Operasyonu ile Türkiye'nin doğrudan savaşa müdahil olmasından kaynaklanmaktadır.

Işid terör örgütünün Suriye İç Savaşı esnasında ortaya çıkması ise İsrail, Birleşik Krallık ve ABD ittifakı için gayet kullanışlı bir durum ortaya çıkarmıştır. Zira Işid'e karşı savaştığı söylenen ve Türkiye başta olmak üzere çoğu Batılı ülke tarafından da terörist olarak tanımlanan PKK'nın desteklediği YPG gibi Marksist Kürt terör gruplarının başını çektiği SDG yapılanması doğrudan ABD tarafından desteklenmektedir. Böylelikle Türkiye'nin güney bölgesi bloke edilerek Ortadoğu ile bağlantısı kesilmek istenmektedir. Bu durum gerçekleşirse stratejik olarak İsrail'in Ortadoğu'daki en büyük rakiplerinden birisi olan Türkiye bölgeden izole edilmiş olacaktır. Bu bağlamda Türkiye güneyinden izole edilmemek için Suriye'ye doğrudan müdahalede bulunmuştur. Bunun yanında İran ile Suudi Arabistan mezhep çatışması üzerinden Ortadoğu coğrafyasının çoğu bölgesinde karşı karşıya gelmektedir. Bu durum da İsrail açısından stratejik olarak çok önemlidir. Mısır'da ise 2013 yılında gerçekleştirilen askeri darbe ile Müslüman Kardeşler devreden çıkarılmış, ülke Ortadoğu'da pasif bir politika izlemeye başlamıştır. Bu durum da İsrail açısından istenilen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. İsrail stratejisi açısından Suriye'nin parçalanmasından sonra, bölgedeki orta ölçekli güçler; Türkiye, Suudi Arabistan ve İran'ın birbirleriyle ihale savaşı (Buck Passing) yapmaları istenilen ikinci safha olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda Ortadoğu'da İsrail lehine gerçekleşmesi muhtemel çözümlenin durdurulabilmesi açısından ilk aşamada Türkiye, Suudi Arabistan ve İran'ın kendi aralarında anlaşmaları ve ittifak tesis etmeleri elzem olarak görülebilir. Zira bu üç ülke tehdit algılarını değiştirmedikçe, İsrail ve müttefikleri ABD ile Birleşik Krallık öncülüğünde, Ortadoğu'daki çözümler devam edecektir. Suriye'nin bölünmesi engellenemezse yukarıda çoğu başlıkta değindiğimiz üzere Suriye ile iç içe geçmiş siyaseti nedeniyle Lübnan'ın da tek parça kalamayacağı öngörülebilir. Eğer Ortadoğu'daki güç dengesi durumunda İsrail bloğunun stratejileri gerçekleşirse Dürziler ve diğer azınlık grupların bağımsız devletler haline gelmeleri de beklenebilir.

SONUÇ

Güçlü ülkelerin hegemonyasına karşı koyup onları dengelemek için, görece güçsüz ülkelerin ittifak oluşturması bize klasik güç dengesi kuramını anlatmaktadır. Bunun yanında gerçek dünyada yalnızca dengeleme kavramı bu şekilde işlememektedir. Gerçekte ülkeler kendilerine yönelen tehdide karşı ittifak oluşturmaya meyillidirler. Ortadoğu coğrafyasında da ülkeler arasında dengeleme davranışı genellikle tehdit dengesi üzerinden gerçekleşmektedir.

Dürzîlerin tarih sahnesine ilk çıktıkları zamandan bu yana davranışları genellikle hep tehdit dengesi üzerine olmuştur. Dürzîlik, bulunduğu coğrafyada demografik çoğunluğu elinde bulunduran Sünnî İslam'a mensup toplumların şiddetli tepkisini çekeceği bir inanç olmasından dolayı, mecburi siyasi tercihlerde bulunmuştur. Kendilerini dış dünyaya olabildiğince kapatmışlar, mesken olarak dağlık coğrafyayı tercih etmişlerdir. Bu seçimler de onların bölgedeki jeopolitik kaderlerini tayin etmiştir. Buldukları coğrafyada izole bir şekilde Sünnî çoğunluğa mesafeli bir yaşam benimsemişlerdir. Dürzîler kendi başlarına bağımsız bir devlet olmamalarına rağmen bilhassa Birinci Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu sınırlarının değişiminin ardından çeşitli ittifak oluşumlarının içerisinde olmaya başlamıştır. Zira Ortadoğu'daki devletler Waltz'un belirttiği gibi henüz tam bir devlet gibi hareket edememişler ve bünyesinde bulundurdukları farklı gruplar ayrı ayrı ittifak oluşumlarının içerisinde bulunabilmişlerdir.

Dünyadaki tehdit dengesi ve genel güç dengesi birbirine bağlı bir mekanizma olarak tanımlanabilir. En büyük küresel güçler ve onların politikalarına karşı edilgen hareket etmek zorunda olan bölgesel güçler ve sırasıyla küçük devletler olarak ele alınabilir. Fakat bölgesel politikaları etkileyen zayıf devletlerin içerisinde bulunan Dürzîler gibi toplulukların da bölgesel ve küresel güçlere ardıcılık uygulayarak ayrı birer aktör olarak davranabildiğini gözlemleyebilmekteyiz. Bu bağlamda Küresel güçlerden başlayarak Dünya Düzeni genelinden Dürzîler gibi en küçük aktörlere indirgeyerek güç dengeleri ve bölgesel politikalar açıklanabilir.

Çalışmanın başında bahsettiğimiz "Dünya Düzeni" kavramının günümüzde hala tam anlamıyla kurulamamış olmasından kaynaklanan istikrarsız uluslararası ortam devam etmektedir. Çok kutuplu bir denge arayışında olan sistemin farklı yaklaşımlarından etkilenen Ortadoğu coğrafyası da hala dünyanın en büyük çatışma alanlarından birisini oluşturmaktadır. Bunda en büyük etken de Soğuk Savaş sonrası ABD'nin bölge üzerinde sabit bir politika oluşturamamasından kaynaklanmaktadır. Çift Kutuplu düzen sona ermiş olsa da hala dünyanın en büyük askeri gücü olan ABD'nin uyguladığı her hamleden doğrudan etkilenen

Ortadoğu coğrafyasındaki gelişmeler, Dürzîlerin de kaderini ilgilendirmektedir. Dürzîlerin kaderi dünyadaki makro güç dengesi politikasından, kendi buldukları coğrafyaya kadar genelden özele etkilenen bir boyuttadır.

ABD, 21. Yüzyılın başından itibaren Kıta Avrupası* ile birlikte hareket etmiştir. Soğuk Savaş'ın güç dengelerinden kalma bir refleks gibi gözüken bu tutum, belli bir süre sonra bölünme yaşamıştır. ABD ve Britanya ittifakı, Rusya ve Çin'in olası ittifaklarını engellemek ve Rusya'yı Pasifikte sıkıştırmak amacıyla Kıta Avrupası ile ittfak kurmuşlardır. Temelde Kıta Avrupasının Rusya'ya enerji yönünden bağlılığı üzerine kurulan ya da Soğuk Savaş sonrası sürdürülmeye devam eden bu ittifak, Ukrayna'da Kırım sorunu, Kafkaslarda Gürcistan sorunlarını ortaya çıkarmıştır. Bu durumda Batı ittifakının ilk çözülmesi de yaşanmaya başlamıştır. Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden çıkmasıyla somut bir şekilde görülebilen söz konusu süreç, Kıta Avrupasını tek başına bırakmıştır.

Rusya'yı yıpratmak üzere kurulan Batı ittifakının işlevsizleşmesi kendisini en çok konumuzla ilgili olan Ortadoğu'da, onun da özelinde Dürzîlerin kaderini doğrudan etkileyecek coğrafyalardan olan, Suriye'de kendisini göstermiştir. ABD-Kıta Avrupası ittifakı devam ederken, yani Rusya'yı baskılamaya çalışırken de Ortadoğu'da sürekli bir istikrarsızlık sahası yaratmışlardır. Bu süreci 9/11 saldırıları üzerinden Afganistan, Irak merkezinde başlatmışlar ve Soğuk Savaş sonrası bölgedeki çözümlere Bush döneminden sonra karşı kayıtsız kalmışlardır. Batı ittifakı Rusya'nın üzerine gittikçe, Ortadoğu'nun yeni kırılma alanı da Suriye olmuştur. Rusya, Suriye rejimi ve İran ile geniş bir ittfak grubu oluşturmuştur. Bu gruba Lübnan Hizbullah'ı ve kısmen Irak'ın katılımıyla çok geniş kapsamlı ittifak grubu tesis edilmiştir.

Ortadoğu'da Rusya önderliğinde oluşan büyük ittfaka karşı başta İsrail, Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri ciddi rahatsızlık duymuştur. ABD ise yakın zaman öncesinde duruma kayıtsız kalmayarak Suriye rejimine yönelik ilk müdahaleyi gerçekleştirmiştir. Dürzîlerin ve Levant bölgesinin kaderini belirleyecek olan durum, Suriye İç Savaşı'ndaki gelişmeler olacaktır.

Suriye savaşında günümüzde Kıta Avrupası olabildiğince dışlanmış durumdadır. ABD ve Britanya daha yeni ağırlıklarını hissettirmeye başlamışlardır. Rusya ittfakı ise Suriye rejimini ve ülkenin Esad liderliğinde bölünmemesini desteklemektedir. Bu bağlamda İsrail ise, lobisinin verdiği destekle ABD tarafındaki ittifakın değişmez bir üyesi olarak hareket edecektir.

* Kıta Avrupası ile ağırlıklı olarak Almanya, sonra Fransa'nın oluşturduğu küresel güç kastedilmektedir.

ABD ittifakı, bundan sonraki süreçte Suriye savaşına ağırlığını koyarak, Rusya ittifakını bölgede etkisizleştirmeye çalışacaktır. 5 yılı aşkın bir süredir devam eden savaşta Rusya müttefikleri, İran ve Hizbullah da etkisizleştirilmeye çalışılacaktır. Irak işgalinden sonra bölgedeki Sünni gruplara yapılan her darbeden sonra İran ve Hizbullah güçlenerek çıkmış, selefi altyapılı terör örgütleri ortaya çıkmıştır. Bu durumda bilhassa İran'ın güçlenmesi İsrail açısından rahatsızlık verici olmuştur.

ABD-Britanya-İsrail ittifak grubunun toplam gücünün, Rusya-İran-Suriye rejimi-Hizbullah'ın sahip olduğu Ortadoğu toplumlarındaki saygınlığı ve coğrafi yakınlık avantajlarıyla karşılaştırıldığında, toplam gücü etkileyen veriler olarak nüfus, endüstri, askeri kapasite, teknolojik kapasite, ekonomik büyüklük gibi konularda ABD ittifakı ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla ABD grubunun uygulayacağı politikaların Ortadoğu coğrafyasında gerçekleşme ihtimalinin daha yüksek olduğu karşımıza çıkmaktadır.

Ortadoğu'nun siyasi tarihine baktığımız zaman, İslam dünyasında ilk bölünmenin Hz. Muhammed sonrasında halifelik krizleri ve Şia'nın başlangıcı ile olduğunu söyleyebiliriz. Kendi içerisinde de birçok farklı kola ayrılan Şia, İslam'ın temel yolundan ayrılıp farklı dinlere açılan mezheplere de kaynak teşkil etmiştir. Bu farklı dinlerin en önemlilerinden birisi de Dürzilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Dürziler doğu dinlerinden esinlenen vahdet-i vücud anlayışından kaynaklı, tanrının insan suretinde de görülebileceği inancını temel alan, Hâkim Biemrillah'ı tanrı kabul eden bir din olarak, bulunduğu coğrafyada farklılaşmıştır. Söz konusu farklılıktan kaynaklı çok sayıda düşman edinmiş, buna karşılık da Dürzî topluluğu kendisini dışarıya kapatmış, tamamen yok olmamak adına birbirleriyle daha fazla kenetlenerek din mensupları arasındaki işbirliğini artırmıştır.

Lübnan, Suriye, İsrail'de toplam yaklaşık 1 milyon nüfusları olan Dürziler söz konusu üç ülke sınırlarının kesiştiği stratejik bölgede bulunmaktadır. İnançları gereği coğrafyanın baskın dini ve kültürel kodlarından kendilerini daima izole etmişlerdir. Bunun yanında Dürziler Stephen Walt'un belirttiği gibi tehdit dengesinin içinde bulunmaktadırlar. Bu bağlamda kendilerine yönelik hissettikleri en büyük tehdit, Ortadoğu coğrafyasının dini ve kültürel baskın unsuru Sünni Müslümanlar ve bu mezhebi öncelik haline getiren devletlerdir. Fakat Dürzilerin üç ayrı ülkenin içerisinde bulunmalarından dolayı farklı ittifak oluşumlarına dâhil olduklarını gözlemlemekteyiz. Her ülkenin kendine has dinamikleri olduğu için, Dürziler de bu dinamiklere göre pozisyon almışlardır.

Bu ülkelerden ilki ve en önemlisi Lübnan'dır. Dürzilerin Lübnan'daki tarihi rakibi Marunîler olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslına bakıldığında Marunîlerin de geleneksel müttefiki Fransa'dır. Yani iki azınlık gruba karşı ortak tehditler bulunmasına rağmen,

geçmişten gelen bölgesel rekabetten dolayı genelde karşı ittifak gruplarında bulunmuşlardır. Bunun yanında Lübnan'da şu an askeri ve nüfus bakımından en güçlü pozisyonda olan Hizbullah da Dürzîlerin tehdit olarak algıladığı bir gruptur. Daha önce değindiğimiz üzere süreklilik içermeyen bir şekilde Dürzîler, Lübnan'daki Sünnilerle geçici ittifaklarda bulunmuşlardır. Fakat bunların hiç birisi geleneksel hale gelmemiştir. Dolayısıyla Lübnan Dürzîleri ülke içerisinde genelde tek başlarına karar alarak hareket etmişlerdir. Kurdukları ittifaklardaki aktörler, Lübnan İç Savaşı boyunca değişiklik göstermiştir. Bu da bize Dürzîlerin Hem Kenneth Waltz'un söylediği gibi devlet içerisinde devlet gibi hareket eden bir grup olduğunu ispatlamaktadır, hem de Stephen Walt'un söylediği üzere kendilerine karşı gelen tehditlere yönelik karar aldıklarını göstermektedir. Bu bağlamda karmaşık iç savaş boyunca farklı ittifakların içerisinde yer almışlardır.

Suriye Dürzîleri ise, günümüz haricinde Lübnan'daki Dürzîlere nazaran daha durağan bir durumda kalmışlardır. Suriye'nin bağımsızlığı esnasında geleneksel düşmanları Marunîlerin hamisi Fransa ile karşı karşıya gelmişlerdir. Bu durum Suriye Dürzîleri ile Lübnan Dürzîlerinin politik tutarlılıklarını göstermektedir. Bunun yanında Sünni Hamalıların askeri iktidarı sırasında ordunun tüm önlemleri Suriye Dürzîlerine karşı yapılmıştır. Söz konusu tehditin Hama'lı Sünnilerden gelmesi Dürzîlerin tehdit algısını haklı çıkarmıştır. Bu bağlamda Suriye içerisindeki diğer azınlık grup olan Nusayri-Alevi topluluğuyla ittifak içerisinde olmuştur. Fakat Suriye'nin iç savaş yaşadığı günümüzde ise Dürzîler Esad ve ordusuna destek vermelerine rağmen bunu şartlı olarak kabul etmiştir. Dürzîler günümüzde yalnızca kendi bölgelerinde, tehdit olarak gördükleri Sünnilere karşı savaşmayı kabul etmiştir. Dolayısıyla Suriye rejimi ve onların müttefiki Hizbullah ile aynı safta savaşmayı reddetmiştir. Suriye Dürzîlerinin de Lübnan Dürzîlerinin karşısında olan Hizbullah ile aynı safa geçmemeleri bir diğer politik tutarlılıkları olarak görülebilir. Dolayısıyla Dürzîler, farklı ülkelerin içerisinde bulunsalar da koordineli bir şekilde hareket edebilmektedirler. Bu bağlamda kendilerini tek bir aktör olarak değerlendirmek mümkündür. Zaten Dürzîliğin temel inanç prensiplerinden birisi olan birbirlerine her konuda destek olma zorunluluğu ve kapalı toplum yapıları, aynı politikayı uygulamalarını belki de diğer ulus devletlerden bile daha kolay kılmaktadır.

İsrail'deki Dürzîler ise üç ülke arasında en farklı durumu oluşturan grup olarak karşımıza çıkmaktadır. İsrail'in içinde ayrı bir Filistin sorunu olduğundan, burada devlet ile diğer azınlık Dürzîlerin sıkı müttefikliği söz konusu olmuştur. İsrail Dürzîleri aslında Lübnan ve Suriye Dürzîleri gibi devlet içinde devlet niteliği oluşturmamaktadırlar. Bu bağlamda diğer iki Dürzî grupla aynı politikaları desteklemektedirler. İsrail'deki Dürzîlerin, diğer iki ülkedeki

dindaşlarının İsrail'e ardıncılık yapmaları konusunda en önemli birleştirici unsur oluşturdukları söylenebilir. Üç ayrı ülkedeki topluluğun en uyumlu ve kendileriyle ortak tehdit algılarına sahip müttefikleri olarak gördükleri ülke, İsrail olarak ön plana çıkmaktadır. İsrail ile ne Lübnan Dürzîleri ne de Suriye Dürzîleri doğrudan karşı karşıya gelmemiştir. Hatta Lübnan Dürzîleri ile iç savaş esnasında farklı kamplarda olmalarına rağmen İsrail, Dürzîlerin Şuf dağına bir kez bombalamak dışında bir eylemde bulunmamıştır. Söz konusu bombardımanın temel gerekçesi ise İsrail-Marunî ittifakından kaynaklanmıştır. Kaldı ki söz konusu ittifak günümüzde, iç savaş zamanındaki kadar canlı değildir. Bunun yerine Lübnan Dürzîleri İsrail ile daha yakın işbirliği içerisindedir. Öyle ki İsrail genelkurmay başkanı bağımsız bir Dürzî devletinin kurulması gerektiğini dillendirmiştir.

Tehdit dengesi kuramına göre İsrail ile Dürzîlerin tehdit algıları çok benzerdir. İsrail devletinin azınlık destekleme politikası kapsamında Dürzîlere verdiği destek beklenmeyen bir ittifak olmayacaktır. Bunun yanında İsrail'in içindeki iki azınlıktan birisinin de Dürzîler olması İsrail açısından ayrı bir avantaj getirmektedir. Kendi içindeki Dürzî grubu ardıncısı olarak elde ettikten sonra, Dürzîlerin geleneksel bağlılığı zincirleme bir etki yaratıp, hem Lübnan hem de Suriye içindeki Dürzîleri de otomatik olarak İsrail'in ardıncısı yapmaktadır. Bu durum tersine düşünüldüğünde Dürzîler açısından da çıkarlarıyla uyuşmaktadır. Kendileriyle aynı tehditten muzdarip İsrail'e ardıncılık yaparak hem karşı karşıya oldukları tehditleri daha rahat bertaraf edebilecekler, hem de kazanan tarafta olabilirlerse, bağımsız bir devlet sahibi olabileceklerdir.

İsrail devlet politikası, Ben Gurion'dan bu yana azınlık politikası üzerinden hareket etmektedir. Bu bağlamda bölgede hangi azınlık grubu varsa onlarla ittifak kurulması gerekliliği üzerinden kurgulanmıştır. İsrail'in bu politikası da tehdit dengesi temellidir. Zira bölgedeki diğer azınlıklar da İsrail ile benzer şekilde Müslüman coğrafyada kendilerini tehdit altında hissetmektedir. Söz konusu tehdit dengesi içerisinde ise İsrail'in iki açmazı bulunmaktadır. İlk olarak, Ortadoğu coğrafyasının, azınlıkların bağımsızlıklarını kazanacak şekilde olabildiğince parçalanması sorunsalı bulunmaktadır. Söz konusu sorun İsrail'in ABD politikasını da lobi faaliyetleriyle yönlendirmesi ve ABD'nin bu doğrultuda hareket etmesiyle aşılmaya çalışılmaktadır. İkinci sorunsal ise tamamen güç dengesi teorisiyle değerlendirilebilecek nitelik taşımaktadır. Ortadoğu coğrafyası bölündükçe ortaya çok fazla aktör çıkmaktadır. Bu aktörlerin tümünün İsrail'in lehine müttefikleri olması beklenemez.

Uluslararası oyuncu çoğaldıkça hepsi kendi çıkarlarını önceleyeceğinden birden fazla kamp yaratılmış olacaktır. Bu da kontrol edilmesi daha zor bir durum ortaya çıkaracaktır. Örneğin Ortadoğu'nun çözülme sürecinde Şii İran ve müttefikleri olabildiğince güçlenmiştir.

Bu konu, Şiiler karşı kampta oldukları için, İsrail açısından sorun teşkil etmektedir. İsrail söz konusu karmaşayı ancak coğrafi olarak kendisini soyutlayarak atlatabilir. Bunu da yine Ben Gurion zamanındaki stratejik planında açıklamaktadır. İsrail'in amaçlarından birisi de Ortadoğu'da Müslümanları, olabildiğince bölüp birbirleriyle savaşmalarını sağlamak olarak açıklanmıştır. Bu bağlamda Sünni-Şii çatışması ne kadar coğrafyaya yayılırsa o kadar tehditi farklı alanlara yönlendirmiş olacaklardır.

Tehdit dengesinin en önemli unsurlarından birisi de coğrafyadır. İsrail'in öncelikli stratejik hedeflerinden birisi de coğrafi olarak kendilerine oluşturmak istedikleri koruma alanıdır. İsrail'in ne kadar yakınında kendilerine tehdit olarak gördüğü Müslüman gruplar bulunursa o kadar güvensiz kalacaktır. Bu durumda komşu bölgelerindeki azınlık gruplar ön plana çıkmaktadır. Dürzîlerin adeta İsrail'e coğrafi bir kalkan teşkil edebilecek konumları çok önemlidir. İsrail'in kuzey ve kuzeydoğusunda bulunacak bir Dürzî devleti, İsrail açısından yakından gelebilecek coğrafi tehditi bertaraf etmeye yarayacaktır. Bu açıdan bakıldığında İsrail'in Dürzî devletinin kurulmasından yana açıklamaları tesadüf değildir. Dolayısıyla Dürzîler, coğrafi olarak İsrail'in müttefiki olacak öncelikli gruplardandır, bu durum dini ve ideolojik yakınlıklarının olmasıyla perçinlenmektedir. Söz konusu ittifakın iki taraf için de en rasyonel tercih olduğu söylenilebilir.

Dürzîlerin toplam nüfusu, askeri kapasiteleri ve ekonomik büyüklükleri ancak bölgelerinde ardıncılık yapmalarına olanak sağlamaktadır. Bu durumda da kendileri açısından en akılcı tercih İsrail olacaktır.

Son olarak Dürzîlerin geleceğinin her ne kadar ideolojilerine, coğrafyalarına ve bölgelerindeki gelişmelere bağlı olduğunu belirtsek de, asıl kırılma noktası küresel güçlerin bölgede uygulayacakları politikalarıdır. ABD-Britanya ittifakının İsrail ile birlikte Suriye politikaları çok önem arz etmektedir. Suriye savaşının sonunda ABD-Britanya-İsrail ittifakının dilediği gerçekleşirse, ülke bölünmekten kurtulamayacaktır. Suriye'de statükonun devamından yana olan Rusya-İran-Suriye rejimi ittifakının ise toplam gücünün yeterli olmayacağı öngörülebilir. Dolayısıyla ABD ittifakının kazanması halinde Ortadoğu'nun orta ve uzun vadede, de jure olarak daha fazla bölünmüş olabileceği öngörülebilir. Bu durumdan, Dürzîlerin de ardıncılık uygulayacağı İsrail ile birlikte kazanımları olacaktır.

İsrail'in süreklilik arz etmesini istediği Şii-Sünni bölünmesi ve çatışması ise kritik önem taşımaktadır. Bu iki grubun birbirleriyle çatışması hem İsrail'i stratejik anlamda rahatlatmakta, hem de diğer tüm Müslüman ülkeleri yıpratmaktadır. Sünnileri Suriye savaşında destekleyen Türkiye, Suudi Arabistan, Katar gibi ülkelerin ve Şiileri destekleyen İran'ın, ortak çıkarına olan farklı kamplara ayrılmak değil, birlikte hareket etmeleri olarak

görülmelidir. Zira Müslüman ülkelerin kamplara bölünmesi toplam gücü bölmekte ve diğer ittifaklara karşı kazanmalarını imkânsızlaştırmaktadır. ABD ve İsrail'in teşvik ettiği bölünmeyi durdurmak için Müslüman coğrafya mezhep ayrımına girmeden birlikteliği tesis edebilirse İsrail ve ardıncıları Dürzîler durdurulabilecektir. Aksi durumda, söz konusu bölünmüşlük devam ettiği takdirde Ortadoğu'da istikrarsızlık ortamının son bulması beklenmemelidir.

Son tahlilde, Suriye savaşı, Lübnan devletini de doğrudan etkileyecektir. Suriye'nin sekter yapılarına bölünmesi durumunda Lübnan'ın istikrarlı biçimde kalması düşünülemez. Bu bağlamda Suriye savaşının sonucu ABD-İsrail ve ardıncıları Dürzîlerin istediği şekilde gerçekleşir ve sekter grupların bölünmesi yaşanırsa, Dürzîler açısından bağımsız bir devlet elde etmenin yolu açılacaktır.

KAYNAKÇA

- Abu Izzeddin, N. M. (1993). *The Druzes a New Study of Their History, Faith and Society*. Brill, Leiden
- Abu-Husayn, A. (1992): "Problems in the Ottoman Administration in Syria during the 16th and 17th Centuries: The Case of the Sanjak of Sidon-Beirut". *International Journal of Middle East Studies*, 24(4):665-675.
- Abukhalil, A. (1990). "Syria and the Shiites: Al-Asad's Policy in Lebanon". *Third World Quarterly*, 12(2):1-20.
- Acar, İ. (1989). Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- Algozaibi, G. A. R. (1965). "The Theory of International Relations: Hans J. Morgenthau and His Critics". *Background*, 8(4):221-250.
- Al-Nawbakhti, H. M. (2007). *Shi'a Sects Kitab Firaq el-Shia*. (çev. A.K. Kadhim). ICAS, Londra
- Al-Tabari. (1990a). *The History of al-Tabari vol. XIX The Caliphate of Yazid bin Muawiyah*. (I.K.A. Howard). State University of New York, Albany
- Al-Tabari. (1990b). *The History of al-Tabari vol. XX The Collapse of Sufyanid Authority and the Coming of the Marwanids*. (G.R. Hawting). State University of New York, Albany
- Amery, H. A. (1993). "The Litani River of Lebanon". *Geographical Review*, 83(3):229-237.
- Arjomand, S. A. (1994). "Abd Allah Ibn al-Muqaffa and the Abbasid Revolution". *Iranian Studies*, 27(1/4):9-36.
- Armaoğlu, F. (1973). *Siyasi Tarih*. Ankara Üniversitesi S.b.f., Ankara
- Aron, R. (1995). "The Anarchical Order of Power". *Daedalus*, 124(3):27-52.
- Ashley, R. K. (1981). "Political Realism and Human Interests". *International Studies Quarterly*, 25(2):234-236.
- Azzam, R. J. (2005). *Liban, l'instruction d'un Crime: 30 Ans de Guerre*. Cheminements, Montreal
- Bacevich, A. J. (2016). *America's War for the Greater Middle East: A Military History*. Random House, New York
- Bağlıoğlu, A. (2004). *İnanç Esasları Açısından Dürzîlik*. Ankara Okulu Yayınları, Ankara
- Bağlıoğlu, A. (2006). *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürzîler*. Fırat Üniversitesi Basımevi, Elazığ
- Bahar, H. İ. (2009). *Sosyoloji*. Usak Yayınları, Ankara

- Bain, J. S. (1956). *Barriers to New Competition*. Harvard University Press, Cambridge, s. 172.
- Bain, W. (2000). "Deconfusing Morgenthau: Moral Inquiry and Classical Realism Reconsidered". *Review of International Studies*, 26(3):445-464.
- Bakewell, C. M. (1909). "Idealism and Realism". *The Philosophical Review*, 18(5):503-513.
- Barak, O. (2002). "Intra-Communal and Inter-Communal Dimensions of Conflict and Peace in Lebanon". *International Journal of Middle East Studies*, 34(4):619-642.
- Barak, O. (2007). "'Don't Mention the War?' The Politics of Remembrance and Forgetfulness in Postwar Lebanon". *Middle East Journal*, 61(1):68-70.
- Bar-Asher, M. M. ve Kofsky, A. (1999). "A Druze-Nusayri Debate in the 'Epistles of Wisdom'". *Quaderni di Studi Arabi*, 17:95-103.
- Barber, M. C. (1984). "The Social Context of the Templars". *Transactions of the Royal Historical Society*, 34:27-46.
- Baroudy, S. E. ve Salamey, I. (2011). "US-French Collaboration on Lebanon: How Syria's Role in Lebanon and the Middle East Contributed to a US-French Convergence". 65(3): 398-425.
- Bassil, N. (2009). "Israel: International Rogue?". *AQ: Australian Quarterly*, 81(1):10-16.
- Batatu, H. (1999). *Syria's Peasantry, the Descendants of Its Lesser Rural Notables, and Their Politics*. Princeton University Press, New Jersey
- Becker, J. (2014). *The Plo: The Rise and Fall of the Palestine Liberation Organization*, Authorhouse, Bloomington
- Beerling, R. F. (1955). "Power and Human Nature". *Philosophy and Phenomenological Research*, 16(2):214-222.
- Bell, M. (2005). "Ariel Sharon". *International Journal*, 60(1):252.
- Bennett, A. (2006). "Reincarnation, Sect Unity, and Identity among the Druze". *Ethnology*, 45(2):87-104
- Betts, R. B. (2009). *The Druze*. Yale University Press, New York
- Bimes, T. ve Skowronek, S. (1996). "Woodrow Wilson's Critique of Popular Leadership: Reassessing the Modern-Traditional Divide in Presidential History". *Polity*, 29(1):27-63.
- Blanford, N. (2006). *Killing Mr. Lebanon: The Assassination of Rafik Hariri and its Impact on the Middle East*. I.B. Tauris, Londra
- Boggs, T. H. (1916). "The British Empire and Closer Union". *The American Political Science Review*, 10(4):635-653.

- Bokova, L. (1989). "Les Druzes Dans La Révolution Syrienne De 1925 a 1927". *Guerres Mondiales et Conflits Contemporains*, No. 153: 91-104
- Booth K. ve Smith K. (2015). *Uluslararası İlişkiler Kuramları*. (Çev. M. Aydın) Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul
- Borell, K. (2008). "Terrorism and Everyday Life in Beirut 2005: Mental Reconstructions, Precautions and Normalization". *Acta Sociologica*, 51(1):55-70.
- Bosco, R. M. (2009). "The Assassination of Rafik Hariri: Foreign Policy Perspectives". *International Political Science Review / Revue internationale de science politique*, 30(4):349-361.
- Bou-Nacklie, N. E. (1993). "Les Troupes Speciales: Religious and Ethnic Recruitment, 1916-46". 25(4):645-660.
- Bou-Nacklie, N. B. (1998). "Tumult in Syria's Hama in 1925: The Failure of a Revolt". *Journal of Contemporary History*, 33(2):273-289.
- Bowder, G. (1983). "Lebanon's Struggle for Survival". *The World Today*, 39(11):443-449.
- Brecher, F. W. (1993). "French Policy toward the Levant 1914-18". *Middle Eastern Studies*, 29(4):641-663.
- Brett, M. (1996). "The Realm of the Imām: The Faṭīmids in the Tenth Century". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 59(3):431-449.
- Brynen, R. (1989). "PLO Policy in Lebanon: Legacies and Lessons". *Journal of Palestine Studies*, 18(2):48-70.
- Burke, E. (1973). "A Comparative View of French Native Policy in Morocco and Syria, 1912-1925". *Middle Eastern Studies*, 9(2):175-186.
- Carlson, J. D. (2008). "The Morality, Politics, and Irony of War: Recovering Reinhold Niebuhr's Ethical Realism". *The Journal of Religious Ethics*, 36(4):619-625.
- Chehabi, H. (2006). *Distant Relations: Iran and Lebanon in the Last 500 Years*. I.B.Tauris, New York
- Chevallier, D. (1963). "Politique et religion dans le Proche-Orient. Une iconographie des Maronites du Liban". *Revue d'histoire moderne et contemporaine (1954-)*, 10(4):301-308.
- Chittick, W. C. (1989). *The Psalms of Islam al-Şahifat al-Sajjadiyya of imām Zayn al-'Abidin*. Oxford University, Londra
- Christensen, T. J. ve Snyder, J. (1990). "Chain Gangs and Passed Bucks: Predicting Alliance Patterns in Multipolarity", *International Organization*, 44:2
- Churchill, W. S. (1948). *The Second World War*. Houghton Mifflin, Boston

- Clarke, P. B. (1976). "The Ismailis: A Study of Community". *The British Journal of Sociology*, 27(4): 484-494.
- Cleveland, W. L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. Agora Kitaplığı, İstanbul
- Cobban, H. (1985). *The Making of Modern Lebanon*. Westview Press, Boulder
- Cooper, R. N. (1968). *The Economics of Interdependence*. Mc Graw Hill, New York
- Crone, P. (1994). "Even an Ethiopian Slave: The Transformation of a Sunni Tradition". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*. 57(1):59-67.
- Daftary, F. (1990). *The Ismailis: Their History and Doctrines*. Cambridge University Press, New York
- Daftary, F. (1993). "A Major Schism in the Early Ismā'īlī Movement". *Studia Islamica*, 77: 123-139.
- Daftary, F. (2006). "The "Order of the Assassins:" J. von Hammer and the Orientalist Misrepresentations of the Nizari Ismailis". *Iranian Studies*, 39(1):71-81.
- Daftary, F. (2016). *Şii İslam Tarihi*. (çev. A. Fethi). Alfa, İstanbul
- Dawisha, K. (1979). "The Soviet Union and the Middle East: Strategy at the Crossroads?". *The World Today*, 35(3):91-100.
- De Blois, F. (1986). "The 'Abu Sa'idis or So-Called "Qarmatians" of Bahrayn". *Proceedings of the Seminar for Arabian Studies*, 16: 13-21.
- De Clerck, D. (2009). "Guerre, rupture et frontière identitaire dans le Sud du Mont-Liban: Les relations revisitées entre druzes et chrétiens de la Montagne". *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, 103:163-176.
- Deeb, M. (1988). "Shia Movements in Lebanon: Their Formation, Ideology, Social Basis, and Links with Iran and Syria". *Third World Quarterly*, 10(2):683-698.
- Deeb, M. K. ve Deeb, M. J. (1991). "Regional Conflict and Regional Solutions: Lebanon". *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 518:82-94.
- Devlin, J. F. (1991). "The Baath Party: Rise and Metamorphosis". *The American Historical Review*, 96(5):1396-1407.
- Dickey, C. (1987). "Assad and His Allies: Irreconcilable Differences?". 66(1):58-76.
- Doyle, M. W. (1992). "Liberal Democracy and the Future of International Security". *The Newsletter of PEGS*, 2(3):12-13.
- Durkheim, E. (1983). *Pragmatism and Sociology*. Cambridge University Press, Cambridge
- Eisenberg, L. Z. (1994). *Enemy's Enemy Lebanon in the Early Zionist İmagination 1900-1948*. Wayne State University Press, Detroit

- Eralp, A. (2009). *Devlet Sistem ve Kimlik, Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*. İletişim Yayınları, İstanbul
- Faour, M. A. (2007). "Religion, Demography, and Politics in Lebanon". *Middle Eastern Studies*, 43(6):909-921.
- Farsoun, S. (1976). "Lebanon Explodes: Toward a Maronite Zion". *MERIP Reports*, 44:15-18.
- Fawaz, L. (1984). "The City and the Mountain: Beirut's Political Radius in the Nineteenth Century as Revealed in the Crisis of 1860". *International Journal of Middle East Studies*, 16(4):489-495.
- Fazel, M. K. (1988). "The Politics of Passions: Growing up Shia". *Iranian Studies*, 21(3): 37-51.
- Fiammenghi, D. (2011). "The Security Curve and the Structure of International Politics: A Neorealist Synthesis". *International Security*, 35(4):126-154.
- Firro K. (1999). *The Druzes in the Jewish State: A Brief History*. Brill, Leiden
- Firro, K. (2001). "Reshaping Druze Particularism in Israel". *Journal of Palestine Studies*, 30(3):40-53.
- Firro, K. M. (2011). "The Druze Faith: Origin, Development and Interpretation". *Arabica*, 58(1/2):76-99.
- Fisher, J. (1998). "Syria and Mesopotamia in British Middle Eastern Policy in 1919". *Middle Eastern Studies*, 34(2):129-170.
- Fisk, R. (2001). *Pity the Nation: Lebanon at War*. Oxford University Press, Oxford, s.584-628.
- Fitzgerald, E. P. (1994). "France's Middle Eastern Ambitions, the Sykes-Picot Negotiations, and the Oil Fields of Mosul, 1915-1918". *The Journal of Modern History*, 66(4):697-725.
- Forde, S. (1992). "Varieties of Realism: Thucydides and Machiavelli". *The Journal of Politics*, 54(2):372-393.
- Forsberg, T. (1999). "Power, Interests and Trust: Explaining Gorbachev's Choices at the End of the Cold War". *Review of International Studies*, 25(4):603-621.
- Fox, W. T. R. (1985). "E. H. Carr and Political Realism: Vision and Revision". *Review of International Studies*, 11(1): 1-16.
- Freeman-Maloy, D. (2011). "Mahal and the Dispossession of the Palestinians". *Journal of Palestine Studies*, 40(2):43-61.
- Friedman, Y. ve Frieman, Y. (2001). "al-Husayn ibn Hamdân al-Khasîbî: A Historical Biography of the Founder of the Nusayrî-'Alawite Sect". *Studia Islamica*, 93:91-112.

- Fromkin, D. (1993). "Remembering Hans Morgenthau". *World Policy Journal*, 10(3):81-88.
- Frye, R. N. ve Sayili, A. M. (1943). "Turks in the Middle East before the Saljuqs". *Journal of the American Oriental Society*, 63(3): 194-207.
- Fukuyama, F. (2011). *Tarihin Sonu ve Son İnsan*. Profil Yayıncılık, İstanbul
- Gelber, Y. (1992). "Antecedents of the Jewish-Druze Alliance in Palestine". *Middle Eastern Studies*, 28(2):352-373.
- Gelber, Y. (1995). "Druze and Jews in the War of 1948". *Middle Eastern Studies*, 31(2):229-252.
- Gellman, P. (1988). "Hans J. Morgenthau and the Legacy of Political Realism". *Review of International Studies*, 14(4):247-250.
- Ghosn, F. ve Houry, A. (2011). "Lebanon after the Civil War: Peace or the Illusion of Peace?". *Middle East Journal*, 65(3):381-397.
- Gillon, D. Z. (1969). "The Antecedents of the Balfour Declaration". *Middle Eastern Studies*, 5(2):131-150.
- Glanville, L. (2005). "How Are We to Think about the 'National Interest'?". *AQ: Australian Quarterly*, 77(4):33-37.
- Goldenweiser, A. (1957). "Paul Miliukov - Historian and Statesman". *The Russian Review*, 16(2):3-14.
- Goldstein, E. (1987). "British Peace Aims and the Eastern Question: The Political Intelligence Department and the Eastern Committee, 1918". *Middle Eastern Studies*, 23(4):419-436.
- Goodarzi, J. M. (2009). *Syria and Iran: Diplomatic Alliance and Power Politics in the Middle East*. İ.B.Tauris, Londra
- Goodwin, J. (2003). "The Glory That Was Baghdad". *The Wilson Quarterly*, 27(2):24-28.
- Gorenberg, G. (2008). "Israel". *Foreign Policy*, 166: 26-32.
- Gulick, E. V. (1967). *Europe's Classical Balance of Power*. The Norton Library, Toronto
- Gumilev, L. N. (2006). *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları*. Selenge Yayınları, İstanbul
- Gürses, M. (2015). "Transnational Ethnic Kin and Civil War Outcomes". *Political Research Quarterly*, 68(1):142-153.
- Haddad, S. (2004). "The Origins of Popular Opposition to Palestinian Resettlement in Lebanon". *The International Migration Review*, 38(2):470-492.
- Hagopian, E. C. (1989). "Maronite Hegemony to Maronite Militancy: The Creation and Disintegration of Lebanon". *Third World Quarterly*, 11(4):101-117.

- Haider, N. (2012). "The Origins of the Shia: Identity, Ritual, and Sacred Space in Eighth-Century Kufa". *Studia Islamica*. No:107(1): 132-136.
- Hajjar, L. (1996). "Making Identity Policy: Israel's Interventions among the Druze". *Middle East Report*, 200:2-6.
- Hajjar, S. G. ve Brzezinski, S. J. (1977). "The Nizari Ismaili Imam and Plato's Philosopher King". *Islamic Studies*, 16(1): 303-316.
- Hamdani, A. (1978). "Abu Hayyan al-Tawhidi and the Brethren of Purity". *International Journal of Middle East Studies*, 9(3):345-353.
- Harik, J. P. (1993). "Change and Continuity among the Lebanese Druze Community: The Civil Administration of the Mountains, 1983-90". *Middle Eastern Studies*, 29(3):377-398.
- Harik, J. P. (1994). "Shaykh al-'Aql and the Druze of Mount Lebanon: Conflict and Accommodation". *Middle Eastern Studies*, 30(3):461-485.
- Harik, J. P. (1996). "Between Islam and the System: Sources and Implications of Popular Support for Lebanon's Hizballah". *The Journal of Conflict Resolution*, 40(1):41-60.
- Harris, W. (2013). "Investigating Lebanon's Political Murders: International Idealism in the Realist Middle East?". *Middle East Journal*, 67(1):9-27.
- Hazran, Y. (2009). "Between Authenticity and Alienation: The Druzes and Lebanon's History". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, 72(3):459-487.
- Hazran, Y. (2010). "The Rise of Politicized Shi'ite Religiosity and the Territorial State in Iraq and Lebanon". *Middle East Journal*, 64(4):521-541.
- Healy B. ve Stein A. (1973). "The Balance of Power in International History: Theory and Reality", *The Journal of Conflict Resolution*, 17(1):34.
- Henry, A. (1983). "Jews in the Middle East". *Off Our Backs*, 13(1):27.
- Hinds, M. (1972). "The Murder of the Caliph 'Uthman". *International Journal of Middle East Studies*. 3(4): 450-469.
- Hirst, D. (1999). "South Lebanon: The War That Never Ends?". *Journal of Palestine Studies*, 28(3):5-18.
- Hirst, D. (2012). *Küçük Devletlerden Sakının Lübnan: Ortadoğu'nun Savaş Alanı*. İyi Düşün Yayınları, İstanbul
- Hitti, P. K. (1967). *Lebanon in History: From the Earliest Times to the Present*. Macmillan, New York, s.412-425

- Hitti, P. K. (2002). *History of the Arabs from the Earliest Times to the Present*. Palgrave MacMillan, New York
- Hodgson, M. G. S. (1955). "How did the Early Shia Become Sectarian?". *Journal of American Oriental Society*, 75: 2-10.
- Hodgson, M. G. S. (1962). "Al-Darazî and Ḥamza in the Origin of the Druze Religion". *Journal of the American Oriental Society*, 82(1):5-20.
- Hodgson, M. G. S. (1974). *The Venture of Islam: Conscience and History in a World Civilization Volume II The Expansion of Islam in the Middle Periods*. The University of Chicago Press, Chicago
- Hudson, M. C. (1978). "The Palestinian Factor in the Lebanese Civil War". *Middle East Journal*, 32(3):261-278.
- Huntington, S. P. (2014). *Medeniyetler Çatışması*. Vadi Yayınları, İstanbul
- Ignatius, D. (1983). "How to Rebuild Lebanon". *Foreign Affairs*, 61(5):1140-1156.
- Inbar, E. (1991). "Great Power Mediation: The USA and the May 1983 Israeli-Lebanese Agreement". *Journal of Peace Research*, 28(1):71-84
- "Israel and South Lebanon", *Washington Report on Middle East Affairs*, 05.04.1984
- Joe, S. (1983). "Report from Lebanon". *MERIP Reports*, 118:3-13.
- Johnson, P. (1972). "Egypt Under Nasser". *MERIP Reports*, 10:3-14.
- Ginat, J. ve Perkins, E. J. (2001) *The Palestinian Refugees: Old Problems – New Solutions*, University of Oklahoma Press, Norman
- Joseph, S. (2011). "Political Familism in Lebanon". *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 636:150-163.
- K, W. (1956). "Political Trends in the Fertile Crescent". *The World Today*, 12(6):215-216.
- Karal, E. Z. (2010). *Osmanlı Tarihi, VI. Cilt*. Türk Tarih Kurumu, Ankara
- Karsten, P. (1971). "The Nature of "Influence": Roosevelt, Mahan and the Concept of Sea Power". *American Quarterly*, 23(4):585-600.
- Katz, S. ve Russel, L. E. (2005). *Armies in Lebanon 1982-84*. Osprey Publishing, Peterborough
- Katzenstein, P. J., Keohane, R. O. ve Krasner, S. D. (1998). "International Organization and the Study of World Politics". *International Organization*, 52(4):645-685.
- Kaufman, A. (2002). "Who Owns the Shebaa Farms? Chronicle of a Territorial Dispute". *Middle East Journal*, 56(4):576-595.
- Keddie, N. R. (1966). "The Pan-Islamic Appeal: Afghani and Abdülhamid II". *Middle Eastern Studies*, 3(1):46-67.

- Kelidar, A. (1967). "The Struggle for Arab Unity". *The World Today*, 23(7):292-300.
- Kennedy, R. S. (1984). "The Druze of the Golan: A Case of Non-Violent Resistance". *Journal of Palestine Studies*, 13(2):48-64.
- Keohane, R. O. ve Waltz, K. N. (2001). "The Neorealist and His Critic". *International Security*, 25(3):204-205
- Keynes, J. M. (1920). *The Economic Consequences of the Peace*. Brace and Howe, New York
- Khalili, L. (2005). "A Landscape of Uncertainty: Palestinian in Lebanon". *Middle East Report*, 236:34-39.
- Khazen, F. (1988). "Kamal Jumblatt, the Uncrowned Druze Prince of the Left". *Middle Eastern Studies*, 24(2):178-205.
- Khazen, F. (2003). "Political Parties in Postwar Lebanon: Parties in Search of Partisans". *Middle East Journal*, 57(4):605-624.
- Khazen, F. (2004). "Ending Conflict in Wartime Lebanon: Reform, Sovereignty and Power, 1976-88". *Middle Eastern Studies*, 40(1):65-84.
- Khoury, P. S. (1981). "Factionalism among Syrian Nationalists during the French Mandate". *International Journal of Middle East Studies*, 13(4):441-469.
- Kissinger, H. A. (1979) *White House Years*. Little Brown, Boston
- Kliot, N. (1987). "The Collapse of the Lebanese State". *Middle Eastern Studies*, 23(1):54-74.
- Klusmeyer, D. (2009). "Beyond Tragedy: Hannah Arendt and Hans Morgenthau on Responsibility, Evil and Political Ethics". *International Studies Review*, 11(2):331-352.
- Kohlberg, E. (1975). "Some Imāmī-shī'ī Views on Taqiyya". *Journal of the American Oriental Society*, 95(3):395-402.
- Kroll, J. A. (1993). "The Complexity of Interdependence". *International Studies Quarterly*, 37(3):321-347.
- Kurtuluş, E. N. (2009). "The Cedar Revolution: Lebanese Independence and the Question of Collective Self-Determination". *British Journal of Middle Eastern Studies*, 36(2):195-214.
- LaFeber, W. (1962). "A Note on the "Mercantilistic Imperialism" of Alfred Thayer Mahan". *The Mississippi Valley Historical Review*, 48(4):674-685.
- Lalany, A. L. (2000). *Early Shi'i Thought: The Teachings of Imam Muhammad al Baqir*. I.B. Tauris, New York

- Landis, J. (1998). "Shishakli and the Druzes: Integration and Intransigence". T. Philipp (Ed.). *The Syrian Land: Processes of Integration and Fragmentation: Bilād Al-Shām From the 18th to 20th Century*. Franz Steiner Verlag Stuttgart, Stuttgart
- League of Nations, Permanent Mandates Commission, Minutes of the Fourth Session (Geneva, 1924), p. 31.
- Lebow, R. N. (1968). "Woodrow Wilson and the Balfour Declaration". *The Journal of Modern History*, 40(4):501-523.
- Leiter, B. (2001). "Classical Realism". *Philosophical Issues*, 11:244-267.
- Lesch, A. M. (1979). "Israeli Deportation of Palestinians from the West Bank and the Gaza Strip, 1967-1978 (Part II)". *Journal of Palestine Studies*, 8(3):81-112.
- Lev, Y. (1988). "The Fāṭimids and Egypt 301-358/914-969". *Arabica*, 35(2): 186-196.
- Lewis, B. (1953). "Saladin and the Assassins". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 15(2):239-245.
- Lewis, B. (1970). "On the Revolutions in Early Islam". *Studia Islamica*, No:32: 215-231.
- Lewis, S. W. (1999). "The United States and Israel: Evolution of an Unwritten Alliance". *Middle East Journal*, 53(3):364-378.
- Liebermann, R. C. (2009). "The "Israel Lobby" and American Politics". *Perspectives on Politics*, 7(2):235-257.
- Lustick, I. (1996). "To Build and to Be Built By: Israel and the Hidden Logic of the Iron Wall". *Israel Studies*, 1(1):196-223.
- Lutz, R. H. (1933). "Studies of World War Propaganda, 1914-33", *The Journal of Modern History*, 5(4): 496-516.
- MacMillan, M. (2004). *Paris 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikâyesi*. (çev. B. Dişbudak). ODTÜ Yayınları, Ankara
- Madelung, M. (1997). *The Succession to Muhammad: A Story of the Early Caliphate*, Cambridge
- Madelung, W. (1976). "The Sources of İsmaili Law". *Journal of Near Eastern Studies*, 35: 29-40.
- Madelung, W. F. (1989). "The "Hāshimīyyāt" of al-Kumayt and Hāshimī Shi'ism". *Studia Islamica*, No:70: 5-26.
- Makarem, S. N. (1974). *The Druze Faith*. Caravan Books, New York
- Makdisi, U. (1996). "Reconstructing the Nation-State: The Modernity of Sectarianism in Lebanon". *Middle East Report*, 200:23-26.

- Makdisi, U. (2002). "After 1860: Debating Religion, Reform, and Nationalism in the Ottoman Empire". *International Journal of Middle East Studies*, 34(4):601-617.
- Makins, C. J. ve Nye, J. S. (1976). "Interdependence: The European Example". *Foreign Policy*, 24:139-144.
- Mantran, R. (1981). *İslam'ın Yayılış Tarihi (VII-XI. Yüzyıllar)*. (çev. İ. Kayaoğlu). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara
- Martin, L. L. (1992). "Interests, Power, and Multilateralism". *International Organization*, 46(4):765-792.
- Masalha, N. (1991). "Faisal's Pan-Arabism, 1921-33". *Middle Eastern Studies*, 27(4):679-693.
- Masters, R. D. (1977). "The Case of Aristotle's Missing Dialogues: Who Wrote the Sophist, the Statesman, and the Politics?". *Political Theory*, 5(1):31-60.
- Mayer, E. (1976) "The Druze of Bet Ja'an,". *Middle East Review*, 9(2):27-29.
- McTague, J. J. (1982). "Anglo-French Negotiations over the Boundaries of Palestine, 1919-1920". *Journal of Palestine Studies*, 11(2):100-112.
- Mearsheimer, J. J. (1990). "Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War". *International Security*, 15(1):5-56.
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*, W.W. Norton and Company, New York
- Mearsheimer, J. J. ve Walt, S. M. (2009). "The Blind Man and the Elephant in the Room: Robert Lieberman and the Israel Lobby". *Perspectives on Politics*, 7(2): 259-273.
- Melki, J. A. (1997). "Syria and State Department 1937-47". *Middle Eastern Studies*, 33(1):92-106.
- Ménargues, A. (2004). *Les Secrets de la Guerre du Liban*. Albin Michel, Paris
- Miller J. L. (1977). "The Syrian Revolt of 1925". *International Journal of Middle East Studies* 8(4):545-563
- Minahan, J. (2002). *Encyclopedia of the Stateless Nations: Ethnic and National Groups Around the World*, Greenwood Press, Westport
- Moore B. (1950). *Soviet Politics: The Dilemma of Power*. Harvard University Press, Cambridge
- Morgenthau, H. J. (2005) *Politics Among Nations: The Struggle fof Power and Peace*. McGraw Hill, New York
- Moubayed, S. M. (2006). *Steel & Silk: Men and Women Who Shaped Syria 1900-2000*. Cune Press, Seattle

- Moul, W. B. (1989). "Measuring the 'Balances of Power': A Look at Some Numbers". *Review of International Studies*, 15(2):101-121.
- Murray, A. J. H. (1996) "The Moral Politics of Hans Morgenthau". *The Review of Politics*, 58(1):81-107.
- Najem, T. P. (2000). "Palestinian-Israeli Conflict and South Lebanon". *Economic and Political Weekly*, 35(46):4006-4009.
- Nisan, M. (2010). "The Druze in Israel: Questions of Identity, Citizenship, and Patriotism". *Middle East Journal*, 64(4):575-596.
- Nisan, M. (2003). *The Conscience of Lebanon: A Political Biography of Etienne Sakr (Abu-Arz)*. Frank Cass Publishers, Londra
- Norton, A. (2009). *Hezbollah: A Short History*. Princeton University Press, New Jersey
- Norton, A. R. (1985). "Changing Actors and Leadership among the Shiites of Lebanon". *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 482:109-121.
- Norton, A. R. (1991). "Lebanon after Ta'if: Is the Civil War over?". *Middle East Journal*, 45(3): 457-473
- Nye, J. S. (1990). "American Strategy after Bipolarity". *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 66(3):513-520.
- O'Ballance, E. (1998). *Civil War in Lebanon, 1975-92*. Palgrave Macmillan, Londra
- Obeid, A. (2006). *The Druze Their Faith in Tavhid*. Syracuse University Press, New York
- Odeh, B. J. (1986). *Lübnan 'da İç Savaş*. (çev. Y. Alogan). Belge Yayınları, İstanbul
- Olson, R. (1978). "The Ba'th in Syria 1947-1979: An Interpretative Historical Essay (Part One)". *Oriente Moderno*, 58(12): 645-681.
- Oran, B. ve Oskay, Ü. (1970). *Uluslararası Politika*. Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara
- Ostrovitz, L. N. (1983). "Who Are the Druze?". *World Affairs*, 146(3):272-276.
- Özaydın, A. (1992). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 5:483.
- Parfit, S. T. (1917). *Among the Druzes of Lebanon and Bashan*. Hunter and Longhurst, Londra, s.30-35.
- Parsons, L. (1997). "The Palestinian Druze in the 1947-1949 Arab-Israeli War". *Israel Studies*, 2(1):72-93.
- Seale, P. (1965). *The Struggle for Syria*. Oxford University Press, Oxford
- Sulayman, A. S. (1978). *Mudhakkirat Dabit `Arabi fi Jaysh al-Intidab al-Fransi (Memoirs of an Arab Officer in the Army of the French Mandate)*. Matba`a Karam, Şam

- Kennedy, P. M. (1980). *The Rise of the Anglo-German Antagonism*. Allen and Unwin, Londra
- Paul, T. V. (2005). "Soft Balancing in the Age of U.S. Primacy". *International Security*, 30(1):46-71.
- Peleikis, A. (2001). "Shifting Identities, Reconstructing Boundaries. The Case of a Multi-Confessional Locality in Post-War Lebanon". *Die Welt des Islams*, 41(3):400-429.
- Perlmutter, A. (1982). "Begin's Rhetoric and Sharon's Tactics". *Foreign Affairs*, 61(1):67-83.
- Perthes, V. (2006). "The Syrian Solution". *Foreign Affairs*, 85(6):33-40.
- Pflanze, O. (1958). "Bismarck's "Realpolitik"". *The Review of Politics*, 20(4):492-514.
- Picco, G. (1999). *Man Without a Gun: One Diplomat's Secret Struggle to Free the Hostages, Fight Terrorism, and End a War*. Times Books, New York
- Pichler, H. K. (1998). "The Godfathers of 'Truth': Max Weber and Carl Schmitt in Morgenthau's Theory of Power Politics". *Review of International Studies*, 24(2):185-200.
- Pin-Fat, V. (2005). "The Metaphysics of the National Interest and the 'Mysticism' of the Nation-State: Reading Hans J. Morgenthau". *Review of International Studies*, 31(2):217-236.
- Pipes, P. (1989). "The Alawi Capture of Power in Syria". *Middle Eastern Studies*, 25(4):429-450.
- Porath, Y. (1984). "Abdallah's Greater Syria Programme". *Middle Eastern Studies*, 20(2):172-189.
- Qutbuddin Husain K. B. (2010). "Fāṭimid Legal Exegesis of the Qur'an: The Interpretive Strategies Used by al-Qāḍī al-Nu'mān (d. 363/974) in His Da'ā'im al-Islām". *Journal of Qur'anic Studies*, 12:109-146.
- Rabie, H. (1978). "Political Relations Between the Safavids of Persia and the Mamluks of Egypt and Syria in the Early Sixteenth Century". *Journal of the American Research Center in Egypt*, 15: 75-81.
- Rabinovich, I. (1990). "Israel, Syria, and Lebanon". *International Journal*, 45(3):529-552.
- Rasler, K. (1983). "Internationalized Civil War: A Dynamic Analysis of the Syrian Intervention in Lebanon". *The Journal of Conflict Resolution*, 27(3): 421-456.
- Renshon, S. A. (2011). "Redemption, Fairness, and the Politics of Transformation in the Obama Presidency". *Political Psychology*, 32(6):1035-1057.
- Renton, J. (2007). "Changing Languages of Empire and the Orient: Britain and the Invention of the Middle East, 1917-1918". *The Historical Journal*, 50(3):645-652.

- Rice, D. (2008). "Reinhold Niebuhr and Hans Morgenthau: A Friendship with Contrasting Shades of Realism". *Journal of American Studies*, 42(2):255-291.
- Ridley, J. (1972). *Lord Palmerstone*. Collins-Longman, Honley
- Rivoal, I. (2002). "Le poids de l'histoire: Druzes du Liban, Druzes d'Israël face à l'État". *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 57(1):49-69.
- Rollinger, R. (2006). "The Terms "Assyria" and "Syria" Again". *Journal of Near Eastern Studies*, 65(4):283-287.
- Roussel, C. (2011). *Les Druzes de Syrie Territoire et Mobilité*. Presses de l'Ifpo, Beyrut
- Rowen, H. H. (1961). "The Peace of Westphalia Revisited". *The Journal of Modern History*, 33(1):53-56.
- Russell, L. E. (1984). *The U.S. Marine Corps Since 1945*. Osprey Publishing, Peterborough
- Saidi, M. O. (1998). "La Ligne Verte De Beyrouth 1975-1991". *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 190:43-60.
- Saleh, S. (1995). "The Use of Bāṭinī, Fidāī and Ḥashīshī". *Studia Islamica*, 82: 35-43.
- Salem, E. A. (1979). "Lebanon's Political Maze: The Search for Peace in a Turbulent Land". *Middle East Journal*, 33(4):444-463.
- Salem, P. (2006). "The Future of Lebanon". *Foreign Affairs*, 85(6):13-22.
- Salibi, F. (1966). "Lebanon under Fuad Chehab 1958-1964". *Middle Eastern Studies*, 2(3):211-226.
- Salibi, K. S. (1971). "The Lebanese Identity". *Journal of Contemporary History*, 6(1):76-81.
- Salibi, K. S. (1976). *The Modern History of Lebanon*. Praeger, Westport
- Salih, S. (1977). "The British-Druze Connection and the Druze Rising of 1896 in the Hawran". *Middle Eastern Studies*, 13(2):251-257.
- Salloukh, B. (2005). "Syria and Lebanon: A Brotherhood Transformed". *Middle East Report*, 236:14-21.
- Samii, A. W. (2008). "A Stable Structure on Shifting Sands: Assessing the Hizbullah-Iran-Syria Relationship". *Middle East Journal*, 62(1):32-53.
- Sampson, A. B. (2002). "Tropical Anarchy: Waltz, Wendt, and the Way We Imagine International Politics". *Alternatives: Global, Local, Political*, 27(4):429-457.
- Savory, R. (1974). "The Safavid State and Polity". *Iranian Studies*, 7(1/2):179-212.
- Schabas, W. (2009). *Genocide in International Law: The Crime of Crimes*. Cambridge University Press, Cambridge
- Schiff, Z. (1984). "Dealing with Syria". *Foreign Policy*, 55:92-112.
- Schiff, Z. (2006). "Israel's War with Iran". *Foreign Affairs*, 85(6):23-31.

- Schilcher, L. S. (1981). "The Hauran Conflicts of the 1860s: A Chapter in the Rural History of Modern Syria". *International Journal of Middle East Studies*, 13(2):159-179.
- Schrier, O. J. (2006). "The Prehistory of the Fatimid Dynasty: Some Chronological and Genealogical Remarks". *Die Welt des Orients*, 36: 143-191.
- Schroeder, P. W. (1986). "The 19th-Century International System: Changes in the Structure". *World Politics*, 39(1):1-26.
- Schweller, R. S. (1994). "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In". *International Security*, 19(1): 100-106.
- Segev, T. (2007). "The June 1967 War and the Palestinian Refugee Problem". *Journal of Palestine Studies*, 36(3):6-22.
- Segev, Z.(2013). "From Philanthropy to Shaping a State: Hadassah and Ben-Gurion, 1937–1947". *Israel Studies*, 18(3):133-157.
- Shaery-Eisenlohr, R. (2007). "Postrevolutionary Iran and Shi'i Lebanon: Contested Histories of Shi'i Transnationalism". *International Journal of Middle East Studies*, 39(2):271-289.
- Siklawi, R. (2010). "The Dynamics of Palestinian Political Endurance in Lebanon". *Middle East Journal*, 64(4):597-611.
- Simon, R. S. (1974). "The Hashemite 'Conspiracy': Hashemite Unity Attempts, 1921-1958". *International Journal of Middle East Studies*, 5(3):314-327.
- Snyder, G. H.(1971). "'Prisoner's Dilemma' and 'Chicken' Models in International Politics". *International Studies Quarterly*, 15(1):66-103.
- Speer, J. P. (1968). "Hans Morgenthau and the World State". *World Politics*, 20(2):207-227.
- Spykman, N. J. (1942). *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*. Harcourt Brace and Company, New York
- Stern, S. M. (1951). "The Succession to the Fatimid Imam al-Āmir, the Claims of the Later Fatimids to the Imamate, and the Rise of Ṭayyibī Ismailism". *Oriens*, 4(2):193-255.
- Stern, S. M. (1955). "Heterodox Ismā'īlism at the Time of al-Mu'izz". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 17(1):10-33.
- Stern, S. M. (1960). "The Early Ismā'īlī Missionaries in North-West Persia and in Khurāsān and Transoxania". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 23(1):56-90.
- Stoakes, F. (1975). "The Supervigilantes: The Lebanese Kataeb Party as a Builder, Surrogate and Defender of the State". 11(3):215-236.
- Strange, S. (1971). "The Politics of World Currencies", *World Politics*, vol.22: 223.

- Sweet, L. E. (1974). "Visiting Patterns and Social Dynamics in a Lebanese Druze Village". *Anthropological Quarterly*, 47(1):112-119.
- Şenzeybek, A. (2012). *Ana Kaynaklarına Göre Dürzîlik*, Emin Yayınları, Bursa.
- Şlaim, A. (2000). *Iron Wall: Israel and the Arab World*. Penguin Books, London
- Talhamy, Y. (2008). "The Nusayri Leader Isma'il Khayr Bey and the Ottomans (1854–58)". *Middle Eastern Studies*, 44(6):895-908.
- Tanenbaum, J. K. (1978). "France and the Arab Middle East, 1914-1920". *Transactions of the American Philosophical Society*, 68(7):1-12.
- Taylor, J. (2005). *The Generalissimo: Chiang Kai Shek and the Struggle for Modern China*, Harvard, Cambridge
- Tekindağ, M. C. Ş. (1954). "Dürzî Tarihine Dair Notlar". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 7(10): 143-156.
- Thomas, B. (1961). *International Migration and Economic Development*. Unesco, Paris
- Thomas, M. C. (2002). "French Intelligence-Gathering in the Syrian Mandate, 1920-40". *Middle Eastern Studies*, 38(1):1-32.
- Thompson, W. S. (1977). "The Communist International System", *Orbis*, 20(4): 843.
- Topper, K. (1998). "The Theory of International Politics? An Analysis of Neorealist Theory". *Human Studies*, 21(2):157-186.
- Torrey, G. H. (1964). *Syrian politics and the military, 1945-1958*. Ohio State University Press, Columbus
- Turner, J. P. (2004). "The abnā' al-dawla: The Definition and Legitimation of Identity in Response to the Fourth Fitna". *Journal of the American Oriental Society*, 124(1):1-22.
- Usher, G. (1997). "Hizballah, Syria, and the Lebanese Elections". *Journal of Palestine Studies*, 26(2):59-67.
- Usher, R. G. (1918). "Austro-German Relations Since 1866", *The American Historical Review*, 23(3): 577-595.
- Valeriano, B. ve Vasquez, J. A. (2010). "Identifying and Classifying Complex Interstate Wars". *International Studies Quarterly*, 54(2):561-581.
- Vatikiotis, P. J. (1984). "The Crisis in Lebanon: A Local Historical Perspective". *The World Today*, 40(3):85-92.
- Volney, C. F. ve Bossange, A. (1838). *Oeuvres Complete de Volney*. Chez Firmin Didot Freres, Paris

- Wagner, R. H. (1994). "Peace, War, and the Balance of Power". *The American Political Science Review*, 88(3):593-607.
- Wagstaff, J. M. (1986). "A Note on Some Nineteenth-Century Population Statistics for Lebanon". *Bulletin (British Society for Middle Eastern Studies)*, 13(1):27-35.
- Walker, P. E. (1978). "Eternal Cosmos and the Womb of History: Time in Early Ismaili Thought". *International Journal of Middle East Studies*, 9(3):355-366.
- Walker, P. E. (1993). "The Ismaili Da'wa in the Reign of the Fatimid Caliph Al-Hākim". *Journal of the American Research Center in Egypt*, 30:161-182.
- Walker, P. E. (2002). *Exploring an Islamic Empire Fatimid History and its Sources*. I.B. Tauris, Londra
- Wallace, W. P. (1964). "Thucydides". *Phoenix*, 18(4):251-261.
- Wallerstein I. (2011). *Dünya Sistemleri Analizi*. Bgst Yayınları, İstanbul
- Wallis, R. T. ve Bregman, J. (1992). *Neoplatonism and Gnosticism*, The State University of New York Press, New York.
- Walt, S. M. (1985). "Alliance Formation and the Balance of World Power". *International Security*, 9(4):3-43.
- Walt, S. M. (1987). *The Origins of Alliances*. Cornell University Press, New York
- Walt, S. M. (2005). "Taming American Power". *Foreign Affairs*, 84(5):105-120.
- Walt, S. M. (2009). "Alliances in a Unipolar World". *World Politics*, 61(1):86-120.
- Waltz, K. N. (1962). "Kant, Liberalism, and War". *The American Political Science Review*, 56(2):331-340.
- Waltz, K. N. (1964). "The Stability of a Bipolar World". *Daedalus*, 93(3):881-909.
- Waltz, K. N. (1967a). "Force, Order and Justice". *International Studies Quarterly*, 11(3):278-283.
- Waltz, K. N. (1967b). "The Politics of Peace". *International Studies Quarterly*, 11(3):199-211.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Relations*. McGraw Hill, New York
- Waltz, K. N. (1988). "The Origins of War in Neorealist Theory". *The Journal of Interdisciplinary History*, 18(4):615-628.
- Waltz, K. N. (1991). "America as a Model for the World? A Foreign Policy Perspective". *PS: Political Science and Politics*, 24(4):667-670.
- Waltz, K. N. (1993). "The Emerging Structure of International Politics". *International Security*, 18(2):44-79.

- Waltz, K. N. (1997). "Evaluating Theories". *The American Political Science Review*, 91(4):913-917.
- Waltz, K. N. (1999). "Globalization and Governance". *PS: Political Science and Politics*, 32(4):693-700.
- Waltz, K. N. (2000). "Structural Realism after the Cold War". *International Security*, 25(1):5-41.
- Waltz, K. N. (2003a). "Fair Fights or Pointless Wars?". *International Security*, 28(3):181.
- Waltz, K. N. (2003b). "Giants and Pygmies". *Foreign Affairs*, 82(5):193.
- Waltz, K. N. (2009). *İnsan Devlet ve Savaş*. Asil Yayınları, Ankara
- Wansbrough, J. (1969). "On Recomposing the Islamic History of North Africa: A Review Article". *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, 2: 161-170.
- Wasti, S. T. (2008). "Amir Shakib Arslan and the CUP Triumvirate". *Middle Eastern Studies*, 44(6):925-936.
- Watt, W. M. (1970). "Sidelights on Early Imamite Doctrine". *Studia Islamica*. No:31: 287-298.
- Wenger, M. ve Denney, J. (1990). "Lebanon's Fifteen-Year War 1975-1990". *Middle East Report*, 162:23-25.
- White, M. D. (2009). "Kantian Ethics and the Prisoners' Dilemma". *Eastern Economic Journal*, 35(2):137-143.
- Williams, M. C. (2004). "Why Ideas Matter in International Relations: Hans Morgenthau, Classical Realism, and the Moral Construction of Power Politics". *International Organization*, 58(4):633-665.
- Yaffe, G. ve Dann, U. (1993). "Suleiman al-Murshid: Beginnings of an Alawi Leader". *Middle Eastern Studies*, 29(4):624-640.
- Zachs, F. (2000). "'Novice' or 'Heaven-Born' Diplomat? Lord Dufferin's Plan for a 'Province of Syria': Beirut, 1860-61". *Middle Eastern Studies*, 36(3):160-176.
- Zamir, M. (1991). "Faisal and the Lebanese Question, 1918-20". *Middle Eastern Studies*, 27(3):404-426.
- Zisser, E. (1995). "The Maronites, Lebanon and the State of Israel: Early Contacts". *Middle Eastern Studies*, 31(4):889-918.
- Zuckert, C. H. (2013). "Machiavelli's 'Prince'—Five Hundred Years Later". *The Review of Politics*, 75(4):493-496.

İnternet Kaynakları

Birleşmiş Milletler Mehlis Raporu : [https://documents-dds-](https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/563/67/PDF/N0556367.pdf?OpenElement)

[ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/563/67/PDF/N0556367.pdf?OpenElement](https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/563/67/PDF/N0556367.pdf?OpenElement) s.17.

(erişim tarihi: 12.04.2017)

<http://al-monitor.com/pulse/afp/2017/02/lebanon-mosque-religion-architecture.html> (erişim tarihi: 13.04.2017)

<http://edition.cnn.com/2016/08/11/politics/donald-trump-hugh-hewitt-obama-founder-isis/> (erişim tarihi: 12.04.2017)

<https://www.nytimes.com/2016/08/11/us/politics/trump-rally.html> (erişim tarihi: 12.04.2017)

<http://www.dailymail.co.uk/news/article-3734124/He-founded-ISIS-Trump-claims-Obama-deserves-credit-creating-Middle-Eastern-terror-army-names-crooked-Hillary-founder.html> (erişim tarihi: 12.04.2017)

<http://forward.com/schmooze/128447/university-of-haifa-awards-honorary-doctorate-to-d/?attribution=blog-post-item-1-readmore> (erişim tarihi: 12.04.2017)

<http://www.aljazeera.com/news/2015/06/druze-israel-syria-ambulance-attacked-150623010047887.html> (erişim tarihi: 12.04.2017)

<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/07/zvi-hauser-israel-syria-druze-golan-heights-annexation.html> (erişim tarihi: 25.01.2017)

<http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2015/08/turkey-syria-united-states-kurds-pkk-ypg-pyd-kuridsh-reality.html> (erişim tarihi: 12.04.2017)

http://www.cbs.gov.il/shnaton64/st02_13.pdf (İsrail Ulusal İstatistik Ofisi) (erişim tarihi: 12.04.2017)

<http://www.english.alahednews.com.lb/essaydetailsf.php?eid=1314&fid=12> erişim tarihi: (12.04.2017)

<http://www.haaretz.com/israel-news/.premium-1.657084> (Erişim Tarihi: 12.04.2017)

<http://www.pewforum.org/2009/10/07/mapping-the-global-muslim-population/> (erişim tarihi: 13.02.2017).

<http://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/03/21/5-facts-about-israeli-druze-a-unique-religious-and-ethnic-group/> (erişim tarihi: 13.04.2017)

<http://www.thenational.ae/news/world/middle-east/jumblatt-to-leave-march-14-alliance> (erişim tarihi: 17.04.2017)

<http://www.washingtontimes.com/news/2017/feb/6/isis-hold-in-syria-loosens-after-forces-cut-off-su/> (erişim tarihi: 12.04.2017)

<http://www.wzo.org.il/index.php?dir=site&page=articles&op=category&cs=3004&langpage=eng&highlight=kivunim+hadashim> (erişim tarihi: 13.04.2017)

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> (erişim tarihi:12.04.2017)

<https://www.newsdeeply.com/syria/articles/2016/09/01/unrest-grows-among-druze-in-syrias-sweida> (erişim tarihi: 12.04.2017)

<https://www.nytimes.com/2015/04/29/world/middleeast/an-eroding-syrian-army-points-to-strain.html?referrer=&r=0> (erişim tarihi: 12.04.2017)

<http://syria.liveuamap.com/> (erişim tarihi: 15.04.2017)

<http://gulf2000.columbia.edu/maps.shtml> (erişim tarihi: 15.04.2017)

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI : Tolga ÖZTÜRK

Doğum Yeri-Tarihi : Eskişehir-03.08.1983

Eğitim Durumu

Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler, Antalya, 2008.

Yüksek Lisans

Diploması : Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Antalya, 2012. Facultés Universitaires Saint-Louis, La Faculté des sciences économiques, sociales, politiques et de la communication (ESPO), Sciences politiques, BELÇİKA, 2010-2011(Erasmus)

Tez Konusu : ABD'nin Ortadoğu Politikası ve İran Jeopolitiği

Doktora Diploması : Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Antalya, 2017.

Tez Konusu : İttifak Kuramları Bağlamında Dürzîlerin Ortadoğu Siyasetindeki Yeri

Yabancı Diller : İngilizce, Fransızca.

Bilimsel Faaliyetler

Öztürk T., "Büyük Gerilim Sahası: Sudan", 3rd International Congress on Social Sciences, China to Adriatic, Antalya, TÜRKİYE, 27-30 Ekim 2016, pp.575-589

Öztürk T., "Türkiye Toplumunun İki Asırlık Bunalımı: 21. Yüzyılda Türkiye'nin Dış Politika Tercihlerinin Kökenleri", Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Sempozyumu 2014, Antalya, TÜRKİYE, 6-7 Kasım 2014, ss.12-22

Öztürk T., "Dünya Sistemleri Analizi Bakışıyla Ortadoğu", Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Sempozyumu 2013, Antalya, TÜRKİYE, 27-27 Aralık 2013, ss.54-68

Öztürk T., Ed., "21. Yüzyılda Orta Doğu", Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016

Öztürk T., Ed., "21. Yüzyılda Avrupa", Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016

Öztürk T., Öztürk B.N., "İttifak Kuramları ve Çevre: Avrupa Örneği", 21. Yüzyılda Avrupa, İzol R., Atvur S., Öztürk T., Ed., Seçkin Yayıncılık, Ankara, ss.309-330, 2016

Öztürk T., "Orta Doğu'nun Ekonomi-Politiği: Teorik Bir Bakış", 21. Yüzyılda Orta Doğu, İzol R., Öztürk T., Ed., Seçkin Yayıncılık, Ankara, ss.220-235, 2016

Öztürk T., Ed., "Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Sempozyumu 2014 Bildiri Kitabı", Akdeniz Üniversitesi Yayınları, Antalya, 2015

Öztürk T., "Güç Dengesi Teorisi ve Çanakkale Savaşı", Uluslararası İlişkiler Tartışmalarında Çanakkale Savaşı, Esra Diri, Ed., Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, ss.21-44, 2015

İş Deneyimi

Stajlar : NATO Merkez Karargâhı, Kamu Diplomasisi Bölümü, Brüksel, BELÇİKA (Haziran 2006)

: TJ Fast Food Limited, Birleşik Krallık, Leicester, Uluslararası Ticaret Bölümü (Ocak-Ekim 2014)-Erasmus.

Çalıştığı Kurumlar : Anadolu Üniversitesi AÖF Matbaası (Haziran-Ağustos 2007).

: Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Araştırma Görevlisi (Aralık 2009 -Temmuz 2017).

E-Posta : tolgaozturk@akdeniz.edu.tr

: 26tolga@gmail.com